

การศึกษาวเคราะห์คำสมาสในเรื่องอุตุสัหาร ของกาลิทาส

โดย

นางสาวศรีสมร ศิลวัฒน์วงศ์

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาสันสกฤตศึกษา แผน ข ระดับปริญญาโทมหาบัณฑิต

ภาควิชาภาษาตะวันออก

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2563

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

การศึกษาวิเคราะห์คำสมาสในเรื่องอุตุสหาร ของกาลิทาส

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาสันสกฤตศึกษา แผน ข ระดับปริญญาโท

ภาควิชาภาษาตะวันออก

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2563

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

AN ANALYTICAL STUDY OF COMPOUNDS IN ṚTUSAMHĀRA
OF KĀLIDĀSA

An Independent Study Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for Master of Arts (SANSKRIT STUDIES)

Department of Oriental Languages
Graduate School, Silpakorn University
Academic Year 2020

Copyright of Graduate School, Silpakorn University

หัวข้อ การศึกษาวิเคราะห์คำสมาสในเรื่องอุตุสंहาร ของกาลิทาส
โดย ศรีสมร ศิลวัฒน์นางศ์
สาขาวิชา สันสกฤตศึกษา แผนก ข ระดับปริญญาโท
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้รับพิจารณาอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(รองศาสตราจารย์ ดร.จุไรรัตน์ นันทานิช)

พิจารณาเห็นชอบโดย

.....ประธานกรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมบัติ มั่งมีสุขศิริ)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย)

.....ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

(รองศาสตราจารย์ ดร.โกวิทช์ พิมพวง)

61116207 : สันสกฤตศึกษา แผน ข ระดับปริญญาโทบัณฑิต

คำสำคัญ : ฤตส์หาร, กาลิทาส, วรรณคดีสันสกฤต, การใช้คำสมาส

นางสาว ศรีสมร ศิวพัฒน์นางศ์: การศึกษาวิเคราะห์คำสมาสในเรื่องฤตส์หาร ของกาลิทาส
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์ ๒ ประการ คือ ๑) ศึกษาเนื้อหาในวรรณคดีสันสกฤตเรื่อง ฤตส์หาร ๒) ศึกษาวิเคราะห์การใช้คำสมาสในเรื่องฤตส์หารของกาลิทาส ต้นฉบับที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้คือ ต้นฉบับอักษรเทวนาครีของ เอ็ม. อาร์. กาล ตีพิมพ์เมื่อ ค.ศ. ๑๙๖๗ และต้นฉบับแปลเป็นภาษาไทยของ วรลักษณ์ พับบรรจง ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๗ มีขอบเขตการศึกษา คือเรื่องฤตส์หาร ของกาลิทาส มีขั้นตอนการศึกษา คือ ศึกษาแยกศัพท์คำสมาส จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ประเภทของสมาสเพื่อเรียบเรียงและสรุปผลการศึกษา

ผลการศึกษาพบว่า ฤตส์หาร ของกาลิทาส เป็นกวีนิพนธ์ประเภทขมกภาพย์ เป็นบทประพันธ์ร้อยกรองขนาดสั้น เด่นด้วยอรรถาถาถึงการประเทสวภาโวกติ คือการพรรณนาธรรมชาติ ตามที่เป็นจริง ประพันธ์ขึ้นด้วยฉันททั้งหมด ๗ ชนิด ได้แก่ ๑) อินทรวีรฉันท ๒) อุเปนทรวีรฉันท ๓) อุปชาติฉันท ๔) วัศิสถฉันท ๕) วสันตติลกาฉันท ๖) มาลินีฉันท และ ๗) สารทูลวิกฤษิตฉันท จำนวนฉันททั้งหมด ๑๔๔ บท แบ่งออกเป็นบทหรือสรรค รวม ๖ สรรค ๖ ฤดู ตามฤดูทั้งหกของอินเดีย ได้แก่ สรรคที่ ๑ ฤดูร้อน, สรรคที่ ๒ ฤดูฝน, สรรคที่ ๓ ฤดูใบไม้ร่วง, สรรคที่ ๔ ฤดูหนาว, สรรคที่ ๕ ฤดูเย็น และ สรรคที่ ๖ ฤดูใบไม้ผลิ กวีนิพนธ์เรื่อง ฤตส์หาร พบว่ากาลิทาสนิยมใช้สร้างคำด้วยวิธีสมาสในการประพันธ์ ซึ่งมีการใช้รูปแบบและฉันทลักษณ์ที่หลากหลาย มีการสร้างคำด้วยวิธีสมาสเป็นจำนวนมากครอบคลุมสมาสแทบทุกประเภท คือ ๑) ทวันทวสมาส ๒) ตัตปุรุษสมาส ๓) พหุวิหิตสมาส และ ๔) อวยยีกาวสมาส โดยสมาสที่ใช้มาก ส่วนใหญ่จะเป็นสมาสที่อยู่ในกลุ่มตัตปุรุษสมาสมากกว่ากลุ่มอื่นๆ รองลงมา ได้แก่ พหุวิหิตสมาส, อวยยีกาวสมาส และทวันทวสมาส

61116207 : Major (SANSKRIT STUDIES)

Keyword : ṚTUSAMHĀRA, KĀLIDĀSA, SANSKRIT LITERATURE,
COMPOUNDS

MISS SRISAMORN SILAWATANAWONGSE : AN ANALYTICAL
STUDY OF COMPOUNDS IN ṚTUSAMHĀRA OF KĀLIDĀSA THESIS
ADVISOR : ASSISTANT PROFESSOR CHAINARONG KLINOI, Ph.D.

The objectives of this study were twofold: 1. Studying the content of literary in Sanskrit literature on Ṛtusamhāra. 2. An analytical study of the use of Compound words in Ṛtusamhāra of Kālidāsa. The manuscripts used in the study were Devanagari by M. R. Kale “The Ṛtusamhāra of Kālidāsa”, Second Edition, published by Motilal Banarsidass in 1967 and Thai version translated by Voraluck Tabbanchong, published in 1984. The study was limited to Ṛtusamhāra of Kālidāsa. The first stage of the study was to separate Compound words, the data was then analyzed for the type of Compounds and the second stage was to compile and summarize the study results.

The results of the study showed that the Ṛtusamhāra of Kālidāsa was Khaṇḍakāvya poetry, a short stanza of poem characterized by Svabhāvokti as a true depiction of nature. It had a key feeling of literature about love. It was composed with all 7 types of Chandas namely: 1) Indravajrā 2) Upendravajrā 3) Upajāti 4) Vaṃśastha 5) Vasantatilakā 6) Mālinī and 7) Śārdūlavikrīḍit. The poem had a total of 144 stanzas which were divided into six Cantos describing the six Seasons of the year in India, namely: Canto 1: Summer, Canto 2: The Rainy Season, Canto 3: Autumn, Canto 4: Winter, Canto 5: Cold Season and Canto 6: Spring Season. In the Ṛtusamhāra poetry, it was found that Kālidāsa popularly created words in a compound way of writing, using a variety of forms and prosody. A lot of words were created in a compound way, covering almost all kinds of Sanskrit Compounds. The four main categories of compounds were as follows: 1) Copulative Compounds or Dvandva-samāsa 2) Determinative Compounds or Tatpuruṣa-samāsa 3) Attributive Compounds or Bahuvrīhi-samāsa and 4) Adverbial Compounds or Avyayībhāva-samāsa. Compounds that were used a lot were mostly in the Tatpuruṣa-samāsa group more than any other groups, followed by Bahuvrīhi-samāsa, Avyayībhāva-samāsa and Dvandva-samāsa.

กิตติกรรมประกาศ

..... जी भर के जीये इस तरह से सीखिए.....
 जैसे कि आपको यहां हमेशा रहन है।.....
- महात्मा गांधी.....
 "จงใช้ชีวิตราวกับว่าคุณจะตายในวันพรุ่งนี้".....
จงเรียนรู้ราวกับว่าคุณจะมีชีวิตอยู่ตลอดกาล".....
- มหาตมะ คานธี.....
“ความรู้เป็นสิ่งที่เรียนกันไม่รู้จบ อย่าหยุดเรียนรู้ เพราะโลกนี้ไม่เคยหยุดนิ่ง”.....

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณคณาจารย์สาขาวิชาสันสกฤตศึกษาทุกท่าน ที่ได้ประสาทวิชาความรู้ด้านสันสกฤตศึกษา ด้านภาษาฮินดี และระเบียบวิธีวิจัย ได้แก่ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทย์ยา, รองศาสตราจารย์ ดร.ปรมัตต์ คำเอก, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย, รองศาสตราจารย์ ดร.สำเนียง เลื่อมใส, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมบัติ มั่งมีสุขศิริ และ ศาสตราจารย์ ดร.นรสิงห์ จรินทร์ ปานหา อาจารย์ อากันตุกะ ประจำศูนย์สันสกฤตศึกษา

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณผู้มีส่วนส่งเสริมและสนับสนุนให้การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ให้สำเร็จลุล่วงด้วยความประสงค์เป็นอย่างดี

ขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย อาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ ที่กรุณา รับเป็นที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ และดูแลเอาใจใส่ตรวจแก้การค้นคว้าอิสระอย่างสม่ำเสมอ ทั้งยังให้คำชี้แนะ แนวทางในการแก้ปรับปรุง ทำให้งานค้นคว้าอิสระมีความสมบูรณ์แบบมากยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.สมบัติ มั่งมีสุขศิริ ประธานกรรมการ ตรวจสอบการค้นคว้าอิสระ ที่ชี้แนะแนวทางที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยครั้งนี้

ขอขอบพระคุณทุกคนในครอบครัวที่คอยสนับสนุนการศึกษาและดูแลปรนนิบัติคุณแม่แทนตลอด ระยะเวลาในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้

ผู้วิจัยขอขอบคุณกัลยาณมิตรทุกท่าน รวมทั้งเพื่อนร่วมชั้น ที่คอยให้กำลังใจและคำปรึกษาด้านภาษาสันสกฤต สุดท้ายขอขอบคุณบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ที่ให้ความช่วยเหลือในการแนะนำข้อมูลตลอด การการศึกษาวิจัยในครั้งนี้

คุณค่าและประโยชน์อันเกิดจากการค้นคว้าอิสระฉบับนี้ ผู้วิจัยขอน้อมบูชาแด่พระคุณบิดา มารดา แต่ บุรพจารย์ด้านสันสกฤต และ ฮินดีทุกท่าน

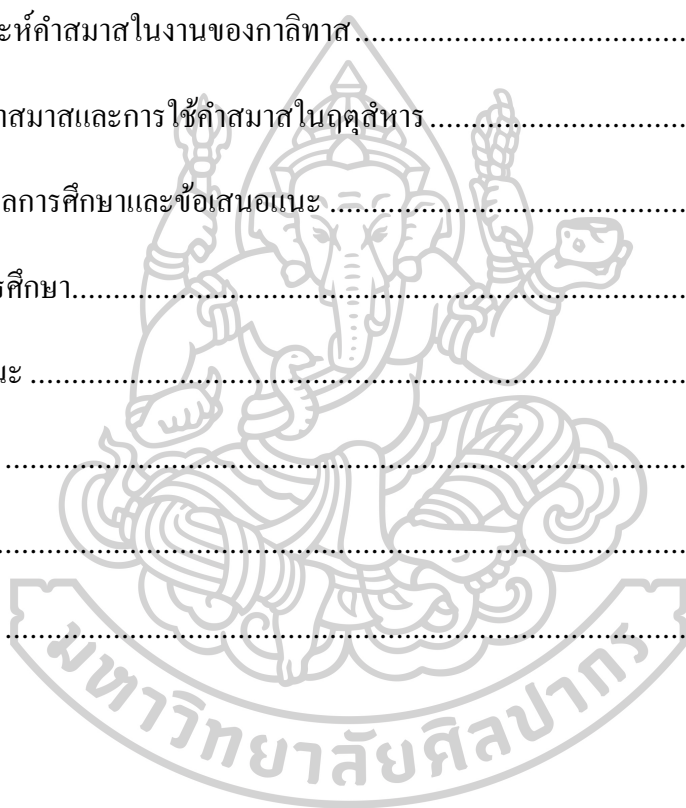
ศรีสมร ศิลวัฒน์วงศ์

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ	ช
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	9
ขอบเขตของการศึกษา.....	10
ข้อตกลงเบื้องต้น.....	10
ขั้นตอนของการศึกษา.....	11
วิธีการศึกษา.....	11
แหล่งข้อมูลในการศึกษา.....	12
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	12
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	14
บทที่ 2 ประวัติและผลงานของกาลิทาส	15
ประวัติของกาลิทาส	15
ผลงานของกาลิทาส	17
เนื้อหาโดยย่อของเรื่องอุตุสึหาร.....	20

ลักษณะการประพันธ์ชั้นทลักษณ์ในฤตสุตำหาร	26
บทที่ 3 หลักการเกี่ยวกับสมาสในวรรณคดีสันสกฤตและทฤษฎีในการศึกษาวิเคราะห์.....	30
ลักษณะของวรรณคดีสันสกฤต	30
ลักษณะของคำสมาส.....	33
ทฤษฎีอสังการที่ใช้ในฤตสุตำหาร	40
บทที่ 4 วิเคราะห์คำสมาสในงานของกาลิทาส.....	52
วิเคราะห์คำสมาสและการใช้คำสมาสในฤตสุตำหาร	52
บทที่ 5 สรุปลผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ	92
สรุปลผลการศึกษา.....	92
ข้อเสนอแนะ	96
รายการอ้างอิง.....	97
ภาคผนวก	102
ประวัติผู้เขียน	248

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วรรณคดีสันสกฤตมีประวัติอันยาวนานหลายพันปี จนกระทั่งประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 12 วรรณคดีสันสกฤตยุคแรก เกิดขึ้นในเวลาที่ชาวอารยันอพยพจากเอเชียกลางเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของอนุทวีปอินเดีย และต่อมาเมื่อเวลาผ่านไปราว 2,500 ปี ชาวอารยันได้ขยายดินแดนจากภาคตะวันตกของอนุทวีป บริเวณลุ่มแม่น้ำสินธุ ไปจดฝั่งตะวันออก บริเวณแม่น้ำคงคา¹ การอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวอารยันนี้ไม่เพียงแต่นำความเจริญเข้ามาในอนุทวีป ยังได้สร้างสรรค์วรรณคดีไว้หลากหลายมากมาย ชาวอารยันมีชื่อว่าเป็นผู้สร้างสรรค์ ได้สร้างวรรณคดีงานเขียนขึ้นหลายๆ ประเภท ตั้งแต่แต่งเป็นร้อยแก้ว และร้อยกรอง มีทั้งเนื้อหาทางด้าน ศาสนา บทสวด บทสวดวีรบุรุษ ลำนำ บทละคร คำสอน นิทาน นิยาย ตลอดจนศาสตร์ต่างๆ และตำราขนานานชนิด

วรรณคดีสันสกฤต หมายถึงวรรณคดีที่เขียนด้วยภาษาสันสกฤต ได้แก่ ภาษาสันสกฤตพระเวท (Vedic Sanskrit) และภาษาสันสกฤตแบบแผน (Classical Sanskrit)² วรรณคดีสันสกฤตมีความหลากหลาย เนื้อหาในวรรณคดียังสามารถนำมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ทั้งด้านสังคม ความเชื่อ ศาสนา และปรัชญา โดยทั่วไปแล้ววรรณคดีสันสกฤตสามารถแบ่งออกได้เป็น 4 ประเภท คือ 1) อากม (āgama) คืองานเขียนเกี่ยวกับศาสนา และปรัชญา อันได้แก่ คัมภีร์พระเวท คัมภีร์พราหมณะ คัมภีร์อาร์ณยกะ และคัมภีร์อุปนิษัท 2) ศาสตร์ (śāstra) คืองานเขียนเกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ส่วนใหญ่เป็นตำราศึกษาวิชาความรู้เพื่อให้เข้าใจพระเวทได้อย่างถูกต้องลึกซึ้ง เช่น ตำราไวยากรณ์ชื่อ อัษฎาธยายี ของปาณินิ ตำราดาราศาสตร์ และโหราศาสตร์ 3) อิติहाสะ (itihāsa) คืองานเขียนที่มีเนื้อหาอิงเกร็ดประวัติศาสตร์ แต่งขึ้นเพื่อสวดวีรบุรุษ และ 4) กาวยะ (kāvyā) คืองานเขียนที่มีวรรณศิลป์ มีภาษาที่ไพเราะ งามทั้งเสียงและความหมาย มุ่งสร้างอารมณ์สุนทรีย์ให้เกิดความเพลิดเพลิน มักมีเนื้อหาเกี่ยวกับมนุษย์ โดยการสะท้อนให้เห็นประสบการณ์ของมนุษย์ซึ่งแฝงไว้

¹ มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์, ประวัติวรรณคดีสันสกฤต (นครปฐม: ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2551), 1.

² กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต (กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออกคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2534), 8.

ด้วยข้อคิดและคติธรรมต่างๆ อาจมีรูปแบบเป็นนิทาน เช่น ปญจตันตระ เป็นนิยายเช่น กาทัมพรี เป็นบทกวีเช่นเมฆุต และฤตส์หาร หรือเป็นบทละครเช่น ศกุนตลา³

ในบรรดาวรรณคดีสันสกฤตประเภทต่างๆ ดังที่กล่าวมา กาวยะถือว่าเป็นวรรณคดีสันสกฤตที่มีคุณค่าทางวรรณศิลป์ มีการใช้ภาษาที่งดงามไพเราะสละสลวยก่อให้เกิดอารมณ์สุนทรีย์ให้คุณค่าทางด้านเนื้อหาแก่ผู้อ่าน ไม่เพียงแต่ผู้อ่านจะได้รับความเพลิดเพลินจากการอ่านแล้วยังได้รับความรู้ต่างๆ ตลอดจนแนวคิดที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้ กาวยะมีหลากหลายรูปแบบซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ ได้แก่ ศรวยกาวยะ (śravyakāvya) คือ กวีนิพนธ์ด้านการอ่านและฟังหรือนำมาขับร้องได้ ส่วนทศยกาวยะ (drśyakāvya) คือ กวีนิพนธ์ที่ให้ ความสุนทรีย์ทางด้านกรดูที่สามารถเห็น หรือนำมาแสดงได้⁴ นอกจากนี้ ศรวยกาวยะ ยังแบ่งย่อยได้อีก 3 ประเภท ได้แก่ ปัทยะ (padya) หมายถึงวรรณคดีประเภทร้อยกรองที่แต่งด้วยฉันทลักษณ์ต่างๆ คัทยะ (gadya) หมายถึงวรรณคดีประเภทร้อยแก้วที่แต่งเป็นเรื่องราว เรื่องเล่าขนาดสั้น และ จัมปู (campū) หมายถึงวรรณคดีประเภทร้อยแก้วและร้อยกรองรวมกัน จากกาวยะทั้งสามประเภทที่กล่าวมาแล้วนั้นแต่ละกาวยะ ยังสามารถแบ่งย่อยออกไปได้อีกหลายประเภท เช่น ปัทยะ แบ่งเป็น มหากาวยะ (mahākāvya) และ ชันชกาวยะ (khandakāvya) เป็นต้น⁵

มหากาวยะ จัดอยู่ในประเภทศรวยกาวยะ เป็นวรรณคดีที่ให้ความเพลิดเพลินโดยการอ่านหรือการฟัง จะมีลักษณะที่ต่างจากงานนิพนธ์ประเภทคัมภีร์ศาสนาและศาสตร์ มหากาวยะเป็นงานประพันธ์ที่เนื้อหาของเรื่องจะต้องนำมาจากนิทานหรือเรื่องเล่าที่สืบต่อกันมาแต่โบราณ เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในประวัติศาสตร์หรือ เรื่องต่างๆ ที่ไม่ใช่เรื่องที่แต่งขึ้นเอง ฉันทที่ใช้ต้องมีความงดงามอยู่ในลักษณะของมหากาวยะ แต่ละสรรคไม่ยาวเกินไป ตอนจบสรรคต้องเปลี่ยนฉันท⁶

ส่วนชันชกาวยะ คืองานนิพนธ์สันสกฤตที่เป็นบทประพันธ์สั้นๆ เป็นบทประพันธ์ที่แสดงออกซึ่งความรู้สึก และความคิดให้เห็นเป็นจริงเป็นจัง โดยทั่วไปบทประพันธ์ที่เป็นชันชกาวยะ นั้นเป็นงานนิพนธ์ที่ไม่ยาวนาน ในการรจนางานนิพนธ์ชนิดนี้ สิ่งที่เป็นส่วนสำคัญของเรื่องคือ พืชพันธุ์ไม้ สัตว์ต่างๆ และนกต่างๆ แบ่งออกอย่างกว้างๆ เป็นสองชนิดคือ ศฤงคารีชันชกาวยะ (The Erotic

³ กุสุมา รักขมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 9-10.

⁴ ชาวโรฒน์ วลัยเมธี, “ฤตส์หาร: ฤตส์กาลกับชีวิต” (วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาบาลีสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549), 8.

⁵ จำลอง สารพัดนึก, ประวัติวรรณคดีสันสกฤต 1 (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2546), 63-64.

⁶ เรื่องเดียวกัน, 65.

Lyrics) บทประพันธ์สั้นๆ ที่แสดงอารมณ์ไปทางความรัก และกามารมณ์ และสโตตรชันทกาวยะ (The Devotional Lyrics) เป็นบทประพันธ์สั้นๆ ที่แสดงถึงความภักดี เคารพ บูชา สดุดี⁷

วรรณคดีสันสกฤตมีความรุ่งเรืองมาอย่างต่อเนื่อง จนถึงยุคของราชวงศ์คุปตะ มีกวีที่สำคัญคนหนึ่งชื่อว่ากาลิทาส เป็นหนึ่งในรัตนกวีแห่งพระราชสำนักของพระเจ้าวิกรมาทิตย์ (พระเจ้าจันทรคุปตะที่ 2 แห่งราชวงศ์คุปตะ) ผู้ครองกรุงอุชเชนี ระหว่าง (พ.ศ.918–957)⁸ ดังปรากฏในคำประพันธ์ว่า

dhanvantarikṣapanakāmarasiṃhaśaṅku
vetālabhaṭṭaḡaṭakarparakalidāsāḥ |
khyāto varāhamihiro nṛpateḥ sabhāyāṃ
ratnāni vāi vararucirṇava vikramasya ||⁹

“ในสภาของพระเจ้าวิกรม มีรัตนะเก้าดวงคือ รัตนันตริ กษปณะ อมรสิงห์
คังกุ เวตาลัญญู ฆฎกรรประ กาลิทาส วราหมีหิระ และ วรุจ”

กาลิทาส ได้รับการยกย่องว่าเป็นรัตนกวีของราชสำนักแห่งกษัตริย์ วิกรมาทิตย์ (หรือ กษัตริย์โกษ แห่งธารานคร) แต่นักปราชญ์ส่วนมากเชื่อตามความจริงทางประวัติศาสตร์ว่า กาลิทาส อยู่ในราชสำนักของกษัตริย์วิกรมาทิตย์ แห่งกรุงอุชเชนี (Ujjain) นักปราชญ์บางคนเชื่อว่ากษัตริย์วิกรมาทิตย์ได้ทรงชนะพวกศากะ (Sakas) เมื่อพุทธศักราช 485 (58 ปีก่อน ค.ศ.) อย่างไรก็ตามนักปราชญ์ยุคใหม่ส่วนมาก ไม่เชื่อว่ากษัตริย์วิกรมาทิตย์ เมื่อพุทธศักราช 485 นั้น และทั้งไม่เชื่อว่า กาลิทาสได้รุ่งโรจน์ในยุคแรกๆ นั้นด้วย โดยทั่วไปแล้วเชื่อกันว่า กาลิทาสได้อาศัยอยู่ในราชสำนักของจักรพรรดิคุปตะ ส่วนใหญ่แล้วเชื่อกันว่า จันทรคุปตะที่ 2 ซึ่งก็มักจะรู้จักกันในนาม วิกรมาทิตย์ ซึ่งก็ได้มีชัยชนะต่อศากะ ด้วยความเห็นที่ขัดแย้งกันอย่างนี้จึงกำหนดให้ยากว่ากาลิทาสเกิดและมีชีวิตอยู่ในสมัยใด และแผ่นดินของกษัตริย์พระองค์ใด เพื่อให้ปลอดภัยจากข้อผิดพลาดจึงกำหนดกันว่า กาลิทาสรุ่งโรจน์ในเวลาใดเวลาหนึ่งระหว่างพุทธศักราช 443 (100 ปี ก่อน ค.ศ.) ไปจนถึงพุทธศักราช 993 (ค.ศ. 450)¹⁰

⁷ จำลอง สารพัดนึก, *ประวัติวรรณคดีสันสกฤต* 1, 77.

⁸ จิตรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, *เมฆทูตของกาลิทาส* (กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2523), คำนำ.

⁹ Vettan Mani, *Puranic Encyclopaedia* (Delhi: Motilal Banarsidass, 2002) pp. 374.

¹⁰ จำลอง สารพัดนึก, *ประวัติวรรณคดีสันสกฤต* 1, 55.

กาลิทาสได้ประพันธ์ผลงานชิ้นมากมาย งานของกาลิทาสสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. ประเภทนาฏกะ (บทละคร) ได้แก่ อภิชญานศากุนตลัม (abhijñānāsākuntalam) เป็นเรื่องเกี่ยวกับท้าวทุชยันต์และศกุนตลา ซึ่งมีแหวนที่เป็นที่ระลึก เป็นส่วนสำคัญของเรื่อง, วิกโรมุรเวศียม (vikramorvaśīyam) เป็นเรื่องของความรักระหว่างท้าวปุรุรวัสและนางอัปสร ชื่ออุรวศี ผู้ต้องคำสาป, มาลวิกากนิมิตรัม (malavikāgni-mitram) เป็นเรื่องเกี่ยวกับท้าวอัคนิมิตรที่หลงใหลในรูปवादของสาวใช้ที่ชื่อว่า มาลวิกา¹¹

2. ประเภทกาวยะ (บทร้อยกรอง) ประพันธ์เป็นมหากาวยะ ได้แก่ รฆูวศัม (raghuvamśam) ประพันธ์เป็นมหากาวยะ เนื้อหาสรรเสริญวงศ์ของรฆู หรือวงศ์พระราม, กุมารสมภวัม (kumārāsambhavam) ประพันธ์เป็นมหากาวยะ เนื้อหาเกี่ยวกับความรักของพระศิวะและนางปารวตี การกำเนิดของพระสกันทกุมาร และการสังหารตารกาสูร, เมฆทุตัม (meghadūtam) ประพันธ์เป็นชั้นทกาวยะ เนื้อหาว่าด้วยการรำพึงรำพันของยักษ์ที่ส่งข่าว โดยให้เมฆเป็นผู้นำข่าวไปให้กับนางคนรักที่อยู่ห่างไกล, ฤตสุหารัม (ṛtusamhāram) ประพันธ์เป็นชั้นทกาวยะ เป็นกวีนิพนธ์ที่ใช้การเดินทางผ่านเวลา (โดยที่ตัวกวีเองมิได้เดินทางไปไหนเลย) จากการผันแปรของธรรมชาติของฤดูกาลทั้งหกของอินเดีย คือ ฤดูหนาว ฤดูน้ำค้าง ฤดูใบไม้ผลิ ฤดูร้อน ฤดูฝน และ ฤดูใบไม้ร่วง¹²

นักทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤตโบราณถือว่า กวีนิพนธ์มีองค์ประกอบสำคัญสามประการ ได้แก่ กวี กวีนิพนธ์ และผู้อ่าน เมื่อพิจารณาในแง่การสื่อสารจะพบว่ากวีเป็นบุคคลผู้ส่งสาร กวีนิพนธ์คือสาร ผู้อ่านจะเป็นผู้รับสาร สารจะมีความหมาย หรือจุดประสงค์ที่ต้องการเป็นเช่นไรจึงขึ้นอยู่กับผู้ส่งสาร กวีนิพนธ์เป็นสารที่มีลักษณะประณีตมุ่งถ่ายทอดความรู้สึกและอารมณ์ของกวีด้วยถ้อยคำที่พิเศษ ไพเราะงดงาม¹³ ในการพรรณนาความ และการใช้ทฤษฎีอรรถศาสตร์ทำให้เกิดวรรณศิลป์ กวีได้แสดงความสามารถทางด้านวรรณศิลป์ไว้อย่างเต็มที่ ดังจะเห็นได้ว่า ชั้นทกาวยะมีภาษาที่ไพเราะงามทั้งเสียงและความหมาย การเปลี่ยนแปลงเสียงของคำในภาษาสันสกฤตเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่มีความสำคัญในการประพันธ์ที่ทำให้เกิดความแตกต่างจากภาษาอื่นๆ การเปลี่ยนแปลงนี้เรียกว่า “สนธิ” และ “สมาส” (สนธิ เป็นการเปลี่ยนแปลงเสียงเพื่อความสะดวกในการออกเสียงตามหลักทางภาษาศาสตร์ มีทั้งการเปลี่ยนแปลงของเสียง และยังมีผลต่อการเขียนอักษรด้วย) และ การสร้างคำด้วยวิธีสมาส (สมาส คือการรวมคำเข้าด้วยกัน ตั้งแต่สองคำขึ้นไป) กาลิทาสเป็นกวีที่นิยมสร้างคำด้วย

¹¹ ธวัชชัย ดุลยสุจริต, “การศึกษาวิเคราะห์บทละครสันสกฤต อภิชญานศากุนตลัม องก์ที่ 1-2” (วิทยานิพนธ์ ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาสันสกฤต มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2554), 26.

¹² S.C. Banerji, *A Companion to Sanskrit Literature* (Delhi: Motilal Banarsidass, 1989), 306.

¹³ ชวโรดมน์ วลัยเมธี, “ฤตสุหาร: ฤตูกาลกับชีวิต”, 36.

วิธีสมาส และเป็นกวีผู้มีความสามารถอันชาญฉลาดในการใช้คำ โดยการนำคำจำนวนตั้งแต่สองคำ หรือมากกว่าสองคำขึ้นไปมารวมเข้าด้วยกัน จะเห็นได้จากงานของกาลิทาสว่ามีการใช้คำสมาส จำนวนมากเพื่อให้คณะฉันทน์นั้นได้ครบเสียงและจำนวนคณะ และบางครั้งมีการใช้คำสมาสที่ ประกอบด้วยคำศัพท์มากถึง 8 คำก็มี¹⁴ การใช้คำสมาสของกาลิทาสนั้นเพื่อเอื้อในการประพันธ์ร้อยกรองชนิดขัดท้าวายะ กวีได้แสดงความสามารถในการใช้คำสมาสที่มีภาษาที่ไพเราะและได้ถ่ายทอด ความรู้สึกอารมณ์ของกวีออกมาเป็นวรรณคดีที่มีวรรณศิลป์

สมาสมิใช้ในวรรณคดีสันสกฤตตั้งแต่ในสมัยแรกๆ แม้แต่ในคัมภีร์ฤคเวทเมื่อ 3000 ปี กว่ามาแล้ว ก็มีคำสมาสจำนวนไม่น้อย แต่สมาสเหล่านั้น แต่ละคำจะมีศัพท์ที่ประกอบขึ้นเพียงสอง ศัพท์เป็นส่วนใหญ่ คือมีเพียงบทหน้า และบทหลัง ที่มากกว่าสองบทนั้นมีน้อย ส่วนในวรรณคดีสมัย หลัง คำสมาสอาจประกอบด้วยศัพท์ สี่หรือห้าคำมารวมกันเป็นสมายาวๆ และความสัมพันธ์หรือบท แต่ละบทก็ซับซ้อนกว่าเดิมมาก¹⁵ ภาษาหลายภาษามีวิธีการรวมศัพท์หลายคำเข้าเป็นศัพท์รวม หรือ คำรวมคำเดียว เพื่อให้ภาษาที่ใช้รัดกุมกะทัดรัดเป็นการใช้คำน้อยคำให้มีความหมายแทนคำหลายคำ หรือแทนประโยคคำรวม ในภาษาบาลีและสันสกฤตนั้นมีใช้มากและซับซ้อนกว่าในภาษาอื่นๆ คำรวม นี้เรียกว่าสมาส ศัพท์แต่ละศัพท์ที่ประกอบขึ้นและอยู่ในคำสมาสนั้นเรียกว่าบท บทเหล่านี้เมื่ออยู่ประ ชิดกันย่อมมีการสนธิหรือกลายเสียงบ้างเพื่อความสะดวกในการออกเสียง คำรวมเหล่านี้ถึงจะมีการ สนธิกันมากน้อยเพียงใดก็ตามก็ไม่เรียกว่าคำสนธิ แต่จะเรียกว่าสมาส หรือคำสมาสทั้งนั้น

สมาสเป็นวิธีการสร้างคำแบบหนึ่ง โดยการนำคำตั้งแต่สองคำขึ้นไปมารวมเข้าด้วยกัน เป็นคำเดียว โดยมีหลักการเบื้องต้นคือ คำทุกคำสามารถนำมาสมาสกันได้ ยกเว้นกริยาอาชยาต คำที่ นำมาสมาสกันวิภक्तिท้ายคำจะหายไป เหลือเฉพาะคำหลังสุด (ยกเว้นอนุสุต) และคำที่นำมา สมาสจะต้องใช้รูปเดิมก่อนแจกวิภक्ति และจะต้องใช้กฎสนธิด้วย โดยทั่วไปแล้ว คำสมาสในภาษา สันสกฤตอาจแบ่งได้เป็น 4 ชนิด ได้แก่ ทวันทวสมาส (Dvandva-samāsa) เป็นการรวมคำนามตั้งแต่ สองคำขึ้นไปเข้าด้วยกัน มีความหมายว่า “และ” แพล จากส่วนหน้าไปหาส่วนหลัง แบ่งได้เป็นสอง ชนิดคือ อิตเรตาร (Itaretara) สมาสชนิดนี้เมื่อรวมคำนามเข้าด้วยกันแล้ว แสดงพจน์จากจำนวนศัพท์ที่มี หากมีสองศัพท์ก็นับเป็นทวิพจน์ หากมีมากกว่าสองศัพท์ขึ้นไปนับเป็นพหูพจน์¹⁶ บทหน้าและบท หลังของสมาสชนิดนี้เป็นคำนามที่ทำหน้าที่สำคัญทัดเทียมกัน (อุภยปทชปรธาน)¹⁷ และ สมหาร

¹⁴ วัชชัย ดุยสุจริต, “การศึกษาวิเคราะห์บทละครสันสกฤต อภิธานสาฎก องก์ที่ 1-2”, 4.

¹⁵ วิสุทธ์ บุชยกุล, แบบเรียนภาษาสันสกฤต (กรุงเทพฯ: โคลงการเผยแพร่มผลงานวิชาการ ภาควิชาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554), 278.

¹⁶ วัชชัย ดุยสุจริต, “การศึกษาวิเคราะห์บทละครสันสกฤต อภิธานสาฎก องก์ที่ 1-2”, 153.

¹⁷ วิสุทธ์ บุชยกุล, แบบเรียนภาษาสันสกฤต, 280.

(Samāhāra) แต่ละศัพท์ถือว่ารวมเข้าด้วยกันเป็นหนึ่งเดียวและใช้เป็นเอกพจน์ นปุงสกลิงค์เสมอ,¹⁸ ตัตปุรุษสมาส (Tatpuruṣa-samāsa) คำหลังมีความสำคัญกว่าคำหน้า บทหลังของสมาสชนิดนี้เป็นคำหลัก หรือประธานซึ่งอาจเป็นคำนามหรือคุณศัพท์ ส่วนบทหน้าเป็นคำนาม (หรือคำที่ใช้แทนคำนาม) ทำหน้าที่เป็นคำขยาย โดยที่มีความสัมพันธ์กับบทหลัง ในลักษณะของวิภक्तिใดๆ ตั้งแต่ทวิติยาวิภक्तिถึงสप्तมิวิภक्ति,¹⁹ พหุวิหิตสมาส (Bahuvrīhi-samāsa) คำสมาสทำหน้าที่เป็นคุณศัพท์อย่างเดียว เวลาที่แปลเป็นไทยให้เติมคำว่า “มี” “ซึ่งมี” หรือ “ผู้มี” เข้าข้างหน้าสมาสนั้น อาจแปลจากคำส่วนหน้าไปหาคำส่วนหลัง หรือแปลจากคำส่วนหลังไปหาคำส่วนหน้าก็มี,²⁰ อวยยิภาวะ (Avyayībhāva-samāsa) สมาสชนิดนี้แจกเป็นทวิติยาวิภक्ति มีอพยยศัพท์ (a-vyaya) (Indeclinable) เป็นบทหน้าแล้วใช้เป็นวิเศษณ์ขยายกริยาสำคัญ²¹ เป็นสมาสที่คำหน้ามีความสำคัญกว่าคำหลัง, สมาสพิเศษเป็นสมาสที่มีลักษณะพิเศษเพิ่มเติมจากลักษณะที่กล่าวมาได้แก่ มัชยมปทโลปสมาส คือสมาสที่ลบคำส่วนกลางออก, สมาสภายใน หรือสมาสท้อง เป็นการสร้างสมาสจากคำสมาสอีกทีหนึ่ง, ลูกหรือลูกสมาส เป็นสมาสที่ไม่ลบวิภक्तिของส่วนหน้า

กาลิทาสมีความสามารถอย่างชาญฉลาดในการใช้วิธีสมาสคำในงานกวีนิพนธ์ เพื่อให้ฉันทแต่ละบทไพเราะ สละสลวย ครอบคลุมคุณลักษณะ และองค์ประกอบที่สำคัญคือ การเลือกใช้ถ้อยคำในคำสมาส เพราะเป็นสื่อของจินตนาการของกวีที่จะส่งไปยังผู้อ่าน เป็นองค์ประกอบที่สำคัญทำให้ถ้อยการชนิดต่างๆ ดงงามสมบูรณ์ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

สรรคที่ 1 ฤดูร้อน (ครีษม)

กาลิทาสได้พรรณนาเปรียบเทียบว่า แม้แต่สัตว์สองชนิด ที่เป็นศัตรูกันมาแต่ชาติกำเนิด ยังลิ้มความเป็นศัตรูกัน เพราะความร้อนของอากาศที่แผดเผาไรจะไหม้โลกให้เป็นจุน และกลับเป็นมิตรที่ให้ความเอื้อเฟื้อกันอย่างน่าอัศจรรย์ ความร้อนทำให้สัตว์ลิ้มความหิวโหยของกระเพาะ และลิ้มความรักตัวกลัวตายอย่างเคยด้วย ความหมดอาลัยตายอยากในชีวิต

สรรคที่ 1 โสลกที่ 27

¹⁸ วัชชัย ดุจยสุจริต, “การศึกษาวิเคราะห์บทละครสั้นสกฤต อภิชญาณสาฎนตลม องค์ที่ 1-2”, 152.

¹⁹ วิสุทธ์ บุชยกุล, แบบเรียนภาษาสันสกฤต, 281.

²⁰ วัชชัย ดุจยสุจริต, “การศึกษาวิเคราะห์บทละครสั้นสกฤต อภิชญาณสาฎนตลม องค์ที่ 1-2”, 157.

²¹ วิสุทธ์ บุชยกุล, แบบเรียนภาษาสันสกฤต, 282.

गजगवयमृगेन्द्रा वह्निसंतप्तदेहाः
सुहृद इव समेता द्वंद्वभावं विहाय ।
हुतवहपरिखेदादाशु निर्गत्य कक्षाद्
विपुलपुलिनदेशां निम्नगां संविशन्ति ॥१:२७॥²²

gajagavayamrgendrā vahnisaṃtaptadehāḥ
suhr̥da iva sametā dvandvabhavaṃ vihāya |
hutavahaparikhedādāśu nirgatya kakṣād
vipulapulnadeśāṃ nimnagāṃ saṃviśanti ||1:27||

1:27 บรรดาช้าง วัวกระทิง และสิงโต ซึ่งมีร่างกายร้อนรุ่มเพราะไฟป่า พวกมันได้ละทิ้งความเป็นศัตรูกัน (ชั่วคราว) แล้ววิ่งไปด้วยกันเสมือนหนึ่งเป็นเพื่อนที่ดีต่อกัน ครั้นออกไปพ้นจากป่าที่กำลังประสพภัยพิบัติ อันเนื่องมาจากไฟอย่างรวดเร็วแล้ว พวกมันก็เข้าไปพักอยู่ยังแม่น้ำที่มีหาดทรายกว้างขวาง²³

คำสมาส: gajagavayamrgendrā = บรรดาช้าง วัวกระทิง และ สิงโต
แยกศัพท์ในคำสมาส: gaja+gavaya+ [สนธิ: mrga+indrā]
สมาสนี้เป็น อิตเรตรสมาส ภายใต้หัวข้อ Dvandva [Dvand.]

กาลิทาสใช้คำสมาส gaja+gavaya+mrga+indrā พรรณนาถึงสัตว์นานาชนิด เช่น บรรดาช้าง วัวกระทิง และสิงโต ใช้ถ้อยคำ คำศัพท์ที่ใช้แทนคำว่าสิงโต คือ [สนธิ: mrga+indrā] ซึ่งแปลว่าผู้เป็นใหญ่แห่งสัตว์ป่า นั่นก็คือสิงโต เมื่ออ่านประโยคหรือคำสมาสนี้แล้วรู้สึกไพเราะ จากความหลักแหลมในวิธีการหาคำศัพท์ที่มีความหมายอย่างลึกซึ้งมาใช้

สรรคที่ 1 โสลกที่ 1

प्रचण्डसूर्यः स्पृहणीयचन्द्रमाः
सदावगाहक्षमवारिसंचयः ।
दिनान्तरम्योऽभ्युपशान्तमन्मथो
निदाघकालोऽयमुपागतः प्रिये ॥ १.१ ॥²⁴

pracaṇḍasūryaḥ spr̥haṇīyacandramā
sadāvagāhaksamavārisamcayah |
dināntaramyo'bhypaśāntamanmatho
nidāghakālo'yamupāgataḥ priye ||1:1||

²² M.R. Kale, *Ritusamhara of Kalidasa*, 2nd ed., (Delhi-7, Motilal Banarsidass), 1967, 13.

²³ วรลักษณ์ พับบรรจง, ฤตสังหาร ของกาลิทาส (ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ปทุมวัน, 2527), 14.

²⁴ M.R. Kale, *Ritusamhara of Kalidasa*, 2nd ed., 1.

1:1 นี้แนะนำนางที่รัก ฤดูแล้งอันเป็นช่วงเวลาที่ดวงอาทิตย์ส่องแสงแรงกล้า ดวงจันทร์เป็นที่น่าสนใจชม แหล่งน้ำเป็นสิ่งที่เหมาะแก่การที่จะลงอาบแช่อยู่ได้ตลอดเวลา (ทั้งวัน) ทั้งเป็นช่วงเวลาที่มีความสดชื่น รื่นรมย์ในยามเย็นและอารมณ์รัก (ซึ่งเคยปั่นป่วนกระวนกระวาย) ค่อยสงบระงับลง ฤดูแล้งนี้กำลังจะมาถึงแล้ว²⁵

คำสมาส: sadāvagāhākṣamavārisamcayaḥ =

มีแหล่งน้ำเป็นสิ่งที่เหมาะแก่การที่จะลงอาบแช่อยู่ได้ตลอดเวลา

แยกศัพท์ในคำสมาส: sadā (เสมอ)+avagāha (อาบน้ำ)+kṣama (เหมาะสม)+vāri (ของน้ำ)
+samcaya (ที่รวบรวม, แหล่ง)

vāri+samcaya = vārisamcayaḥ (แหล่งของน้ำ) (ชช.ตต.)

kṣama+vārisamcaya = kṣamavārisamcayaḥ

(แหล่งของน้ำที่เหมาะสมแก่การ)

สนธิ: sadā+avagāha = sadāvagāha

(ที่จะลงอาบแช่อยู่ได้ตลอดเวลา)

สมาสนี้เป็น พหุวิหิตสมาส [Bah.] ทำหน้าที่เป็นคุณศัพท์ [Adj.] ขยายคำ nidāghakālah = ฤดูแล้ง [nom.sing.m.]

ในบทนี้กาลิทาสได้ใช้คำสมาสในการพรรณนาสองสิ่งที่เป็นความตรงกันข้ามกันในการเปรียบเทียบคือ pra+caṇḍa+sūryaḥ ดวงอาทิตย์ที่ส่องแสงแรงกล้าในเวลากลางวัน และ candra-mā+ramyaḥ ดวงจันทร์ที่น่ารื่นรมย์ในยามเย็น จะเห็นลีลาในการเขียนของกาลิทาสว่า เมื่ออ่านแล้ว จะมึอารมณ์คล้อยตาม คืออากาศร้อนจริงๆ จนต้องอาบน้ำบ่อยๆ และในยามเย็นก็รู้สึกเย็นตาม

สรรคที่ 1 โศลกที่ 3

सुवासितं हर्म्यतलं मनोहरं
प्रियामुखोच्छ्वासविकम्पितं मधु ।
सुतन्निगीतं मदनस्य दीपनं
शुचौ निशीथेऽनुभवन्ति कामिनः ॥ १.३ ॥²⁶

²⁵ วรลักษณ์ พับบรรจง, ฤตสังหาร ของกาลิทาส, 1.

²⁶ M.R. Kale, *Ritusamhara of Kalidasa*, 2nd ed., 2-3.

suvāsitaṃ harmyatalaṃ manoharaṃ
priyāmukhocchvāsavikampitaṃ madhu
 sutantrigitaṃ madanasya dīpanaṃ
 śucāu nisīthe'nubhavanti kāmīnaḥ ||1:3||

1:3 ในฤดูร้อน ยามราตรีชายหนุ่มผู้มีความรักจะหาความสุขสำราญกะดาดฟ้าคฤหาสน์ที่อบร่ำพื้แล้ว
 อย่างดี (ด้วยดอกไม้และเครื่องหอมนานาชนิด) อันชวนให้ชื่นใจ เหล้าองุ่นที่สั่นพลีด้วยลมหายใจจาก
 ปากของหญิงคนรัก เสียงเพลงที่ไพเราะอ่อนหวานซึ่งจะจุดไฟแห่งความรักให้ลุกโพลง²⁷

คำสมาส: priyāmukhocchvāsavikampitaṃ =

ที่สั่นพลีด้วยลมหายใจจากปากของหญิงคนรัก

แยกศัพท์คำสมาส: priyā (หญิงคนรัก)+mukha (ปาก)+ucchvāsa (ลมหายใจ)+
 vikampitaṃ (ที่สั่นพลี)

สนธิ: mukhocchvāsa = mukha+ucchvāsa

สมาสนี้เป็นพหุวิหิตสมาส [Bah.] ทำหน้าที่เป็นคุณศัพท์ [Adj.] ขยายคำ madhu [acc.sing.n.]

ในคำสมาสนี้กาลิหาสได้พรรณนาให้เห็นภาพพจน์ ของเหล้าองุ่นในแก้วที่สั่นพลีเพราะ
 ลมหายใจของหญิงคนรัก ในขณะที่ร่วมดื่มเหล้าองุ่นจากแก้วเดียวกัน ทั้งในฉันทบทนี้ยังใช้คำสมาสที่
 คล้องกัน ในบาทที่หนึ่ง suvāsitaṃ harmyatalaṃ manoharaṃ

ในบาทที่สอง priyāmukhocchvāsavikampitaṃ และ

ในบาทที่สาม sutantrigitaṃ dīpanaṃ

ด้วยการใช้วิธีสมาสนั้นชาฎฎลาดของกาลิหาสในการประพันธ์นี้ นับว่ามีความโดดเด่น
 และน่าสนใจศึกษามาก จากประเด็นต่างๆ ที่กล่าวมาแล้ว ผู้ศึกษาวิจัยเห็นว่ายังไม่มีผู้ศึกษาวิเคราะห์
 การใช้คำสมาสในงานของกาลิหาส ด้วยเหตุนี้ผู้ศึกษาวิจัยจึงเลือกที่จะศึกษาวิเคราะห์เพื่อความกระ
 ้างในการศึกษาเรียนรู้ภาษาสันสกฤต ในส่วนที่เกี่ยวกับคำสมาสในชั้นทกาวยะ เรื่องฤดูสุหาร

ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาเนื้อหาในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องฤดูสุหาร
2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์การใช้คำสมาสในเรื่องฤดูสุหารของกาลิหาส

²⁷ วรลักษณ์ พับบรรจง, ฤดูสุหาร ของกาลิหาส, 2.

ขอบเขตของการศึกษา

1. ต้นฉบับที่ใช้ในการศึกษาวิจัย ฉบับภาษาสันสกฤต พิมพ์เป็นอักษรเทวนาครี
The Ritusamhara of Kalidasa by M.R. Kale, Second Edition, Delhi-7: Motilal Banarsidass, 1967.
2. ฤตส์หาร ฉบับแปลเป็นภาษาไทย – วรลักษณ์ พับบรรจง, ฤตส์หาร ของกาลิทาส, ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ปทุมวัน, 2527.
(ต้นฉบับ ที่ผู้แปลใช้ในการแปล The Ritusamhara of Kalidasa by M.R. Kale)

ข้อตกลงเบื้องต้น

1. เมื่อกล่าวถึงคำศัพท์ ที่ประกอบขึ้นเป็นสมาสแต่ละส่วนจะใช้คำว่า “บท” หรือ “คำ” เช่น บทหน้า หรือ บทหลัง/คำหน้า หรือ คำหลัง
 2. ใช้อักษรโรมันหรืออักษรไทยในการทับศัพท์ภาษาสันสกฤต
 3. เพื่อสะดวกในการอ้างอิง ได้ใช้อักษรย่อและเครื่องหมายต่างๆ ดังนี้
√		root	รากศัพท์; เครื่องหมายแสดงธาตุ
+			การนำศัพท์มารวมกัน ด้วยการสมาส, สนธิ
ป.	m.		คำนาม पुल्लिङ्ग
สตรี.	f.		คำนาม स्त्रीलिङ्ग
นป.	n.		คำนาม नपुंसलिङ्ग
คุณ.	Adj.		คำคุณศัพท์
เอก.	sing.		เอกพจน์
ทวิ.	dul.		ทวิพจน์
พหู.	pl.		พหูพจน์
ทวันทว.	[Dvand.]		ทวันทวสมาส
ตัดป.	[Tatp.]		ตัดปุรุชสมาส
พหุว.	[Bah.]		พหุวีหิสมาส
อวยयी.	[avyayī.]		อวยयीภาวสมาส
กรรมธ	[Karm.]		กรรมธารยสมาส
ทวิ.	[dvi.]		ทวิคฺสูสมาส
ประณมา.	[nom.]		ประณมาวิภक्ति
ทวิ.ตตป.	[acc.] [Tatp.]		ทวิตียาตัดปุรุชสมาส

ตฤ.ตตป.	[inst.] [Tatp.]	ตฤตียาตตปुरुษสมาส
จตุรถี.	[dat.] [Tatp.]	จตุรถีตตปुरुษสมาส
ปณ.ตต.	[abl.] [Tatp.]	ปณจมีตตปुरुษสมาส
ษษ.ตต.	[gen.] [Tatp.]	ษษฐีตตปुरुษสมาส
สป.ตต.	[loc.] [Tatp.]	สปีตมีตตปुरुษสมาส
วิ.ณ.กรม	Visesana	วิเศษณปุรวบท กรรมธารยสมาส
วิ.ย.กรม	Viśesaya	วิเศษยปุรวบท กรรมธารยสมาส
วิ.โณ.กรม	Viśeṣanobhaya	วิเศษโณภยปท กรรมธารยสมาส
อุปมาน	Upamāna	อุปมานปุรวบท
สัมภาวนา	Sampāvanā	สัมภาวนาปุรวบท
อวธารณา	Avadhāranā	อวธารณาปุรวบท

ขั้นตอนของการศึกษา

ผู้วิจัยแบ่งขั้นตอนในการวิจัยเป็น 3 ขั้นตอน คือ

1. ขั้นสำรวจข้อมูล
 - ขั้นสำรวจและการรวบรวมข้อมูล
 - สำรวจเอกสารและหัวข้อที่เกี่ยวข้อง
 - ศึกษาข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้อง
2. ขั้นตอนการศึกษาวิเคราะห์
 - แยกศัพท์คำสมาส
 - วิเคราะห์ประเภทของสมาส
3. ขั้นตอนการนำเสนอผลการศึกษา ดังนี้
 - เรียบเรียงและนำเสนอผลงาน
 - สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

วิธีการศึกษา

การวิจัยในหัวข้อ “การศึกษาวิเคราะห์คำสมาสในเรื่องฤตสุंहาร์ของกาลิทาส” ผู้วิจัยใช้ระเบียบการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ควบคู่ไปกับการศึกษาเชิงวิเคราะห์ (Analysis

Research) จากเอกสารที่เป็นข้อมูลที่มีประสิทธิภาพต่อการวิเคราะห์ และนำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบการพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) ซึ่งแสดงผลการศึกษาข้อมูลอย่างเป็นระบบ

แหล่งข้อมูลในการศึกษา

1. สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ
2. ห้องสมุดศูนย์สันสกฤตศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร
3. ห้องสมุดศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ตลิ่งชัน
4. สำนักหอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศิลปากร พระราชวังสนามจันทร์
5. สำนักวิทยบริการ และศูนย์สารสนเทศมนุษยศาสตร์ (คณะอักษรศาสตร์)
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
6. สำนักหอสมุดแห่งชาติ ท่าवासกรี

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา²⁸ (2523) ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพฯ, ได้แปลเมฆุตเป็นภาษาไทย เนื่องจากวรรณคดีชิ้นนี้เป็นที่รู้จักกันดีเรื่องหนึ่งในประเทศไทย แต่การถ่ายทอดสู่ภาษาไทยยังไม่แพร่หลาย ดังนั้นผู้แปลจึงได้พยายามแปลวรรณคดีชิ้นนี้เป็นภาษาไทยเพื่อประโยชน์แก่นักศึกษาและผู้สนใจในวรรณคดีสันสกฤตทั่วไป

จำลอง สารพัดนึก, และ จิตตภา สารพัดนึก²⁹ (2530) ผู้แปลเรียบเรียง เมฆุตของมหากวีกาลิทาส โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, วัดมหาธาตุ ท่าพระจันทร์ กรุงเทพฯ 10200, ในการแปลเรียบเรียงและจัดทำครั้งนี้ ได้อาศัยความจากหนังสือเมฆุตหลายเล่มเป็นสิ่งที่นำร่องและช่วยในการคิดค้นคือ เมฆุตพร้อมทั้งบทร้อยแก้วแปลและอธิบายเป็นภาษาสันสกฤตโดย ดร.ศิวราช ศาสตรี (ค.ศ.1983), เมฆุตแปลและอธิบายเป็นภาษาอังกฤษโดย M.R. Kale (ค.ศ. 1983) เมฆุตแปลโดย ดร.จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา (พ.ศ. 2523) และ อาจารย์กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย แปลและร้อยกรอง (พ.ศ. 2529)

²⁸ จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, **เมฆุตของกาลิทาส** (กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2523).

²⁹ จำลอง สารพัดนึก, และ จิตตภา สารพัดนึก, **ผู้แปลเรียบเรียง, เมฆุตของมหากวีกาลิทาส** (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, วัดมหาธาตุ ท่าพระจันทร์, 2530).

ชาวโรตม์ วัลยเมธี³⁰ (2549) ศึกษาวินิพนธ์เรื่องฤๅษีสาร ซึ่งเป็นวรรณคดีสันสกฤตประเภทขับทักทวย ตามทฤษฎีวินิพนธ์สันสกฤต ศึกษาศัพท์และสภาพธรรมชาติที่สัมพันธ์กับวรรณคดี และเปรียบเทียบฤๅษีสารกับวรรณคดีไทยที่มีลักษณะใกล้เคียง การวิจัยครั้งนี้สรุปได้ว่าผู้ประพันธ์ฤๅษีสารใช้จินตนาการอยู่บนพื้นฐานทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต พรรณนาสภาพธรรมชาติ 3 กลุ่ม ได้แก่ 1.แผ่นดินและต้นไม้ 2.ชีวิตสัตว์ และ 3.ชีวิตมนุษย์ ฤๅษีสารดีเด่นด้วยอรรถาภิธานประเภทสวภาโวक्ति คือการพรรณนาธรรมชาติตามที่เป็นจริง มีวรรณคดีไทย 3 เรื่องคล้ายคลึงกับฤๅษีสาร ได้แก่ ทวาทศมาสโคลงต้น กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก และนิราศเดือน ทั้ง 3 เรื่องนี้ใช้กลวิธีในการพรรณนาลักษณะกับฤๅษีสาร ทว่ามีแก่นเรื่องต่างกัน วิทยานิพนธ์ฉบับนี้แบ่งออกเป็น 6 บท บทแรกเป็นบทนำ บทที่ 2 ชื่อว่า กาลิหาสและฤๅษีสาร ว่าด้วยกาลิหาสผู้ประพันธ์ฤๅษีสาร ความหมายและลักษณะของขับทักทวยตามแนวทฤษฎีวินิพนธ์สันสกฤต ฤๅษีสารของอินเดียและฉันทลักษณ์ที่ปรากฏในฤๅษีสาร บทที่ 3 ว่าด้วยอรรถาภิธานในฤๅษีสารเป็นการศึกษาว่าด้วยการตกแต่งถ้อยคำในฤๅษีสารตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต ได้แก่ ศัพท์ลังการ อรรถาภิธาน คุณ ธานี และรติ บทที่ 4 ชื่อว่าชีวิตกับการพรรณนาในฤๅษีสารเป็นการศึกษาวิเคราะห์บทประพันธ์ในแง่เนื้อหาและการพรรณนา บทที่ 5 ว่าด้วยวรรณคดีไทยที่มีลักษณะใกล้เคียงกับฤๅษีสาร เป็นการศึกษาเปรียบเทียบฤๅษีสารกับวรรณคดีไทยอีก 3 เรื่อง บทที่ 6 เป็นการสรุปผลวิจัยและข้อเสนอแนะ

มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์³¹ (2551) ได้แต่งหนังสือเรื่อง “ประวัติวรรณคดีสันสกฤต” ภายในบทที่ 4 เป็นหัวข้อเรื่องกาวยะ ได้กล่าวถึง กาพย์แบบศิลปะนิมิต 2 เรื่องคือ เมฆทูต และฤๅษีสารของกาลิหาส ซึ่งเป็นกาวยะประเภทขับทักทวยะ ที่เป็นเรื่องของความรักและธรรมชาติ ได้ยกตัวอย่างและแปลเรื่องเมฆทูต (ปुरुวเมฆะ และ อุตตรเมฆะ) เพื่อให้เห็นลักษณะสำคัญของกาพย์แบบศิลปะนิมิต

วิสุทธ์ บุษยกุล³² (2554) ได้เขียนหนังสือ “แบบเรียนภาษาสันสกฤต” กรุงเทพฯ: โคลงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ ภาควิชาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งแบบเรียนที่ผู้เขียนจัดทำขึ้นนี้เป็นผลจากประสบการณ์การสอนภาษาสันสกฤตเบื้องต้นแก่นิสิตของคณะอักษรศาสตร์มาเป็นเวลากว่า 10 ปี

³⁰ ชาวโรตม์ วัลยเมธี, “ฤๅษีสาร: ฤๅษีสารกับชีวิต” (วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาอักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาบาลีสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549).

³¹ มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์, **ประวัติวรรณคดีสันสกฤต** (นครปฐม: ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2511).

³² วิสุทธ์ บุษยกุล, **แบบเรียนภาษาสันสกฤต** (กรุงเทพฯ: โคลงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ ภาควิชาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554).

รัชชชัย ดุลยสุจริต³³ (2554) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์บทละครสั้นสกฤต อภิขยาน ศากุนตลม องค์ที่ 1-2” โดยมีจุดประสงค์เพื่อศึกษาความหมายและประวัติความเป็นมาของ บทละคร อภิขยาน ศากุนตลม ศึกษาวิเคราะห์บทละครในด้านวรรณศิลป์ ด้านภาษาและไวยากรณ์ ผลการศึกษาพบว่า บทละคร อภิขยานศากุนตลม เป็นผลงานของกาลิทาส มีเค้ามาจากเรื่องศกุนตโล ปาชยานในมหาภารตะ เป็นละคร 7 องค์ ดำเนินเรื่องตามขนบละครสั้นสกฤตที่เรียกว่า นาฏกะ กวีได้สร้างกลวิธีการดำเนินเรื่องที่ชวนติดตาม มีรสทางวรรณคดีที่หลากหลาย โดยเฉพาะศตวรรษเป็นรสหลัก ทั้งยังมีกลวิธีการสร้างบุคลิกตัวละครที่สมจริง บทสนทนาจึงมีความสนุกสนานใช้ภาษาในบทร้อยกรองที่ไพเราะ และใช้ถ้อยคำทางความหมาย ผลการศึกษาด้านภาษาและไวยากรณ์พบว่า กวีใช้ธาตุจำนวนน้อยเพื่อสร้างกริยาอาชยาด ลการที่พบมากที่สุดคือ ปัจจุบันกาล รองลงมาคืออาชญา มีการใช้กริยากรตุ โดยใช้ปัจจัย ต, ตวา (และ ย) และปัจจัย ตุม มากที่สุด กวียังสร้างคำด้วยวิธีสมาสครอบคลุมสมาสแทบทุกประเภท โดยใช้ ตตปุระชะมากที่สุด ส่วนใหญ่เป็นสมาส 2 คำ แต่ใช้สมาสพิเศษเพื่อรวมเอาสมาสย่อยมาเป็นคำเดียวกัน สมาสที่ยาวที่สุดมีคำมารวมกัน 8 คำ

วรลักษณ์ พับบรรจง³⁴ (2527) ผู้แปลถตุสंहาร ของกาลิทาส, ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ปทุมวัน – ในการแปลถตุสंहารนี้ ครั้งแรกผู้แปลได้แปลแบบถอดความโดยพยัญชนะให้ตรงตามภาษาสันสกฤตทั้งในด้านโครงสร้างของประโยค และคำศัพท์ แต่เพื่อความไพเราะสละสลวยของภาษา ผู้แปลจึงจำเป็นต้องขัดเกลาสำนวนภาษาเสียใหม่ให้เป็นแบบไทยมากที่สุด แต่ก็มิได้ห่างไกลจากรูปประโยคและศัพท์ของสันสกฤตมากนัก

หนังสือ และงานวิจัยที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ จะมีส่วนสำคัญในการศึกษา และการใช้ในงานวิจัย ผู้วิจัยต้องอาศัยแนวทางจากเอกสารดังกล่าว เพื่อการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณคดีสันสกฤต ประเภทชั้นทกาวยะ ในงานของกาลิทาสเรื่องคำสมาส

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ทราบถึงเนื้อหาในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องถตุสंहาร
2. ได้ทราบถึงคำศัพท์และการใช้คำสมาสในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องถตุสंहาร

³³ รัชชชัย ดุลยสุจริต, “การศึกษาวิเคราะห์บทละครสั้นสกฤต อภิขยานศากุนตลม องค์ที่ 1-2” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิตภาควิชาโบราณคดี สาขาวิชาภาษาสันสกฤต มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2554).

³⁴ วรลักษณ์ พับบรรจง, ถตุสंहาร ของกาลิทาส (ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ปทุมวัน, 2527).

บทที่ 2

ประวัติและผลงานของกาลิทาส

ในการศึกษาประวัติและผลงานของกาลิทาส ผู้วิจัยได้แบ่งเนื้อหาออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่ 1) ประวัติของกาลิทาส 2) ผลงานของกาลิทาส 3) เนื้อหาโดยย่อของเรื่องฤตสุंहาร และ 4) ลักษณะการประพันธ์นันทลักษณ์ในฤตสุंहาร โดยจะนำเสนอต่อไปดังนี้

ประวัติของกาลิทาส

วรรณคดีสันสกฤตมีความรุ่งเรืองมาอย่างต่อเนื่อง จนถึงยุคของราชวงศ์คุปตะมีกวีที่สำคัญคนหนึ่งชื่อว่ากาลิทาส เป็นหนึ่งในรัตนกวีแห่งพระราชสำนักของพระเจ้าวิกิรมาทิตย (พระเจ้าจันทรคุปตะที่ 2 แห่งราชวงศ์คุปตะ) ผู้ครองกรุงอุชเชนี ระหว่าง (พ.ศ.918-957)³⁵ ดังปรากฏในคำประพันธ์ว่า

dhanvantarikṣapanakāmarasiṃhaśanku
vetālabhaṭṭaghāṭakarparakalidāsah |
khyāto varāhamihiro nṛpateḥ sabhāyām
ratnāni vai vararucirṇava vikramasya ||³⁶

“ในสภาของพระเจ้าวิกิรมา มีรัตนะเก้าดวงคือ รัตนันตริ กษปณะ อมรสิงห์
คังกุ เวตาลัญญู ฌฏกรรประ กาลิทาส วราหมิหระ และ วรจุจิ”

กาลิทาส ได้รับการยกย่องว่าเป็นรัตนกวีของราชสำนักแห่งกษัตริย์ วิกิรมาทิตย (หรือ กษัตริย์โกษ แห่งธารานคร) แต่นักปราชญ์ส่วนมากเชื่อตามความจริงทางประวัติศาสตร์ว่า กาลิทาส อยู่ในราชสำนักของกษัตริย์วิกิรมาทิตย แห่งกรุงอุชเชนี (Ujjain) นักปราชญ์บางคนเชื่อว่ากษัตริย์ วิกิรมาทิตยได้ทรงชนะพวกศากะ (Sakas) เมื่อพุทธศักราช 485 (58 ปีก่อน คศ.) อย่างไรก็ตาม นักปราชญ์ยุคใหม่ส่วนมากไม่เชื่อว่ากษัตริย์วิกิรมาทิตย เมื่อพุทธศักราช 485 นั้น และทั้งไม่เชื่อว่า กาลิทาสได้รุ่งโรจน์ในยุคแรกๆ นั้นด้วย โดยทั่วไปแล้วเชื่อกันว่า กาลิทาสได้อาศัยอยู่ในราชสำนักของ

³⁵ จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, *เมฆทูตของกาลิทาส* (กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2523), คำนำ.

³⁶ Vettan Mani, *Puranic Encyclopaedia* (Delhi: Motilal Banarsidass, 2002), pp. 374.

จักรพรรดิคุปตะ ส่วนใหญ่แล้วเชื่อกันว่า จันทรคุปตะที่ 2 ซึ่งก็มักจะรู้จักกันในนาม วิกรมมาทิตย์ และ ได้มีชัยชนะต่อศากะด้วย ด้วยความเห็นที่ขัดแย้งกันอย่างนี้จึงกำหนดให้ยากว่ากาลิทาสเกิดและมีชีวิต อยู่ในสมัยใด และแผ่นดินของกษัตริย์พระองค์ใด เพื่อให้ปลอดภัยจากข้อผิดพลาดจึงกำหนดกันว่า กาลิทาสรุ่งโรจน์ในเวลาใดเวลาหนึ่ง ระหว่างพุทธศักราช 443 (100 ปี ก่อน ค.ศ.) ไปจนถึงพุทธ ศักราช 993 (ค.ศ. 450)³⁷

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงแสดงความเห็นเรื่องกาลิทาสไว้ว่า “กวี ชื่อกาลิทาสมีหลายคน ข้าพเจ้าอยากจะได้ใครสักคนขึ้นมาว่า ชื่อกาลิทาสจะเป็นราชทินนามสำหรับ ตำแหน่งรัตนกวี ไม่ใช่ชื่อบุคคลผู้ใดโดยเฉพาะ จริงอยู่บางทีในขั้นต้นก็จะมีจินตกวีสำคัญคนหนึ่งชื่อ เช่นนั้นแล้วต่อมาภายหลังใครมีฝีมือดีก็ได้ว่าที่กาลิทาสรัตนกวี (2507:2-3)³⁸

ชีวประวัติของกาลิทาสไม่มีใครทราบแน่ชัด ไม่มีกล่าวไว้เป็นหลักฐาน ณ ที่ใดเลย ไม่มี ใครทราบแน่นอนว่ากาลิทาสมีชีวิตอย่างไร และรุ่งเรืองอยู่ในสมัยใด การที่จะกำหนดระยะเวลาของ กาลิทาสจึงต้องอาศัยจากหลักฐานจากผลงานของเขา และจากหลักฐานอื่นๆ บางประการที่ระบุถึง ชื่อของเขา เรื่องราวเกี่ยวกับกาลิทาสมีปรากฏในตำนาน ที่ทราบกันในปัจจุบันก็เป็นไปโดยการ สันนิษฐานเท่านั้น ชื่อกาลิทาส มีความหมายว่าทาสรับใช้เจ้าแม่กาลิ (ซึ่งเป็นภาคที่ดุร้ายของพระอุมา เทวี ชายาพระศิวะ) มีเรื่องเล่ากันว่า แรกเริ่มเดิมที กาลิทาสเป็นคนเลี้ยงโคและไม่รู้หนังสือเลย บ้าน เกิดของกาลิทาสอาจจะอยู่ที่ใดที่หนึ่งในเมืองมาลวา (Māllwā) ในอินเดียตอนกลาง แต่โชคบันดาลให้ เขาได้แต่งงานกับเจ้าหญิงปริยงค์มัญชรี ผู้หญิงว่าตนฉลาด ซึ่งเป็นพระธิดาของพระเจ้าวิกรมมาทิตย์ แห่งนคร อวันตี³⁹ หลังจากการแต่งงานก็ถูกรยาตูกดูหมิ่นและไล่ออกจากบ้าน ด้วยความอับยศ อดสู กาลิทาสได้ตรงไปที่วัดของเจ้าแม่กาลิ และได้อุทิศตนเพื่อเจ้าแม่กาลิ (บ้างก็ว่าพระสรส์วดี)⁴⁰ เจ้าแม่กาลิเห็นถึงความจงรักภักดี พระนางจึงได้ประทานพรให้กาลิทาส ให้มีความปราดเปรื่องและมี อัจฉริยภาพในด้านกวี ความรู้ภูมิปัญญาอันลึกซึ้ง ศิลปะ และความสามารถในการพูด เขากลายเป็นผู้

³⁷ จำลอง สารพัดนึก, **ประวัติวรรณคดีสันสกฤต** (กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะ มนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2546), 155.

³⁸ อัญชลี ทองแถม, **กาลิทาส กวีเอกของอินเดีย**, ศิลปวัฒนธรรม, วารสารมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, ปีที่ 2 ฉบับที่ 7 มิถุนายน-กันยายน 2513, 78.

³⁹ เรื่องเดียวกัน, 78.

⁴⁰ ธวัชชัย คุลยสุจริต. “การศึกษาวิเคราะห์บทละครสันสกฤต อภิษยานศากุนตลม องก์ที่ 1-2” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิตศึกษาด้านศิลปกรรมศาสตร์ สาขาวิชาภาษาสันสกฤต มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2554), 23.

มีอัจฉริยะทางกาพย์กลอนไปได้อย่างอัศจรรย์ หลังจากนั้นเขาได้กลับบ้านไปหาภรรยาของเขา ก่อนที่ภรรยาของเขาจะเปิดประตู ได้พูดคำสามคำนี้กับเขา⁴¹

अस्ति कश्चित् वाग्विशेषः? (asti kaśchit vāgviśeṣaḥ?)⁴²

มีอะไรที่ฉลาดเป็นพิเศษในตอนนี้อย่างที่คุณพูดได้มั๊ย? หมายความว่า คุณได้รับความรู้อันลึกซึ้งที่ควรทำให้ฉันต้อนรับคุณเป็นพิเศษหรือไม่? กาลต่อมา กาลิทาสได้นำเอาคำทั้งสามในประโยคนี้นี้มาใช้เป็นคำขึ้นต้นของงานนิพนธ์สามเรื่อง ได้แก่ กุมารสัมภวะ, เมฆทูต และ เรื่องรชิวังสะ

จากคำว่า อสติ (asti) กาลิทาส ได้นำเอาคำนี้มาเป็นคำเริ่มต้นในการแต่งกวีนิพนธ์ เขาได้สร้างมหากาพย์ จากบทประพันธ์เรื่อง กุมารสัมภวะ (Kumarasambhava) โดยเริ่มต้นด้วยคำว่า = asti-uttarasyām dishi

จากคำว่า กศจิท (kaśchit) กาลิทาส ได้นำเอาคำนี้มาเป็นคำเริ่มต้นในการแต่งกวีนิพนธ์ เขาเขียนบทกวีเรื่อง เมฆทูต (Meghaduta) โดยเริ่มต้นด้วยคำว่า = kaśchit-kāntā และ

จากคำว่า วาครุณะ (vāgviśeṣa) กาลิทาส ได้นำเอาคำนี้มาเป็นคำเริ่มต้นในการแต่งกวีนิพนธ์ เขาได้เขียนมหากาพย์เรื่อง รชิวังสะ (Raghuvamsa) โดยเริ่มต้นด้วยคำว่า “vāgviśeṣa = vāgarthāvivā” ในกาลต่อมา กาลิทาสได้กลายเป็นกวีผู้ยิ่งใหญ่ เพราะความกรุณาและพรของเจ้าแม่ กาลีที่ได้ประทานแก่กาลิทาส

ผลงานของกาลิทาส

งานนิพนธ์ของกาลิทาสแสดงให้เห็นว่ากาลิทาสเป็นพราหมณ์ ชาวเมืองอุชเชนี นับถือ นิกายไศวะ มีความรู้หลายสาขา มีประสบการณ์กว้างขวางเพราะได้ท่องเที่ยวไปทั่วอินเดีย กาลิทาสเข้าใจและมีความรู้ดีในวรรณคดีพระเวททุกเวท และระบบปรัชญาคือ สางขยะ และโยคะ และรู้ในเรื่องต่างๆ คือ ธรรมศาสตร์ กามสูตร นาฏยศาสตร์ ไวยากรณ์ ชโยติษศาสตร์ วิจิตรศิลป์ คือวาดภาพเขียนภาพ และดนตรี ความปราดเปรื่องและความคุ้นเคยกับราชสำนัก ความสงบเสงี่ยม ความ

⁴¹ Kalidasa, First Published: May 23, 2013 | Last Updated: November 22, 2013, accessed August 7, 2020, available from <https://www.gktoday.in/gk/kalidasa/>

⁴² Ibid.

เชื่อมั่นในตัวเอง ความเป็นกวีของกาลิทาส เหล่านี้ทั้งหมดได้สะท้อนมาในงานนิพนธ์หลายเล่มที่ กาลิทาสได้รจนา⁴³

กาลิทาสได้ประพันธ์ผลงานชิ้นมากมาย สามารถแบ่งออกเป็นสองประเภท คือ

1. ประเภทนาฏกะ (บทละคร) ได้แก่

อภิขยานาศากุนตลัม (abhijñānāsākuntalam) เป็นบทละคร 7 องก์ ว่าด้วยเรื่องเกี่ยวกับท้าวทุษยันต์กับนางศกุนตลา ซึ่งมีแหวนที่เป็นที่ระลึกเป็นส่วนสำคัญของเรื่อง นับว่าเป็นบทละครที่เยี่ยมที่สุดในบรรดาบทละครทั้งหมดของกาลิทาส

วิกฺรโมรวศิยัม (vikramorvaśīyam) เป็นบทละคร 5 องก์ ว่าด้วยเรื่องของความรัก ระหว่าง ท้าวปุรวรส และนางอัปสร ชื่ออุรวศิ ผู้ต้องคำสาป

มาลวิกาคณิมิตรัม (malavikāgnimitram) เป็นบทละคร 5 องก์ เป็นเรื่องเกี่ยวกับท้าวอัคนิมิตรที่หลงใหลในรูปวาดของสาวใช้ที่ชื่อว่า มาลวิกา และท้ายที่สุดก็ทราบว่ามีมาลวิกาคือเจ้าหญิงองค์หนึ่ง

2. ประเภทกาวยะ (บทร้อยกรอง) ประพันธ์เป็นมหากาวยะ ได้แก่⁴⁴

รฆุวัศม (raghuvamśam) ประพันธ์เป็นมหากาวยะ ความยาว 19 สรรค เนื้อหาสรรเสริญวงศ์ของรฆุ หรือวงศ์พระราม

กุมารสมภวัม (kumārasambhavam) ประพันธ์เป็นมหากาวยะ ความยาว 17 สรรค เนื้อหาเกี่ยวกับความรักของพระศิวะและนางปารวตี การกำเนิดของพระสัณฑกุมาร และการสังหาร ตารกาสูร

เมฆทุตม (meghadūtam) ประพันธ์เป็นฉันทกาวยะ เนื้อหาว่าด้วยการรำพึงรำพันของ ยักษ์ที่ส่งข่าวโดยให้เมฆเป็นผู้นำข่าวไปให้กับนางคนรักที่อยู่ห่างไกล แบ่งเป็น 2 ภาค ภาคต้นชื่อ ปูรวเมฆ ภาคปลายชื่อ อุตตรเมฆ การประพันธ์ใช้คำประพันธ์ชนิดเดียวตลอดทั้งเรื่อง คือฉันทชื่อ มันทากรานตา อันหมายความว่า ย่างเยื้อง หรือ ก้าวไปอย่างซ้าๆ ฉันทชนิดนี้ บทหนึ่งมี 4 บาท แต่ละ บาทมี 17 คำ⁴⁵

ฤตสุสัหารัม (ṛtusamhāram) ประพันธ์เป็นฉันทกาวยะ เป็นกวีนิพนธ์ที่ใช้การเดินทาง ผ่านเวลา (โดยที่ตัวกวีเองมิได้เดินทางไปไหนเลย) จากการผันแปรของธรรมชาติของฤดูกาลทั้ง 6 ของ

⁴³ จำลอง สารพัดนึก และ จิตตภา สารพัดนึก, เมฆทุตของมหากวีกาลิทาส, 3.

⁴⁴ S.C. Banerji, *A Companion to Sanskrit Literature* (Delhi: Motilal Banarsidass, 1989) 306.

⁴⁵ จำลอง สารพัดนึก และ จิตตภา สารพัดนึก, เมฆทุตของมหากวีกาลิทาส, 4.

อินเดีย คือ ฤๅหณะว ฤๅหณะน้ำค้ำง(ฤๅหณะเย็น) ฤๅหณะไปไม้ผลิ ฤๅหณะร้อน ฤๅหณะฝน และ ฤๅหณะไปไม้ร่วง ประพันธ์ด้วย บทร้อยกรองจำนวน 144 บท แต่นักวรรณคดีสันสกฤตยังไม่ได้ยอมรับเป็นเอกฉันท์ว่าเป็นผลงานของ กาลิทาส บ้างก็ว่าเป็นผลงานของกาลิทาสในวัยหนุ่ม บ้างก็ว่าเป็นของกวีผู้อื่นที่มีความสามารถด้อย กว่ากาลิทาส⁴⁶

นอกจากนี้ยังมีรายชื่อวรรณคดีเรื่องอื่นๆ ที่เชื่อว่าอาจจะเป็นผลงานของกาลิทาสได้แก่⁴⁷

1) กุณเตศวรเทาศย (kunteśvaradautya)	2) อมพาสตว (ambhāstava)
3) กลยณสตว (kalyāṇastava)	4) กาลีสตตร (kālistotra)
5) กาวยนาฏกาลัมการาละ (kāvyānāṭakālamkāramkārah)	6) คงคาชฎก 2 เรื่อง (gaṅgāṣṭaka)
7) ฆฎการปร (ghaṭakarpara)	8) จณตีกาทณชกโศตตร (caṅdikādaṅdakastotra)
9) จรจาสตว (carcāstva)	10) โยยตรวิทาภรณ (jyotirvidābharana)
11) ทุรฆฎกาวย (durghaṭakāvya)	12) นโลทย (nalodaya)
13) นวรัตนมาลา (navaratnamālā)	14) ปุชปพาวณวิลาส (puṣpabāṇavilāsa)
15) มกรทนต์ตว (makaradandastava)	16) มงคลาชฎก 2 เรื่อง (maṅgalāṣṭaka)
17) มหาปทยชฎก (mahāpadyaṣṭaka)	18) รตนโกศ (ratnakośa)
19) ราษสกาวย (rākṣasakāvya)	20) ลกณมีสตว (lakṣmīstava)
21) ลฆุสตว (laghustava)	22) วิทวทวนาทกาวย (vidvadvanāḍakāvya)
23) วณทวณกาวย (vṛndāvanakāvya)	24) ไวยมโนรมา (vaidyamanoramā)
25) ศุทธิจณทริกา (vaidyamanoramā)	26) ศฤงการติลค (śṛṅgāratilaka)
27) ศฤงการสาชฎก (śyāmalādaṅdaka)	28) ศฤงการรสากาวย (śṛṅgārarasākāvya)
29) ศยามลาทณชก (śyāmalādaṅdaka)	30) ศรุตโพธ (śrutabodha)
31) สप्तศลกีรามายณ (saptaślokiṛāmāyana)	32) เสตพนุช (setubandha)

กาลิทาสแต่งบทร้อยกรองเก่งมาก ใช้อุปมาได้ไพเราะจับใจและกินใจ จนมีคำกล่าวเป็น บทพังเพยว่า “อุปมากาลิทาส”⁴⁸ กวีผู้ต่อมาภายหลัง ในยุคกาลิทาสและยุคต่อมาที่ใช้อุปมาได้จับใจ ก็จะถูกเรียกว่า หรือได้รับคำกล่าวขานว่า “อุปมากาลิทาส” ไปด้วย”

⁴⁶ S.C. Banerji. *A Companion to Sanskrit Literature*, 306.

⁴⁷ M.R. Kale. *Kumarasambhava of Kalidasa*, 7th ed., (Delhi: Motilal. 1981), xiv-xv.

⁴⁸ จำลอง สารพัดนึก, ประวัติวรรณคดีสันสกฤต, 156.

ผลงานของกาลิทาสได้รับการยกย่อง และเป็นที่ยอมรับอย่างแพร่หลาย ได้มีการนำไปแปลเป็นภาษาต่างๆ มากมาย ทั้งเยอรมัน อังกฤษ ฝรั่งเศส แม้กระทั่งในภาษาไทยด้วย ต่อมาในระยะหลังๆ กวีอีกจำนวนไม่น้อยที่ใช้ชื่อกาลิทาสกับงานของตน คือ อภินว-กาลิทาส อาภุพริย-กาลิทาส เป็นต้น

ความเจริญรุ่งเรืองของวรรณคดีสันสกฤต ในตำนานประมาณว่ากาลิทาสจะอยู่ระหว่างศตวรรษที่ 4 ถึงศตวรรษที่ 5 กาลิทาสถือเป็นกวี และนักเขียนบทละครที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในภาษาสันสกฤต ผลงานของเขานั้นมีพื้นฐานมาจากตำนานของอินเดีย ซึ่งเขาได้บรรยายลักษณะมหัศจรรย์ของธรรมชาติ มีการถกเถียงกันมากมายเกี่ยวกับชีวิตและเวลาของกาลิทาส แต่มีงานเขียนของเขามากมายมีการคาดเดาว่าเขาเกิดที่แคชเมียร์ หรือใกล้กับเทือกเขาหิมาลัยและย้ายไปทางใต้ใกล้อุจเจนหรือคาลิงกา กาลิทาสจบสิ้นชีวิตของตนที่เมืองลังกา (Ceylon)⁴⁹

กาลิทาสเป็นกวี และนักเขียนบทละครภาษาสันสกฤตที่มีชื่อเสียงที่สุดคนหนึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็นรัตนกวี และกวีกุลคุรุ (ครูใหญ่แห่งกวีทั้งปวง) เป็นผู้ที่แม้ในปัจจุบันก็ได้เสื่อมคลายจากคำยกย่องเช่นนั้นจากชาวอินเดียเลย จะเห็นได้จากที่ชาวอินเดียกล่าวเสมอว่า

“ภูเขาคาลิงกาเป็นภูเขาคาของชาติเรา แม่น้ำคงคาเป็นแม่น้ำของชาติเรา
คีตาเป็นคัมภีร์ของชาติเรา และกาลิทาสเป็นกวีของชาติเรา”

(Dr. Raghavan, SK. Literature, 2961)⁵⁰

หนึ่งในผลงานของกาลิทาสที่ได้ประพันธ์ขึ้นประเภทขัมตกาพย์ ก็คือบทประพันธ์เรื่อง “ฤตสุंहาร” กาลิทาสเป็นผู้ที่ได้คิดริเริ่มใช้ฤตुकาลเป็นพื้นฐานของการประพันธ์ ซึ่งนับว่าชาญฉลาดมาก เป็นสิ่งที่ทำให้กวีนิพนธ์เรื่องนี้โดดเด่น และน่าสนใจทั้งในแง่ของความงามทางวรรณศิลป์ การศึกษาชีวิตและโลกทัศน์ต่อสิ่งรอบตัวของคนโบราณ กวีมีความสามารถในการถ่ายทอดชีวิตมนุษย์ สภาพตามธรรมชาติของพืชและสัตว์ในฤตुकาลต่างๆ ให้สัมพันธ์กับอารมณ์และโลกทัศน์ของตน ฤตสุंहารเป็นกวีนิพนธ์ที่ใช้การเดินทางผ่านกาลเวลาโดยที่ตัวกวีเองมิได้เดินทางไปไหนเลยจากการผันแปร ของธรรมชาติของฤตुकาลทั้งหกคือ ฤตुकานาว ฤตुकาน้ำค้าง ฤตुकาใบไม้ผลิ ฤตुकาร้อน ฤตुकาฝน และฤตुकาใบไม้ร่วง

เนื้อหาโดยย่อของเรื่องฤตสุंहาร

ฤตสุंहาร (rtusamhāra) เป็นศัพท์สมาส ระหว่าง rtu กับ samhāra
rtu มีความหมายว่า ฤตुकาล

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, 155.

⁵⁰ V.Raghavan, Sanskrit Literature (Delhi: Government of India Press, 1961), 65.

ช่วงของปีในยุคโบราณ ซึ่งแบ่งออกต่างๆกันเป็น 5 6 7 12 13 และ 24 ช่วง แต่นิยมมากที่สุดคือ แบ่งฤดูกาลออกเป็น 6 ได้แก่ วัสสันต์-(ฤดูใบไม้ผลิ) ครีษมะ-(ฤดูร้อน) วรรณษา-(ฤดูฝน) ศรัท-(ฤดูใบไม้ร่วง) เหมันต์-(ฤดูหนาว) และศิธิระ-(ฤดูน้ำค้าง)

ส่วน samhāra เป็นคำนาม ประกอบรูปคำ จากธาตุ hr นำไป พาไป เมื่อประกอบกับอุปสรรค sam จะมีความหมายว่า การนำไปพร้อม การนำไปด้วยกัน การรวบรวม การผูก การร้อย (ยังมีความหมาย ว่าการทำลาย ตั้งคำว่า สंहาร สังหาร ในภาษาไทย)

วามัน ศิวาราม อาปเต (Vaman Shivaram Apte) ได้ให้ความหมายของ rtusamhāra ว่า rtusamhāra “collection of the seasons”, Kalidasa’s work on the six seasons. ฤตส์หาระ “การรวบรวมฤดูกาล” กวีนิพนธ์ของกาลิทาสเกี่ยวกับฤดูกาลทั้งหก

ฤตส์หาระเป็นเรื่องที่พรรณนาเกี่ยวกับสภาพของธรรมชาติอย่างแท้จริงโดยไม่มีกรกล่าวถึงชีวิตในราชสำนัก หรือปราสาทราชวัง แต่เป็นการแสดงความรู้สึกของกวีที่ต้องการแสดง และสื่อให้ผู้อื่นมองเห็นธรรมชาติด้วยสุนทรียภาพของคำประพันธ์ กาลิทาสพรรณนาให้เห็นลักษณะโดยทั่วไปของธรรมชาติในทุกฤดูกาล กล่าวถึง ต้นไม้ ภูเขา แม่น้ำลำธาร นก แมลง และสัตว์ป่า เมื่อฤดูกาลผันเปลี่ยนไป ธรรมชาติเหล่านั้นก็เปลี่ยนไปด้วย กาลิทาสได้พรรณนาถึงสภาพธรรมชาติ และบรรยากาศในแต่ละฤดูกาลของอินเดียภาคเหนือ (ระหว่างเทือกเขาหิมาลัย กับเทือกเขาวินัย) ผสมผสานไปกับการพรรณนาถึงความรักระหว่างชายหนุ่ม-หญิงสาว หรือ ระหว่างสามี-ภรรยา ซึ่งมีลักษณะท่วงทีของการแสดงออกต่างๆ กันไปอย่างสอดคล้องเหมาะสมกับสภาวะแวดล้อมในแต่ละฤดูกาลที่ผันแปรไป⁵¹ แต่ความรักที่พรรณนานั้นไม่ใช่ความรักด้วยอุดมคติ หรือจินตนาการ เป็นความรักธรรมดาที่ประกอบด้วยอารมณ์ และความปรารถนา (passion) ของคนทั่วไป กาลิทาสเปรียบฤดูกาลต่างๆ ว่าเป็นอารมณ์ของปี (mood of year)⁵² ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ แต่อารมณ์แห่งความรักเร้าร้อนมีอยู่ตลอดเวลา

ฤตส์หาระ เป็นกวีนิพนธ์ที่ใช้การเดินทางผ่านเวลา จากการผันแปรของธรรมชาติของฤดูกาลทั้งหก คือ ฤดูหนาว ฤดูน้ำค้าง ฤดูใบไม้ผลิ ฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูใบไม้ร่วง ฤตส์หาระพรรณนาฤดู ของอินเดียบริเวณที่ปลอดภัยอิทธิพลมรสุม 6 ฤดู สรรคละหนึ่งฤดู จึงรวมเป็น 6 สรรค วรรณคดี

⁵¹ วรลักษณ์ พับบรรจง, ฤตส์หาระ ของกาลิทาส (ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ปทุมวัน, 2527), คำนำ.

⁵² รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, นิราศคำโคลง: การวิเคราะห์เปรียบเทียบกับนิราศชนิดอื่น (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516), 365.

สันสกฤตส่วนใหญ่กล่าวว่าฤดูใบไม้ผลิเป็นฤดูแรกของปี⁵³ แต่ฤดูสัหารเริ่มด้วยฤดูร้อน ตามด้วยฤดูฝน ฤดูใบไม้ร่วง ฤดูหนาว ฤดูเย็น และจบลงด้วยฤดูใบไม้ผลิ เพราะเป็นช่วงเวลาที่ธรรมชาติงอกงามและคนมีความสุข สรรคที่ 1 ฤดูร้อน (ครีษม), สรรคที่ 2 ฤดูฝน (วรษ), สรรคที่ 3 ฤดูใบไม้ร่วง (ศรท), สรรคที่ 4 ฤดูหนาว (เหมนต), สรรคที่ 5 ฤดูเย็น (ฤดูน้ำค้าง) (คิสิระ) และ สรรคที่ 6 ฤดูใบไม้ผลิ (วสนต)⁵⁴

สรรคที่ 1 ฤดูร้อน (ครีษม) – อยู่ในช่วงเวลาของเดือน (เชษฐมาส และ อาษาฒมาส) ได้แก่ เดือน 7 และ เดือน 8 ทางจันทรคติ ประมาณเดือน มิถุนายน-กรกฎาคม

สรรคที่ 2 ฤดูฝน (วรษ) – อยู่ในช่วงเวลาของเดือน (สวณมาส และ ภัทรบทมาส) ได้แก่ เดือน 9 และ เดือน 10 ทางจันทรคติ ประมาณเดือน สิงหาคม-กันยายน

สรรคที่ 3 ฤดูใบไม้ร่วง (ศรท) – อยู่ในช่วงเวลาของเดือน (อาศวยุฆมาส และ กัตติกมาส) ได้แก่ เดือน 11 และ 12 ทางจันทรคติ ประมาณเดือน ตุลาคม-พฤศจิกายน

สรรคที่ 4 ฤดูหนาว (เหมนต) – อยู่ในช่วงเวลาของเดือน (มฤคศิรมาส และ บุษยมาส) ได้แก่ เดือน อ้ายและเดือนยี่ ทางจันทรคติ ประมาณเดือน ธันวาคม-มกราคม

สรรคที่ 5 ฤดูเย็น (ฤดูน้ำค้าง) (คิสิระ) – อยู่ในช่วงเวลาของเดือน (มาฆมาส และ ผักกุนมาส) ได้แก่ เดือน 3 และ เดือน 4 ทางจันทรคติ ประมาณเดือน กุมภาพันธ์-มีนาคม

สรรคที่ 6 ฤดูใบไม้ผลิ (วสนต) – อยู่ในช่วงเวลาของเดือน (จิตรมาส และ วิสาขมาส) ได้แก่ เดือน 5 และ เดือน 6 ทางจันทรคติ ประมาณเดือน เมษายน กับ พฤษภาคม

ฤดูวสันต์ หรือฤดูใบไม้ผลิ ซึ่งเป็นฤดูที่ธรรมชาติเริ่มมีชีวิตชีวาขึ้นมาใหม่ จะสังเกตได้ด้วยว่าเรื่องของการกำหนดฤดูกาล หรือกำหนดการขึ้นปีใหม่ มักจะอยู่ใกล้กับระยะที่กลางวันและกลางคืนมีความยาวเท่ากันในช่วงประมาณปลายเดือนมีนาคมหรือเมษายน วันที่กลางวันและกลางคืนมีความยาวเท่ากันนี้ อินเดียเรียกว่าวิษุวัต และตรงกับคำว่า equinox ในทางดาราศาสตร์ ปัจจุบันแต่ละปีวันวิษุวัตหรือ equinox นี้มีสองครั้ง ปัจจุบันได้แก่วันที่ 21 มีนาคม (วสันตวิษุวัต – Vernal equinox) กับวันที่ 20 กันยายน (ศารทวิษุวัต – Autumnal equinox) ในอินเดียปัจจุบันวสันตวิษุวัตก็เป็นเทศกาลที่มีการฉลองครีกครั้งอยู่ในหลายท้องที่ น่าจะถือได้ว่าอินเดียโบราณคงจะถือเอาฤดูวสันต์ ซึ่งอยู่ในระยะนี้เป็นฤดูขึ้นปีใหม่ น่าสังเกตด้วยว่า ปีใหม่ของชาวโรมันก็ขึ้นต้นในเดือนมีนาคมด้วย⁵⁵

⁵³ วิสุทฺถ์ บุชยกุล, **วิสุทฺถอักษร**, ภาษาและวรรณคดี ศาสนา ปรัชญา ประเพณี เวลา ปฏิทิน และศักราช, หนังสืออนุสรณ์งานศพ, ในงานพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์วิสุทฺถ์ บุชยกุล, (บริษัทอัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2554), 364.

⁵⁴ วรลักษณณ์ พับบบรรจง, **ฤดูสังหาร** ของกาลิทาส, ก, ข.

⁵⁵ วิสุทฺถ์ บุชยกุล, **วิสุทฺถอักษร**, 365

ในประเทศไทย วันวสันตวิษุวัตหรือวันสงกรานต์เดิม คือวันที่ 21 มีนาคม แต่คัมภีร์สุริยยาตร์ที่ชาวไทยใช้คำนวณปฏิทินกำหนดว่าปีหนึ่งยาว 365.25875 วัน(ยาวกว่าปีดาราศาสตร์ 23 นาที 49 วินาที 56.2 วินาที) วันสงกรานต์ของไทยจึงเลื่อนออกไปทุกปีจนเป็นวันที่ 14 ถึง 16 เมษายน ในปัจจุบัน

วันเดือนปีตามระบบของอินเดียมักแสดงตามลำดับต่อไปนี้ – เดือน ปักษ์ ดิถี และคำย่อ ซึ่งได้ แก่สุทธี และปทธี ซึ่งใช้แทนข้างขึ้นและข้างแรม ตัวอย่างเช่น ใจนระสุทธี 7 คือวันที่เจ็ดจากวันเพ็ญเดือนใจตระ (จิตรมาส) ชื่อของเดือนในสมัยแรกๆ มีดังนี้ มธุ, มาธูวะ, ศุกร, ศจ, นภัส, นภัสยะ, อิชะ, อูระชะ, สหัส, สหัสยะ, ตปัส, และตปัสยะ ชื่อเดือนตามคัมภีร์พระเวทเหล่านี้ยังสามารถพบได้บ้างตามโคลง ฉันท กาพย์ กลอนต่างๆ⁵⁶

ปฏิทินแบบสุริยคติ ชื่อของเดือนต่างๆ กำหนดตามสัญลักษณ์ของราศีต่างๆ ซึ่งแปลมาจากภาษากรีก ดังต่อไปนี้ ราศีเมษ, ราศีวฤษภ, ราศีมิถุน, ราศีกรกฎ, ราศีสิงห์, ราศีกันย์, ราศีตุลย์, ราศีพิจิก, ราศีธนู, ราศีมกร, ราศีกุมภ์ และราศีมีน ชื่อวันทั้งเจ็ดในสัปดาห์กำหนดตามดวงดาวต่างๆ ที่ปรากฏในระบบกรีกและโรมัน ดังต่อไปนี้ รวิวาร์ (วันอาทิตย์) โสมวาร (วันจันทร์) มังคลวาร (วันอังคาร) พุทธวาร (วันพุธ) พฤหัสติวาร (วันพฤหัสบดี) ศุกรวาร (วันศุกร์) และศนิวาร (วันเสาร์)⁵⁷

สภาพอากาศของอินเดียได้รับอิทธิพลมรสุมเขตร้อน (Tropical Monsoon) ในปัจจุบัน กรมอุตุนิยมวิทยาของอินเดียจำแนกฤดูกาลออกเป็น 4 ฤดู ได้แก่⁵⁸

ฤดูหนาว	(ธันวาคม-มีนาคม)
ฤดูร้อน	(เมษายน-พฤษภาคม)
ฤดูฝนหรือฤดูมรสุม	(มิถุนายน-กันยายน)
ฤดูลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้	(ตุลาคม-พฤศจิกายน)

สรุปก็คือ แบ่งออกเป็น 3 ฤดู คือ ฤดูหนาว, ฤดูร้อน และฤดูฝน

ศาสตราจารย์วิสุทธ์ บุษยกุล กล่าวว่า ฤดูในอินเดียแบ่งออกเป็นสองพวกใหญ่ พวกหนึ่งอาศัยลมมรสุมเป็นประมาณและปีหนึ่งมีเพียงสามฤดู ได้แก่ ฤดูฝน ฤดูหนาว ฤดูร้อน ฤดูประเภทนี้เห็นได้ชัดแถบอินเดียตะวันออก เช่น แถบแคว้นเบงกอล ส่วนอีกพวกหนึ่ง อยู่ในบริเวณที่ไม่ได้รับ

⁵⁶ จีรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา และคนอื่นๆ, *อินเดียมหัศจรรย์* แปลจาก *The Wonder that was India – A.L.Basham*, กาญจนีละอองศรี บรรณาธิการแปล, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย, มูลนิธิโคลงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2559), 804.

⁵⁷ เรื่องเดียวกัน, 805.

⁵⁸ ขวโรจน์ วลัยเมธี, “ฤดูสัหระ: ฤดูกาลกับชีวิต”, 12.

อิทธิพลลมมรสุมได้แก่ตอนเหนือ เพราะห่างไกลทะเล มีเฉพาะบริเวณตอนเหนือ ซึ่งมีภูเขากั้นลมทะเลไว้อันเป็นส่วนน้อยที่ลมมรสุมพัดไปไม่ถึง และเป็นบริเวณที่ได้รับอิทธิพลความเย็นจากเทือกเขาหิมาลัย⁵⁹

กาลิทาสได้พรรณนาฤดูกาลทั้ง 6 ตามสถานการณ์ต่างๆ ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ ตามฤดูกาลที่ผันเปลี่ยนไป โดยที่อินเดียภาคเหนือปีหนึ่งมี 6 ฤดู ฤดูละประมาณ 2 เดือน ดังนั้น เนื้อเรื่องของฤดูสุทธจักรจึงแบ่งเป็น 6 สรรค (ตอน) โดยในแต่ละสรรคจะกล่าวถึงเหตุการณ์ในแต่ละฤดู ซึ่งการผันแปรของฤดูกาลนี้มีผลทำให้ธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไปในทุกสรรครวมทั้งตัวละครในท้องเรื่อง ได้แก่ อากาศ ท้องฟ้า ฝน พายุ รุ้ง พายุหิมะ พระอาทิตย์ รัศมี แสงอาทิตย์ พระจันทร์ แสงจันทร์ พื้นดิน หญ้า ดอกไม้ ต้นไม้ ภูเขา ป่าไม้, สิ่งมีชีวิตต่างๆ มนุษย์ ชาย หญิง และสัตว์ชนิดต่างๆ เช่น ช้าง ม้า วัว กระต่าย สิงโต นกกระเรียน ห่าน หงส์ งู เป็นต้น ฤดูกาลมีอิทธิพลโดยตรงต่อสิ่งมีชีวิต แม้ธรรมชาติรอบตัวที่แปรผันไปจะทำให้พืชและสัตว์ดำรงชีวิตต่างๆ กันไปแต่ละฤดู แต่สำหรับมนุษย์นั้นธรรมชาติมีอาจเปลี่ยนแปลงความทุกข์สุขอันเกิดแต่ความพลัดพรากและการได้อยู่รวมกันกับคนรักได้เลย และอารมณ์แห่งความรักเร่าร้อนคงมีอยู่ตลอดเวลา โดยจะเห็นได้จากการพรรณนาในแต่ละฤดูดังต่อไปนี้

สรรคที่ 1 ฤดูร้อน (ครีษม) – อยู่ในช่วงเวลาของเดือน (เชษฐมาส และ อาษาฒมาส) ได้แก่เดือน 7 และ เดือน 8 ทางจันทรคติ ประมาณเดือน มิถุนายน-กรกฎาคม พระอาทิตย์ส่องแสงแรงกล้า สรรพสิ่งบนโลกต่างหาวิธีคลายร้อน โดยใช้น้ำในการอาบ ตีม ส่วนตามหนองน้ำก็แห้งขอด เพราะความร้อนแรงอย่างยิ่งของแสงอาทิตย์ บางครั้งทำให้เกิดไฟป่า พวกสัตว์ต่างพากันหนีความร้อนจากไฟป่าจนล้มความเป็นศัตรูกัน พอตกเย็น เมื่อพระอาทิตย์ลับขอบฟ้า ทุกชีวิตก็จะสบายขึ้นด้วยแสงจันทร์ สตรีในฤดูนี้จะแต่งกายด้วยผ้าเบาบาง ใส่เข็มขัด สร้อยไข่มุกสีขาวเชื่อว่าให้ความเย็นสบาย ประเทืองผิวด้วยกระแจะจันทน์เครื่องหอม กาลิทาสได้พรรณนาให้เห็นว่า ความร้อนระอุของฤดูร้อนนี้ไม่เท่ากับไฟร้อนในใจที่ต้องพลัดพรากจากหญิงคนรัก

สรรคที่ 2 ฤดูฝน (วรษ) – อยู่ในช่วงเวลาของเดือน (สавณมาส และ ภัทรบทมาส) ได้แก่เดือน 9 และ เดือน 10 ทางจันทรคติ ประมาณเดือน สิงหาคม-กันยายน ในฤดูฝนนี้ทำให้ต้นไม้ ต้นหญ้าเขียวชอุ่มท้องฟ้ามีเมฆปกคลุม มีฟ้าแลบและพายุ รุ้ง สัตว์ทั้งหลายต่างสดชื่นรื่นเริง และฤดูนี้ยังเป็นเวลาของการขยายเผ่าพันธุ์ของสัตว์บางชนิด แม้ฝนฟ้าจะสร้างความน่ากลัวและความยากลำบาก

⁵⁹ วิสุทธ์ บุชยกุล, วิสุทธนิพนธ์ (กรุงเทพฯ: ธเนศวรการพิมพ์ มปป.) 391,

ในการเดินทางแต่สำหรับหญิงผู้มีความรัก การเดินทางไปหาชายคนรักโดยอาศัยแสงฟ้าแลบไม่ได้ทำให้หล่อนมีความหวาดกลัวเลย

สรรพคดี 3 ฤดูใบไม้ร่วง (ศรท) – อยู่ในช่วงเวลาของเดือน (อาศุขุขมาส และกัตติกมาส) ได้แก่เดือน 11 และ 12 ทางจันทรคติ ประมาณเดือน ตุลาคม-พฤศจิกายน ในฤดูใบไม้ร่วงอากาศเริ่มเย็นลง ใบไม้บนานาพันธุ์เริ่มเปลี่ยนสีและทิ้งใบ ท้องฟ้าในฤดูนี้แจ่มใสที่สุด ไม่มีเมฆหมอก พวกหงส์จะเริ่มผสมพันธุ์ในฤดูใบไม้ร่วงนี้ ยามเย็นพระจันทร์ทอแสงบรรยากาศนารี نرمย์ แต่ในมุมกลับกันเป็นเสมือนศรอาบยาพิษคือความพลัดพรากจากคนรัก

สรรพคดี 4 ฤดูหนาว (เหมนต) – อยู่ในช่วงเวลาของเดือน (มฤคศิรมาส และ บุษยมาส) ได้แก่เดือน อ้ายและเดือนยี่ ทางจันทรคติ ประมาณเดือน ธันวาคม-มกราคม ในฤดูหนาวนี้ ตอนต้นฤดูต้นข้าวออกรวงเหลืองไปทั่วท้องนา พวกนกก็พลอยหายไป ตกกลางคืนมีแค่เสียงนกกระเรียนเป็นครั้งคราว อากาศหนาวเย็น ผู้คนเก็บตัวอยู่ในบ้าน ส่วนหญิงที่ต้องพรากจากคนรัก ภายของนางไม่ได้เจ็บป่วยกลับซิดเซียวลง ต่างจากหญิงซึ่งอยู่พร้อมชายคนรัก แม้นร่างกายของนางต้องเจ็บปวดอยู่บ้างแต่ก็เป็นเพราะทำให้ชายคนรักเป็นสุข

สรรพคดี 5 ฤดูเย็น (ฤดูน้ำค้าง) (คิสิระ) – อยู่ในช่วงเวลาของเดือน (มาขมาส และฝักคุณมาส) ได้แก่ เดือน 3 และเดือน 4 ทางจันทรคติ ประมาณเดือน กุมภาพันธ์-มีนาคม ในฤดูเย็นนี้อากาศยังหนาวจัดอยู่โดยเฉพาะตอนต้นฤดู พอถึงกลางฤดู ความหนาวลดลงตามลำดับ ทุกอย่างก็เจ็บเหงา ไม่มีเสียงนกร้อง ผู้คนอยู่ในบ้านปิดประตูหน้าต่างมิดชิด ผิงไฟ สวมเสื้อหนาๆ กาลิธาสดักกล่าวถึงเสมอถึงความปรารถนาของคนทั้งหลายนั้น คือการอยู่ใกล้ชิดกับคนรัก แต่ฤดูน้ำค้างนี้เป็นสาเหตุแห่งความทุกข์ทรมานใจของผู้ที่ต้องพรากจากคนรัก

สรรพคดี 6 ฤดูใบไม้ผลิ (วสนต) – อยู่ในช่วงเวลาของเดือน (จิตรมาส และ วิสาขมาส) ได้แก่เดือน 5 และ เดือน 6 ทางจันทรคติ ประมาณเดือนเมษายน กับ พฤษภาคม ในฤดูใบไม้ผลินี้ อากาศอุ่นขึ้น นกที่หายไปหลายเดือนกลับคืนมาจับคู่และส่งเสียงร้องสดใส ต้นไม้บนานาพันธุ์เริ่มผลิบาน ออกไม้ส่งกลิ่นหอมอบอวล เป็นเวลาที่นารี نرمย์ วสันต์เป็นฤดูแห่งความสดชื่นและความรัก ในยามนี้สำหรับผู้ที่พลัดพรากจากคนรักก็ย่อมก่อให้เกิดความทุกข์ยิ่งนัก

ลักษณะการประพันธ์ฉันทลักษณ์ในกฤตสंहาร

กฤตสंहาร เป็นงานกวีนิพนธ์ที่เรียกว่าฉันทกาวยะ (khaṇḍakāvya) เป็นบทประพันธ์ร้อยกรองขนาดสั้น เด่นด้วยอรรถาธิบายประเภทสวภาโวक्ति คือการพรรณนาธรรมชาติตามที่เป็นจริง เนื้อหาโดยทั่วไปบรรยายถึงสภาพธรรมชาติและบรรยากาศในแต่ละฤดูกาลของอินเดียภาคเหนือ ระหว่างเทือกเขาหิมาลัยกับเทือกเขาวินธัย เรื่องเอกๆ นั้น นิยมบรรยายเรื่องความรัก และเพราะเป็นงานนิพนธ์ขนาดสั้นก็จึงแสดงความสามารถทางวรรณศิลป์ไว้อย่างเต็มที่ ดังจะเห็นได้ว่าฉันทกาพย์หลายเรื่องมีภาษาที่ไพเราะ งามทั้งเสียงและความหมาย ในบรรดาฉันทกาพย์ทั้งหลาย มีฉันทกาพย์สมบูรณ์พร้อมของกาลิทาส 2 เรื่อง คือ เมฆหุต และ กฤตสंहาร

กฤตสंहารเป็นกวีนิพนธ์ร้อยกรองประพันธ์ขึ้นด้วยคำประพันธ์ที่เรียกว่าฉันท (chandas) หรือที่ในภาษาไทยใช้ว่าฉันท ฉันทบทหนึ่งมี 4 บาท กฤตสंहารประพันธ์ด้วยฉันททั้งหมดจำนวน 144 บท (stanzas)

หน่วยในการเรียกคำประพันธ์เรียกว่าบาท (ปद्य) แต่ละบทมีด้วยกัน 4 บาท (ปาถ) แต่ละบาทจะมีข้อกำหนด หรือข้อบังคับให้มีจำนวนพยางค์ (อक्षर) หรือมาตรา (มาตรา) แตกต่างกันไป หากแต่ละบาทในหนึ่งบทมีจำนวนพยางค์หรือมาตราเท่ากันเรียกว่า สมวฤตตะ (สมวฤต) แต่หากในแต่ละบาทในหนึ่งบทมีจำนวนพยางค์หรือมาตราไม่เท่ากันจะเรียกว่า อรรธสมวฤตตะ (อรรธสมวฤต) หน่วยที่เล็กที่สุดของฉันทลักษณ์คือ พยางค์ โดยแบ่งออกเป็น 2 ชนิดได้แก่ คุรุ (พยางค์หนัก) และ ลฆุ (พยางค์เบา)⁶⁰

สันสกฤตมีฉันทที่อยู่สองประเภทคือ⁶¹

1. **วฤตตะ (vṛtta)** ได้แก่ฉันทที่กำหนดด้วยจำนวนพยางค์ (อक्षर) ในแต่ละบาท พยางค์ในภาษาสันสกฤตมีสองลักษณะคือ พยางค์ลฆุ (लघु) (เบา) ได้แก่พยางค์ที่ประสมด้วยสระเสียงสั้น และหากมีตัวสะกดก็จะมีตัวสะกดตัวเดียว ในแผนผังจะใช้ U เป็นสัญลักษณ์ และพยางค์คุรุ (गुरु) (หนัก) ได้แก่พยางค์ที่ประสมด้วยสระเสียงยาวหรือสระเสียงสั้นที่มีอนุสวาระ วิสรรค⁶² หรือพยัญชนะซ้อนตามมาในแผนผังจะใช้ — เป็นสัญลักษณ์ ฉันทประเภทวฤตตะแบ่งออกเป็นสามชนิดคือ

⁶⁰ Charles Philip Brown, **Sanskrit Prosody and Numeral Symbols Explained** (London: Trubner & Co., 1869) 1-3.

⁶¹ ทศนีย์ สันสกฤต, **ศตกนระยัม: กวีนิพนธ์สะท้อนโลกทัศน์ของภรรตฤทธิ** (กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533), 21.

⁶² Vaman Shivram Apte, **The Student's Sanskrit English Dictionary**, 648.

- 1.1 สมวฤตตะ (samavṛtta) ได้แก่อันท์ที่แต่ละบาทมีจำนวนพยางค์เท่ากัน
- 1.2 อรรธวฤตตะ (ardhavṛtta) ได้แก่อันท์ที่สลับบาทมีจำนวนพยางค์เท่ากัน
- 1.3 วิชวฤตตะ (viṣamavṛtta) ได้แก่อันท์ที่แต่ละบาทมีจำนวนพยางค์ไม่เท่ากัน

2. **ชาติ (jāti)** ได้แก่อันท์ที่กำหนดจำนวนมาตรา คือกำหนดด้วยระยะเวลาของการออกเสียงสระเสียงสั้นมีค่าเป็นหนึ่งมาตรา สระเสียงยาวมีค่าเป็นสองมาตรา⁶³

ในการแต่งอันท์ นักปราชญ์ได้กำหนดจังหวะของพยางค์ขึ้น เรียกว่า คณะ (gaṇa) อันท์วฤตตะมีอยู่ 8 คณะ และคณะหนึ่งจะมี 3 พยางค์ ดังนี้⁶⁴

ย คณะ (य ya gaṇa)	— — —	(Bacchius)
ร คณะ (र ra gaṇa)	— — —	(Amphimacar)
ต คณะ (त ta gaṇa)	— — —	(Anti-bacchius)
ภ คณะ (भ bha gaṇa)	— — —	(Dactylus)
ช คณะ (ज ja gaṇa)	— — —	(Amphibrachys)
ส คณะ (स sa gaṇa)	— — —	(Anapaestus)
ม คณะ (म ma gaṇa)	— — —	(Mollosus)
न คณะ (न na gaṇa)	— — —	(Tribrachys)

ฤตสุหาร ประพันธ์ขึ้นด้วยฉันทวฤตตะชนิดสมวฤตตะ (พยางค์สุดท้ายของฉันททุกชนิดมักอนุโลมให้เป็นได้ทั้งครุ และ ลหุ) จัดลำดับตามจำนวนพยางค์ได้ดังนี้⁶⁵

⁶³ ทัศนีย์ สิ้นสกุล, ศตวรรษม: กวีนิพนธ์สะท้อนโลกทัศน์ของภรรตฤหริ, 14.

⁶⁴ Vaman Shivram Apte, *The Student's Sanskrit English Dictionary*, 648.

⁶⁵ ชวโรดมน์ วลัยเมธี “ฤตสุหาร: ฤตูกาลกับชีวิต”, 15-16.

ฉันท์ 11 พยางค์

1) อินทรวัจรา (Indravajrā)

— — ๐/ — — ๐/ ๐ — ๐/ — —

2) อุเพนทรวัจรา (Upendravajrā)

๐ — ๐/ — — ๐/ ๐ — ๐/ — —

3) อุปชาติ (Upajāti)

— — ๐ หรือ ๐ — ๐/ — — ๐/ ๐ — ๐/ — —

ฉันท์ 12 พยางค์

4) วคัสถะ (Vamśastha)

๐ — ๐/ — — ๐/ ๐ — ๐/ — ๐ —

ฉันท์ 14 พยางค์

5) วสันตติลกา (Vasantatilakā)

— — ๐/ — ๐ ๐/ — ๐ ๐/ — ๐ —

ฉันท์ 15 พยางค์

6) มาลินี (Mālinī)

๐๐ ๐/ ๐๐ ๐/ — — / ๐ — — / ๐ — —

ฉันท์ 19 พยางค์

7) ศารทูลวิกฤษิต (Śārdūlavikrīḍita)

— — — / ๐๐ — / ๐ — ๐/ ๐๐ — / — — ๐/ — — ๐/ ๐

หรือ —

สรุป ฤกษ์สำหรับเป็นกวีนิพนธ์ประเภทซันทกภาพย์ เป็นบทประพันธ์ร้อยกรองขนาดสั้น
 เริ่มต้นด้วยอรรถาธิบายการประภทสวภาโวคติ คือการพรรณนาธรรมชาติตามที่เป็นจริง ประพันธ์ขึ้นด้วย
 ฉันท์ทั้งหมด 7 ชนิด อันได้แก่ 1) อินทรวรรณฉันท์ 2) อุเปนทรวรรณฉันท์ 3) อุปชาติฉันท์ 4) วัศสละ
 ฉันท์ 5) วสันตติลกาฉันท์ 6) มาลินีฉันท์ และ 7) ศารทูลวิกิริฉันท์ จำนวนฉันท์ทั้งหมด 144 บท
 แบ่งออกเป็นบทหรือสรรค รวม 6 สรรค 6 ฤกษ์ ตามฤกษ์ทั้งหกของอินเดีย ได้แก่ สรรคที่ 1 ฤกษ์ร้อน,
 สรรคที่ 2 ฤกษ์ฝน, สรรคที่ 3 ฤกษ์ใบไม้ร่วง, สรรคที่ 4 ฤกษ์หนาว, สรรคที่ 5 ฤกษ์เย็น และสรรคที่ 6 ฤกษ์
 ใบไม้ผลิ ฤกษ์กาลมีอิทธิพลโดยตรงต่อสิ่งมีชีวิต แม้ธรรมชาติรอบตัวที่แปรผันไปจะทำให้พืชและสัตว์
 ดำรงชีวิตต่างกันไปแต่ละฤกษ์ แต่สำหรับมนุษย์นั้นธรรมชาติมีอาจเปลี่ยนแปลงความทุกข์สุขอันเกิด
 แต่ความพลัดพรากและการได้อยู่ร่วมกันกับคนรักได้เลย

บทที่ 3

หลักการเกี่ยวกับสมาสในวรรณคดีสันสกฤตและทฤษฎีในการศึกษาวิเคราะห์

ในการศึกษาหลักการเกี่ยวกับสมาสในวรรณคดีสันสกฤตและทฤษฎีในการศึกษาวิเคราะห์ ผู้วิจัยได้แบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ 1) ลักษณะของวรรณคดีสันสกฤต 2) ลักษณะของคำสมาส 3) ทฤษฎีอรรถาธิบายที่ใช้ในอรรถาธิบาย โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ลักษณะของวรรณคดีสันสกฤต

วรรณคดีสันสกฤต หมายถึงวรรณคดีที่บันทึกด้วยภาษาสันสกฤตได้แก่ ภาษาสันสกฤตพระเวท (Vedic Sanskrit) และ ภาษาสันสกฤตแบบแผน (Classical Sanskrit)⁶⁶ วรรณคดีสันสกฤตมีความหลากหลาย เนื้อหาในวรรณคดียังสามารถนำมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ทั้งด้านสังคม ความเชื่อ ศาสนา และปรัชญา โดยทั่วไปแล้วประเภท และกำเนิดของวรรณคดีสันสกฤต แบ่งอย่างกว้างๆ ได้เป็น 4 ประเภทคือ อาคม ศาสตร์ อติหาสะ และกาวยะ⁶⁷

1) อาคม (āgama) คืองานเขียนเกี่ยวกับศาสนาและปรัชญา อันได้แก่คัมภีร์พระเวท คัมภีร์พราหมณะ คัมภีร์อาร์ณยกะ และ คัมภีร์อุปนิษัท

2) ศาสตร์ (śāstra) คืองานเขียนเกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ส่วนใหญ่เป็นตำราศึกษาวิชาความรู้เพื่อให้เข้าใจพระเวทได้อย่างถูกต้องลึกซึ้ง ถ่องแท้ เช่น ตำราไวยากรณ์ชื่อ อัษฎาถยายี ของ ปาณินิ ตำราดาราศาสตร์ และโหราศาสตร์

3) อติหาสะ (itihāsa) คืองานเขียนที่มีเนื้อหาอิงเกร็ดประวัติศาสตร์ แต่งขึ้นเพื่อสวดตีวีรบุรุษ เป็นตำนานที่เล่าสืบกันมาด้วยการท่องจำ

4) กาวยะ (kāvyā) คืองานเขียนที่มีวรรณศิลป์ มีภาษาที่ไพเราะ งามทั้งเสียงและความหมาย มุ่งสร้างอารมณ์สุนทรีย์ ให้เกิดความเพลิดเพลิน มักมีเนื้อหาเกี่ยวกับมนุษย์โดยการสะท้อนให้เห็นประสบการณ์ของมนุษย์ ซึ่งแฝงไว้ด้วยข้อคิดและคติธรรมต่างๆ

⁶⁶ กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต (กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออกคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2534), 10-11.

⁶⁷ สำเนียง เลื่อมใส, ผู้แปลและเรียบเรียง, มหากาพย์พุทธจริต พุทธประวัติฝ่ายมหายานจากกวีนิพนธ์สันสกฤต (กรุงเทพฯ: ศูนย์สันสกฤตศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547), บทนำ(๗)

จากงานทั้ง 4 ประเภทข้างต้นอาจกล่าวได้ว่า งานเขียนประเภทอาคม ศาสตร์ และอิติ
 ทาสะ เป็นวรรณคดี หรือวรรณกรรม ส่วนงานเขียนประเภทกวีนิพนธ์เป็นวรรณคดี กวีนิพนธ์หรือ
 วรรณคดี ในภาษาสันสกฤตเรียกว่า กาวยะ ซึ่งอาจเป็นร้อยแก้ว (คัทยะ) หรือร้อยกรอง (ปัทยะ) ก็ได้
 แต่ต้องแต่งอย่างมีวรรณศิลป์และมุ่งสร้างอารมณ์ เพื่อความเพลิดเพลินทางใจและทางโสตประสาท
 และต้องแต่งตามฉันทศาสตร์อย่างเคร่งครัด

ในการสร้างสรรค์งานวรรณศิลป์นั้น กวีจะต้องคำนึงถึงผลงานทางอารมณ์ที่ควรที่จะเกิด
 แก่ผู้อ่านด้วย มิใช่เพียงแต่เป็นการเขียนเพื่อระบายอารมณ์สะท้อนใจออกมาเท่านั้น ราชเศรษฐ กวี
 และนักวิจารณ์ที่มีชื่อเสียงของอินเดีย ถือว่าการประพันธ์วรรณคดีมิใช่การสร้างสรรค์งานตามลำพัง
 แต่เป็นกิจกรรมร่วมกันของกวีและผู้อ่าน กวีจะต้องวางตัวเป็นกลาง มีใจเที่ยงธรรม มีความรู้ มีเมตตา
 และคำนึง ถึงปฏิกิริยาของผู้อ่าน ราชเศรษฐเขียนบทกวีในตอนเช้า ต่อมาในตอนบ่ายเขาจะไปพบปะ
 เพื่อนฝูงและนำบทกวีนั้นมาอ่านให้เพื่อนๆ ฟัง เพื่อที่จะฟังความคิดเห็นและสังเกตปฏิกิริยา หลังจาก
 นั้นเขาอาจทบทวนและดัดแปลงแก้ไขงานของเขาอีกครั้งหนึ่ง⁶⁸ การที่ต้องถือเอาปฏิกิริยาของผู้อ่าน
 เป็นสำคัญนั้นเพราะกวีถือว่าวรรณคดีคืองานศิลป์ที่สร้างอารมณ์ตอบสนองให้เกิดแก่ผู้อ่าน อารมณ์
 นั้นต้องเป็นอารมณ์สุนทรีย์ ที่ทำให้เกิดความอิ่มเอมใจ ในที่สุดวรรณคดีจะมีคุณค่าเพียงใด ก็ขึ้นอยู่กับ
 ความสามารถ ของกวีในการถ่ายทอดอารมณ์ออกมาอย่างมีศิลปะจนทำให้ผู้อ่านเกิดความสำ
 อารมณ์จนถึงปิติสูงสุด คือความสำคัญของผลงาน

กวีนิพนธ์ที่ดีต้องแสดงให้เห็นพลังการสร้างสรรค์

มีองค์ประกอบสำคัญคือ ความปรีดี

แสดงอิสระ เหนือกฎเกณฑ์ที่ตายตัว และ งดงามด้วยรส

[มันมภูชะ, กาวยะประกาศ 1.1]⁶⁹

ความสำคัญของกวี กวีต้องมีประติภา (อัจฉริยภาพ,พรสวรรค์) เพื่อสร้างสรรค์กวีนิพนธ์
 เพียงความเฉลียวฉลาด และความชำนาญในการสรรคำหาเพียงพอจะรังสรรค์กวีนิพนธ์ไม่ กวีต้องมี
 คุณสมบัติ หรือ อุปกรณ์สำคัญคือ 1) Pratibha (ประติภา) – พรสวรรค์ ความสร้างสรรค์ วาสนา เกิด
 จากการสั่งสมมาแต่ปางก่อน ประติภามีสองอย่าง ได้แก่ Sahaja (natural) – พรสวรรค์ที่เกิดขึ้นโดย

⁶⁸ A.K. Warder, Indian Kavya Literature, I: Literary Criticism (Delhi: Motilal Banarsidass,1972),
 p. 209.

⁶⁹ ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย. เอกสารประกอบการสอนรหัสวิชา 336 512 ทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต
 (Theories of Sanskrit Literature), ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2019, 11.

ธรรมชาติ และ Utpadya (cultivated) – พรแสวง ซึ่งต้องแสวงหาจากการศึกษา เล่าเรียนและฝึกฝน
สะสมข้อมูล เรียนรู้วรรณคดีเพื่อเป็นอุปกรณ์ 2) Vyutpatti (Erudition) – การเล่าเรียน ความรู้ การ
สร้างคำ 3) Abhyasa (Practice) – การฝึกฝนให้เกิดความชำนาญ นอกจากความสำคัญของกวีแล้ว
ผู้อ่านก็มีความสำคัญไม่น้อยเลย ดังคำกล่าวของ ราชเศรษฐ ว่า

กวีนิพนธ์ เป็นงานสร้างสรรค์ร่วมกันของกวีและผู้อ่าน
งานสร้างสรรค์ ที่เกิดจากประติภา ของกวี มีอจาบรรลุผล
หากปราศจาก ภาวะ คือผู้ที่สามารถรับความงามจากกวีนิพนธ์
[ราชเศรษฐ, กาวยมีมาสา 4]⁷⁰

ความสำคัญของผู้อ่าน หรือนักวรรณคดีศึกษา ความพร้อมของผู้อ่าน (Adhikāra) คือ
การรับรู้รส และคุณค่าของวรรณคดีประเภทกวีนิพนธ์ ต่างจากการรับรู้รสของวรรณคดีประเภทละคร
ซึ่งผู้ชมสามารถรับรู้ความรู้สึกต่างๆ ของตัวละครผ่านการแสดงได้ กวีนิพนธ์สันสกฤตมีข้อจำกัดหลาย
ประการ เช่น ลักษณะเฉพาะของภาษาในฉันทลักษณ์ จินตนาการที่ลึกซึ้งของกวี ตลอดจนอรรถ
ของภาษาชนิดต่างๆ ที่กวีใช้ตกแต่งงาน ซึ่งล้วนแต่ต้องอาศัยความสามารถในการอ่าน อานัน ทวรรณ
ชนะ และ อภินวคูปตะ จึงให้ความสำคัญกับผู้อ่านไม่น้อย เพราะเห็นว่าการทำงานจะประสบผลสำเร็จ
ได้นั้นมิใช่ขึ้นอยู่กับกวี หรือ ผลงานเพียงอย่างเดียว แต่จะต้องรวมกับความมีใจพร้อมที่จะรับรส
วรรณคดีด้วย อานัน ทวรรณชนะ เรียกผู้อ่านที่มีลักษณะเช่นนี้ว่า สหฤทัย (Sahṛdaya)⁷¹

"tadā jayante gunā yadā
te sahrdayair grhyante
ravikiranānugrhitāni bhavante
kamalāni kamalāni"

กุสุมา รักขมณี ได้แปลเนื้อความตอนนีของ อานันทวรรณชนะว่า

“คุณค่าจะเป็นที่ประจักษ์ก็ต่อเมื่ออยู่ในมือสหฤทัย
ดอกบัวจะเป็นดอกบัวก็ต่อเมื่อสัมผัสแสงอาทิตย์”

⁷⁰ ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย, เอกสารประกอบการสอนรหัสวิชา 336 512 ทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 11.

⁷¹ เรื่องเดียวกัน, 12.

ลักษณะของคำสมาส

สมาสมิใช้ในวรรณคดีสันสกฤตตั้งแต่ในสมัยแรกๆ แม้แต่ในคัมภีร์ฤคเวท เมื่อ 3000 ปี กว่ามาแล้วก็มีคำสมาสจำนวนไม่น้อย แต่สมาสเหล่านั้น แต่ละคำจะมีศัพท์ที่ประกอบขึ้นเพียงสอง ศัพท์เป็นส่วนใหญ่ คือมีเพียงบทหน้าและบทหลัง ที่มากกว่าสองบทนั้นมีน้อย ส่วนในวรรณคดีสมัย หลังคำสมาสอาจประกอบด้วยศัพท์สี่หรือห้าคำมารวมกันเป็นสมายาวๆ และความสัมพันธ์หรือบท แต่ละบทก็ซับซ้อนกว่าเดิมมาก

ภาษาหลายภาษามีวิธีรวมศัพท์หลายคำเข้าเป็น ศัพท์รวม หรือ คำรวม คำเดียว เพื่อให้ ภาษาที่ใช้รัดกุมกะทัดรัด เป็นการใช้น้อยคำให้มีความหมายแทนคำหลายคำหรือแทนประโยค เรา เรียกคำรวมอย่างนี้ในภาษาไทยว่าคำประสม คำรวมในภาษาบาลีสันสกฤตนั้นมีมากและซับซ้อนกว่า ในภาษาอื่นๆ คำรวมนี้เรียกว่า สมาส (จาก *vas* [asyati ขว้าง, ชัด]+*sam* ร่วม,พร้อม) ศัพท์แต่ละ ศัพท์ที่ประกอบขึ้นและอยู่ในคำสมาสนั้นเรียกว่า บท บทเหล่านี้เมื่ออยู่ประชิดกันย่อมมีการสนธิหรือ กลายเสียงบ้างเพื่อความสะดวกในการออกเสียง คำรวมเหล่านี้จึงจะมีการสนธิกันเล็กน้อยเพียงใดก็ ตามก็ไม่เรียกว่าคำสนธิ แต่จะเรียกว่าสมาสหรือคำสมาสทั้งนั้น⁷² โดยมีหลักการเบื้องต้นคือ 1) คำทุก คำสามารถนำมาสมาสกันได้ ยกเว้นกริยาอาชยาต 2) คำที่นำมาสมาสกัน วิภक्तिท้ายคำจะหายไป เหลือเฉพาะคำหลังสุด (ยกเว้นอนุสุสมาส) 3) คำที่นำมาสมาสจะต้องใช้รูปเดิมก่อนแจกวิภक्तिและ จะต้องใช้กฎสนธิด้วย โดยทั่วไปแล้วคำสมาสในภาษาสันสกฤตอาจแบ่งได้เป็น 4 ชนิด⁷³ ได้แก่ 1) ทวันทวสมาส คำทั้งสองมีความสำคัญเท่ากัน 2) ตัตปุรุษสมาส คำหลังมีความสำคัญกว่าคำหน้า 3) พหุวิธีสมาส คำสมาสทำหน้าที่เป็นคุณศัพท์ และ 4) อวยยิภาวสมาส เป็นสมาสที่คำหน้ามีความ สำคัญกว่าคำหลัง⁷⁴ ส่วนที่เพิ่มเติมเข้ามาจะเป็น สมาสพิเศษ ที่นำคำสมาสรวมเข้าด้วยกันอีกทีหนึ่ง สมาส แต่ละชนิดมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ทวันทวสมาส (ทวันทว) (DVANDVĀ SAMĀSA) or (COPULATIVE COMPOUNDS)

ทวันทวสมาส เป็นการรวมคำนามตั้งแต่ 2 คำขึ้นไปเข้าด้วยกัน มีความหมายว่า“และ” แปรจากคำส่วนหน้าไปหาส่วนหลัง แบ่งได้เป็น 2 ชนิด คือ

⁷² วิสุทธ์ บุชยกุล, *แบบเรียนภาษาสันสกฤต* (กรุงเทพฯ: โคลงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ ภาควิชาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554), 278.

⁷³ B.A Kale, *Higher Sanskrit Grammar* (GOPA' L NA' RA' YEN & Co., Kalbadevi Road, Bombay, 1931), 115.

⁷⁴ อภิชาต ปานเจริญ, *บาลีสันสกฤตระดับกลาง* (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2526), 96.

1.1 อิตเรตร (An Enumerative Copound) สมาสชนิดนี้เมื่อรวมค่านามเข้าด้วยกันแล้ว แสดงพจน์จากจำนวนศัพท์ที่มี หากมีสองศัพท์ก็นับเป็นทวิพจน์ หากมีมากกว่า 2 ศัพท์ขึ้นไปนับเป็น พหูพจน์ เช่น

(rādhā+kr̥ṣṇa) = rādhāk̥ṣṇa แปลว่า นางราธาและกฤษณะ

(keśa+śmaśru+loma+nakham) = keśaśmaśrulomanakham

= แปลว่า ผม หนวด ขน และเล็บ

1.2 สมหาทร (A Collective Copound) รวมความหมายของศัพท์ต่างๆ ในสมาสเป็น หน่วยเดียวกัน แต่ละศัพท์ถือว่ารวมเข้าด้วยกันเป็นหนึ่งเดียวไม่แยกความหมายเป็นส่วนๆ และแจก รูปเป็นเอกพจน์ นปุงสกลิงค์⁷⁵ ตัวอย่างเช่น

(candra+tārakam) = candratārakam = แปลว่า เดือนและดาว

(pāṇi+pādam) = pāṇipādam = แปลว่า มือและเท้า

2. ตัตปุรุษสมาส (ตตปุรุษ) (TATPURUṢA SAMĀSA) or (DETERMINATIVE COMPOUNDS)

ตตปุรุษสมาส เป็นการรวมคำสองคำเข้าด้วยกัน โดยมีคำส่วนหน้าขยายส่วนหลัง (บาง ชนิดคำส่วนหลังขยายคำส่วนหน้าก็ได้) รูปสำเร็จจะมีลิงค์ พจน์ และวิภกติดอยู่ที่คำส่วนหลัง แบ่งออก ได้เป็นชนิดย่อยถึง 7 ชนิด⁷⁶ ได้แก่

2.1 วิภกติดตตปุรุษสมาส หรือการกตตปุรุษสมาส เป็นสมาสที่มีค่านามเป็นส่วนหน้า แจกอยู่ในการกต่างๆ ตั้งแต่การกทวิติยา-สप्तมิ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

2.1.1 ทวิติยาตตปุรุษสมาส (Accusative Tatpuruṣa Inflectional)

ตัวอย่างคำสมาส "kṣayagataḥ" (ผู้ไปสู่ความพินาศ)

kṣaya = การทำลายล้าง และ gataḥ = ผู้ที่จากไป

(kṣaya+gataḥ= kṣayagataḥ)

⁷⁵ วิสุทธ์ บุษยกุล, แบบเรียนภาษาสันสกฤต, 287.

⁷⁶ Gabriel Pradipaka, **Sanskrit Grammar: Compounds**, accessed August 20,2020, available from <https://www.sanskrit-trikashaivism.com/en/learning-sanskrit-compounds-1-1/452>

2.1.2 ตฤติยาตตปุรุชสมาส (Instrumental Tatpuruṣa Inflectional)

ตัวอย่างคำสมาส "devoktaḥ" (สิ่งที่ตรัสโดยพระเจ้า)

deva = พระเจ้า และ uktaḥ = ซึ่งได้ตรัสไว้ (สนธิ: deva+uktaḥ)

2.1.3 จตุรถิตตปุรุชสมาส (Dative Tatpuruṣa Inflectional)

ตัวอย่างคำสมาส "narahitam" (เหมาะสำหรับผู้ชาย)

nara = ผู้ชาย และ hitam = เหมาะสมดี

(nara+hitam= narahitam)

2.1.4 ปัญจิมิตตปุรุชสมาส (Ablative Tatpuruṣa Inflectional)

ตัวอย่างคำสมาส "svargapatitaḥ" (ผู้ที่ตกลงมาจากสวรรค์)

svarga = สวรรค์ และ patitaḥ = ผู้ที่ตกลงมา

(svarga+patitaḥ = svargapatitaḥ)

2.1.5 ษัษฐิตตปุรุชสมาส (Genitive Tatpuruṣa Inflectional)

ตัวอย่างคำสมาส "śivasūtrāṇi" (คำพึงเพยของพระศิวะ)

śiva = พระศิวะ และ sūtrāṇi = คำพึงเพย

(śiva+sūtrāṇi = śivasūtrāṇi)

2.1.6 สัปตมิตตปุรุชสมาส (Locative Tatpuruṣa Inflectional)

ตัวอย่างคำสมาส "ambariṣabhṛṣṭaḥ" (ทอดในกระทะ)

ambariṣa = กระทะ และ bhṛṣṭaḥ = ทอด

(ambariṣa+bhṛṣṭaḥ = ambariṣabhṛṣṭaḥ)

2.2 กรรมธารยสมาส (Karmadhāraya Samāsa) หรือ (Descriptive or Appositional Compounds) บทหลังของสมาสชนิดนี้เป็นคำหลักหรือประธาน บทหน้าทำหน้าที่เป็นคำขยายในลักษณะ เป็นคุณศัพท์ หรือคำนามที่หมายถึงสิ่งเดียวกันกับบทหลัง⁷⁷

⁷⁷ วิสุทธ์ บุชยกุล, แบบเรียนภาษาสันสกฤต, 281.

ตัวอย่างคำสมาส mahā+rāja = ราชะ (ผู้) ยิ่งใหญ่
 priya+sakh = เพื่อนที่รัก
 aśoka+rāja = อโศกผู้เป็นราชา, ราชาคือพระเจ้าอโศก

2.3 ทวิคฺสูสมาส (Dvigu Samāsa) เป็นสมาสที่ส่วนหน้าเป็นสังขยาคุณศัพท์ ส่วนหลังเป็นคำนาม (บทหน้าเป็นตัวเลข ขยายบทหลัง)

ตัวอย่างคำสมาส tri+loka = โลกทั้งสาม
 tri+veda = พระเวททั้งสาม
 pañca+sīla = ศีลห้า

2.4 คติสมา (Gati Samāsa) คำส่วนหน้าเป็นนาม คำส่วนหลังเป็นกริยาอาชยาดที่มาจากธาตุ กฤ โดยมีคติสมาสทำหน้าที่เป็นกริยาสำคัญในประโยค

ตัวอย่างคำสมาส vaṣaṭ+kr̥tya = (มีการออกเสียงคำศักดิ์สิทธิ์ vaṣaṭ)⁷⁸
 vaṣaṭ = คำศักดิ์สิทธิ์ และ kr̥tya = มีการออกเสียง

2.5 ปราทิสสมาส (Prādi Samāsa) มีอุปสรรคเป็นส่วนหน้าร่วมกับกริยาธาตุ ส่วนหลังเป็นคำนาม

ตัวอย่างคำสมาส pra+guruḥ = (พระอุปฌาย์ผู้มีชื่อเสียง)
 pra = เด่น และ guruḥ = ครูหรืออุปฌาย์

2.6 นัญตตปุรุษะ (NañTatpuruṣa Samāsa) คือสมาสที่มี น (ไม่) เป็นส่วนหน้าและคำนามเป็นส่วนหลัง และเมื่อส่วนหลังขึ้นต้นด้วยพยัญชนะ จะแปลง น เป็น อ แต่เมื่อขึ้นต้นด้วยสระ แปลง น เป็น อนุ แปลงคำส่วนหน้าไปหาส่วนหลัง สมาสที่ได้เป็นคุณศัพท์⁷⁹

ตัวอย่างคำสมาส asat = ไม่มีอยู่จริง, ไม่จริง, ไม่ดี
 (a = ไม่ และ sat = มีอยู่จริง, จริงหรือดี)
 "an" (แปลง น เป็น อ)

2.7 อุปปทสมาส (Upapada Samāsa) เป็นสมาสที่ส่วนหน้าเป็นคำชนิดต่างๆ ส่วนหลังเป็น นามกฤต kṛt ทำหน้าที่เป็นคุณศัพท์

⁷⁸ Gabriel Pradipaka, **Sanskrit Grammar: Compounds.**

⁷⁹ Ibid.

ตัวอย่างคำสมาส kumbha+kārah = (ข้างปั้นหม้อ)
 kumbha = หม้อ และ kārah = ผู้สร้าง)
 สังเกตว่าคำว่า "kumbha" คืออุปพท

3. พหุวิธานสมาส (พหุวิธานิ) (BAHUVRĪHI SAMĀSA) or (ATTRIBUTIVE COMPOUNDS or POSSESSIVE COMPOUNDS)

นับว่าเป็นสมาสที่สำคัญที่สุดอีกประเภทหนึ่ง โดยปกติมีบทบาทายเป็นคำนาม เดิมทีประกอบขึ้นในลักษณะเป็นคำนามอย่างตัดบุรุษสมาส หรือ กรรมธารยสมาสโดยทั่วไป แต่นำมาใช้เป็นคำขยาย โดยเติมคำว่า “มี” “ซึ่งมี” หรือ “ผู้มี” เข้าข้างหน้าความหมายเดิม และแจกรูปตามพจน์ วิภक्ति ลิงค์ เหมือน คุณศัพท์ปกติ สมาสนี้ทำหน้าที่เป็นคุณศัพท์อย่างเดียว เมื่อนำมาใช้ในลักษณะเช่นนี้จะเปลี่ยนชื่อเป็นสมาสชนิดใหม่คือ พหุวิธานิสมาส (Bahuvrīhi-Samāsa)(Possessive Compound)⁸⁰ การแปลงอาจแปลงจากคำส่วนหน้าไปหาคำส่วนหลังหรือแปลงจากคำส่วนหลังไปหาคำส่วนหน้าก็มี แบ่งได้เป็น 4 ชนิด ได้แก่ 1) สมานาธิกรณะ (ตุลยาธิกรณะ) ส่วนหน้าเป็นคุณศัพท์ ส่วนหลังเป็นคำนาม 2) อุปมาพหุวิธานิ คำส่วนหน้า และคำส่วนหลังเป็นนาม คำส่วนหน้าบ่งบอกความเปรียบเทียบ แปลจากคำส่วนหลังไปหาคำส่วนหน้า 3) ยธิกรณะพหุวิธานิ (ภินนาธิกรณพหุวิธานิ) คำส่วนหน้าและคำส่วนหลังเป็นคำนามต่างวิภक्ति 4) สหปุรวรพพหุวิธานิ คำส่วนหน้าเป็น “สห” และ นามเป็นคำส่วนหลัง รูปสำเร็จคง สห ไวกัมี ตัต ห เหลือแต่ ส กัมี

ตัวอย่างคำสมาส พหุวิธานิสมาส (Bahuvrīhi-Samāsa) (Possessive Compounds)⁸¹

สมาส	ชนิดเดิม	ความหมายเดิม	พหุวิธานิ
mayūra+roman	ตัดบุรุษ.	ขนหางแห่งนกยูง	ซึ่งมีขนหางแห่งนกยูง
agni+tejas	ตัดบุรุษ.	เดชแห่งพระอัคนี	มีเดชเสมือนพระอัคนี
prajā (เด็ก,บุตร)+kāma (ความรัก)	ตัดบุรุษ.	ความรักในบุตร	ซึ่งมีความรักในบุตร
vara+āroha(varāroha)	กรรมธารย.	สะโพกที่งดงาม	ซึ่งมีสะโพกที่งดงาม
śukra+varṇa	กรรมธารย.	สีสดใส	มีสีที่สดใส
śīśira+amṣu(śīśirāmṣu)	กรรมธารย.	รัศมีเย็น	มีรัศมีที่เย็น (พระจันทร์)
satya+vrata	กรรมธารย.	พรตคือความสัตย์	มีความสัตย์เป็นพรต

⁸⁰ วิสุทธ์ บุชยกุล. แบบเรียนภาษาสันสกฤต, 295.

⁸¹ สมบัติ มั่งมีสุขศิริ, สรุปลัทธิไวยากรณ์ เอกสารประกอบการสอน (ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2563). 12.

4. อวยยิภาวสมาส (อวยยิภาว) (AVYAYĪBHĀVA-SAMĀSA) or (PREPOSITIONAL COMPOUNDS) or (ADVERBIAL)

เป็นสมาสที่ส่วนหน้าเป็นอวยยศัพท์ (อุปสรรค หรือนิบาต) ส่วนหลังเป็นคำนาม รูปสำเร็จเป็นนามเอกพจน์ นบุงสกลิงค์ ทำหน้าที่เป็นกริยาวิเศษณ์ ส่วนรูปจะเป็น ทวีติยวิภक्तिเสมอ

ตัวอย่างคำสมาส abhi+pūrvam = abhipūrvam (ตามลำดับ)

upa+-nadam = upanadam (ใกล้แม่น้ำ)

นอกจากสมาส 4 ชนิดที่กล่าวมาแล้ว ยังมีสมาสอีกชนิดหนึ่ง ที่มีลักษณะพิเศษเพิ่มเติมจากที่ได้กล่าวมาคือ สมาสชนิดพิเศษได้แก่ 1) มัธยมปทโลปสมาส เป็นสมาสที่ลบคำส่วนกลางเสียในกรณีที่ได้มีสามส่วน โดยมากเป็นตัดปุรุชสมาส 2) สมาสภายในหรือสมาสห้อง เป็นสมาสที่มีคำตั้งแต่สามส่วนขึ้นไป ยกเว้น ทวันทสมาส และ มัธยมปทโลปสมาส จะมีสมาสใหญ่อยู่หนึ่งสมาส และสมาสภายในอีก เรียกว่าสมาสห้อง 3) ลูกหรือลูกสมาส เป็นสมาสที่มีรูปวิภक्तिทั้งที่คำส่วนหน้าและคำส่วนหลัง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. มัธยมปทโลปสมาส คือสมาสที่ลบคำส่วนกลางออก
2. สมาสภายใน หรือสมาสห้อง เป็นการสร้างสมาส จากคำสมาสอีกทีหนึ่ง
3. ลูกหรือลูกสมาส เป็นสมาสที่ไม่ลบลวิภक्तिของส่วนหน้า⁸²

แผนภูมิข้างล่างนี้เพื่อให้ดูง่ายขึ้น⁸³

⁸² วัชชัย ดุลยสุจริต. “การศึกษาวิเคราะห์บทละครสั้นสฤต อภิษณยานสาสุนตลม องก์ที่ 1-2”, 59,164.

⁸³ Gabriel Pradipaka, *Sanskrit Grammar: Compounds*.

SANSKRIT COMPOUNDS	1.DVANDVÁ (ทวินทวสมาส) (ทวนทว) (COPULATIVE COMPOUNDS)	1.1 ITARETARA (อิตเรตรสมาส) (An Enumerative Compound)		
		1.2 SAMĀHĀRA (สมาหาร) (A Collective Compound)		
	2. TATPURUṢA (ตตปุรุสมาส) (ตตปุรุช) (DETERMINATIVE COMPOUNDS)	2.1TATPURUṢA (Inflectional) (วิกัถิตตปุรุสมาส)หรือ (การกตตปุรุสมาส)	2.1.1 Accusative (ทวิตยัตตปุรุสมาส)	
			2.1.2 Instrumental (ตฤตียัตตปุรุ สมาส)	
			2.1.3 Dative (จตุรฤตตปุรุสมาส)	
			2.1.4 Ablative (ปัญจมีตตปุรุสมาส)	
			2.1.5 Genitive (ษัษฐีตตปุรุสมาส)	
			2.1.6 Locative (สัปตมีตตปุรุสมาส)	
		2.2 KARMADHĀRAYA (กรรมธารยสมาส) (DESCRIPTIVE or APPOSITIONAL COMPOUNDS)	2.2.1 Visesana (วิเศษณปุรวบท)	
			2.2.2 Viśesaya (วิเศษยปุรวบท)	
			2.2.3 Viśeṣaṇobhaya (วิเศษโณภย ปุรวบท)	
			2.2.4 Upamāna (อุปมานปุรวบท)	
			2.2.5 Sampāvanā (สัมภวานาปุรวบท)	
			2.2.6 Avadhāraṇā (อวธารณาปุรวบท)	
	2.3 DVIGU (ทวิคุสมาส)			
	2.4 GATI (คติสมาส)			
	2.5 PRĀDI (ปราทิส)			
	2.6 NAÑ TATPURUṢA (นัญตตปุรุช) (Negative)			
	2.7 UPAPADA (อุปปทสมาส)			
3. BAHUVRĪHI (พหุวรীหิสมาส) (ATTRIBUTIVE or POSSESSIVE COMPOUNDS)	3.1 SAMĀNĀDHĪKARĀṆA (สมานาธิกรณะ)			
	3.2 VYADHĪKARĀṆA (วยธิกรณะ)			
	3.3 SAHA (สหปุรวบท)			
	3.4 NAÑ BAHUVRĪHI (นัญพหุวรীหิ)			
	4. AVYAYĪBHĀVA (อวยยীภาวสมาส) (ADVERBIAL or PREPOSITIONAL COMPOUNDS)			

ทฤษฎีอรรถศาสตร์ที่ใช้ในฤคศาสตร์

วรรณคดีศึกษาของสันสกฤตเป็นวิชาที่มีมาแต่โบราณ เรียกกันว่าอรรถศาสตร์ ชาวอินเดียมีความคิดว่าวรรณคดีมีทั้งร่างกายและวิญญาณเช่นเดียวกับมนุษย์ โครงสร้างของกวีนิพนธ์บทหนึ่งๆ ไม่ต่างกับสรีระของมนุษย์ ความคิดนี้เป็นพื้นฐานที่ทำให้เกิดบทเปรียบเทียบต่างๆ ที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างบทกวีกับมนุษย์เสมอ เช่น “สรีระของวรรณคดี คือเสียงและความหมาย ส่วนวิญญาณคืออรรถ” (śabdārthau kāvyasy śarīram, ātmā rasah)⁸⁴ แม้แต่การเรียกทฤษฎีวรรณคดีว่าอรรถศาสตร์ ก็มาจากความคิดที่ว่า สิ่งที่ทำให้วรรณคดีมีคุณค่าคือ สิ่งที่ประดับตกแต่งวรรณคดีด้วยถ้อยคำที่งดงามไพเราะ เช่นเดียวกับอรรถของอารมณ์เครื่องประดับตกแต่งร่างกายมนุษย์⁸⁵

ทฤษฎีอรรถศาสตร์ในวรรณคดีสันสกฤต อรรถศาสตร์ (Alamkara) คือ การใช้ถ้อยคำที่ไพเราะและโวหารที่มีความหมายลึกซึ้ง ให้เป็นประหนึ่งอรรถของบทประพันธ์ อรรถศาสตร์เป็นคำสันสกฤตมาจาก อลง+กฤ ชาติ+ฆณ ปัจจัย แปลว่าการประดับตกแต่ง หรือเครื่องประดับ หมายถึงเครื่องประดับทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม สำหรับด้านกวีนิพนธ์ อรรถศาสตร์หมายถึงเครื่องเสริมแต่งที่ทำให้บทกวีมีความสวยงามมีรสชาติ มีความน่าอัศจรรย์ซึ่งทำให้กวีนิพนธ์มีความแตกต่างไปจากชาวสารธรรมดา⁸⁶

ทฤษฎีอรรถศาสตร์ในวรรณคดีสันสกฤตมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง อรรถศาสตร์ในช่วงสมัยต่อมาได้รับความนิยมและมีการให้คำนิยามว่าอรรถศาสตร์เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความงดงามในบทประพันธ์⁸⁷ หมายความว่าในทรรศนะของนักอรรถศาสตร์สมัยหลัง อรรถศาสตร์ไม่ได้เป็นเพียงภาพพจน์หรือการเลือกคำและเสียงให้ไพเราะเท่านั้น แต่เป็นองค์ประกอบทุกอย่างที่สมบูรณ์แบบ ซึ่งกวีผู้สร้างสรรค์กวีนิพนธ์ร้อยกรองอย่างดีเยี่ยมก็ถือว่าเป็นการสร้างคุณค่าอรรถศาสตร์ให้แก่บทประพันธ์ด้วยความสำคัญของ อรรถศาสตร์จึงทำให้เกิดเป็น “แนวคิด” หรือ “ทฤษฎี” ซึ่งเป็นหนึ่งในบรรดาทฤษฎีหลักๆ ของวรรณคดีสันสกฤตที่ได้รับการยกย่องอย่างสูง นักประพันธ์ต่างยอมรับว่า อรรถศาสตร์เป็นเครื่องมือส่งเสริมการแต่งบทกวีให้มีความงามในถ้อยคำที่ไพเราะ มีรสชาติ มีโวหารที่มีความหมายลึกซึ้ง มีความน่าอัศจรรย์ ทำให้กวีนิพนธ์มีความแตกต่างไปจากภาษาที่มีเนื้อหารธรรมดา มีคุณลักษณะของภาษาวรรณคดี คือมีลักษณะ “สุนทรีย์” หรือเรียกว่า “กายโตภา” ความสำคัญของอรรถศาสตร์อยู่เหนือการเลือกใช้ถ้อยคำสามัญทั่วไป ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า “อรรถศาสตร์” มีความสำคัญที่สุดที่ทำให้บท

⁸⁴ P.V. Kane, *The Sāhityadarpaṇa of Viśvanātha* (Delhi: Motilal Banarsidass, 1974), 10.

⁸⁵ กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 2534, 21.

⁸⁶ ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย, เอกสารประกอบการสอนรหัสวิชา 336 513 ทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 12.

⁸⁷ ลลนา ศิริเจริญ, อรรถศาสตร์ในมหาชาติคำหลวง (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), 25.

ประพันธ์น่าอ่าน⁸⁸ เพราะเป็นการสร้างเสริมถ้อยคำให้ทรงพลังยิ่งขึ้น และสง่างามกลายเป็นถ้อยคำของกวีหรือบทกวีอย่างแท้จริง⁸⁹

อลังการแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ ศัพท์อลังการ คืออลังการที่มุ่งความงามของคำ ประพันธ์ทางด้านเสียง และอรรถอลังการ คืออลังการที่มุ่งความงามของคำประพันธ์ทางด้านความหมาย การใช้โวหารเปรียบเทียบให้มีการตีความได้ลึกซึ้งต่างๆ กันไป ออลังการทั้ง 2 ชนิดนี้กวีสันสกฤต ถือว่าเป็นสิ่งที่ต้องมีอยู่ในกวีนิพนธ์ เพราะเสียงและความหมายนี้เองที่รวมกันเป็นกวีนิพนธ์ ดังคำกล่าวของภามหะ (Bhāmaha) นักวรรณคดีสันสกฤตที่ว่า śabdārthāu sahitāu kāvyam| กวีนิพนธ์ประกอบด้วยคำและความหมาย

กวีนิพนธ์ในวรรณคดีสันสกฤตต่างก็ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับเรื่องของการใช้คำให้เกิดความไพเราะของเสียงในบทประพันธ์ ด้วยการกำหนดให้เป็นอลังการชนิดหนึ่ง คือ ศัพท์อลังการหรืออลังการทางเสียง หมายถึงการเลือกใช้คำให้เกิดความไพเราะของเสียงในบทประพันธ์ ศัพท์อลังการหรืออลังการฝ่ายเสียง มีลักษณะของการซ้ำคำหรือซ้ำเสียงพยัญชนะในตำแหน่งต่างๆ ไม่ว่าจะในส่วนต้น กลางบท ท้ายบท ต้นบาท กลางบาท ท้ายบาท เป็นต้น เพื่อให้บทประพันธ์นั้นน่าอ่าน มีเสียงไพเราะน่าฟัง เพิ่มความสง่างามให้กับบทประพันธ์ หากบทประพันธ์ใดมีศัพท์อลังการ คำศัพท์ในบทประพันธ์นั้นก็จะมีเสียงที่กลมกลืน มีความสละสลวยรื่นไหล ตลอดจนมีความไพเราะไปตลอดทั้งบท

1. ศัพท์อลังการ มีอยู่สองประเภทตามที่นักวรรณคดีสันสกฤตได้กำหนดไว้คือ ยมก (การเล่นคำหรือพยางค์ที่มีเสียงซ้ำกัน) และ อนุปราส (การเล่นเสียงสัมผัสพยัญชนะที่ซ้ำกัน)⁹⁰

1.1 ยมก ในคัมภีร์หรือลัทธิศาสตร์ของวาคภฏะ ได้ให้คำจำกัดความของศัพท์อลังการประเภท ยมก ไว้ว่า “ยมกม คือการกล่าวซ้ำซึ่งบาท คำ หรือตัวอักษรของคำไว้ติด ๆ กัน หรือไม่ติด ๆ กัน ณ ที่เบื้องต้น ตอนกลาง หรือเบื้องปลาย (ของบทหรือบาท) และให้ความหมายต่างกัน”⁹¹ กล่าวคือ ยมก เป็นการเล่นคำโดยซ้ำคำที่มีเสียงเหมือนกันทุกพยางค์หรือบางพยางค์ แต่มีความหมายต่าง

⁸⁸ วิสุทธ์ บุชยกุล, วิสุทธ์นิพนธ์ (กรุงเทพฯ: ธเนศวรการพิมพ์, 2520), 278.

⁸⁹ อัจฉราภรณ์ ธาตุวิสัย, การศึกษาวิเคราะห์คีตโควินทกาวยะ (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556), 159.

⁹⁰ Sangita Singh, **Mammata: Kavyaprakash**, (New Delhi: Shivank Prakashan, 2004), 78.

⁹¹ วาคภฏะ, ออลังการศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2550), 24

กันเอาไว้ในคำประพันธ์วรรคเดียวกันหรือบทเดียวกัน⁹² จะเห็นการใช้ศัพท์หลังการประเภตต่างๆ ในบทประพันธ์ฤตุสंहาร ของกาลิทาส ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างบทประพันธ์ ใน ฤตุสंहาร ที่ใช้ ยมก

रविप्रभोद्भिन्नशिरोमणिप्रभो
विलोलजिह्वाद्द्वयलीढमारुतः ।
विषाग्निसूर्यातपतापितः फणी
न हन्ति मण्डूककुलं तृषाकुलः ॥१:२०॥⁹³

ravi**prabho**dbhinnaśiromanip**rabho**
vilolajihvādvayalīḍhamārutah |
viśāgnisūryātapatāpitaḥ phaṇī
na hanti maṇḍūkakulam tṛṣākulah ||1:20||

1:20 ซึ่งจะมี(เกล็ดเป็น)ประกายแวววาวราวกับมีแก้วมณีประดับอยู่ที่หัว ซึ่งทอแสงระย้าออกมาเนื่องจาก(กระทบกับ)แสงอาทิตย์ ได้แลบลิ้นสองแฉกของมันไปมาเพื่อสูดกินลม ไฟของพิษ(ในตัวมันเอง) และแสงอาทิตย์เผาผลาญมันให้เราร้อน มันเต็มไปด้วยความกระหายน้ำ (และดังนั้นจึง) ไม่ฆ่าฝูงกบ (ที่เข้ามาหมอบอาศัยร่มเงาของแม่เปี้ยวของมันอยู่ใกล้ๆ)⁹⁴

กวีนิพนธ์บทนี้ เล่นสัมผัสคำแรก (ซึ่งเป็นคำสมาสโดยมีการสนธิระหว่าง)

(prabho**dbhinna**) = prabha แสงสว่าง+ud**bhinna** ปรากฏขึ้น

คำที่สอง prabho วาว (เข้าสนธิทำให้ as กลายเป็น o)

การซ้ำพยางค์ที่มีเสียงเหมือนกันแต่สื่อความหมายต่างกันในคำประพันธ์วรรคเดียวกันหรือบทเดียวกัน

1.2 อนุปราศ คัมภีร์อรรถศาสตร์ของวาคภุวะ ได้ให้คำจำกัดความของศัพท์หลังการประเภตอนุปราศไว้ว่า “การใช้ซ้ำซึ่งอักษรอันมีเสียงคล้าย ๆ กันนั้นชื่ออนุปราศ”⁹⁵ กล่าวคืออนุปราศ

⁹² กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, โรงพิมพ์บริษัทธรรมสาร จำกัด, 2549), 27.

⁹³ M.R. Kale, *Rtusamhāra of Kālidāsa*, 2nd ed., (Delhi-7, Motilal Banarsidass, 1967), 10.

⁹⁴ วรลักษณ์ พับบรรจง, ฤตุสंहาร ของกาลิทาส (ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ปทุมวัน, 2527), 10.

⁹⁵ วาคภุวะ, อรรถศาสตร์, แปลโดย ป.ส. ศาสตรี, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2550), 23.

เป็นการเล่นเสียงโดยการซ้ำเสียงพยัญชนะในคำประพันธ์วรรคเดียวกัน โดยอาจเป็นพยัญชนะเดียว หรือพยัญชนะซ้อนก็ได้ ซึ่งส่วนใหญ่มีเสียงสระที่แตกต่างกัน

ตัวอย่างบทประพันธ์ ใน ฤตสุंहาร ที่ใช้ อนุปราส

นิตम्बबिम्बैः सदुकूलमेखलैः
स्तनैः सहाराभरणैः सचन्दनैः ।
शिरोरुहैः स्नानकषायवासितैः
स्त्रियो निदाघ शमयन्ति कामिनां ॥१:४॥

nitambabimbāiḥ sadukūlamekhalāiḥ
stanāiḥ saharābharanāiḥ sacandanāiḥ |
śīroruhāiḥ snānakaṣāyavāsitāiḥ
striyo nidāgha śamayanti kāmīnām ||1:4||

1:4 สตรียอมทำให้ความเรำร้อนของชายคนรักสงบลงได้ด้วยสะโพกอันกลมกลึง ซึ่งมีสายรัดเอวทำ ด้วยผ้าไหม (อย่างดี) คาคออยู่ ด้วยทรงอกที่ลุปไล้ด้วยกระแจะจันทน์ประดับด้วยสร้อยไข่มุก (และ) ด้วยผมที่นางได้ทำให้หอมกรุ่นด้วยน้ำมันใส่ผมอันสกัดทำจากยางไม้หอมซึ่งนางใช้ในเวลาสระสนาน⁹⁶

ในกวีนิพนธ์บทนี้ ผู้ประพันธ์เล่นการสัมผัสอักษรชนิดอนุปราส โดยมีการซ้ำเสียง

(n 8 ครั้ง) (s 4 ครั้ง) (ś 2 ครั้ง) และพยัญชนะซ้อนด้วยเสียง (s 3 คือ st sn str) และยังมีเสียง (b 3 ครั้ง) (m 3 ครั้ง)

การซ้ำเสียงพยัญชนะ (ซึ่งอาจเป็นพยัญชนะเดียวหรือพยัญชนะซ้อนก็ได้) ในคำ ประพันธ์วรรคเดียวกัน

2. อลังการทางความหมาย (อรรถาลังการ) ในฤตสุंहาร นอกจากอลังการด้านเสียงที่ พบแล้วยังมีการใช้อลังการด้านความหมายที่เรียกว่า อรรถาลังการ ชนิดต่างๆ ที่มุ่งความงามทางด้าน ความหมาย การใช้โวหารเปรียบเทียบ หรือโวหารแฝงความหมาย เพื่อให้มีการตีความได้ลึกซึ้งต่างๆ กันไป อรรถาลังการเป็นวิธีการหนึ่งที่ช่วยเพิ่มความหมายที่ลึกซึ้งมากยิ่งขึ้นให้แก่บทประพันธ์ กล่าว ได้ว่าอรรถาลังการ เกิดจากการที่กวีใช้ความสามารถในการปรุงแต่งเนื้อความโดยสร้างจินตภาพให้ ผู้อ่านเกิดภาพพจน์ต่างๆ ตามไปด้วย เช่น การใช้ภาพพจน์เปรียบเทียบสิ่งที่เป็นนามธรรม โดยยกไป

⁹⁶ วรลักษณ์ พับบรรจง, ฤตสุंहาร ของกาลิทาส, 2.

เปรียบเทียบกับสิ่งที่เป็นรูปธรรม เพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจสิ่งนั้นง่ายขึ้น⁹⁷ โดยทั่วไปสิ่งที่นำไปเปรียบเทียบจะต้องเป็นสิ่งที่ทุกคนมีความเข้าใจตรงกันอยู่แล้ว เช่น เมื่อนึกถึงคนผิวขาวก็จะนึกถึงสำลี แล้วกล่าวว่า ขาวเหมือนสำลี จะเห็นการใช้อรรถาถาการประเภทต่างๆ ในบทประพันธ์อุตุสหาร ดังนี้

2.1 อุปมา (upamā) คือการนำสิ่งที่กวีต้องการแสดงลักษณะเด่นไปเปรียบเทียบกับอีกสิ่งหนึ่งว่ามีลักษณะคล้ายอีกสิ่งหนึ่ง โดยมีคำที่มีความหมายทำนองว่า เหมือน เสมือน คล้าย หรือ ประหนึ่ง ประดุจ เป็นต้น

ตัวอย่างบทประพันธ์ ใน อุตุสหาร ที่ใช้ อุปมา

हंसैर्जिता सुललिता गतिर्ङ्गनानाम्
अम्भोरुहैर्विकसितैर्मुखचन्द्रकान्तिः।
नीलोत्पलैर्मदकलानि विलोचनानि
भ्रुविव्रमाश्च रुचिरास्तनुभिस्तरङ्गैः ॥३:१७॥⁹⁸

haṃsāirjitā sulalitā gatiraṅganānām
ambhoruhāirvikasitāirmukhacandrakāntiḥ |
nīlotpalairmadakalāni vilocanāni
bhrūvibhramāśca rucirāstanubhistarāṅgāiḥ ||3:17||

3:17 ทำเอื้องกรายอันงามสง่าของสตรียังพ่ายแพ้แก่ทำเอื้องกรายของหงส์ ใบหน้าที่สวยผ่องประหนึ่งดวงจันทร์ของนางยังพ่ายแพ้แก่ดอกบัวที่กำลังเบ่งบาน ดวงตาที่หยาดเอี่ยมเย้ายวนของนางยังพ่ายแพ้แก่ดอกนิลอุบล (บัวขาว) และการเลิกคิ้ว (ขม้ายตามอง) อย่างมีจิตนารักของนางก็ยิ่งพ่ายแพ้แก่ระลอกคลื่นที่มีลักษณะเป็นริ้วเล็กๆ บางๆ⁹⁹

กวีนิพนธ์บทนี้ กวีต้องการแสดงลักษณะเด่นไปเปรียบเทียบกับอีกสิ่งหนึ่งว่ามีลักษณะคล้ายอีกสิ่งหนึ่ง (ในบาทที่ 2 ของบท)

คำสมาส mukhacandrakāntiḥ = ใบหน้าที่สวยผ่องประหนึ่งดวงจันทร์
(mukha+candra+kāntiḥ = ใบหน้า, ดวงจันทร์, ส่องแสง)

⁹⁷ กุสุมา รัชชมนณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, พิมพ์ครั้งที่ 2, 71.

⁹⁸ M.R. Kale, *Rtusamhāra of Kālidāsa*, 2nd ed., 35.

⁹⁹ วรลักษณ์ พับบรรจง, อุตุสหาร ของกาลิทาส, 36.

2.2 รูปกะ (rūpaka) คือการเปรียบเทียบทำนองเดียวกับอุปมา แต่ด้วยการกล่าวว่สิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่งเช่น ดวงหน้าของนางคือดวงจันทร์ ความหมายจึงลึกซึ้งกว่าอุปมาเพราะมิใช่เพียงแต่ดวงหน้าเหมือนดวงจันทร์เท่านั้น แต่เป็นดวงจันทร์เลยทีเดียว¹⁰⁰

ตัวอย่างบทประพันธ์ ใน ฤตสุंहาร ที่ใช้ รูปกะ

बलाहकाश्चाशनिशब्दमर्दलाः
सुरेन्द्रचापं दधतस्तदिद्गुणं ।
सुतीक्ष्णधारापतनोग्रसायकैस्
तुदन्ति चेतः प्रसभं प्रवासिनां ॥२:४॥¹⁰¹

balāhakaścāśaniśabdamaṛdalāḥ
surendracāpaṃ dadhatastadidguṇam |
sutīkṣṇadhārapatanograsāyakāis
tudenti cetaḥ prasabhaṃ pravāsināṃ ||2:4||

2:4 ส่วนเมฆฝน(ซึ่งเปรียบเสมือนหนึ่งนักรบ) ผู้มี(เสียง)กลอง(ศึก)คือเสียงฟ้าร้อง ถืออยู่ซึ่งคันธนูของพระอินทร์ผู้กล้าหาญ(คือรุ่งกินน้ำ) (และ)มีสายธนูคือสายฟ้าแลบ กำลังกระหน่ำยิงหัวใจของคนเดินทางไกลทั้งหลายอย่างรุนแรงด้วยลูกธนูที่แหลมคม คือ การตกกระหน่ำลงมาของสายฝนอย่างหนัก

กวีนิพนธ์บทนี้ใช้คำสมาสในความหมายของรูปกะ เพื่อบอกว่าสิ่งหนึ่งเป็นสิ่งหนึ่ง:

cāśaniśabdamaṛdalāḥ = มีเสียงกลองคือเสียงฟ้าร้อง
(สนธิ: ca+aśani)+ śabda+mardalāḥ

taḍidguṇam = มีสายธนูคือสายฟ้าแลบ

taḍit+guṇam

sutīkṣṇadhārapatanograsāyakāis = ด้วยสายฝนที่ตกกระหน่ำคือศรที่แหลมคม

sutikṣṇa-dhāra-apatana-ugra-sāyakāis

¹⁰⁰ กุสุมา รัชมนิ, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 26.

¹⁰¹ M.R. Kale, *Rtusamhāra of Kālidāsa*, 2nd ed., 16.

2.3 **วยติเรก (vyatireka)** การเปรียบเทียบสองสิ่งที่มีลักษณะเหมือนกัน แต่ยกให้อีกสิ่งเหนือกว่า¹⁰² จะเห็นการใช้ วยติเรก ในฤตสุंहาร จากตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างบทประพันธ์ ใน ฤตสุंहาร ที่ใช้ วยติเรก

श्यामा लताः कुसुमभारनतप्रवालाः
स्त्रीणां हरन्ति धृतभूषणबाहुकान्तिं ।
दन्तावभासविशदस्मितचन्द्रकान्तिं
कङ्कलिपुष्परुचिरा नवमालती च ॥३.१८॥¹⁰³

śyāmā latāḥ kusumabhāranatpravālāḥ
strīṇāṃ haranti dhṛtabhūṣaṇabāhukāntim |
dantāvabhāsviśadasmitacandrakāntim
kaṅkeliṣuṣparucirā navamālātī ca ||3:18||

3:18 เถาประยงค์ที่ทอดยอดอ่อนโอนระเนนเนื่องจากความหนักของดอกงามล้ำยิ่งกว่าลำแขนซึ่งสวมใส่เครื่องประดับของสตรี (และ) ดอกมะลิซ้อนแรกแย้มกับดอกอโศกก็งามล้ำยิ่งกว่ารอยยิ้มของนางที่เป็นประกายด้วยความขาวแวววาวของฟัน ซึ่ง(รอยยิ้มดังกล่าวนี้)งดงามราวกับดวงจันทร์¹⁰⁴

การเปรียบเทียบสองสิ่งที่มีลักษณะเหมือนกัน แต่ยกให้อีกสิ่งเหนือกว่า
“ดอกมะลิซ้อนแรกแย้มกับดอกอโศกก็งามล้ำยิ่งกว่ารอยยิ้มของนาง”

2.4 **อุตเปรกษา (utprekṣā)** คือการพรรณนาให้สิ่งไม่มีชีวิตกระทำอาการอย่างสิ่งมีชีวิต โดยแสดงจินตนาการว่าสิ่งหนึ่งมีลักษณะของอีกสิ่งหนึ่ง การกล่าวโดยแสดงจินตนาการให้เกินจริงว่าสิ่งหนึ่งมีลักษณะเป็นอีกสิ่งหนึ่ง¹⁰⁵ จิตรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา แสดงอรรถาธิบายอสังการอุตเปรกษาไว้ว่า “จินตนาการแบบกวีที่มองเห็นวัตถุอย่างหนึ่งเป็นวัตถุอีกอย่างหนึ่ง เนื่องจากวัตถุสองอย่างนั้นมีลักษณะร่วมกัน”¹⁰⁶ ในตำราอสังการศาสตร์ส่วนมากระบุขอบเขตของอุตเปรกษาว่า เป็น

¹⁰² กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 27.

¹⁰³ M.R. Kale, *Ritusamhara of Kalidasa*, 2nd ed., 35.

¹⁰⁴ วรลักษณ์ พับบรรจง, ฤตสุंहาร ของกาลิหาส, 37.

¹⁰⁵ กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, พิมพ์ครั้งที่ 2, 30.

¹⁰⁶ จิตรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, “อสังการ,” ใน คีตวรรณกรรม (กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะ

อลังการที่แสดงจินตนาการของกวี (Poetical fancy)¹⁰⁷ อุตเปรกษาสื่อแนวคิดที่โดดเด่นในการสร้าง
สรรค์บทกวีนิพนธ์ให้มีความงามซึ่งเน้นพลังจินตนาการที่ยิ่งใหญ่ของกวี

ตัวอย่างบทประพันธ์ ใน ฤตสุंहาร ที่ใช้ อุตเปรกษา

स्त्रीणाम् विहाय वदनेषु शशाङ्कलक्ष्मीं
काम्यं च हंसवचनम् मणिनूपुरेषु।
बन्धूककान्तिमधरेषु मनोहरेषु
क्वापि प्रयाति सुभगा शरदागमश्रीः ॥३:२५॥¹⁰⁸

strīṇām vihāya vadanēsu śaśāṅkalakṣmīm
kāmyam ca hamsavacanam maninūpuresu |
bandhūkakāntimadharesu manoharesu
kvāpi prayāti subhagā śaradāgamaśrīḥ ||3:25||

3:25 ความสวยสดงดงามแห่งการมาเยือนของฤดูใบไม้ร่วงที่น่าชื่นชม เมื่อได้ฝากความงามของดวง
จันทร์ไว้บนใบหน้าของหญิงสาวและฝากเสียงร้องอันไพเราะน่าฟังของหงส์ไว้ที่กำไลข้อเท้าของนาง
(ตลอดจน)ฝากความสวยสดใสของดอกชบา(สีแดงสด) ไว้ที่ริมฝีปากอันงามดึงดูดใจของนางแล้ว ก็
ผ่านพ้นล่วงเลยสถานที่บางแห่งไป¹⁰⁹

2.5 ทีปกะ (dīpaka) คือการกล่าวด้วยข้อความที่มีส่วนขยายเพียงหนึ่งแต่มีกริยา
หลายๆ ตัว หรือมีกริยาเพียงตัวเดียวแต่มีส่วนขยายมากกว่าหนึ่ง¹¹⁰

ตัวอย่างบทประพันธ์ ใน ฤตสุंहาร ที่ใช้ ทีปกะ

सुवासितं हर्म्यतलं मनोहरं
प्रियामुखोच्छ्वासविकम्पितं मधु ।
सुतन्त्रिगीतं मदनस्य दीपनं
शुचौ निशीथेऽनुभवन्ति कामिनः ॥१:३॥¹¹¹

¹⁰⁷ Apyaya Dikshita, R.Subrahmanya Sarma, **Kuvalayānanda Kārikās: or, the memorial verses of Appaya Dīkshita's Kuvalayānanda**, (Calcutta: J.N. Banerjee & Son, 1903), 31.

¹⁰⁸ M.R. Kale, **Ṛtusamhāra of Kālidāsa**, 2nd ed., 35.

¹⁰⁹ วรลักษณ์ พับบรรจง, ฤตสุंहาร ของกาลิทาส, 41.

¹¹⁰ กุสุมา รัชชมนี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 29.

¹¹¹ M.R. Kale, **Ṛtusamhāra of Kālidāsa**, 2nd ed., 28.

suvāsitaṃ harmyatalam manoharam
priyāmukhocchvāsavikampitam madhu |
sutantrigitam madanasya dīpanam
 śucāu niśithe'nubhavanti kāmīnaḥ ||1:3||

ทั้งหมดขยายความของกริยาตัวเดียวคือ (anubhavanti)

1:3 ในฤดูร้อน ยามราตรี ชายหนุ่มผู้มีความรักจะหาความสุขสำราญกะดาดฟ้าคฤหาสน์ที่อบรำพัน
 แล้วอย่างดี (ด้วยดอกไม้และเครื่องหอมนานาชนิด) อันชวนให้ชื่นใจ เหล้าองุ่นที่สั่นพลิวด้วยลม
 หายใจจากปากของหญิงคนรัก เสียงเพลงที่ไพเราะอ่อนหวานซึ่งจะจุดไฟแห่งความรักให้ลุกโพลง¹¹²

2.6 อากษะปะ (ākṣepa) การกล่าวปฏิเสธ แต่แท้จริงมิใช่การปฏิเสธ เพื่อแสดงความ
 พิเศษ¹¹³

ตัวอย่างบทประพันธ์ ในฤตสังหาร ที่ใช้ อากษะปะ

भिन्नाञ्जनप्रचयकान्ति नभो मनोज्ञं
 बन्धुकपुष्परजसाऽरुणिता च भूमिः ।
 वप्राश्च पक्कलमावृतभूमिभागाः
 प्रोत्कण्ठयन्ति न मनो भुवि कस्य यूतः ॥३:५॥¹¹⁴

bhinnāñjanapracayakānti nabho manojñaṃ
 bandhūkapuṣparajasā'ruṇatā ca bhūmiḥ |
 vaprāśca pakvakalamāvṛtabhūmibhāgāḥ
protkanṭhayanti na mano bhuvi kasya yutah ||3:5||

3:5 ท้องฟ้า(สีคราม) ที่สวยสะอาดตา ดูงามราวกับกองเครื่องสำอางซึ่งมีลักษณะเป็นฝุ่นผงสำหรับทา
 ขอบตา ทั้งพื้นดินก็กลายเป็นสีแดงสดด้วยละอองเกสรของดอกชบา และ บริเวณไหล่เขาอันเป็นภูมิ
 ภาคที่ปกคลุมด้วยข้าวกะละมะที่กำลังสุก (สิ่งทั้งหลายเหล่านี้)จะไม่ก่อกวนจิตใจของชายหนุ่มคนใด
ในโลกนี้ให้ปั่นป่วนกระวนกระวายละหรือ

2.7 สวภาโวक्ति (svabhāvokti) คือการกล่าวถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งตามสภาพที่เป็นอยู่โดยธรรม

¹¹² วรลักษณ์ พับบรรจง, ฤตสังหาร ของกาลิทาส, 31.

¹¹³ กุสุมา รักขมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 32.

¹¹⁴ M.R. Kale, *Ritusamhara of Kalidasa*, 2nd ed., 30.

ชาติ โดยไม่นำความรู้สึกของกวีเข้าไปแทรกนัก อาจมีการใช้ภาพพจน์บ้างเล็กน้อย มักเป็นบทพรรณนา สัตว์ ต้นไม้ หรือสถานที่¹¹⁵

ตัวอย่างบทประพันธ์ ใน ฤตสังหาร ที่ใช้ สวภาโวคติ

स्फुटकुमुदचितानां राजहंसाश्रितानां
मरकतमणिभासा वारिणा भूषितानाम्।
श्रियम्अतिशयरूपां व्योम तोयाशयानां
वहति विगतमेघं चन्द्रतारावकीर्णम् ॥३:२१॥¹¹⁶

sphuṭakumudacitānāṃ rājahamsāśritānāṃ
marakatamaṇibhāsā vāriṇā bhūṣitānām |
śriyamatisayarūpāṃ vyoma toyāśayanāṃ
vahati vigatameghaṃ candratāravakīrṇam ||3:21||

3:21 ท้องฟ้าที่ปราศจากเมฆ ดารดาษด้วยดวงจันทร์ และ(หมู่)ดาว(น้อยใหญ่) ย่อมเผยให้เห็นถึง (=มีความงามในทำนองเดียวกันกับ) ความงามที่บรรเจิดเพริศพร้งยิ่งนักของทะเลสาบที่เต็มไปด้วยดอกบัว ชาวเบงกานอันเป็นที่อยู่อาศัยของเหล่าราชหงส์ (และเป็นทะเลสาบ) ที่ประดับด้วยพืชน้ำอันเป็นประ ภาย(เขียว)ใสราวกับแก้วมรกต¹¹⁷

กวีได้พรรณนาสวภาโวคติ ตามสภาพที่เป็นอยู่โดยธรรมชาติ โดยไม่นำความรู้สึกของกวีเข้าไปแทรกนัก

2.8 การณมालา (kāṇamālā) คือการกล่าวถึงสิ่งหนึ่งที่เกิดขึ้นก่อนอันเป็นสาเหตุให้อีกสิ่งหนึ่งเกิดขึ้นตามมาในภายหลัง

ตัวอย่างบทประพันธ์ ใน ฤตสังหาร ที่ใช้ การณมालา

असितनयनलक्ष्मीम् लक्षयित्वोत्पलेषु
क्वणितकनकाञ्चीम् मत्तहंसस्वनेषु।
अधररुचिरशोभाम् बन्धुजीवे प्रियाणां
पथिकजन इदानीम् रोदिति भ्रान्तचित्तः ॥३:२४॥¹¹⁸

¹¹⁵ กุสุมา รักษมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 32.

¹¹⁶ M.R. Kale, *Ritusamhara of Kalidasa*, 2nd ed., 37.

¹¹⁷ วรลักษณ์ พับบรรจง, ฤตสังหาร ของกาลิทาส, 39.

¹¹⁸ M.R. Kale, *Rtusamhara of Kalidasa*, 2nd ed., 39.

asitanayanalaksmīm laksayitvotpalesu
kvanitakanakāñcīm mattahamsasvanesu |
adhararuciraśobhām bandhujīve priyānām
pathikajana idānīm roditi bhrāntacittah ||3:24||

3:24 บัดนี้(=ในฤดูใบไม้ร่วง) พวกคนเดินทางไกล เมื่อได้มาแลเห็นดอกอุบล ก็ทำให้หวลนึกไปถึงดวงตาสีเขียวเข้มงดงามของหญิงคนรักของตน เมื่อได้ยินเสียงร้องของหงส์ที่กำลังมันเมออยู่ในความรัก(=เสียงหงส์ร้องหาคู่) ก็ทำให้หวลนึกไปถึงสายรัดเอวทำด้วยทองมีเสียงลูกกระพรวนดังกรูกริ่งของนาง เมื่อมองเห็นดอกขบา(สีแดงสด)ก็ทำให้หวลนึกไปถึงริมฝีปากอันงามสดใสของนาง พวกเขามีจิตใจว่า วุ่นกระวนกระวาย ต่างร้องไห้คร่ำครวญ(เพราะความคิดถึงนาง)¹¹⁹

2.9 สมุจจัย (samucaya) เป็นการเปรียบเทียบด้วยการรวมสิ่งหลายสิ่งที่เป็นเหตุให้เกิดผลอย่างเดียวกัน ในทางดีหรือไม่ดีก็ได้

ตัวอย่างบทประพันธ์ ใน ฤตุสังหาร ที่ใช้ สมุจจัย

भिन्नाञ्जनप्रचयकान्ति नभो मनोज्ञं
 बन्धुकपुष्परजसाऽरुणिता च भूमिः ।
 वप्राश्च पक्वकलमावृतभूमिभागाः
 प्रोत्कण्ठयन्ति न मनो भुवि कस्य यूतः ॥३:५॥¹²⁰

bhinnāñjanapracayakānti nabho manojñam
bandhūkapusparajasā'runatā ca bhūmih |
vaprāśca pakvakalamāvṛtabhūmibhāgāh
protkanṭhayanti na mano bhuvi kasya yutah ||3:5||

3:5 ท้องฟ้า(สีคราม)ที่สวยงามดุจดั่ง ดวงมราวกับกองเครื่องสำอางซึ่งมีลักษณะเป็นฝุ่นผงสำหรับทาขอบตา ทั้งพื้นดินก็กลายเป็นสีแดงสดด้วยละอองเกสรของดอกขบา และ บริเวณไหล่เขาอันเป็นภูมิภาคที่ปกคลุมด้วยข้าวกะละมะที่กำลังสุก (สิ่งทั้งหลายเหล่านี้)จะไม่ก่อความจิตใจของชายหนุ่มคนใดในโลกนี้ให้ปั่นป่วนกระวนกระวายละหรือ¹²¹

2.10 เหตุ (hetu) การพรรณนาสาเหตุต่างๆ ที่ยังให้เกิดผลอย่างเดียวกัน การกล่าวถึงใคร ที่ทำการอันใดก็แสดงเหตุผลประกอบไปด้วยว่าผู้นั้นน่าจะเป็นเช่นนั้น

¹¹⁹ วรลักษณ์ พับบรรจง, ฤตุสังหาร ของกาลิทาส, 40.

¹²⁰ M.R. Kale, *Ritusamhara of Kalidasa*, 2nd ed., 30.

¹²¹ วรลักษณ์ พับบรรจง, ฤตุสังหาร ของกาลิทาส, 31.

ตัวอย่างบทประพันธ์ ใน ฤตสุंहาร ที่ใช้ เหตุ

มตฺตฺตฺวิเรฟพริชฺมุบิตชารุพูष्पा
 มन्दานิลากุลิตนมฺรฺมฺดุปรวาลาः ।
 कुर्वन्ति कामिमनसां सहसोत्सुकत्वं
 चूताभिरामकलिकाः समवेक्ष्यमाणाः ॥६;१७ ॥¹²²

mattadvirephaparicumbitacārupuṣpā
 mandānilākulitanamramṛdupravālāḥ |
 kurvanti kāmimanasām sahasotsukatvam
 cūtābhirāmakalikāḥ samavekṣyamāṇāḥ ||6:17||

6:17 ต้นมะม่วงที่กำลังแตกช่อดงามน่าชม มีดอกสวยสดซึ่งถูกผึ้งหลวงที่กำลังมีนเมา(ในน้ำหวานของดอกไม้)จุมพิตจนทั่ว(และ)มียอดอ่อนโอนเอนไปตามสายลมอ่อน เมื่อชายหนุ่มผู้มีความรักมองเห็นต้นมะม่วงนี้แล้ว จิตใจของเขาย่อมปั่นป่วนกระวนกระวายโดยฉับพลันทันที

สรุป การศึกษาทฤษฎีอรรถศาสตร์ที่ใช้ในฤตสุंहาร พบว่าอรรถศาสตร์ที่ใช้ในบทกวีนิพนธ์ของกาลิทาส เรื่องฤตสุंहาร ใช้ถ้อยคำถือว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งในงานนิพนธ์ เพราะเป็นสื่อของจินตนาการของกวีที่จะส่งไปยังผู้อ่าน เป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะทำให้อรรถศาสตร์ชนิดต่างๆ ดงามสมบูรณ์ จากการศึกษาพบว่าฤตสุंहารประพันธ์ขึ้นด้วยอรรถศาสตร์ด้านต่างๆตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต ดีเด่นด้วยอรรถศาสตร์ประเภทสวภาโวक्ति (svabhāvokti) คือการพรรณนาธรรมชาติตามจริง อรรถศาสตร์สวภาโวक्तिเป็นอรรถศาสตร์หลักของฤตสุंहาร เพราะกวีมุ่งพรรณนาธรรมชาติเป็นสำคัญ การพรรณนาความเป็นลักษณะประการหนึ่งที่น่าสนใจศึกษาในวรรณคดี กวีนิพนธ์ถือเป็นบุคคลสำคัญที่จะถ่ายทอดสิ่งที่ปรากฏรอบตัวให้ฉายรูปออกมาเป็นวรรณคดีที่ทรงคุณค่าได้ นักทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤตแต่โบราณถือว่ากวีนิพนธ์มีองค์ประกอบสำคัญสามประการ ได้แก่ กวี กวีนิพนธ์ และ ผู้อ่าน เมื่อพิจารณาในแง่การสื่อสาร จะพบว่ากวีเป็นบุคคลผู้ส่งสารคือกวีนิพนธ์มีผู้อ่านเป็นผู้รับสาร สารจะมีความหมายหรือจุดประสงค์เป็นเช่นไรจึงขึ้นกับผู้ส่งสาร กวีนิพนธ์เป็นสารที่มีลักษณะประณีต มุ่งถ่ายทอดความรู้สึกและอารมณ์ของกวีด้วยถ้อยคำที่พิเศษในการพรรณนาความ และการใช้ทฤษฎีอรรถศาสตร์ ทำให้เกิดวรรณศิลป์ กวีจึงแสดงความสามารถทางวรรณศิลป์ไว้อย่างเต็มที่ดังจะเห็นได้ว่า ชัณฑกาวยในฤตสุंहาร มีภาษาที่ไพเราะ งามทั้งเสียงและความหมาย ดังตัวอย่างต่างๆ ในอรรถศาสตร์

¹²² M.R. Kale, *Rtusamhāra of Kālidāsa*, 2nd ed., 63.

บทที่ 4 วิเคราะห์คำสมาสในงานของกาลิทาส

ในการศึกษาวิเคราะห์คำสมาสในงานของกาลิทาส ผู้วิจัยได้แบ่งหัวข้อเนื้อหา ดังนี้

1) วิเคราะห์คำสมาสและการใช้คำสมาสในกตฺสํหํร โดยการลำดับหัวข้อตามสรรคของแต่ละกตฺสํหํร ได้แก่ สรรคที่ 1 กตฺรื้อน (ครีษม), สรรคที่ 2 กตฺฝน (วรัช), สรรคที่ 3 กตฺไปไม่วรง (ศรท), สรรคที่ 4 กตฺหนาว (เหมนต), สรรคที่ 5 กตฺเยน (กตฺนํคําง) (คีคีระ) และ สรรคที่ 6 กตฺไปไม่วล (วสนต) โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

วิเคราะห์คำสมาสและการใช้คำสมาสในกตฺสํหํร

วรรณคดีสันสกฤตประเภทกวีนิพนธ์ มักใช้วรรณศิลป์ในการเล่าการพรรณนาความเป็นลักษณะที่น่าสนใจประการหนึ่งในวรรณคดีสันสกฤต ที่เห็นได้ชัดเจนในเรื่องกตฺสํหํร (มาลัยแห่งกตฺสํหํร) ของกาลิทาส ผู้ประพันธ์ใช้จินตนาการบนพื้นฐานของทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤตในการพรรณนาเป็นงานกวีนิพนธ์ที่เรียกว่าขัณฑกาวยะ (khandakāvya) เต้นด้วยอรรถาลังการประเภทสวภาโวक्ति คือการพรรณนาธรรมชาติตามที่เป็นจริง เนื้อเรื่องเป็นการบรรยายกตฺสํหํรทั้งหกของประเทศอินเดีย เป็นการพรรณนาธรรมชาติที่ดีมาก แสดงให้เห็นว่ากวีสังเกตุความเป็นไปของธรรมชาติอย่างละเอียดลออ และสามารถพรรณนาได้อย่างตรงตามชัดเจน ฉันทลักษณ์ที่ใช้ในกตฺสํหํรเป็นกวีนิพนธ์ร้อยกรอง ประพันธ์ขึ้นด้วยคำประพันธ์ที่เรียกว่า ฉันทส (chandas) หรือที่เรียกว่าฉันท กตฺสํหํร แบ่งออกเป็น บทหรือสรรค รวม 6 สรรค รวมจำนวนฉันททั้งหมด 144 บทประพันธ์ขึ้นด้วยฉันททั้งหมด 7 ชนิด¹²³ ได้แก่ 1) อินทรวัจรา (indravajrā) 2) อุเพนทรวัจรา (upendravajrā) 3) อุปชาติ (upajāti) 4) วิศฺสธะ (vamśastha) 5) วสันตติลกา (vasantatilakā) 6) มालินี (mālinī) 7) ศารทูลวิกฺริติ (śārdūlavikṛitī)

กวีนิพนธ์ของกาลิทาสมีลักษณะประณีตมุ่งถ่ายทอดความรู้สึก และอารมณ์ของกวีด้วยถ้อยคำที่พิเศษ ไพเราะงดงาม ในการพรรณนาความ และการใช้ทฤษฎีอรรถาลังการทำให้เกิดวรรณศิลป์ กวีได้แสดงความสามารถทางด้านวรรณศิลป์ไว้อย่างเต็มที่ จะเห็นได้จากงานของกาลิทาสว่ามีการใช้คำสมาสจำนวนมากเพื่อให้ฉันทนั้นได้ครบเสียงและจำนวนคณะ การใช้คำสมาสของกาลิทาสนั้น เพื่อเอื้อในการประพันธ์ร้อยกรองชนิดขัณฑกาวยะ กวีได้แสดงความสามารถในการใช้คำสมาสที่มีภาษาที่ไพเราะ และได้ถ่ายทอดความรู้สึก อารมณ์ของกวีออกมาเป็นวรรณคดีที่มีวรรณศิลป์ วรรณ

¹²³ ชาวโรดมน์ วลัยเมธี, “กตฺสํหํร: กตฺสํหํรกับชีวิต” (วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาบาลีสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549), 18.

คติสันสกฤตส่วนใหญ่กล่าวว่าฤดูใบไม้ผลิเป็นฤดูแรกของปี¹²⁴ แต่กาลิทาสเริ่มต้นฤดูสัหารด้วย สรรคที่ 1 ฤดูร้อน (ครีษม) ตามด้วย สรรคที่ 2 ฤดูฝน (วรัช), สรรคที่ 3 ฤดูใบไม้ร่วง (ศรท), สรรคที่ 4 ฤดูหนาว (เหมนต), สรรคที่ 5 ฤดูเย็น (ฤดูน้ำค้าง) (ศิศิระ) และจบลงด้วยฤดูใบไม้ผลิ (วสนต) เพราะเป็นช่วงเวลาที่ยุทธธรรมชาตังดงาม และผู้คนมีความสุข

1. ฤดูร้อน (ครีษม) กาลิทาสได้เริ่มต้นบทประพันธ์ฤดูสัหารด้วย สรรคที่ 1 ฤดูร้อนซึ่งอยู่ในช่วงเวลาของเดือน (เชษฐมาส และอาษาตมาส) ได้แก่เดือน 7 และเดือน 8 ทางจันทรคติ ประมาณ เดือนมิถุนายน-กรกฎาคม, กาลิทาสพรรณนาให้เห็นความมดงามของฤดูร้อนได้ไพเราะที่สุด พรรณนาถึงฤดูร้อนอย่างชัดเจน ทั้งความร่ำร้อนของความรัก และความร้อนระอุของอากาศ จนผู้อ่านรู้สึกชุ่มร้อนไปกับผู้เขียนด้วย การพรรณนาถึงธรรมชาติว่าแสงอาทิตย์ในฤดูร้อนให้ความร้อนรุนแรงเพียงใดกาลิทาสได้พรรณนาเปรียบเทียบในสถานการณ์ที่ว่าแม้แต่สัตว์ 2 ชนิดที่เป็นศัตรูกันมาแต่ชาติกำเนิดยังลืมนความเป็นศัตรูกัน เพราะความร้อนของอากาศที่แผดเผาไรจะไหม้โลกให้เป็นจุนด์ และกลับเป็นมิตรที่ให้ความเอื้อเฟื้อกันอย่างน่าอัศจรรย์ ความร้อนทำให้สัตว์ลืมนความหิวโหยของกระเพาะและลืมนึกถึงอาหารแม้เหยื่อจะปรากฏร่างอยู่ต่อหน้า สัตว์ที่เคยเป็นเหยื่อก็ลืมนความรักตัวกลัวตายอย่างเคยด้วยความหมดอาลัยตายอยากในชีวิตในตอนนี กาลิทาสใช้คำสมาสในการพรรณนาฤดูร้อนกับสถานการณ์ของชายหญิงว่าอากาศร้อนทำให้ชายหญิงทั้งหลายอาบน้ำบ่อยๆ การอาบน้ำที่มีฝักบัวและการอยู่บนหาดฟ้าในยามค่ำคืนจึงเป็นที่ให้ความสำคัญแก่ผู้คน เมื่อดวงอาทิตย์ลับขอบฟ้าและความมืดกรายเข้ามาเยือน ชายหนุ่มและหญิงสาวจะออกจากที่พักเพื่อได้พบกับอากาศที่เริ่มเย็นลงบ้าง การพรรณนาถึงฤดูร้อน เมื่อกวีต้องการจะสื่อถึงความร้อนกวีเลือกใช้คำศัพท์เพื่อเน้นให้ผู้อ่านเข้าถึงสภาพฤดูร้อน ในฉันทสรรคที่ 1 บทที่ 1 (1:1) กวีเรียกฤดูร้อนว่า *nidāghakālah* = (*ni-dāgha+kālah*) เวลาของการเผาไหม้ นอกจากนั้นกวียังใช้คำศัพท์ประกอบขึ้นจากธาตุ $\sqrt{\text{tap}}$ เผาตลอดเรื่อง กล่าวคือใน 1:10, 1:11, 1:13, 1:15, 1:17, 1:18, 1:20, 1:22 และ 1:24 คำศัพท์ต่างๆ เหล่านี้ เมื่อกวีนำมาใช้กับคน การเผาไหม้เป็นอาการของนามธรรม คือการพลัดพรากจากคนรัก นอกนั้น ทั้งสัตว์ และธรรมชาติอื่นๆ เช่น ต้นไม้¹ การเผาไหม้เป็นรูปธรรม คือจากดวงอาทิตย์ และไฟป่า จะเห็นถึงความชาญฉลาดของกาลิทาสในการเลือกสรรคำศัพท์มาใช้ในคำสมาส และลีลาในการพรรณนาถึงฤดูร้อนในสถานการณ์ต่างๆ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 1.1: การใช้คำสมาสในฤดูร้อน

วิสุทธ์ บุชยกุล, วิสุทธ์อักษร, ภาษาและวรรณคดี ศาสนา ปรัชญา ประเพณี เวลา ปฏิทิน และศักราช, หนังสืออนุสรณ์งานศพ, ในงานพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์วิสุทธ์ บุชยกุล, (บริษัทอัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน) กรุงเทพฯ, 2554), 364.

पटुतरदवदाहोच्छुष्कसस्यप्ररोहाः
 परुषपवनवेगोत्क्षिप्तसंशुष्कपर्णाः ।
 दिनकरपरितापक्षीणतोयाः समन्ताद्
 विदधति भयमुच्चैर्विक्ष्यमाणा वनान्ताः ॥१:२२॥¹²⁵

paṭutaradavadāhocchuskasasyapraroḥāḥ
paruṣapavanavegotksiptasamsuskaparnāḥ |
dinakaraparitāpakṣīṇatoyāḥ samantād
 vidadhati bhayamuccāirvīkṣyamānā vanāntāḥ ||1:22||

1:22 บริเวณชายป่าที่มีต้นข้าวกล้าแห้งเหี่ยวเนื่องจากไฟป่าได้เกิดลุกไหม้ขึ้นอย่างรุนแรงยิ่ง พวกใบไม้แห้งโดนลมซึ่งแรงจัดหอบพัดให้ปลิวฟุ้งขึ้นไปในอากาศ (และ) น้ำ(ในบึง)ก็แห้งขอดเนื่องจากความร้อนของดวงอาทิตย์ เมื่อมองไปรอบๆ ย่อมก่อให้เกิดความรู้สึกสะพรึงกลัวอย่างมาก¹²⁶

- คำสมาส: paṭutaradavadāhocchuskasasyapraroḥāḥ =
 มีต้นข้าวกล้าแห้งเหี่ยวเนื่องจากการลุกไหม้ของไฟป่าที่รุนแรงยิ่ง
- แยกศัพท์คำสมาส: paṭu+tara+dava+[สนธิ: dāha+ucchuṣka]+sasya+praroḥāḥ =
 สมานนี้เป็น [พหุวิหิตสมาส] ทำหน้าที่ ขยายคำ vanāntāḥ
- คำสมาส: paruṣapavanavegotksiptasamsuskaparnāḥ =
 มีใบไม้ที่แห้งกรอบอันความแรงของลมที่แรงจัดหอบพัดให้ปลิวลอย
 ขึ้นไปแล้ว
- แยกศัพท์คำสมาส: paruṣa+pavana+[สนธิ: vega+utksipta]+samsuṣka+parnāḥ =
 สมานนี้เป็น [พหุวิหิตสมาส] ทำหน้าที่ ขยายคำ vanāntāḥ
- คำสมาส: dinakaraparitāpakṣīṇatoyāḥ =
 มีน้ำอันความร้อนแรงของ(แสง)ดวงอาทิตย์ทำให้แห้งขอดแล้ว
- แยกศัพท์คำสมาส: dinakara+paritāpa+kṣīṇa+toyāḥ =
 สมานนี้เป็น [พหุวิหิตสมาส] ทำหน้าที่ ขยายคำ vanāntāḥ

จากตัวอย่างโคลก||1:22|| กาลิทาสได้ใช้พหุวิหิตสมาสในการพรรณนาถึงสภาพธรรมชาติของอากาศที่ร้อนแรงอย่างยิ่ง ดวงอาทิตย์ส่องแสงกล้าตลอดวัน อากาศร้อนขึ้นตามลำดับจนร้อน

¹²⁵ M.R. Kale, *R̥tusamhāra of Kālidāsa*, 2nd ed., (Delhi-7, Motilal Banarsidass, 1967), 11.

¹²⁶ วรลักษณ์ พับบรรจง, *ฤตสังหาร* ของกาลิทาส (ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ปทุมวัน, 2527), 11.

จัด ดินแห้งผาก น้ำในบึง หนองก็แห้งขอดเนื่องจากความร้อนของดวงอาทิตย์ที่ร้อนระอุ เมื่อลมพัดจะมีฝุ่นตลบ ต้นไม้ ต้นกล้าของรวงข้าวเขียวแห้ง ต้นไม้บางต้นใบไม้ร่วงลงหมดจนมีใบไม้แห้งกรอบปลิวไปทั่ว กาลิทาสยังได้ใช้พหุวิธีหิสมาสในการอธิบายถึงสถานการณ์ของไฟป่าที่เกิดขึ้นเพราะความร้อนแรงอย่างยิ่งของอากาศที่แห้งแรงแลและลามไปทั่วบริเวณตามแรงลม ต้นไม้ที่มีฝักแก่และเมื่อเกิดไฟป่าก็จะเป็นเชื้อเพลิงอย่างดีให้ไฟกระจายไปอย่างรวดเร็ว เป็นสภาพบรรยากาศที่น่าสะพรึงกลัวอย่างยิ่ง

ตัวอย่างที่ 1.2: การใช้คำสมาสในฤตुर้อน

कमलवनचिताम्बुः पाटलामोदरम्यः
सुखसलिलनिषेकः सेव्यचन्द्रांशुहारः ।
व्रजतु तव निदाघः कामिनीभिः समेतो
निशि सुललितगीते हर्म्यपृष्ठे सुखेन ॥१:२८॥¹²⁷

kamalavanacitāmbuḥ pāṭalāmodaramyah
sukhasalilanisekah sevyacandrāṁśuhārah |
vrajatu tava nidāghaḥ kāmīnībhiḥ sameto
niśi sulalitagīte harmyapṛṣṭhe sukhena ||1:28||

1:28 ฤตुर้อนอันมีท้องน้ำปกคลุมด้วยดอกบัว(และ)มีความน่ารื่นรมย์ด้วยกลิ่นหอมของแคฝอย เป็นช่วงเวลาที่จะสามารถอาบน้ำได้(ตลอดเวลาทั้งวัน)อย่างมีความสุข (ทั้งยังมีแสงจันทร์ และสร้อยไข่มุกเป็นสิ่งที่ช่วยอำนวยความสะดวกขึ้นเย็นสบาย (และ) เป็นช่วงเวลา(ที่บุรุษ)จะได้อยู่ร่วมกับหญิงคนรัก (โดย)มีเสียงเพลงอันไพเราะบนดาดฟ้าของคฤหาสน์ในยามราตรี(คอยขับกล่อม) ขอให้ฤตुर้อน(นี้)ของท่าน จงผ่านพ้นไปอย่างมีความสุข เทอญ¹²⁸

คำสมาส: sukhasalilanisekah =
มีการอาบประพรมด้วยน้ำ(คือการอาบน้ำ) อย่างมีความสุข

แยกศัพท์คำสมาส: sukha+salila+niṣekah = [พหุวิธีหิสมาส]

คำสมาส: kamalavanacitāmbuḥ = มีน้ำอันป่าของดอกบัวปกคลุมแล้ว

แยกศัพท์คำสมาส: kamala+vana+[สนธิ: cita+ambuḥ] = [พหุวิธีหิสมาส]

¹²⁷ M.R. Kale, *Ṛtusamhāra of Kālidāsa*, 2nd ed., 3.

¹²⁸ วรลักษณ์ พับรรจง, *ฤตูลังหาร* ของกาลิทาส, 14.

คำสมาส:	pāṭalāmodaramyaḥ = มีความน่ารื่นรมย์ด้วยกลิ่นหอมของดอกแคฝอย
แยกศัพท์คำสมาส:	pāṭala+āmoda+ramyaḥ = [พหุวิธีสมาส]
คำสมาส:	sevyacandrāmsuhārah = มีแสงของดวงจันทร์และสร้อยไข่มุกเป็นสิ่งอันบุคคลพึงเสพ
แยกศัพท์คำสมาส:	sevyā+[สนธิ: candra+amśu]+hārah = [พหุวิธีสมาส] [พหุวิธีสมาส] ในโคลกนี้ ทำหน้าที่ ขยายคำ nidāghaḥ

จากตัวอย่างโคลก||1:28|| กาลิทาสใช้พหุวิธีสมาสอธิบายถึงสภาพของอากาศกับชายหนุ่มและหญิงสาว อากาศร้อนทำให้ชายหญิงทั้งหลายอาบน้ำบ่อยๆ การอาบน้ำที่มีฝักบัวและการอยู่บนดาดฟ้าในยามค่ำคืนจึงเป็นที่ให้ความสำคัญแก่ผู้คน เมื่อดวงอาทิตย์ลับขอบฟ้าและความมืดกรายเข้ามาเยือนชายหนุ่มและหญิงสาวจะออกจากที่พักเพื่อได้พบกับอากาศที่เริ่มเย็นลงบ้าง เป็นช่วงเวลา (บุรุษ) จะได้อยู่ร่วมกับหญิงคนรัก อากาศที่น่ารื่นรมย์ด้วยกลิ่นหอมของดอกแคฝอย แสงจันทร์และเสียงเพลงอันไพเราะในยามราตรี กาลิทาสยังใช้พหุวิธีสมาสกับเครื่องประดับตกแต่งของสตรี เช่น สวมใส่สร้อยไข่มุก (สตรีนิยมสวมใส่สร้อยไข่มุกกันในหน้าร้อนเพราะถือว่าเป็นเครื่องประดับที่สวมใส่แล้วให้ความเย็นสบายและไม่นิยมสวมใส่ไข่มุกกันในฤดูหนาว)

ตัวอย่างที่ 1.3: การใช้คำสมาสในฤดูร้อน

प्रचण्डसूर्यः स्पृहणीयचन्द्रमाः
सदावगाहक्षमवारिसंचयः ।
दिनान्तरम्योऽभ्युपशान्तमन्मथो
निदाघकालोऽयमुपागतः प्रिये ॥१.१॥¹²⁹

pracandasūryaḥ sprhaṇīyacandramāḥ
sadāvagāhaksamavārisamcayah |
dināntaramyo'bhypasāntamanmatho
nidāghakālo'yamupāgataḥ priye ||1:1||

1:1 นี้แนะนำนางที่รัก ฤดูร้อนอันเป็นช่วงเวลาที่ดวงอาทิตย์ส่องแสงแรงกล้า ดวงจันทร์เป็นที่น่าชื่นชม แหล่งน้ำเป็นสิ่งที่เหมาะแก่การที่จะลงอาบน้ำแช่อยู่ได้ตลอดเวลา(ทั้งวัน) ทั้งเป็นช่วงเวลาที่มีความสุขชื่น

¹²⁹ M.R. Kale, *Rtusamhāra of Kālidāsa*, 2nd ed., 1.

ร้อนรมย์ในยามเย็น และอารมณ์รัก(ซึ่งเคยปั่นป่วนกระวนกระวาย)ค่อยสงบระงับลง ฤดูร้อนนี้กำลัง จะมาถึงแล้ว¹³⁰

คำสมาส: pracandāsūryaḥ = เป็นช่วงเวลาที่ดวงอาทิตย์ส่องแสงแรงกล้า

แยกศัพท์คำสมาส: pra+caṇḍa+sūrya = สมานนี้เป็น [อวยยิภาวสมาส]

คำสมาส: sadāvagāhakaṣamaṅvārisaṁcayaḥ =

มีแหล่งน้ำเป็นสิ่งที่เหมาะแก่การที่จะลงอาบแช่อยู่ได้ตลอดเวลา

แยกศัพท์คำสมาส: [สนธิ: sadā+avagāha]+kṣama+vāri+saṁcayaḥ = [พหุวิหิตสมาส]

คำสมาส: abhyupaśāntamanmatho = อารมณ์รัก(ซึ่งเคยปั่นป่วนกระวน-
กระวาย) ค่อยสงบระงับลง (มีความรักอันทำให้สงบลงแล้ว)

แยกศัพท์คำสมาส: abhi+upa+śānta+manmatha = [พหุวิหิตสมาส]

ฉันทบทนี้มี [พหุวิหิตสมาส] ทำหน้าที่ ขยายคำ nidāghakālah

จากตัวอย่างโคลก||1:1|| ฉันทบทนี้กาลิทาสได้ใช้อวยยิภาวสมาสในการเริ่มเรื่องบทแรกของฤดูร้อน โดยเริ่มด้วย “(ฤดูร้อน) pra+caṇḍa+sūrya เป็นช่วงเวลาที่ดวงอาทิตย์ส่องแสงแรงกล้า” การพรรณนาถึงสภาพของอากาศที่ร้อนว่าคนเรามุ่งคำนึงถึงแต่ความร้อนของอากาศ และหาวิธีที่จะบรรเทาความร้อนให้แก่ตนเอง เช่นการอาบน้ำบ่อยๆ เป็นต้น จนทำให้ลืมนึกถึงเรื่องของความรักไปได้ชั่วขณะหนึ่งโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเวลากลางวัน นอกจากการใช้อวยยิภาวสมาสแล้ว ยังมีการใช้พหุวิหิตสมาสในการพรรณนาถึงความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งน้ำแม้ในยามฤดูร้อน

ตัวอย่างที่ 1.4: การใช้คำสมาสในฤดูร้อน

निशाः शशाङ्कक्षतनीलराजयः

क्वचिद्विचित्रं जलयन्त्रमन्दिरं ।

मणिप्रकाराः सरसं च चन्दनं

शुचौ प्रिये यान्ति जनस्य सेव्यतां ॥१:२॥¹³¹

¹³⁰ วรลักษณ์ พับบรรจง, ฤดูสังหาร ของกาลิทาส, 1.

¹³¹ M.R. Kale, *Rtusamhāra of Kālidāsa*, 2nd ed., 2.

niśāḥ śāsāṅkaksatanīlarājayah
kvacidvicitraṃ jalayantramandiram |
maniprakārah sarasaṃ ca candanaṃ
śucāu priye yānti janasya sevyatām ||1:2||

1:2 นี้แนะนำนางที่รัก ในฤดูร้อน ราตรีทั้งหลายอันมีถ้องแฉวงแห่งความมืดมิดอันดวงจันทร์ขจัดสิ้นแล้ว
 คฤหาสน์ซึ่งมีน้ำพุหลากสีในที่นี้-ที่นั่น แก้วมณีชนิดต่างๆ และไม้จันทน์อันเป็นไปกับด้วยน้ำ ย่อมไปสู่
 ความน่าพึงเสพของคนเรา¹³²

คำสมาส:	śāsāṅkaksatanīlarājayah = อันมีถ้องแฉวงแห่งความมืดมิดอันดวงจันทร์ขจัดสิ้นแล้ว
แยกศัพท์คำสมาส:	śāsāṅka+kṣata+nīla+rājayah = สมาสนี้เป็น [พหุวิหิตสมาส] ทำหน้าที่เป็น ขยายคำ niśāḥ
คำสมาส:	jalayantramandiram = คฤหาสน์ซึ่งมีน้ำพุ
แยกศัพท์คำสมาส:	jalayantra+mandira = [วิเศษณปุรวบท]
คำสมาส:	maniprakārah = ชนิดต่างๆ ของแก้วมณี
แยกศัพท์คำสมาส:	mani+prakāra = [ษัษฐิตตปุรุชสมาส]

จากตัวอย่างโคลก||1:2|| ฉันทบทนี้กาลิทาสได้ใช้พหุวิหิตสมาสในการพรรณนาถึง
 สภาพของท้องฟ้า śāsāṅka+kṣata+nīla+rājayah ความมืดมิดซึ่งดวงจันทร์ได้ขจัดสิ้นแล้ว และมี
 วิเศษณปุรวบทในการกล่าวถึงคฤหาสน์ซึ่งมีน้ำพุ (ในที่นี้หมายถึงคฤหาสน์ฤดูร้อน ชาวอินเดียผู้มีฐานะใน
 สมัยนั้นนิยมสร้างคฤหาสน์ฤดูร้อนซึ่งเป็นหนึ่งในคฤหาสน์สามฤดูขึ้น เพื่อให้เหมาะแก่การเป็นที่อยู่อาศัย
 ในแต่ละฤดู) และฉันทบทนี้ยังพบ ษัษฐิตตปุรุชสมาสที่กล่าวถึงชนิดต่างๆ ของแก้วมณี (คนสมัยนั้นมี
 ความเชื่อว่าแก้วมณีบางชนิด เช่นไข่มุก เป็นต้น มีคุณสมบัติเมื่อสวมใส่แล้วสามารถบรรเทาความร้อน
 ของร่างกายได้ และยังนิยมใช้เครื่องหอม เช่น ไม้จันทน์ และ กระแจะจันทน์)

ตัวอย่างที่ 1.5: การใช้คำสมาสในฤดูร้อน

¹³² วรลักษณ์ พับบรรจง, ฤตสังหาร ของกาลิทาส, 1.

सुवासितं हर्म्यतलं मनोहरं
 प्रियामुखोच्छ्वासविकम्पितं मधु ।
 सुतन्त्रिगीतं मदनस्य दीपनं
 शुचौ निशीथेऽनुभवन्ति कामिनः ॥१:३॥¹³³

suvāsitaṃ harmyatalaṃ manoharam
 priyāmukhocchvāsavikampitaṃ madhu |
 sutantrigitaṃ madanasya dīpanaṃ
 śucāu niśithe'nubhavanti kāmīnaḥ ||1:3||

1:3 ในฤดูร้อน ยามราตรี ชายหนุ่มผู้มีความรักจะหาความสุขสำราญกะดาดฟ้าคฤหาสน์ที่อบร่าพื้น
 แล้วอย่างดี(ด้วยดอกไม้และเครื่องหอมนานาชนิด)อันชวนให้ชื่นใจ เหล้าองุ่นที่สั่นพลิวด้วยลมหายใจ
 จากปากของหญิงคนรัก เสียงเพลงที่ไพเราะอ่อนหวานซึ่งจะจุดไฟแห่งความรักให้ลุกโผลง¹³⁴

คำสมาส: priyāmukhocchvāsavikampitaṃ =
 ที่สั่นพริ้วด้วยลมหายใจจากปากของหญิงคนรัก
 แยกศัพท์คำสมาส: priyā+ [สนธิ: mukha+ucchvāsa]+vikampitaṃ =
 สมาสนี้เป็น [พหุวิหิตสมาส] ขยายคำ madhu

จากตัวอย่างโคลก||1:3|| กาลิทาสได้ใช้พหุวิหิตสมาสในการพรรณนาถึงสถานการณ์
 ของความรักของชายหนุ่มและหญิงสาวที่ร่วมดื่มเหล้าองุ่นจากแก้วเดียวกัน priyā+[สนธิ: mukha+
 ucchvāsa]+vikampitaṃ ที่สั่นพริ้วด้วยลมหายใจจากปากของหญิงคนรัก พร้อมมีเสียงเพลงที่ไพ
 เราะอ่อนหวาน

ตัวอย่างที่ 1.6: การใช้คำสมาสในฤดูร้อน

नितम्बबिम्बैः सदुकूलमेखलैः
 स्तनैः सहाराभरणैः सचन्दनैः ।
 शिरोरुहैः स्नानकषायवासितैः
 स्त्रियो निदाघ शमयन्ति कामिनां ॥१:४॥¹³⁵

¹³³ M.R. Kale, *Rtusamhāra of Kālidāsa*, 2nd ed., 2.

¹³⁴ วรลักษณ์ พับบรรจง, ฤดูสังหาร ของกาลิทาส, 2.

¹³⁵ M.R. Kale, *Rtusamhāra of Kālidāsa*, 2nd ed., 3.

nitambabimbāih sadukūlamekhalāih
 stanāih sahārābharanāih sacandanāih |
śīroruhāih snānakasāyavāsītāih
 striyo nidāgha śamayanti kāmīnām ||1:4||

1:4 สตรียอมทำให้ความเร่าร้อนของชายคนรักสงบลงได้ด้วยสะโพกอันกลมกลิ้ง ซึ่งมีสายรัดเอวทำด้วยผ้าไหม(อย่างดี)คาดอยู่ ด้วยทรวงอกที่ลู่ปลิวด้วยกระแจะจันทร์ประดับด้วยสร้อยไข่มุก (และ) ด้วยผมที่นางได้ทำให้หอมกรุ่นด้วยน้ำมันใส่ผมอันสกัดทำจากยางไม้หอมซึ่งนางใช้ในเวลาสระสนาน¹³⁶

คำสมาส:	nitambabimbāih = บริเวณส่วนโค้งนูนกลมกลิ้งของสะโพก
แยกศัพท์คำสมาส:	nitamba+bimba = [ษัษฐิตตปุรุชสมาส]
คำสมาส:	sadukūlamekhalāih = มีสายรัดเอวอันเป็นไปกับด้วยผ้าไหม
แยกศัพท์คำสมาส:	sa+dukūla+mekhalāih = [พหุวิธีสมาส]
คำสมาส:	sahārābharanāih = มีเครื่องประดับอันเป็นไปกับด้วยสร้อยไข่มุก
แยกศัพท์คำสมาส:	sa+hāra+ābharanāih = [สหปุรวบท]
คำสมาส:	snānakasāyavāsītāih = มีการทำให้หอมด้วยน้ำมันหอมในเวลาอาบน้ำ
แยกศัพท์คำสมาส:	snāna+kaśāya+vāsītāih = [พหุวิธีสมาส]
คำสมาส:	śīroruhāih = ผมบนศรีษะ
แยกศัพท์คำสมาส:	śīro+ruhāih = [สัปตมิตตปุรุชสมาส]

จากตัวอย่างโคลก1||1:4|| ฉันทบทนี้กาลิทาสได้ใช้สมาสหลายชนิดในการประพันธ์ ได้แก่ ษัษฐิตตปุรุชสมาสซึ่งใช้ในการพรรณนาถึงสรีระของสตรีว่ามีลักษณะรูปพรรณที่สวยงาม มีพหุวิธีสมาสร่วมกับสหปุรวบทในการอธิบายถึงอารมณ์เครื่องประดับตกแต่งเรือนกายของสตรีด้วยสร้อยไข่มุกและเครื่องหอม และสัปตมิตตปุรุชสมาสบ่งบอกถึง śīro+ruhāih ผมบนศรีษะ

¹³⁶ วรลักษณ์ พับบรรจง, ฤตสังหาร ของกาลิทาส, 2.

สรุปคำสมาสที่ใช้ในฤดูร้อน: ในวรรณคดีพบว่ากาลิทธาสสร้างคำด้วยวิธีสมาสเป็นจำนวนมากในการพรรณนาฤดูกาลนี้ โดยสมาสส่วนใหญ่ที่ใช้ในฤดูร้อนจะได้แก่สมาสที่อยู่ในกลุ่มตัดปุรุชสมาส รองลงมาคือ พหุวิธีสมาส, อวยยิภาวสมาส และทวันทวสมาส

2. ฤดูฝน (วรษ) อยู่ในช่วงเวลาของเดือน (สวณมาส และ ภัทรบทมาส) ได้แก่เดือน 9 และเดือน 10 ทางจันทรคติ ประมาณเดือน สิงหาคม-กันยายน ในวรรณคดีที่ 2 ฤดูฝนต่างจากในฤดูร้อนที่สัตว์ต่างก็ลำบากอย่างสาหัส ฤดูฝนอากาศยังคงร้อน ท้องฟ้ามีเมฆปกคลุม มีฟ้าแลบ และฟ้าร้อง กาลิทธาสได้ใช้คำสมาสในการพรรณนาถึงฤดูฝนนี้ว่าเมื่อฝนตกจะทำให้ต้นหญ้าเขียวชอุ่ม ผึ้งผึ้งบินหาน้ำหวานจากดอกไม้บานาชนิด สัตว์ทั้งหลายต่างมีความสุข สดชื่นรื่นเริงในฤดูฝน นกกระจาบฝนที่กระหายน้ำได้ร้องขอให้เมฆคล้อยต่ำลงเพื่อจะได้กินน้ำฝน (ตามความเชื่อโบราณที่ว่านกชนิดนี้ดำรงชีวิตอยู่ได้เพราะกินน้ำฝน) ฤดูฝนยังเป็นเวลาขยายเผ่าพันธุ์ของสัตว์บางชนิด เช่น นกยูง ผึ้งของมันเริ่มจับคู่เต้นรำราวกับในงานฉลอง ต่างใกล้ชิดจุมพิตกันและกัน กาลิทธาสยังได้ใช้คำสมาสในการพรรณนาความงามของหางนกยูงว่าหางของนกยูงที่งดงามจนผึ้งบินมาตอม เพราะเข้าใจผิดว่าเป็นดอกไม้ ซึ่งในฤดูฝนนี้ดอกไม้ได้โรยไปสิ้นแล้วเพราะต้องสายฝน ผึ้งออกหากินเป็นเวลาที่ได้ช่วยผสมเกสรให้ดอกไม้บานาพันธุ์ในการแตกดอกออกผล นอกจากนั้นกาลิทธาสยังใช้คำสมาสในการพรรณนาถึงสัตว์ อย่างช้างที่เริ่มตกมัน สงเสียร้องแข่งกับเมฆฝนตลอดเวลา เช่นเดียวกับ ที่แพนหางนกยูง ขมับช้างที่มีน้ำมันก็มีผึ้งผึ้งมาตอม ลักษณะเช่นนี้ทำให้อาจตีความได้ว่าผึ้งเป็นสัญลักษณ์ของเจริญพันธุ์ สัตว์ต่างๆที่กาลิทธาส ได้พรรณนาถึงในฤดูฝนนี้มี ช้าง นกกระจาบฝน นกยูง แมลงค่อมทอง ผึ้ง กบ และกวาง ฤดูฝนท้องฟ้ามีเมฆปกคลุม มีฟ้าแลบและฟ้าร้อง สัตว์ทั้งหลายต่างสดชื่นรื่นเริง และฤดูนี้ยังเป็นเวลาของการขยายเผ่าพันธุ์ของสัตว์บางชนิด ส่วนความรักของหนุ่มสาวในฤดูฝนนี้ กาลิทธาสได้พรรณนาไว้ว่าฤดูฝนนี้ไม่ได้เป็นสิ่งกีดขวางหรืออุปสรรคในการขัดขวางความรักได้เลย จะเห็นได้จากปกติแล้วบรรดาผู้หญิงมักกลัวเสียงฟ้าร้องและความมืด เมื่อฟ้าร้องหญิงจะกอดชายคนรักไว้นแน่น แต่เพราะความรักพวกหล่อนมิได้มีความหวาดกลัวความมืด หรือเสียงฟ้าแลบฟ้าร้องเลย กลับอาศัยแสงจากฟ้าช่วยในการส่องนำทางไปสู่คนรักของตน จะเห็นความชาญฉลาดของกาลิทธาสในการเลือกสรรคำศัพท์มาใช้ในคำสมาส และลีลาในการพรรณนาถึงฤดูฝนในสถานการณ์ต่างๆ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 2.1: การใช้คำสมาสในฤดูฝน

सशीकराम्भोधरमत्तकुञ्जरस्
तटित्यताकोऽशनिशब्दमर्दलः।

समागतो राजवदुद्धतद्युतिर्
घनागमः कामिजनप्रियः प्रिये ॥२-१॥¹³⁷

saśīkarāmbhodharamattakuñjaras
taditpatāko'sanisabdamardalah |
samāgato rājavaduddhatadyutir
ghanāgamah kāmijanapriyah priye ||2:1||

2:1 นี้แนะนำนางที่รัก ฤดูฝนอันเป็นที่ชื่นชอบของบรรดาบุคคลผู้มีความรัก เป็นฤดูที่มีความงามสง่า
ปรากฏประดุจดั่งพระราชามีช้างทรงอันตกมันคือเมฆที่อุ้มละอองน้ำฝน มีธงชัยคือสายฟ้าแลบ
(และ) มี (เสียง)กลอง(ศึก)อันได้แก่เสียงฟ้าร้อง ฤดูฝนนี้ได้มาถึงแล้ว¹³⁸

คำสมาส:	saśīkarāmbhodharamattakuñjaras = ผู้มีช้างทรงอันตกมันคือเมฆที่อุ้มละอองน้ำฝน
แยกศัพท์คำสมาส:	sa+[สนธิ: śīkara+ambho]+dhara+matta+kuñjarah = [พหุวิหิตสมาส]
คำสมาส:	taditpatāko'sanisabdamardalah = มีธงชัยคือสายฟ้าแลบ (และ) มีเสียงกลองศึกอันได้แก่เสียงฟ้าร้อง
แยกศัพท์คำสมาส:	tadit+patākah+aśani+śabda+mardalah = [อิตเรตรสมาส]
คำสมาส:	rājavaduddhatadyutir = ที่มีความงามปรากฏประดุจดั่งพระราชามี
แยกศัพท์คำสมาส:	rāja+vat+uddhata+dyutih = [พหุวิหิตสมาส]
คำสมาส:	kāmijanapriyah = เป็นที่ชื่นชอบของบรรดาบุคคลผู้มีความรัก
แยกศัพท์คำสมาส:	kāmi+jana+priyah = [ษัษฐิตตปุรุชสมาส]
คำสมาส:	ghanāgamah = การมาถึงของก้อนเมฆ (=ฤดูฝนมาถึงแล้ว)
แยกศัพท์คำสมาส:	ghana+āgamah = [ษัษฐิตตปุรุชสมาส]

จากตัวอย่างโคลก||2:1|| ฉันทบทนี้กาลิทาสได้ใช้คำสมาสหลายชนิดในการประพันธ์
เช่น พหุวิหิตสมาส, ษัษฐิตตปุรุชสมาส และ อิตเรตรสมาส ในการพรรณนา กาลิทาสได้เปรียบเทียบ

¹³⁷ M.R. Kale, *Rtusamhāra of Kālidāsa*, 2nd ed., 14.

¹³⁸ วรลักษณ์ พับบรรจง, *ฤดูสังหาร* ของกาลิทาส, 15.

การมาถึงของฤดูฝนกับขบวนเสด็จพยุหยาตราของพระราชา กล่าวคือฤดูฝนมีบรรดาก้อนเมฆที่แผ่กระจายเต็มท้องฟ้าเปรียบได้กับรั้วขบวนช้างศึกอันยิ่งใหญ่มีโหฬารของพระราชา มีสายฟ้าแลบเป็นเสมือนธงชัยที่พริ้วสะบัดอยู่ในท่ามกลางรั้วขบวนช้างศึกของพระองค์และมีเสียงฟ้าร้องเป็นเสมือนกลองศึกที่ตั้งก้องกระหึ่มเป็นจังหวะเร้าใจ

ตัวอย่างที่ 2.2: การใช้คำสมาสในฤดูฝน

बलाहकाश्वाशनिशब्दमर्दलाः
सुरेन्द्रचापं दधतस्तडिद्गुणं ।
सुतीक्ष्णधारापतनोग्रसायकैस्
तुदन्ति चेतः प्रसभं प्रवासिनां ॥२:४॥¹³⁹

balāhakaścaśānīśabdāmardalāh
surendracāpam dadhatastadidguṇam |
sutīkṣṇadhārāpatanograsāyakāis
tudanti cetaḥ prasabham pravāsinām ||2:4||

2:4 ส่วนเมฆฝน(ซึ่งเปรียบเสมือนหนึ่งนักรบ)ผู้มี(เสียง)กลอง(ศึก)คือเสียงฟ้าร้อง ถืออยู่ซึ่งคันธนูของพระอินทร์ผู้กล้าหาญ(คือรุ่งกินน้ำ) (และมี)สายธนูคือสายฟ้าแลบ กำลังกระหน่ำยิงหัวใจของคนเดินทางไกลทั้งหลายอย่างรุนแรงด้วยลูกธนูที่แหลมคม คือ การตกกระหน่ำลงมาของสายฝนอย่างหนัก¹⁴⁰

คำสมาส: aśānīśabdāmardalāh = มี(เสียง)กลอง(ศึก)คือเสียงฟ้าร้อง

แยกศัพท์คำสมาส: aśānī+śabda+mardalāh = [อวธรรณาปุรวท]

คำสมาส: surendracāpam = คันธนูของพระอินทร์ผู้กล้าหาญ

แยกศัพท์คำสมาส: [สนธิ: sura+indra]+cāpam = [ใช้วิธีตัดปุรุชสมาส]

คำสมาส: sutīkṣṇadhārāpatanograsāyakāis =

ลูกธนูที่แหลมคมคือการตกกระหน่ำลงมาของสายฝนอย่างหนัก

แยกศัพท์คำสมาส: su+tīkṣṇa+dhārā+ [สนธิ :patana+ugra]+sāyakāis =

[อวธรรณาปุรวท]

¹³⁹ M.R. Kale, *Rtusamhāra of Kālidāsa*, 2nd ed., 16.

¹⁴⁰ วรลักษณ์ พับบรรจง, *ฤดูสังหาร* ของกาลิทาส, 16.

จากตัวอย่างโคลก||2:4|| ฉันทบทนี้ กาลิทาสได้ใช้คำสมาส อวธรรณาปุรวบท ในการพรรณนาถึงสภาพของเมฆฝน คือ “มี(เสียง) กลอง(ศึก) คือเสียงฟ้าร้อง” และ “ลูกธนูที่แหลมคมคือการตกกระหน่ำลงมาของสายฝนอย่างหนัก” กาลิทาสได้พรรณนาถึงสภาพจิตใจ และความรู้สึกของบรรดาบุคคลที่ต้องพราวจากหญิงคนรัก โดยเปรียบเทียบสายฝนที่ตกกระหน่ำลงมากระทบถูกร่างกายของพวกเขาเหล่านั้นกับลูกธนูอันแหลมคมที่ยิงมาเสียบตรงหัวใจ กล่าวคือเป็นเหตุให้พวกเขาารู้สึกเจ็บปวดทุกข์ทรมานอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะสายฝนทำให้พวกเขาารู้สึกวิตกกังวลถึงนางที่รัก (ผู้หวาดกลัวสายฟ้าแลบและเสียงฟ้าร้อง) ซึ่งต้องอยู่ตามลำพังโดดเดี่ยวในเวลานี้ ในขณะที่ความหนาวเย็นของสายฝนทำให้เขามีความรู้สึกกระวนกระวายอยากจะอยู่ใกล้ชิดกับนางมากยิ่งขึ้นด้วย

ตัวอย่างที่ 2.3: การใช้คำสมาสในฤดูฝน

निपातयन्त्यः परितस्तटद्रुमान्
प्रवृद्धवेगैः सलिलैरनिर्मलैः ।
स्त्रियः सुदुष्टा इव जातविभ्रमाः
प्रयान्ति नद्यस्त्वरितं पयोनिधिं ॥२:७॥¹⁴¹

nipātayantyaḥ paritastatadrumān
pravṛddhvegāiḥ salilairanirmalāiḥ |
striyaḥ suduṣṭā iva jātavibhramāḥ
prayānti nadyastvaritaṁ payonidhim ||2:7||

2:7 บรรดาแม่น้ำต่างไหลไปสู่ทะเลอย่างรวดเร็ว ทำให้ต้นไม้ตามบริเวณริมฝั่งโดยรอบโค่นล้มลงด้วยสายน้ำที่ซุนซันสกปรก มันมีความแรงเพิ่มมากยิ่งขึ้น(ทุกที) แม่น้ำเหล่านี้เปรียบได้กับ (ความรุนแรงแห่งอารมณ์ของ) หญิงโฉดชั่วผู้เกิดมีความรู้สึกว่ารุนชุนเคืองใจ(เพราะถูกยั่วโทษ)¹⁴²

คำสมาส: paritastatadrumān = ต้นไม้ที่อยู่ริมฝั่งบริเวณรอบๆ

แยกศัพท์คำสมาส: paritaḥ+taṭa+drumān = [อวยยี่ภาวสมาส]

คำสมาส: pravṛddhvegāiḥ = การไหลบ่าของมันทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นทุกที

แยกศัพท์คำสมาส: pravṛddha+vegāiḥ = [วิเศษณปุรวบท]

คำสมาส: jātavibhramāḥ = เกิดมีความรู้สึกว่ารุนชุนเคืองใจ

แยกศัพท์คำสมาส: jāta+vibhramāḥ = [วิเศษณปุรวบท]

¹⁴¹ M.R. Kale, *Rtusamhāra of Kālidāsa*, 2nd ed., 17.

¹⁴² วรลักษณ์ พับบรรจง, *ฤตสังหาร* ของกาลิทาส, 18.

จากตัวอย่างโคลก||2:7|| กาลิทาสได้ใช้คำสมาสในการพรรณนาเปรียบเทียบแม่น้ำที่ กำลังไหลบ่าท่วมฝั่งกับหญิงโศกซ้วสามานยโดยแม่น้ำเหล่านั้น *anirmalasalilāḥ* หรือ *anirmalāiḥ salilāiḥ* คือ “มีน้ำอันขุ่นสกปรก” ซึ่งเปรียบได้กับหญิงที่ *suduṣṭā* คือ “มีจิตใจซ้วซ้าสามานย” และแม่น้ำเหล่านั้นต่าง *pravṛddha+vegāḥ* คือ “การไหลบ่าของม้นทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นทุกที” เหมือนจิตใจของหญิงโศกซ้ว *jāta+vibhramāḥ* คือ “เกิดมีความรู้สึกวุ่นซุ่นเคื่องใจ” เมื่อถูกยั่ว โทสะ และอารมณ์โกรธจนเฉียวตงกล่าวก็ยอมจะทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นทุกที จนกว่าจะได้ระบาย อารมณ์โกรธนั้นออกมา เหมือนแม่น้ำที่ย่อมจะล้นแรงไหลเชี่ยวเมื่อได้ระบายลงสู่ทะเลแล้ว

ตัวอย่างที่ 2.4: การใช้คำสมาสในฤดูฝน

विलोलनेत्रोत्पलशोभिताननैः
मृगीः समन्तादुपजातसाध्वसैः ।
समाचिता सैकतिनी वनस्थली
समुत्सुकत्वं प्रकरोति चेतसः ॥२:९॥¹⁴³

vilolanetrotpalaśobhitānanāir
mṛgāiḥ samantādupajātasādhvasāiḥ |
samācitā saikatīnī vanasthalī
samutsukatvaṃ prakaroti cetasaḥ ||2:9||

2:9 บริเวณป่าที่เป็นดินทรายเต็มไปด้วย (ฝูง)เนื้อที่มีหน้างามตงดอกบัว(ตุม) ดวงตาของม้นคอย เหลือบแลไปมา ทำทางตื้นกล้วระแวงภัยจากรอบด้าน (ภาพตงกล่าวนี้ยอมก่อกวนจิตใจ (ของผู้ที่ได้ พบเห็น) ให้ปั่นป่วนกระวนกระวาย¹⁴⁴

คำสมาส: *vilolanetrotpalaśobhitānanāir* =
(ฝูงเนื้อ)ที่มีหน้างามตงดอกบัว(ตุม)ดวงตาของม้นคอยเหลือบแลไปมา
แยกศัพท์คำสมาส: *vi+lola+* [สนธิ: *netra+utpala*]+*śobhita+ānanāir* = [พหุวิหิตสมาส]

คำสมาส: *samantādupajātasādhvasāiḥ* =
ทำทางตื้นกล้วระแวงภัยจากรอบด้าน
แยกศัพท์คำสมาส: *samantāt+upa+jāta+sādhvasāiḥ* = [อวยยิภาวสมาส]

¹⁴³ M.R. Kale, *Ṛtusamhāra of Kālidāsa*, 2nd ed., 18.

¹⁴⁴ วรลักษณ์ พับบรรจง, ฤตสังหาร ของกาลิทาส, 19.

จากตัวอย่างโคลก ||2:9|| กาลิทาสได้ใช้คำสมาสในการกล่าวถึงสถานการณ์ของบุคคล ผู้ที่เห็นกวางซึ่งมีท่าทางตื่นกลัว ดวงตาคอยเหลือบแลระแวงภัย จิตใจของเขาข่มไว้ว่าวุ่นกระวนกระวายเพราะภาพ vi+lola+[สนธิ :netra+utpala] คือภาพดวงตาที่ (งาม) คล้ายกลีบดอกนิลบล(บัวขาบ) ที่เหลือบแลระแวงภัยอยู่ตลอดเวลาของบรรดากวางเหล่านั้นเตือนให้เขาหลบหนีไปถึงดวงตาของผู้เป็นที่รักซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกัน

ตัวอย่างที่ 2.5: การใช้คำสมาสในฤดูฝน

अभीक्ष्णमुच्चैर्ध्वनता पयोमुचा
घनान्धकारीकृतशर्वरीष्वपि ।
तदित्प्रभादर्शितमार्गभूमयः
प्रयान्ति रागादभिसारिकाः स्त्रियः ॥२:१०॥¹⁴⁵

abhīkṣnamuccāirdhvanatā payomucā
ghanāndhakārīkṛtaśarvarīṣvapi |
taditprabhādarśitamārgabhūmayah
prayānti rāgādabhisārikāḥ stiryah ||2:10||

2:10 แม้ในยามราตรีที่มีมืดมิดด้วยเมฆ(ดำทะมึนและหนาทึบ) ที่คำรามก้องกระหึ่มอยู่ตลอดเวลา หญิงสาวผู้ออกไปหาชายชู้เนื่องจาก(อำนาจของ)ความรัก ก็ยังคงมุ่งหน้าเดินต่อไปตามทางเดินที่มีหนทางอันพอจะมองเห็นได้ด้วยแสงสว่างจากสายฟ้าแลบ¹⁴⁶

คำสมาส: abhīkṣnamuccāirdhvanatā = ที่คำรามก้องกระหึ่มอยู่ตลอดเวลา

แยกศัพท์คำสมาส: abhīkṣnam+uccāir+dhvanatā = [วิเศษณ์ปुरुบพ]

คำสมาส: ghanāndhakārīkṛta = ผู้กระทำซึ่งความมืด (ในที่นี้คือเมฆ)

แยกศัพท์คำสมาส: ghana+andhakārī+kṛta = [ตฤติยัตตปุรุชสมาส]

คำสมาส: taditprabhādarśitamārgabhūmayah =

ทางเดินที่มีหนทางอันพอจะมองเห็นได้ด้วยแสงสว่างจากสายฟ้าแลบ

แยกศัพท์คำสมาส: tadit+prabhā+darśita+mārga+bhūmayah = [พหุวีหิตสมาส]

¹⁴⁵ M.R. Kale, *Rtusamhāra of Kālidāsa*, 2nd ed., 19.

¹⁴⁶ วรลักษณ์ พับบรรจง, *ฤตสังหาร* ของกาลิทาส, 85.

จากตัวอย่างในโคลก||2:10|| กาลิทาสได้ใช้คำสมาสพรรณนาถึงความรักของหนุ่มสาว ในฤดูฝนว่า ฤดูฝนนี้ไม่ได้เป็นสิ่งกีดขวางหรืออุปสรรคในการขัดขวางความรักได้เลย ปกติแล้วบรรดา ผู้หญิงมักจะกลัวเสียงฟ้าร้องและความมืด เมื่อฟ้าร้องหญิงจะกอดชายคนรักไว้แน่น แต่เพราะความรักพวกหล่อนมิได้มีความหวาดกลัวความมืด หรือเสียงฟ้าแลบฟ้าร้องเลยกลับอาศัยแสงจากฟ้าช่วยในการส่องนำทางไปสู่คนรักของตน

สรุปคำสมาสที่ใช้ในฤดูฝน: ในสรรคนี้นับว่ากาลิทาสสร้างคำด้วยวิธีสมาสเป็นจำนวนมากในการพรรณนาฤดูกาลนี้ โดยสมาสส่วนใหญ่ที่ใช้ในฤดูฝนจะได้แก่สมาสที่อยู่ในกลุ่มตัดปะรุษสมาส รองลงมาคือ พหุวิหิตสมาส, อวยยิภาวสมาส และทวันทวสมาส

3. ฤดูใบไม้ร่วง (ศรท) อยู่ในช่วงเวลาของเดือน (อาศวยุขมาส และ กัตติกมาส) ได้แก่ เดือน 11 และ เดือน 12 ทางจันทรคติ ประมาณเดือน ตุลาคม-พฤศจิกายน ในฤดูใบไม้ร่วง กาลิทาสได้ใช้คำสมาสในการพรรณนาฤดูใบไม้ร่วงว่าอากาศเริ่มเย็นลงในระยะกลางฤดูใบไม้ร่วง ใบไม้บนานาพันธุ์จะเริ่มเปลี่ยนสีเป็นสีเหลืองหรือแดง สีอ่อนบ้างสีเข้มบ้าง ไม่ช้าจะเริ่มหล่น ในสรรคนี้นักวิได้แสดงให้เห็นว่าเมื่อฤดูกาลหมุนเวียนไปความงามของธรรมชาติก็หมุนเวียนไปด้วย กวีใช้กามเทพเป็นตัวแทนของความงาม นักประพันธ์อินเดียจะกล่าวถึงฤดูใบไม้ร่วงว่าอากาศเย็นสบาย ท้องฟ้าแจ่มใสที่สุด สีเข้มที่สุด ไม่มีเมฆหมอกเลย และพระจันทร์จะทอแสงสีเงินสว่างท่ามกลางหมู่ดาวที่ส่องแสงริบระยับอยู่ในท้องฟ้า และเป็นภาพที่สวยงามที่สุด¹⁴⁷ ในสรรคที่ 3 นี้ กาลิทาสใช้สมาสพรรณนา กล่าวเป็นนัยว่าหงส์จะเริ่มผสมพันธุ์ในฤดูใบไม้ร่วง หลังจากที่ยกยดผสมพันธุ์ไปแล้วในฤดูฝน ในฤดูใบไม้ร่วงนี้ บรรดาสตรีก็ยังคงประดับเรือนร่างของนางด้วยดอกไม้ และประพินผิวด้วยกระแจะจันทน์ สวมใส่สร้อยไข่มุก ตุ่มหู เข็มขัด กำไลมือ และเท้า กาลิทาสได้ใช้คำสมาสในการพรรณนาถึงอากาศอันสุขสบาย ท้องฟ้าแจ่มใส พระจันทร์ทอแสงเย็น บรรยายภาคนารินทร์มย์ หากแต่ไม่ได้อยู่กับคนรักในยามนี้ ความงามของพระจันทร์ก็เป็นเสมือนศรอาบยาพิษคือความพลัดพรากจากคนรัก จะเห็นลีลาการใช้คำสมาสของกาลิทาสในการพรรณนาถึงสถานการณ์ต่างๆ ในฤดูใบไม้ร่วง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 3.1: การใช้คำสมาสในฤดูใบไม้ร่วง

काशांशुका विकचपद्मनोजवक्त्रा
सोन्मादहंसरवनूपुरनादरम्या ।

¹⁴⁷ วิสุทท์ บุชยกุล, วิสุทธอักษร, 366.

आपकशालिरुचिरानतगात्रयष्टिः

प्राप्ता शरन्नवधूरिव रूपरम्या ॥३:१॥¹⁴⁸

kāsāmsukā vikacapadmamanojñavaktrā
sonmādahamsaravanūpuranādaramyā |
āpakvaśālirucirānatagātrayastih
prāptā śarannavavadhūriva rūparamyā ||3:1||

3:1 ฤดูใบไม้ร่วงที่มีความงดงามน่าชื่นชม เปรียบประดุจดั่งเจ้าสาวที่เพิ่งแต่งงานใหม่ๆ (โดย) มีดอก
หูก้ากาสะเป็นเสมือนหนึ่งพัสดราภรณ์(สีขา)ของนาง มีดอกบัวบานเป็นเสมือนใบหน้าที่งามดึงดูดใจ
ของนาง มีเสียงร้องของหงส์ที่กำลังเบิกบานยินดี(เนื่องจากการมาถึงของฤดูใบไม้ร่วง)เป็นเสมือนหนึ่ง
เสียงกรุ่งกริ่งของกำไลข้อเท้าที่ก่อให้เกิดความสดชื่นรื่นรมย์(แก่ผู้ที่ได้ยิน) (และ) มีต้นข้าวสาลี (ที่ลู่
เอนเนื่องจากความหนักของรวงข้าว) ที่ใกล้จะสุกเป็นเสมือนหนึ่งเรือนร่างอันบอบบางงดงามของนาง
ที่โน้มลงเล็กน้อยเนื่องจากความหนักของถัน (อันถือเป็นลักษณะความงามอย่างหนึ่งของสตรีใน
อินเดีย) ฤดูใบไม้ร่วง(นี้)ได้มาถึงแล้ว¹⁴⁹

คำสมาส: kāsāmsukā = มีเสื้อผ้าคือดอกหูก้ากาสะ

แยกศัพท์คำสมาส: kāsa+amsukā= [อวธรรณาปूरवभ]

คำสมาส: vikacapadmamanojñavaktrā =

ดอกบัวบานเป็นเสมือนใบหน้าที่งามดึงดูดใจ

แยกศัพท์คำสมาส: vikaca+padma+manojña+vaktrā = [อุพमानपूरवभ]

คำสมาส: sonmādahamsaravanūpuranādaramyā =

มีเสียงร้องของหงส์ที่กำลังเบิกบานยินดีเป็นเสมือนหนึ่ง

เสียงของกำไลข้อเท้าก่อให้เกิดความรื่นรมย์

แยกศัพท์คำสมาส: sonmāda+hamsa+rava+nūpura+nāda+ramyā =

[อุพमानपूरवभ]

คำสมาส: āpakvaśālirucirānatagātrayastih = มีต้นข้าวสาลีที่ใกล้จะสุกเป็น

เสมือนหนึ่งเรือนร่างอันบอบบางของนางที่โน้มลง

แยกศัพท์คำสมาส: āpakva+śāli+rucirā+nata+gātra+yastih = [อุพमानपूरवभ]

¹⁴⁸ M.R. Kale, *Ṛtusamhāra of Kālidāsa*, 2nd ed., 28.

¹⁴⁹ วรลักษณ์ พับบรรจง, ฤดูสังหาร ของกาลิทาส, 29.

คำสมาส: navavadhūriva = เปรียบประดุจดังเจ้าสาวที่เพิ่งแต่งงานใหม่ๆ
 แยกศัพท์คำสมาส: nava+vadhūh+iva = [วิเศษณปุรวบท]

จากตัวอย่างในโคลก||3:1|| กาลิทาสได้ใช้คำสมาสในการพรรณนาฉันทบทนี้ให้เห็นภาพพจน์สีขาวอย่างชัดเจน กวีได้ร้อยสิ่งต่างๆที่มีสีขาวตามธรรมชาติมาพรรณนาได้แก่ ในฤดูใบไม้ร่วงบริเวณท้องทุ่งจะขาวโพลนไปด้วยดอกหญ้าอากาศ ด้วยเหตุนี้เขาจึงนำมาเปรียบเทียบกับเสื้อผ้าชุดสีขาวของเจ้าสาว *kāśa+amśukā* พรรณนาฤดูใบไม้ร่วงว่าเหมือน *nava+vadhūh+iva* “เปรียบประดุจดังเจ้าสาวที่เพิ่งแต่งงานใหม่ๆ” จะเห็นการใช้อุปมาอุปไมย หรือ “อุปมากาลิทาส” มากในบทนี้ เช่น *vikaca+padma+manojña+vaktrā* “มีดอกบัวบานเป็นเสมือนใบหน้าที่งามดังดุจดใจ”

ตัวอย่างที่ 3.2: การใช้คำสมาสในฤดูใบไม้ร่วง

काशैर्मही शिशिरदीधितिना रजन्यो
 हंसैर्जलानि सरितां कुमुदैः सरांसि ।
 सप्तच्छदैः कुसुमभारनतैर्वनान्ताः
 शुक्लीकृतान्युपवनानि च मालतीभिः ॥३:२॥¹⁵⁰

kāśāirmahī śīśirādīdhitinā rajanyo
haṃsāirjalāni saritāṃ kumudāih sarāmsi |
saptacchadāih kusumabhāranatairvanāntāh
śuklikṛtānyupavanāni ca mālatībhiḥ ||3:2||

3:2 พื้นแผ่นดินดูขาวโพลนไปด้วยดอกหญ้าอากาศ ยามราตรีก็ดูขาวนวลกระจ่างตาด้วยดวงจันทร์อันมีรัศมีเยือกเย็น น้ำในแม่น้ำดูขาวละล่านตาด้วย(หมู่)หงส์ (ส่วน)สระน้ำก็ดูขาวผ่องอำไพด้วยดอกกุมุท (บัวขาว ที่กำลังเบ่งบาน) บริเวณชายป่าดูขาวเกลื่อนตาด้วยดอกต้นเป็นน้ำ(ที่ผลิบานไสวจน) กิ่งของมันโน้มเอนลงมาเนื่องจากความหนักของดอก และ บริเวณป่าละเมาะก็ดูขาวพราวตาด้วยดอกมะลิซ้อน¹⁵¹

คำสมาส: śīśiradīdhitinā = รัศมีเยือกเย็นของดวงจันทร์
 แยกศัพท์คำสมาส: śīśira+dīdhitinā = [ษัษฐิตัตปุรุชสมาส]

¹⁵⁰ M.R. Kale, *Ritusamhara of Kalidasa*, 2nd ed., 28.

¹⁵¹ วรลักษณ์ พับบรรจง, *ฤตสังหาร ของกาลิทาส*, 29.

คำสมาส:	kusumabhāranatāir = กึ่งของมันน้มนเอนลงมาเนื่องจากความหนักของดอก
แยกศัพท์คำสมาส:	kusuma+bhāra+natāirḥ = [ชัษฐีตัดปุรุชสมาส]
คำสมาส:	śuklikṛtānyupavanāni = บริเวณใกล้ป่าละเมาะดูชาวพราวตา
แยกศัพท์คำสมาส:	śukli+kṛtāni+upa+vanāni = [วิเศษณปุรวบท]

จากตัวอย่างในโคลก||3:2|| ฉันทบทนี้ต่อจากบทที่แล้ว กาลิทาสยังคงใช้คำสมาสในการพรรณนาถึงธรรมชาติความงามเด่นของสีขาวยในฤดูใบไม้ร่วง ใช้ชัษฐีตัดปุรุชสมาสกับการพรรณนาถึง śīsira+dīdhitinā “รัศมีเยือกเย็นของดวงจันทร์” บริเวณชายป่าดูชาวเคลื่อนตาด้วย saptacchada ดอกตื้นเป็นน้ำที่ kusuma+bhāra+nata “กึ่งของมันน้มนเอนลงมาเนื่องจากความหนักของดอก” และบรรยายถึง śukli+kṛtāni+upa+vanāni “บริเวณใกล้ป่าละเมาะดูชาวพราวตา”

ตัวอย่างที่ 3.3: การใช้คำสมาสในฤดูใบไม้ร่วง

नेत्रोत्सवो हृदयहारिमरीचिमालः
प्रह्लादकः शिशिरसीकरवारिवर्षी ।
पत्युर्वियोगविषदग्धशरक्षतानां
चन्द्रो दहत्यतितरां तनुमङ्गनानां ॥३:९॥¹⁵²

netrotsavo hrdayahārimarīcimālah
prahlādakḥ śīsirasīkaravārivarsī ।
patyurvīyogavisadigdhaśaraksatānām
candro dahatyatitarām tanumaṅganānām ॥3:9॥

3:9 ดวงจันทร์อันเป็นเครื่องให้ความรื่นรมย์แก่ดวงตา (=ให้ความเพลิดเพลิน) มีมาลาคือรัศมีที่งามดึงดูดใจ เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความเบิกบานยินดี(และทำให้บุคคลรู้สึกหนาวเย็นด้วยแสงของมันราวกับ)มีการพรหมพร่างของละอองน้ำค้างที่เยียบเย็น (ดวงจันทร์นี้)ย่อมน(กลายเป็นสิ่งที่) ผุดผวาเรือนร่างของหญิงสาวผู้กำลังเจ็บปวดร้าวด้วยลูกศรอาบยาพิษ คือ การพลัดพรากจากสามี(ของนาง) อย่างรุนแรงยิ่ง¹⁵³

¹⁵² M.R. Kale, *Rtusamhāra of Kālidāsa*, 2nd ed., 32.

¹⁵³ วรลักษณ์ พับบรรจง, *กฤตสังหาร* ของกาลิทาส, 33.

คำสมาส:	hṛdayahārimarīcimālah = มีมาลาคือรัศมีที่งามดึงดูดใจ
แยกศัพท์คำสมาส:	hṛdaya+hāri+marīci+mālah = [อวธรรณาปুবท]
คำสมาส:	śísirasīkaravārivarsī = มีการโปรยปรายของละอองน้ำค้างที่เยียบเย็น
แยกศัพท์คำสมาส:	śísira+sīkara+vāri+varsī = [พหุวิธีสมาส]
คำสมาส:	patyurvīyogaviṣadigdhaśarakṣatānām = ด้วยลูกศรอาบยาพิษคือการพลัดพรากจากสามี(ของนาง)อย่างรุนแรง
แยกศัพท์คำสมาส:	patyuh+vīyoga+viṣa+digdha+śara+kṣatānām = [อวธรรณาปুবท]

จากตัวอย่างในโคลก||3:9|| กาลิธาสได้ใช้คำสมาสในการพรรณนาว่า แม้ว่าธรรมชาติรอบตัวจะน่ารื่นรมย์เพียงใด หากว่าบุคคลยังคงพลัดพรากจากคนรัก ก็ไม่สามารถหาความสุขได้ตั้งแสงเย็นของพระจันทร์ที่ควรจะเป็นเหตุแห่งความเบิกบาน กลับกลายเป็นเหมือนศรอาบยาพิษ คือ ความพลัดพรากจากคนรัก โดยพรรณนาด้วยสมาส patyuh+vīyoga+viṣa+digdha+śara+kṣatānām “ลูกศรอาบยาพิษคือการพลัดพรากจากสามี(ของนาง)” แผลเดาหญิงสาวให้ทรนทรายอยู่เดียวดาย และใช้ในความหมายเชิงเปรียบเทียบว่า śísira+sīkara+vāri+varsī “มีการโปรยปรายของละอองน้ำค้างที่เยียบเย็น” ในที่นี้หมายความว่า แสงจันทร์ทำให้ผู้มองดูรู้สึกหนาวเย็นขึ้นราวกับต้องละอองน้ำค้างหรือมีการโปรยปรายละอองน้ำค้างลงมากับแสงจันทร์ด้วย

ตัวอย่างที่ 3.4: การใช้คำสมาสในฤดูใบไม้ร่วง

नृत्यप्रयोगरहिताञ्छिखिनो विहाय
हंसान् उपैति मदनो मधुरप्रगीतान्
मुक्त्वा कदम्बकुटजार्जुनसर्जनीपान्
सप्तच्चदानुपगता कुसुमोद्गमश्रीः ॥३:१३॥¹⁵⁴

nṛtyaprayogarahitāñśikhino vihāya
haṁsānupāiti madano madhurapragītān |
muktvā kadambakutajārjunasarjanīpān
saptacchadānupagatā kusumodgamaśrīh ||3:13||

¹⁵⁴ M.R. Kale, *Rtusamhāra of Kālidāsa*, 2nd ed., 38.

3:13 กามเทพได้ละจากนกยูงซึ่งเล็กเกี่ยวพาราสีกันด้วยการพ้อนรำแล้วไปสถิตอยู่กับบรรดาหงส์ที่ส่งเสียงร้องขับขานเจื้อยแจ้วแทน (ในทำนองเดียวกัน) ต้นกระท่อม ต้นมวกเหล็ก ต้นกุ่ม ต้นรังและต้นจิก ซึ่งเคยผลิดอกดูงามยิ่งนัก บัดนี้ ความงามดังกล่าวได้ละจากต้นเหล่านั้น แล้วไปอยู่กับต้นตีนเป็ดน้ำแทน¹⁵⁵

คำสมาส: madhurapragītān = มีเสียงร้องที่ไพเราะอ่อนหวาน

แยกศัพท์คำสมาส: madhura+pra+gītān = [วิเศษณปุรวาท]

คำสมาส: kadambakuṭajārjunasarjanīpān =

ต้นกระท่อม ต้นมวกเหล็ก ต้นกุ่ม ต้นรัง และ ต้นจิก

แยกศัพท์คำสมาส: kadamb+kuṭaja+arjuna+sarjanīpān = [ทวันทวสมาส]

คำสมาส: kusumodgamaśrīḥ = ความงามแห่งการผลิดอก

แยกศัพท์คำสมาส: kusuma+udgamaśrīḥ = [ชัชฐิตตปุรุชสมาส]

จากตัวอย่างในโคลก||3:13|| กาลิทาสได้พรรณนาถึงฤดูใบไม้ร่วงนี้ว่า ขณะที่ฤดูฝนจะเป็นเวลาที่ดอกไม้หลากหลายชนิดบานสะพรั่งส่งกลิ่นหอมอบอวลคือความงามแห่งการผลิดอก kusuma+udgamaśrīḥ แต่ก็ยังมีดอกไม้บางชนิดที่มีดอกเต็มต้นในฤดูใบไม้ร่วงอันเป็นเวลาที่มีน้ำน้อย เช่น ประยงค์ ชงโค และ ตีนเป็ดน้ำ กามเทพได้ละจากนกยูงซึ่งเล็กเกี่ยวพาราสีกันด้วยการพ้อนรำแล้วไปสถิตอยู่กับบรรดาหงส์ที่ส่งเสียงร้องที่ไพเราะอ่อนหวาน คือ madhura+pra+gītān กวีกล่าวถึงกามเทพ (กวีใช้กามเทพเป็นตัวแทนของความงามและความรัก) ฉันทบทนี้กวีต้องการแสดงให้เห็นว่าเมื่อฤดูกาลหมุนเวียนไปความงามของธรรมชาติก็หมุนเวียนไปด้วย

ตัวอย่างที่ 3.5: การใช้คำสมาสในฤดูใบไม้ร่วง

असितनयनलक्ष्मीम् लक्षयित्वोत्पलेषु

कणितकनककाञ्चीम् मत्तहंसस्वनेषु।

अधररुचिरशोभाम् बन्धुजीवे प्रियाणां

पथिकजन इदानीम् रोदिति भ्रान्तचित्तः ॥३:२४ ॥¹⁵⁶

¹⁵⁵ วรลักษณ์ พับบรรจง, ฤตสังหาร ของกาลิทาส, 35.

¹⁵⁶ M.R. Kale, *Rtusamhāra of Kālidāsa*, 2nd ed., 39.

asitanayanalakṣmīm lakṣayitvotpaleṣu
kvaṇitakanakakāñcīm mattahaṃsasvaneṣu |
adharaṇuciraśobhām bandhujīve priyaṇām
pathikajana idānīm roditi bhrāntacittaḥ ||3:24||

3:24 บัดนี้ (=ในฤดูใบไม้ร่วง) พวกคนเดินทางไกล เมื่อได้มาแลเห็นดอกอุบล ก็ทำให้หวนนึกไปถึงดวงตาสีเขียวเข้มงดงามของหญิงคนรักของตน เมื่อได้ยินเสียงร้องของหงส์ที่กำลังมีนเมาอยู่ในความรัก (=เสียงหงส์ร้องหาคู่) ก็ทำให้หวนนึกไปถึงสายรัดเอวทำด้วยทองมีเสียงลูกกระพรวนดังกรังกริ่งของนาง เมื่อมองเห็นดอกขบา(สีแดงสด)ก็ทำให้หวนนึกไปถึงริมฝีปากอันงามสดใสของนาง พวกเขามีจิตใจว่ารุ่นกระวนกระวาย ต่างร้องให้คร่ำครวญ(เพราะความคิดถึงนาง)¹⁵⁷

คำสมาส:	asitanayanalakṣmīm = ความงดงามของดวงตาสีเขียว
แยกศัพท์คำสมาส:	asita+nayana+lakṣmīm = [ใช้วิธีตัดปุรุชสมาส]
คำสมาส:	kvaṇitakanakakāñcīm = มีเสียงลูกกระพรวนดังกรังกริ่งของสายรัดเอวทำด้วยทอง
แยกศัพท์คำสมาส:	kvaṇita+kanaka+kāñcīm = [วิเศษณปุรวบท]
คำสมาส:	ruciraśobhām = ริมฝีปากอันงามสดใสของนาง
แยกศัพท์คำสมาส:	rucira+śobhām = [ใช้วิธีตัดปุรุชสมาส]

จากตัวอย่างในโคลก||3:24|| ฉันทบทนี้กาลิทาสได้ใช้คำสมาสในสถานการณ์ของชายหญิงมีชีวิตอยู่ในลักษณะต่างๆ หญิงที่อยู่คนเดียว ชายที่เดินทางไปตามลำพังต้องพลัดพรากจากคนรัก เมื่อได้มาเห็นดอกอุบลก็ทำให้หวนนึกไปถึง asita+nayana+lakṣmīm ดวงตาสีเขียวเข้มงดงามของหญิงคนรักของตน และเมื่อได้ยินเสียงร้องของหงส์ก็ทำให้หวนนึกไปถึง kvaṇita+kanaka+kāñcīm สายรัดเอวทำด้วยทองมีเสียงลูกกระพรวนดังกรังกริ่งของนาง

สรุปคำสมาสที่ใช้ในฤดูใบไม้ร่วง: ในสรรคนั้นพบว่ากาลิทาสสร้างคำด้วยวิธีสมาสเป็นจำนวนมากในการพรรณนาฤดูกาลนี้ โดยสมาสส่วนใหญ่ที่ใช้ในฤดูใบไม้ร่วงได้แก่สมาสที่อยู่ในกลุ่มตัดปุรุชสมาส รองลงมาคือพหุวิธีสมาส, ทวันทวสมาส และอวยยัภาวสมาส

¹⁵⁷ วรลักษณ์ พับบรรจง, ฤตสังหาร ของกาลิทาส, 40.

4. ฤดูหนาว (เหมันต) อยู่ในช่วงเวลาของเดือน (มฤคศิรมาส และ บุชยมาส) ได้แก่ เดือนอ้าย และเดือนยี่ ทางจันทรคติ ประมาณเดือน ธันวาคม-มกราคม ในสรรคที่ 4 ฤดูหนาว กาลิทาสได้ใช้คำสมาสในการพรรณนาฤดูหนาวนี้ว่า ฤดูหนาวตอนต้นฤดู ต้นข้าวออกรวงเหลืองไปทั่ว ท้องนา บัวหลวง (ปทุม) ไม่ออกดอกในฤดูนี้ หมุ่นกที่เคยโผบินไปมาค่อยหายไป กลางคืนได้ยินเสียง ของนกกระเรียนเป็นครั้งคราว ทุกอย่างจะเริ่มเงียบเหงา ในตอนกลางคืนท้องฟ้ากระจ่างปราศจาก เมฆและหมอก แต่อากาศจะหนาวเย็นจนคนทั่วไปจะเก็บตัวอยู่ในบ้าน ในเวลาเช้าตรู่จะมีน้ำค้างเกาะ อยู่ตามยอดหญ้า และเมื่อหิมะเริ่มตก แผ่นดินจะขาวโพลงไปทั่วทุกหนทุกแห่ง ต้นไม้ยืนต้นส่วนใหญ่ สลัดใบหมด และมีหิมะเกาะตามกิ่งก้าน สีขาวของหิมะตัดกับสีของต้นไม้ทำให้มองดูราวกับต้นไม้ เหล่านั้นตายไปแล้ว

ถึงอากาศที่หนาวเย็น แม้จะเป็นอุปสรรคต่อพืชพรรณและสัตว์ต่างๆ บ้าง แต่คนย่อม แสวงความสุขได้จากการอยู่ใกล้ชิดคู่รัก กาลิทาสได้ใช้คำสมาสพรรณนาเปรียบเทียบดอกประยงค์แก่ จัดที่ชิดชิดด้วยใกล้จะร่วงโรยเพราะความหนาวเย็นว่า *priye priyaṅguḥ priyaviprayuktā* จะ เหมือนกับหญิงงามที่ต้องพรากจากคนรัก นี่แสดงให้เห็นถึงทัศนะของกวีว่าความรักนั้นเปรียบเสมือน ชีวิตหญิงที่ต้องจากคนรัก ภายของนางมิได้เจ็บป่วยแต่ก็กลับซิดเซียวลงไปด้วยราวกับชีวิตหลุดลอย ตามคนรักไป ต่างจากการพรรณนาภาพที่มีชีวิตชีวาของหญิงที่อยู่พร้อมหน้ากับชายคนรัก ถึงร่างกาย ของนางต้องเจ็บปวดอยู่บ้าง แต่ก็เป็นเพราะทำให้ชายคนรักเป็นสุข และตัวนางเองก็ร่วมอยู่ในความ สุขนั้นด้วย จะเห็นลีลาการใช้คำสมาสของกาลิทาสในการพรรณนาถึงสถานการณ์ต่างๆ ในฤดูหนาวดัง ตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 4.1: การใช้คำสมาสในฤดูหนาว

नवप्रवालोद्गमसस्यरम्यः
प्रफुल्लोध्रः परिपक्वशालिः।
विलीनपद्मः प्रपतत्तुषारो
हेमन्तकालः समुपागतोऽयम् ॥४:१॥¹⁵⁸

navapravālodgamasasyaramyah
praphullodhrah paripakvāśālih |
vilīnapadmah prapatattusāro
hemantakālah samupāgato'yam ||4:1||

¹⁵⁸ M.R. Kale, *Rtusamhāra of Kālidāsa*, 2nd ed., 41.

4:1 ฤดูหนาวที่นำรีนรมย์ด้วยข้าวกล้าที่เพิ่งผลิยอดอ่อนใหม่ๆ มีดอกโลหบานสะพรั่ง (และมีข้าวสาลี (กำลังแตกรวง)สุกร่วม (แต่ทว่า)เป็นฤดูที่ปราศจากดอกบัว (และ) มีหิมะตกโดยทั่วไป ฤดูหนาวนี้ กำลังจะมาถึงแล้ว¹⁵⁹

คำสมาส: navapravālodgamasasyaramyaḥ =

นำรีนรมย์ด้วยข้าวกล้าที่เพิ่งผลิยอดอ่อนใหม่ๆ

แยกศัพท์คำสมาส: nava+[สนธิ: pravāla+udgama]+sasya+ramyaḥ =

[ตฤติยาตตปุรุષสมาส]

คำสมาส: praphullalodhrah = มีดอกโลหบานสะพรั่ง

แยกศัพท์คำสมาส: pra+phulla+lodhrah = [วิเศษณปุรวบท]

คำสมาส: paripakvaśālih = มีข้าวสาลี(กำลังแตกรวง)สุกร่วม

แยกศัพท์คำสมาส: pari+pakva+śālih = [วิเศษณปุรวบท]

คำสมาส: prapatattusāro = มีหิมะตกโดยทั่วไป

แยกศัพท์คำสมาส: pra+patat+tusāro = [วิเศษณปุรวบท]

จากตัวอย่างในโคลก||4:1|| กาลิทาสได้พรรณนาฤดูหนาวว่า pra+patat+tusāro มีหิมะตกโดยทั่วคือ พรรณนาถึงสภาพธรรมชาติในฤดูหนาวว่า ธรรมชาติไม่มั่งคั่ง ไม่ดีดุดใจ เมื่อเปรียบเทียบกับฤดูอื่น แสดงให้เห็นว่าแม้อากาศที่หนาวเย็นจะเป็นอุปสรรคต่อการเติบโตของพืชพันธุ์หลายชนิดแต่ก็ยังมีพืชบางชนิดที่งามพร้อมในฤดูหนาว เช่น pra+phulla+lodhrah “มีดอกโลหบานสะพรั่ง” (ชื่อต้นไม้ที่มีดอกสีแดง, พันธุ์หายากมีดอกสีขาว),¹⁶⁰ nava+[สนธิ: pravāla+udgama] + sasya+ramyaḥ “มีข้าวกล้าที่เพิ่งผลิยอดอ่อนใหม่ๆ, pari+pakva+śālih “มีข้าวสาลี (กำลังแตกรวง) สุกร่วม”

ตัวอย่างที่ 4.2: การใช้คำสมาสในฤดูหนาว

¹⁵⁹ วรลักษณ์ พับบรรจง, ฤตสังหาร ของกาลิทาส, 42.

¹⁶⁰ M.R. Kale, *Rtusamhāra of Kālidāsa*, 2nd ed., 41.

मनोहरैश्चन्दनरागगौरैस्
 तुषारकुन्देन्दुनिभैश्च हरैः ।
 विलासिनीनां स्तनशालिनीनां
 नालंक्रियन्ते स्तनमण्डलानि ॥४:२॥¹⁶¹

manoharāiścandanarāgagaurāis
 tuṣārakundendunibhāiṣca hārāih |
 vilāsinīnām stanaśālinīnām
 nālamkriyante stanamaṇḍalāni ||4:2||

4:2 (ในฤดูหนาว) บรรดาหญิงสาวผู้มีทรวงอกอวบอ้อมจะไม่ประดับบริเวณทรวงอกของตนด้วยสร้อยไข่มุก ซึ่งเป็นสีขาวิโพลนด้วยสีของกระแจะจันทน์อันดูงามดึงดูดใจและดูคล้ายละอองหิมะหรือดอกมะลิวัลย์หรือหยดน้ำโสม¹⁶²

คำสมาส: candanarāgagaurāis = เป็นสีขาวิโพลนด้วยสีของกระแจะจันทน์

แยกศัพท์คำสมาส: candana+rāga+gaurāis = [ตฤติยัตตปุรุชสมาส]

คำสมาส: tuṣārakundendunibhāis=

ดูคล้ายละอองหิมะหรือดอกมะลิวัลย์หรือหยดน้ำโสม

แยกศัพท์คำสมาส: tuṣāra+ [สนธิ: kunda+indu]+nibhāis = [ทวินทวสมาส]

คำสมาส: stanaśālinīnām = มีทรวงอกที่งดงามอวบอ้อม

แยกศัพท์คำสมาส: stana+śālin+īnām= [วิเศษณปุรวบท]

จากตัวอย่างในโคลง||4:2|| ฉันท์บทนี้ กาลิทาสได้ใช้คำสมาสในการพรรณนาถึงสตรีระของสตรีว่ามี stana+śālin+īnām ทรวงอกที่งดงามอวบอ้อมจะไม่ประดับบริเวณทรวงอกของตนด้วยสร้อยไข่มุก (สร้อยไข่มุกถือเป็นเครื่องประดับที่ให้ความเย็น ดังนั้นพวกสตรีจึงไม่นิยมสวมใส่กันในฤดูหนาว แต่จะใช้กันมากในฤดูร้อน)

ตัวอย่างที่ 4.3: การใช้คำสมาสในฤดูหนาว

¹⁶¹ M.R. Kale, *Rtusamhāra of Kālidāsa*, 2nd ed., 41.

¹⁶² วรลักษณ์ พับบรรจง, *ฤตสังหาร* ของกาลิทาส, 42.

न बाहुयुग्मेषु विलासिनीनाम्
 प्रयान्ति सङ्गम् वलयाङ्गदानि।
 नितम्बबिम्बेषु नवम् दुकूलम्
 तन्वंशुकम् पीनपयोधरेषु ॥४:३॥¹⁶³

na bāhuyugmeṣu vilāsinīnām
 prayānti saṅgam valayāṅgadāni |
 nitambabimbeṣu navam dukūlam
 tanvaṃśukam pīnapayodhāreṣu ||4:3||

4:3 บรรดาหญิงสาวจะไม่สวมใส่กำไลข้อมือและกำไลต้นแขนที่แขนทั้งสองข้างของนาง ไม่สวมกระโปรงผ้าไหมชุดใหม่(ปิด)บนสะโพกอันกลมกลิ้งของนางและไม่สวมเสื้อบางๆ (ปิด) บนทรวงอกอันอวบอ้อมของนาง¹⁶⁴

คำสมาส: valayāṅgadāni = กำไลข้อมือและกำไลต้นแขน
 แยกศัพท์คำสมาส: valaya+āṅgadāni = [ทวิพยางค์สมาส]
 คำสมาส: pīnapayodhāreṣu = บนทรวงอกอันอวบอ้อม
 แยกศัพท์คำสมาส: pīna+payah+dhāreṣu = [วิเศษณ์ปุรวาท]

จากตัวอย่างในโคลก||4:3|| ฉันทบทนี้กาลิทาสยังคงพรรณนาถึงอารมณ์เครื่องประดับของสตรี อากาศจะหนาวจัดจนสตรีไม่อาจจะสวมเครื่องประดับ เช่น valaya+āṅgadāni “กำไลข้อมือ กำไลต้นแขน” และกำไลข้อเท้า เป็นต้น เพราะสิ่งเหล่านี้ดูเก็บความเย็นไว้ได้ดีทำให้พวกนางรู้สึกหนาวเย็นมากยิ่งขึ้นถ้าหากสวมใส่เครื่องประดับเหล่านี้แนบกาย ในทำนองเดียวกันพวกนางก็จะไม่สวมใส่เสื้อผ้าที่ไม่สามารถป้องกันลมหนาวได้ดี เช่น กระโปรงผ้าไหมและ เสื้อเนื้อบางเบา เป็นต้น

ตัวอย่างที่ 4.4: การใช้คำสมาสในฤดูหนาว

काञ्चीगुणैः काञ्चनरत्नचित्रैर्
 नो भूषयन्ति प्रमदा नितम्बान्।
 न नूपुरैर्हसरुतम् भजद्भिः
 पादाम्बुजान्यम्बुजकान्तिभाञ्जि ॥४:४॥¹⁶⁵

¹⁶³ M.R. Kale, *Rtusamhāra of Kālidāsa*, 2nd ed., 42.

¹⁶⁴ วรลักษณ์ พับบรรจง, *กตสังหาร* ของกาลิทาส, 43.

¹⁶⁵ M.R. Kale, *Rtusamhāra of Kālidāsa*, 2nd ed., 42.

kāñcīguṇāiḥ kāñcanaratnacitrāir
no bhūṣayanti pramadā nitambān |
na nūpurāirhamsarutam bhajadbhiḥ
pādāmbujānyambujakāntibhāñji ||4:4||

4:4 (นอกจากนั้น) พวกหญิงสาวจะไม่ประดับสะโพกของตนด้วยแถบเข็มขัดที่งามแพรวพราวด้วยทองกับอัญมณี (และ) ไม่ประดับบัวบาทที่งามพิลาสราวกับดอกบัวด้วยกำไลข้อเท้าที่ส่งเสียงดังกรูกริ่งเหมือนเสียงร้องของหงส์ (ในยามที่นางเยื้องกราย)¹⁶⁶

คำสมาส: kāñcanaratnacitrāir = งามแพรวพราวด้วยทองกับอัญมณี

แยกศัพท์คำสมาส: kāñcana+ratna+citrāir = [ตฤติยาตตปุรุชสมาส]

คำสมาส: hamsarutam = เสียงร้องของหงส์

แยกศัพท์คำสมาส: hamsa+rutam = [ชษฐิตตปุรุชสมาส]

คำสมาส: ambujānyambujakāntibhāñji = งามราวกับดอกบัว

แยกศัพท์คำสมาส: ambuja+kānti+bhāñji = [อุปมานปุรวบท]

จากตัวอย่างในโคลก||4:4|| ฉันทบทนี้กาลิทาสได้ใช้คำสมาสในการพรรณนาถึงการตกแต่งเรือนร่างของพวกหญิงสาวว่าในฤดูนี้จะไม่ประดับสะโพกของตนด้วยแถบเข็มขัดที่ kāñcīguṇāiḥ +kāñcana+ratna+citrāir งามแพรวพราวด้วยทองกับอัญมณี และจะไม่ประดับเท้าที่ ambuja +kānti+bhāñji งามราวกับดอกบัวด้วยกำไลข้อเท้า

ตัวอย่างที่ 4.5: การใช้คำสมาสในฤดูหนาว

गात्राणि कालीयकचर्चितानि
सपत्रलेखानि मुखाम्बुजानि।
शिरांसि कालागुरुधूपितानि
कुर्वन्ति नार्यः सुरतोत्सवाय ॥४:५॥¹⁶⁷

gātrāṇi kāliyakarcitāni
sapatralekhāni mukhāmbujāni |
śirāṃsi kālāgurudhūpitāni
kurvantī nāryaḥ suratotsavāya ||4:5||

¹⁶⁶ วรลักษณ์ พบบรรจง, ฤตสังหาร ของกาลิทาส, 43.

¹⁶⁷ M.R. Kale, *Rtusamhāra of Kālidāsa*, 2nd ed., 42.

4:5 พวกหญิงสาวต่างทำการลูบไล้เรือนร่างของตนด้วยน้ำอบร่ำที่ทำจากกระลำพัก (และ)เขียนใบหน้าซึ่งดงามราวกับดอกบัวให้เป็นลวดลายสวยงาม (นอกจากนั้น พวกนางยัง) อบร่ำศีรษะ(ผม)ของตนให้หอมกรุ่นด้วยควันไม้กฤษณาดำ(หรือแก่นจันทน์ดำ)เพื่อ(เตรียมตัวสำหรับ)งานร่วมภิรมย์รัก¹⁶⁸

คำสมาส: kāliyakacarcitāni = ลูบไล้ด้วยกระลำพัก

แยกศัพท์คำสมาส: kāliyaka+carcitāni = [สัปตมีตัตปุรุษสมาส]

คำสมาส: mukhāmbujāni = ใบหน้าซึ่งดงามเพียงดังดอกบัว

แยกศัพท์คำสมาส: [สนธิ: mukha+ambujāni] = [อุปมานปุรวบท]

คำสมาส: kālāgurudhūpitāni = อบควันหอมด้วยไม้กฤษณาดำ

แยกศัพท์คำสมาส: [สนธิ: kāla+aguru]+dhūpitāni = [ตฤติยาตัตปุรุษสมาส]

จากตัวอย่างในโคลก[4:5] กาลิทาสใช้คำสมาสเกี่ยวกับอารมณ์เครื่องประทีนผิวกายของสตรีเพื่อเพิ่มความหอมและความงดงามบนศีรษะของนาง ประเพณีนิยมของสตรีอินเดียในสมัยนั้นคือนิยมเขียนลวดลายต่างๆบนใบหน้าหรือตามร่างกาย ด้วยชะมดเข็ดหรือลูบไล้เรือนร่างของตนด้วยกระลำพัก kāliyaka+carcitāni ที่มีกลิ่นหอมเพื่อเป็นการเพิ่มเสน่ห์ความงามให้กับตนเอง พวกนางจะมี [สนธิ: mukha+ambujāni] ใบหน้าซึ่งดงามเพียงดังดอกบัว ซึ่งในที่นี้ระบุว่าพวกนางได้กระทำเนื่องในโอกาสพิเศษคือเวลาที่จะแสดงความรักกับสามี

สรุปคำสมาสที่ใช้ในฤดูหนาว: ในสรรคนี้พบว่ากาลิทาสสร้างคำด้วยวิธีสมาสเป็นจำนวนมากในการพรรณนาฤดูกาลนี้โดยสมาสส่วนใหญ่ที่ใช้ในฤดูหนาว จะได้แก่สมาสที่อยู่ในกลุ่มตัตปุรุษสมาส รองลงมาคือ พหุวิหิตสมาส, อวยยีกาวสมาส, และทวินทวสมาส

5. ฤดูเย็น (ฤดูน้ำค้าง) (ศีติระ) อยู่ในช่วงเวลาของเดือน (มาฆมาส และฝักคุณมาส) ได้แก่ เดือน 3 และ เดือน 4 ทางจันทรคติประมาณเดือน กุมภาพันธ์-มีนาคม ในสรรคที่ 5 กาลิทาสใช้คำสมาสในการพรรณนาฤดูเย็นนี้ว่า ในฤดูศีติระ ต้นพืชที่ยังมีใบอยู่ ได้แก่ ต้นหญ้า ต้นอ้อบางชนิด ละอองน้ำค้างและเกล็ดน้ำแข็งยังเกาะอยู่ตามกิ่งไม้และยอดหญ้า ท้องฟ้าเริ่มสลับเพราะหมอกและไอน้ำ อากาศยังหนาวจัดอยู่โดยเฉพาะในตอนต้นฤดู แต่พอถึงกลางฤดูความหนาวจะลดลงตามลำดับหิมะที่เกาะบนต้นไม้เริ่มละลาย อากาศเริ่มขึ้นขึ้น แต่ทุกอย่างก็ยังคงเจียบเหงาไม่มีเสียงนกร้อง ไม่มีสิ่งทีกระตุ้นจิตใจให้ออกมานอกชายคาบ้าน อากาศหนาวเย็นทำให้ผู้คนต่างปรารถนาความอบอุ่น คนอยู่

¹⁶⁸ วรลักษณ์ พับบรรจง, ฤตสังหาร ของกาลิทาส, 44.

ในบ้านที่ปิดประตูหน้าต่างมิดชิด ผิงไฟ ผิงแดด สวมเสื้อผ้าหนาๆ ไม่มีใครทากระแจะจันทร์ที่เคยใช้มาเกือบตลอดปี และไม่ขึ้นไปอยู่บนดาดฟ้า คนเราอาจแสวงหาความอบอุ่นได้จากเสื้อผ้าหนาๆ การผิงไฟ แต่ว่าความอบอุ่นอย่างหนึ่งที่กาลิทาสกล่าวถึงตลอดเวลา และเป็นความปรารถนาของคนทั้งหลายนั้น คือการได้อยู่ใกล้ชิดกับคนรัก ดังที่กล่าวว่าฤดูน้ำค้างเป็นสาเหตุแห่งความทุกข์ทรมานใจของผู้ที่ต้องพลัดพรากจากบุคคลอันเป็นที่รัก หญิงชายอยู่ร่วมกันในหอที่อบอุ่น ร่มไม้กฤษณา ต้มเหล้าที่ใส่กลีบบัวทำให้หอมยิ่งขึ้น ผมของนางอบด้วยกลิ่นดอกไม้ สวมพวงมาลัย แม้ว่ามิได้กล่าวถึงพรรณไม้ซึ่งถือเป็นเครื่องประดับของฤดูกาลมากนักในฤดูเย็น (น้ำค้าง) แต่ก็กล่าวว่าเวลาที่หญิงตกแต่งร่างกายอย่างงดงามนั้นถือว่าตกแต่งฤดูหนาวเพราะเมื่อยามอยู่นอกหอนอนหญิงสวมเสื้อผ้าปิดบังทรวงอก นุ่งผ้าไหมย้อมสี ความอบอุ่นสำหรับคนหนุ่มนั้นเกิดขึ้นจากสองสิ่งคือความร้อนแรงในกายของเขาเอง และการได้นอนเบียดทรวงอกของหญิงคนรัก เพราะอากาศที่หนาวเย็นเช่นในฤดูน้ำค้างนี้ทำให้คนไม่อาจห้ามใจที่จะอยู่ใกล้ชิดกันได้ หญิงที่เคยโกรธคนรักลืมความผิดที่เขาเคยนอกใจไปสิ้น เช่นเดียวกับชายที่ยังตัวสั่นเทาอยู่เพราะถูกนางต่อว่า แต่เมื่อเขามีความปรารถนา เพียงแค่เล่าโลมนาง คนทั้งสองก็ได้ร่วมอภิรมย์กัน จะเห็นลีลาการใช้คำสมาสของกาลิทาสในการพรรณนาถึงสถานการณ์ต่างๆ ในฤดูเย็น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 5.1: การใช้คำสมาสในฤดูเย็น

प्ररूढशालीक्षुचयावृत्क्षितिं
क्वचिस्थितक्रौञ्चनिनादराजितं ।
प्रकामकामं प्रमदाजनप्रियं
वरोरु कालं शिशिराह्वयं शृणु ॥५:१॥¹⁶⁹

prarūḍhaśālīksucayāvṛtaksitim
kvacitsthitakrauñcaninādarājitam |
prakāmakāmaṃ pramadājanapriyaṃ
varoru kalam śisirāhvayaṃ śṛṇu ||5:1||

5:1 นี้แน่แม่คนสวย(หรือ แม่คนขาสวย) (ลำดับต่อไปนี่)ขอให้หล่อนจงสดับรับฟัง(การพรรณนาถึง) ฤดูกาลที่มีชื่อเรียกว่า ศิศิระ (ฤดูน้ำค้าง หรือ ฤดูเย็น) ซึ่งในฤดูนี้ พื้นดินจะปกคลุมด้วยกอข้าวสาลีและต้นอ้อยที่กำลังเจริญงอกงาม ประดับด้วยเสียงร้องขับขานของนกกระเรียนที่เกาะอยู่ตามที่ต่างๆ(และ) เป็นฤดูที่ความรักของบรรดาหญิงสาวจะเร้าร้อนรุนแรงด้วยอารมณ์ปรารถนา¹⁷⁰

¹⁶⁹ M.R. Kale, *Rtusamhāra of Kālidāsa*, 2nd ed., 49.

¹⁷⁰ วรลักษณ์ พับบรรจง, *ฤตสังหาร* ของกาลิทาส, 51.

คำสมาส:	prarūḍhaśālikṣucayāvṛtakṣitim = พื้นดินจะปกคลุมด้วยกอข้าวสาลีและต้นอ้อยที่กำลังเจริญงอกงาม
แยกศัพท์คำสมาส:	pra+rūḍha+śāli+kṣu+caya+āvṛta+kṣitim = [ตฤติยาตัดปุรุชสมาส]
คำสมาส:	kvacitsthitakrauñcaninādarājitam = ด้วยเสียงร้องขับขานของนกกระเรียนที่เกาะอยู่ตามที่แตกต่างกัน
แยกศัพท์คำสมาส:	kvacit+sthita+krauñca+nināda+rājitam = [อวยยี่ภาวสมาส]

จากตัวอย่างในโคลก||5:1|| ฉันทบทนี้กาลิทาสได้ใช้คำสมาสในการพรรณนาฤดูน้ำค้างว่า ความงามของต้นไม้ใบหญ้าไม่โดดเด่นและพบเห็นสั่วน้อย อย่างไรก็ตามก็ได้พรรณนาถึงธรรมชาติว่า pra+rūḍha+śāli+kṣu+caya+āvṛta+kṣitim “พื้นดินจะปกคลุมด้วยกอข้าวสาลีและต้นอ้อยที่กำลังเจริญงอกงาม” ความหวานชื่นของนกกระเรียนที่ร้องหาคู่ kvacit+sthita+krauñca+nināda+rājitam “ด้วยเสียงร้องขับขานของนกกระเรียนที่เกาะอยู่ตามที่แตกต่างกัน” เป็นสิ่งแสดงฤดูผสมพันธ์ ฤดูเย็นหรือฤดูน้ำค้าง คือฤดูที่เริ่มชีวิตหลังจากความนิ่งในฤดูหนาว

ตัวอย่างที่ 5.2: การใช้คำสมาสในฤดูเย็น

गृहीतताम्बूलविलेपनस्रजः
पुष्पासवामोदितवक्त्रपङ्कजाः ।
प्रकामकालागुरुधूपवासितं
विशन्ति शय्याग्रहमुत्सुकाः स्त्रियः ॥५:५॥¹⁷¹

grhītatāmbūlavilepanasrajah
puṣpāsavāmoditavaktrapāṅkajāh |
prakāmakālāgurudhūpavāsitam
viśanti śayyāgrhamutsukāḥ striyah ||5:5||

5:5 บรรดาสตรีต่างเคี้ยวหมาก(และ)ชโลมทาร่างกายด้วยเครื่องประทีนผิวกับสวมพวงมาลัยพร้อมพริก พวกนางมีใบหน้า(งดงาม)ราวกับดอกบัวและหอมกรุ่นด้วยกลิ่นเหล้าหวาน นางได้อบร้อน(เรือน)กาย) ด้วยควันไม้กฤษณาดำ (หรือ แก่นจันทน์ดำ) จนหอมเย้ายวนใจ พวกนางกำลังมีอารมณ์ปั่นป่วน กระวนกระวาย (ด้วยความรัก) ต่างเข้าสู่ห้องนอนของตน¹⁷²

¹⁷¹ M.R. Kale, *Rtusamhāra of Kālidāsa*, 2nd ed., 50.

¹⁷² วรลักษณ์ พับบรรจง, *ฤตสังหาร* ของกาลิทาส, 53.

คำสมาส: gr̥hītātāmbūlavilepanasrajaḥ =
ต่างเคี้ยวหมาก(และ)ขโลมทาร่างกายด้วยเครื่องประทีนผิวกับสวม
พวงมาลัย

แยกศัพท์คำสมาส: gr̥hīta+tāmbūla+vilepana+srajaḥ = [ทวันทวสมาส]

คำสมาส: puṣpāsavāmoditavaktrapāṅkajāḥ =
นางมีใบหน้า(งดงาม)ราวกับดอกบัวและหอมกรุ่นด้วยกลิ่นเหล้าหวาน

แยกศัพท์คำสมาส: puṣpa+āsava+āmodita+vakra+paṅkajāḥ = [ทวันทวสมาส]

คำสมาส: prakāmakālāgurudhūpavāsitaṃ =
นางได้อบร้อน(เรือนกาย)ด้วยควันไม้กฤษณาตำจนหอมเย้ายวนใจ

แยกศัพท์คำสมาส: prakāma+[สนธิ: kālā+aguru]+dhūpa+vāsitaṃ =
[ตฤตียาตัดปุรุชสมาส]

จากตัวอย่างในโคลก||5:5|| ฉันทบทนี้กาลิทาสใช้คำสมาสในการพรรณนาโดยใช้ภาพ
พจน์จากเครื่องหอมเป็นหลักคือ prakāma+[สนธิ:kālā+aguru]+dhūpa+vāsitaṃ นางได้อบร้อน
(เรือนกาย) ด้วยควันไม้กฤษณาตำจนหอมเย้ายวนใจ, puṣpa+āsava+āmodita หอมกรุ่นด้วยกลิ่น
เหล้าหวาน และ śayyāgrha ห้องนอนที่ kālā+guru+dhūpa+vāsita อบร้อนด้วยเครื่องหอมคือไม้
กฤษณา

ตัวอย่างที่ 5.3: การใช้คำสมาสในฤดูเย็น

मनोज्ञकूर्पासकपीडितस्तनाः
सरागकौशेयकभूषितोरवः।
निवेशितान्तःकुसुमैः शिरोरुहैर्
विभूषयन्तीव हिमागमम् स्त्रियः ॥५:८॥¹⁷³

manojñakūrpāsakapīditastanāḥ
sarāgakaūśeyakabhūṣitoravaḥ |
niveśitāntahkusumāiḥ śiroruhāir
vibhūṣayantīva himāgamam striyaḥ ||5:8||

¹⁷³ M.R. Kale, *Ṛtusamhāra of Kālidāsa*, 2nd ed., 52.

5:8 บรรดาหญิงสาวผู้ปกปิดทรวงอกของตนด้วยเสื้อสวยงามน่ารัก(และ)ประดับต้นขาด้วยกระโปรงผ้าไหมสีต่างๆ) ราวกับจะตกแต่งฤดูหนาวให้งดงามยิ่งขึ้นด้วยเรือนผมที่มีดอกไม้สดแซมอยู่ภายใน¹⁷⁴

คำสมาส: manojñakūrpāsakapīditastanāḥ =
ผู้มีทรวงอก(ของตน)ปกปิดด้วยเสื้อสวยงามน่ารัก

แยกศัพท์คำสมาส: manojña+kūrpāsaka+pīḍita+stanāḥ = [พหุวิธีสมาส]

คำสมาส: sarāgakauśeyakabhūṣitoravaḥ =
ประดับต้นขาด้วยกระโปรงผ้าไหมสี(ต่างๆ)

แยกศัพท์คำสมาส: sa+rāga+kauśeyaka+[สนธิ: bhūṣita+uravaḥ] =
[ตฤติยาตตบุรุษสมาส]

คำสมาส: niveśitāntahkusumāiḥ = ที่มีดอกไม้สดแซมอยู่ภายใน

แยกศัพท์คำสมาส: [สนธิ: niveśita+antah]+kusumāiḥ = [พหุวิธีสมาส]

จากตัวอย่างโคลก||5:8|| ฉันทบทนี้กาลิทาสได้ใช้คำสมาสในการพรรณนาถึงหญิงสาว manojña+kūrpāsaka+pīḍita+stanāḥ ผู้ปกปิดทรวงอกของตนด้วยเสื้อสวยงามน่ารัก และ sa+rāga+kauśeyaka+[สนธิ: bhūṣita+uravaḥ] ประดับต้นขาด้วยกระโปรงผ้าไหมสีต่างๆ แม้ว่ากวีมิได้กล่าวถึงพรรณไม้ซึ่งถือเป็นเครื่องประดับของฤดูกาลมากนักร(ในฤดูน้ำค้าง) แต่ในฉันทบทนี้ก็กล่าวว่าการที่หญิงตกแต่งร่างกายอย่างงดงาม นั้นถือว่าการตกแต่งฤดูหนาว เพราะเมื่อยามอยู่นอกหอนอนหญิงสวมเสื้อผ้าปิดบังทรวงอกนุ่งผ้าไหมย้อมสี

ตัวอย่างที่ 5.4: การใช้คำสมาสในฤดูเย็น

सुगन्धिनिश्वासविकम्पितोत्पलं
मनोहरं कामरतिप्रबोधकं ।
निशासु हृष्टाः सह कामिभिः स्त्रियः
बन्ति मद्यम् मदनीयमुत्तमं ॥५:१०॥¹⁷⁵

gandhiniśvāsavikampitotpalam
manoharam kāmratiprabodhakam |
niśāsu hr̥ṣṭāḥ saha kāmibhiḥ striyaḥ
pibanti madyam madanīyamuttamam ||5:10||

¹⁷⁴ วรลักษณ์ พับบรรจง, ฤตสังหาร ของกาลิทาส, 55.

¹⁷⁵ M.R. Kale, *Ṛtusamhāra of Kālidāsa*, 2nd ed., 53.

5:10 ในยามราตรี หญิงสาวผู้ร่าเริงเบิกบานย่อมดื่มเหล้าแรงๆ ชนิดดีเลิศที่มีดอกบัวสั้นพลีด้วยลมหายใจ(จากปาก)อันหอมกรุ่นเป็นที่ดึงดูดใจ(และยังช่วย)ปลุกอารมณ์ยินดีในความรักให้ตื่นตัวร่วมกับชายคนรักของนาง¹⁷⁶

คำสมาส: sugandhiniśvāsavikampitotpalam =

ดอกบัวสั้นพลีด้วยลมหายใจ(จากปาก)อันหอมกรุ่น

แยกศัพท์คำสมาส: sugandhi+niśvāsa+[สนธิ: vikampita+utpalam] = [ตฤตียาตัดปุรุช]

คำสมาส: kāmratiprabodhakam = ปลุกอารมณ์ยินดีในความรัก

แยกศัพท์คำสมาส: kāma+rati+prabodhakam = [สัปตมีตัดปุรุช]

จากตัวอย่างในโคลก||5:10|| ฉันทบทนี้กาลิทาสใช้คำสมาสในการพรรณนาเครื่องดื่มเหล้าแรงๆชนิดดีเลิศที่มี sugandhiniśvāsavikampitotpalam ดอกบัวสั้นพลีด้วยลมหายใจ (จากปาก) อันหอมกรุ่น (การใส่ดอกบัวลงไปในเหล้าหรือการลอยดอกบัวในเหล้าก็เพื่อให้เกสรของดอกบัวช่วยเพิ่มความหอมให้กับเหล้านั่นเอง) เป็นที่ดึงดูดใจ (และยังช่วย) kāmratiprabodhakam ปลุกอารมณ์ยินดีในความรัก

ตัวอย่างที่ 5.5: การใช้คำสมาสในฤดูเย็น

प्रचुरगुडविकारः स्वादुशालीक्षुरम्यः

प्रबलसुरतकेलिर् जातकन्दर्पदर्पः।

प्रियजनरहितानाम् चित्तसम्तापहेतुः

शिशिरसमय एष श्रेयसे वोऽस्तु नित्यम् ॥५:१६॥¹⁷⁷

pracuragudavikārah svāduśālīkṣuramyah

prabalasuratakelirjātakandarpadarpah |

priyajanarahitānām cittasamṭāpahetuḥ

śīśirasamaya eṣa śreyase vo'stu nityam ||5:16||

5:16 ฤดูศศิระอันอุดมด้วยขนมที่ทำจากน้ำตาลอ้อย มีความน่ารื่นรมย์ด้วยข้าวสาลีและอ้อยที่หวานหอมเป็นช่วงเวลาที่มีการร่วมภริมย์รักกันอย่างรุนแรง(และ)กามเทพก็มีความภาคภูมิใจ(ในผลงานของ

¹⁷⁶ วรรณคดี พบบรรจง, ฤตสังหาร ของกาลิทาส, 55.

¹⁷⁷ M.R. Kale, *Ṛtusamhāra of Kālidāsa*, 2nd ed., 56.

ตน) (ทั้งยัง) เป็นฤดูกาลที่เป็นเหตุให้เกิดไข้ใจแก่บรรดาผู้ที่พลัดพรากจากคนรัก ขอให้ฤดูศิศิระนี้ จึงเป็นช่วงเวลาแห่ง (หรือ สำหรับ) ความสุขสวัสดิ์ของท่านทั้งหลายเป็นเนื่องนิത്യ¹⁷⁸

คำสมาส: pracuraguḍavikārah = อันอุดมด้วยขนมที่ทำจากน้ำตาลอ้อย

แยกศัพท์คำสมาส: pracura+guḍa+vikārah = [ตฤติยัตตปุรุชสมาส]

คำสมาส: svāduśālīkṣuramyah =

มีความน่ารื่นรมย์ด้วยข้าวสาลีและอ้อยที่หวานหอม

แยกศัพท์คำสมาส: svādu+ [สนธิ: śāli+ikṣu]+ramyah = [พหุวีหิสมาส]

คำสมาส: jātakandarpadarpah =

กามเทพก็มีความภาคภูมิใจในผลงานของตน)

แยกศัพท์คำสมาส: jāta+kandarpa+darpah = [ษัษฐิตตปุรุชสมาส]

คำสมาส: priyajanarahitānām = บรรดาผู้ที่พลัดพรากจากคนรัก

แยกศัพท์คำสมาส: priya+jana+rahitānām = [ปัญจิมิตตปุรุชสมาส]

จากตัวอย่างในโคลก||5:16|| ฉันทบทนี้กาลิทาสได้ใช้คำสมาสในการพรรณนาถึงฤดูเย็นโดยการเปรียบเทียบหวาน (pracura+guḍa+vikārah อันอุดมด้วยขนมที่ทำจากน้ำตาลอ้อย) ที่หวานหอมกับความรักที่หอมหวาน เป็นช่วงเวลาที่มีการร่วมภริมย์รัก และ jāta+kandarpa+darpah กามเทพก็มีความภาคภูมิใจ (ในผลงานของตน) เป็นฤดูกาลที่เป็นเหตุให้เกิดไข้ใจแก่ “บรรดาผู้ที่พลัดพราก จากคนรัก priya+jana+rahitānām”

สรุปคำสมาสที่ใช้ในฤดูฤดูเย็น: ในสรรคนีพบว่ากาลิทาสสร้างคำด้วยวิธีสมาสเป็นจำนวนมากในการพรรณนาฤดูกาลนี้ โดยสมาสส่วนใหญ่ที่ใช้ในฤดูเย็น ได้แก่สมาสที่อยู่ในกลุ่มตตปุรุชสมาส รองลงมาคือ พหุวีหิสมาส และ อวยยี่ภาวสมาส

6. ฤดูใบไม้ผลิ (วสนต) อยู่ในช่วงเวลาของเดือน (จิตรมาส และ วิสาขมาส) ได้แก่เดือน 5 และ เดือน 6 ทางจันทรคติ ประมาณเดือน เมษายน กับ พฤษภาคม ในสรรคที่ 6 กาลิทาสใช้คำสมาสในการพรรณนาฤดูนี้ว่า พอถึงฤดูใบไม้ผลิ (ฤดูวสันต์) หิมะบนดินเริ่มละลาย อากาศอุ่นขึ้น นกที่

¹⁷⁸ วรลักษณ์ พับบรรจง, ฤตสังหาร ของกาลิทาส, 58.

แยกศัพท์คำสมาส: praphulla+ [สนธิ: cūta+aṅkura]+tīkṣṇa+sāyako = [ตฤติยาตตปุรุช]

คำสมาส: dvirephamālāvilasaddhanurguṇaḥ = มีหมู่ผึ้งหลวงที่บินตามกันมา เป็นแถวเสมือนหนึ่งสายธนูที่ส่งประกายแวววาว

แยกศัพท์คำสมาส: dvirepha+mālā+vilasat+dhanuḥ+guṇaḥ = [พหุวิธีหิสมาส]

จากตัวอย่างในโคลก ||6:1|| ฉันทบทนี้กาลิทาสใช้คำสมาสในการพรรณนาฤดูใบไม้ผลิ ซึ่ง (ถือกันว่า) เป็นเพื่อนรักของกามเทพ (vasanta+yoddha) (เนื่องจากชาวอินเดียถือว่า ฤดูใบไม้ผลิ เป็นฤดูกาลแห่งความรัก) โดย praphulla+ [สนธิ: cūta+aṅkura]+tīkṣṇa+sāyako มียอดอ่อนของ ต้นมะม่วงที่กำลังผลิดอกบานสะพรั่งเป็นเสมือนหนึ่งลูกธนูอันแหลมคม, dvirepha+mālā+vilasat+dhanuḥ+guṇaḥ มีหมู่ผึ้งหลวงที่บินตามกันมาเป็นแถวเสมือนหนึ่งสายธนู ที่ส่งประกายแวววาว

ตัวอย่างที่ 6.2: การใช้คำสมาสในฤดูใบไม้ผลิ

वापीजलानां मणिमेखलानां
शशाङ्कभासाम् प्रमदाजनानाम्।
चूतद्रुमाणाम् कुसुमान्वितानां
ददाति सौभाग्यमयम् वसन्तः ॥६:३॥¹⁸¹

vāpījalānām maṇimekhalānām
śaśāṅkabhāsām pramadājanānām |
cūtadrumāṇām kusumānitānām
dadāti sāubhāgyamayam vasantaḥ ||6:3||

6:3 ฤดูใบไม้ผลินี้ย่อมประทาน(=เพิ่ม) ความงามให้แก่ น้ำในห้วยละหาน, สายรัดเอวที่ประดับ ด้วยอัญมณี(ของสตรี), แสงจันทร์, หญิงสาว (ตลอดจน)ต้นมะม่วงที่โน้ม(ยอด) เอนลงมา เนื่องจาก (ความหนักของ)ดอก¹⁸²

คำสมาส: vāpījalānām = น้ำในห้วยละหาน

แยกศัพท์คำสมาส: vāpī+jalānām = [สัพตมิตตปุรุชสมาส]

คำสมาส: maṇimekhalānām = สายรัดเอวที่ประดับด้วยอัญมณี(ของสตรี)

แยกศัพท์คำสมาส: maṇi+mekhalānām = [ตฤติยาตตปุรุชสมาส]

¹⁸¹ M.R. Kale, *Rtusamhāra of Kālidāsa*, 2nd ed., 58.

¹⁸² วรลักษณ์ พับบรรจง, ฤตสังหาร ของกาลิทาส, 60

คำสมาส: śasāṅkabhāsām = แสงแห่งดวงจันทร์
 แยกศัพท์คำสมาส: śasāṅka+bhāsām = [ชัชชิตตปุรุชสมาส]

จากตัวอย่างโคลก||6:3|| ฉันทบทนี้กาลิทาสใช้คำสมาสพรรณนาถึงฤดูใบไม้ผลิ ที่ธรรมชาติประทานความมั่งคั่งแก่สรรพสิ่งทั้งหลาย ย่อมประทาน(เพิ่ม)ความงามให้แก่ vāpī+jalānām น้ำในห้วยละหาน, maṇi+mekhalānām สายรัดเอวที่ประดับด้วยอัญมณี (ของสตรี), śasāṅka+bhāsām แสงแห่งดวงจันทร์ (ตลอดจน) ต้นมะม่วง (ที่โน้มยอดเอนลงมาเนื่องจากความหนักของดอก)

ตัวอย่างที่ 6.3: การใช้คำสมาสในฤดูใบไม้ผลิ

कर्णेषु योग्यम् नवकर्णिकारं
 चलेषु नीलेष्वलकेष्वशोकम्।
 पुष्पम् च फुल्लम् नवमल्लिकायाः
 प्रयान्ति कान्तिम् प्रमदाजनानाम् ॥६:५॥¹⁸³

karṇeṣu योग्यam navakarnikāram
 calesu nīleṣvalakeṣvāśokam |
 puṣpaṃ ca phullaṃ navamallikāyāḥ
 prayānti kāntiṃ pramadājanānām ||6:5||

6:5 ดอกกรรณิการ์สดที่ประดับไว้อย่างสวยงามที่บริเวณหูของบรรดาหญิงสาวทั้งหลาย(ตลอดจน) ดอกโกศก ดอกมะลิซ้อน และดอกไม้ที่กำลังเบ่งบาน (อันนางสอดแซมไว้) ในเรือนผมที่ (ยาวสลวย) เป็นลอนคลื่น ดำสนิท(และ)ปลิวไสวเล่นลม (สิ่งเหล่านี้)ล้วนงดงามน่ารักยิ่ง¹⁸⁴

คำสมาส: navakarnikāram = ดอกกรรณิการ์สด

แยกศัพท์คำสมาส: nava+karnikāram = [วิเศษณปุรวพท]

คำสมาส: nīleṣvalakeṣvāśokam = ประดับผมดำสลวยด้วยดอกโกศก

แยกศัพท์คำสมาส: nīleṣu+alakeṣu+āśokam = [ตฤติยาตตปุรุชสมาส]

คำสมาส: navamallikāyāḥ = ดอกมะลิซ้อนสดใหม่

แยกศัพท์คำสมาส: nava+mallikāyāḥ = [วิเศษณปุรวพท]

¹⁸³ M.R. Kale, *Ṛtusamhāra of Kālidāsa*, 2nd ed., 58.

¹⁸⁴ วรลักษณ์ พับบรรจง, *ฤตสังหาร ของกาลิทาส*, 61.

จากตัวอย่างโคลก ||6:5|| ฉันทบทนี้กาลิทาสใช้คำสมาสในการพรรณนาฤดูใบไม้ผลิที่มี
อากาศสบาย บรรดาหญิงสาวทั้งหลายต่างกลับมาตกแต่งเรือนร่างด้วยอาภรณ์เครื่องประดับต่างๆ
ระดับบริเวณศีรษะด้วยดอกไม้หอมนานาชนิด (ได้แก่ ดอกกรรณิการ์ โศก และมะลิซ้อน), *nīleṣu+*
alakeṣu+aśokam ประดับผมดำสลายด้วยดอกอโศก

ตัวอย่างที่ 6.4: การใช้คำสมาสในฤดูใบไม้ผลิ

सपत्रलेखेषु विलासिनीनाम्
वक्त्रेषु हेमाम्बुरुहोपमेषु।
रत्नान्तरे मौक्तिकासङ्गरम्यः
स्वेदागमो विस्तरतामुपैति ॥६:७॥¹⁸⁵

sapatralekhesu vilāsinīnām
vaktreṣu hemāmburuhopamesu |
ratnāntare māuktikasāṅgaramyah
svedāgamo vistaratāmupāiti ||6:7||

6:7 เหงื่อที่ผุดพรูพุ่งออกมาเต็มใบหน้าที่มีการเขียนลวดลาย(ต่างๆ) (และ)มีความงามเด่นราวกับ
ดอกบัวทองของบรรดาหญิงสาวดูน่าชมราวกับไข่มุกที่งามปะปนอยู่ในท่ามกลางอัญมณี¹⁸⁶

คำสมาส: *sapatralekhesu* = ที่มีการเขียนลวดลาย(ต่างๆ)

แยกศัพท์คำสมาส: *sa+patra+lekhesu* = [วิเศษณปุรวบท]

คำสมาส: *hemāmburuhopamesu* = มีความงามดั่งดอกบัวทอง

แยกศัพท์คำสมาส: [สนธิ: *hema+ambu*]+[สนธิ: *ruha+upamesu*] = [อุปมานปุรวบท]

จากตัวอย่างโคลก ||6:7|| ฉันทบทนี้กาลิทาสใช้คำสมาสในการเปรียบเทียบระหว่าง
เหงื่อที่เกาะอยู่พร่างพราวบนใบหน้า *sveda+āgama* การปรากฏของเหงื่อบน *vaktra* ใบหน้าที่
[สนธิ: *hema+ambu*]+[สนธิ: *ruha+upamesu*]มีความงามดั่งดอกบัวทองซึ่ง *sa+patra+lekha*
เขียนลายไปไม้ ว่าดูงามราว *māuktika* ไข่มุกที่ *ratna+antar* อยู่ในท่ามกลางอัญมณี

ตัวอย่างที่ 6.5: การใช้คำสมาสในฤดูใบไม้ผลิ

¹⁸⁵ M.R. Kale, *Ṛtusamhāra of Kālidāsa*, 2nd ed., 59.

¹⁸⁶ วรลักษณ์ พับบรรจง, ฤตสังหาร ของกาลิทาส, 62.

มตฺตฺวิเรฟพริชฺฐิตชารุพุष्पा
 มन्दานิลากุลิตนมฺรฺมฺรฺดฺพฺรฺวาลาः।
 कुर्वन्ति कामिमनसां सहसोत्सुकत्वं
 चूताभिरामकलिकाः समवेक्ष्यमाणाः ॥६;१७ ॥¹⁸⁷

mattadvirephaparticumbitacārupuspā
mandānilākulitanamramrdupravālāḥ |
 kurvanti kāmimanasām sahasotsukatvam
 cūtābhirāmakalikāḥ samavekṣyamāṇāḥ ||6:17||

6:17 ต้นมะม่วงที่กำลังแตกช่อดงามนำชม มีดอกสวยสดซึ่งถูกผึ้งหลวงที่กำลังมีนเมา(ในน้ำหวานของดอกไม้) จุมพิตจนทั่ว(และ)มียอดอ่อนโอนเอนไปมาตามสายลมอ่อน เมื่อชายหนุ่มผู้มีความรักมองเห็นต้นมะม่วงนี้แล้ว จิตใจของเขาขยับปั่นป่วนกระวนกระวายโดยฉับพลันทันที¹⁸⁸

คำสมาส: mattadvirephaparticumbitacārupuspā =
 มีดอกสวยสดซึ่งถูกผึ้งหลวงที่กำลังมีนเมา(ในน้ำหวานของดอกไม้)
 จุมพิตจนทั่ว

แยกศัพท์คำสมาส: matta+dvirepha+pari+cumbita+cāru+puspā = [พหุวิหิตสมาส]

คำสมาส: mandānilākulitanamramrdupravālāḥ =
 มียอดอ่อนโอนเอนไปมาตามสายลมอ่อน

แยกศัพท์คำสมาส: mandā+nila+ākulita+namra+mṛdu+pravālāḥ = [พหุวิหิตสมาส]

จากตัวอย่างโคลก||6:17|| ฉันทบทนี้กาลิทาสใช้คำสมาสในการพรรณนาถึงชายหนุ่มผู้มีความรักมองเห็นต้นมะม่วงมะม่วง mandā+nila+ākulita+namra+mṛdu+pravālāḥ มียอดอ่อนโอนเอนไปมาตามสายลมอ่อน matta+dvirepha+pari+cumbita+cāru+puspā มีดอกสวยสดซึ่งถูกผึ้งหลวงที่กำลังมีนเมา (ในน้ำหวานของดอกไม้) จุมพิตจนทั่ว ทำให้จิตใจของเขาปั่นป่วน

สรุปคำสมาสที่ใช้ในฤดูใบไม้ผลิ: ในสรรคนี้พบว่ากาลิทาสสร้างคำด้วยวิหิตสมาสเป็นจำนวนมากในการพรรณนาฤดูกาลนี้ โดยสมาสส่วนใหญ่ที่ใช้ในฤดูใบไม้ผลิจะได้แก่สมาสที่อยู่ในกลุ่ม ตัปฺปฺรฺชฺชฺสมาส รองลงมาคือพหุวิหิตสมาส และอวยยิภาวสมาส

¹⁸⁷ M.R. Kale, *Rtusamhāra of Kālidāsa*, 2nd ed., 63.

¹⁸⁸ วรลักษณ์ พับบรรจง, *ฤดูสังหาร* ของกาลิทาส, 62.

สรุป

การสร้างคำด้วยวิธีสมาสมีความสำคัญมาโดยตลอดในภาษาสันสกฤต มีการใช้สมาสในวรรณคดีสันสกฤตตั้งแต่ในสมัยแรกๆ แม้แต่ในคัมภีร์ฤคเวทเมื่อ 3000 ปีกว่ามาแล้วก็มีคำสมาสจำนวนไม่น้อย แต่สมาสเหล่านั้น แต่ละคำจะมีศัพท์ที่ประกอบขึ้นเพียงสองศัพท์เป็นส่วนใหญ่ คือมีเพียงบทหน้าและบทหลัง ที่มากกว่าสองบทนั้นมีน้อย ส่วนในวรรณคดีสมัยหลัง คำสมาสอาจประกอบด้วยศัพท์สี่หรือห้าคำมารวมกันเป็นสมาสยาวๆ และความสัมพันธ์หรือบทแต่ละบทก็ซับซ้อนกว่าเดิมมาก

ผลของการศึกษาวิเคราะห์เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์คำสมาส และการใช้คำสมาสในฤตสุंहาร์ พบว่ากาลีทาสนิยมใช้สร้างคำด้วยวิธีสมาสในการประพันธ์ มีการใช้คำด้วยวิธีสมาสซึ่งมีรูปแบบและฉันทลักษณ์ที่หลากหลาย ฤตสุंहาร์เป็นกวีนิพนธ์ประเภทชัณฑกาทพย์ เป็นบทประพันธ์ร้อยกรองขนาดสั้น เด่นด้วยอรรถาถาถึงการประเพณีสวภาโวคติ คือพรรณนาธรรมชาติตามที่เป็นจริง ต้องยกย่องความชาญฉลาดของกวีในการใช้ฤตสุंहาร์มาเป็นตัวแปรสำคัญของกวีนิพนธ์ ผู้ศึกษาพบว่าในกวีนิพนธ์เรื่องฤตสุंहาร์ มีการสร้างคำด้วยวิธีสมาสเป็นจำนวนมาก ครอบคลุมสมาสแทบทุกประเภท คือ 1) ทวินทวสมาส 2) ตัตปุรุษสมาส 3) พหุวิหิตสมาส และ 4) อวยยิภาวสมาส โดยสมาสที่ใช้มากที่สุดส่วนใหญ่จะเป็นสมาสที่อยู่ในกลุ่มตัตปุรุษสมาสมากกว่ากลุ่มอื่นๆ รองลงมา ได้แก่ พหุวิหิตสมาส, อวยยิภาวสมาส และ ทวินทวสมาส

บทที่ 5 สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

สรุปผลการศึกษา

ฤตุสंहาร เป็นงานกวีนิพนธ์ที่รจนาโดยกาลิทาส กวีและนักเขียนบทละครภาษาสันสกฤต ที่มีชื่อเสียงที่สุดคนหนึ่ง ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นรัตนกวีและกวีกุลคุรุ (ครูใหญ่แห่งกวีทั้งปวง) กาลิทาสเป็นผู้ที่ได้คิดริเริ่มใช้ฤตुकาลเป็นพื้นฐานของการประพันธ์ ซึ่งนับว่าชาญฉลาดมาก และเป็นสิ่งที่ทำให้กวีนิพนธ์เรื่องนี้โดดเด่นและน่าสนใจทั้งในแง่ของความงามทางวรรณศิลป์ การศึกษาชีวิตและโลกทัศน์ ต่อสิ่งรอบตัวของคนโบราณ กวีมีความสามารถในการถ่ายทอดชีวิตมนุษย์ สภาพตามธรรมชาติของพืชและสัตว์ในฤตुकาลต่างๆ ให้สัมพันธ์กับอารมณ์และโลกทัศน์ของตน โดยอาจสรุปได้ดังนี้

ฤตุสंहารเป็นกวีนิพนธ์ประเภทชันทกาวยะ (khaṇḍakāvya) หรือชันทกาพย์ เป็นบทประพันธ์ร้อยกรองขนาดสั้น เด่นด้วยอรรถาธิบายการประเภทสวภาโวक्ति คือการพรรณนาธรรมชาติตามที่เป็นจริง ประพันธ์ขึ้นด้วยฉันททั้งหมด 7 ชนิด ได้แก่ 1) อินทรวีชาฉันท 2) อุเปนทรวีชาฉันท 3) อุชาติฉันท 4) วิศสละฉันท 5) วสันตติลกาฉันท 6) มาลินีฉันท และ 7) ศารทูลวิกิริติฉันท จำนวนฉันททั้งหมด 144 บท

อรรถาธิบายการประเภทสวภาโวक्ति คือการพรรณนาธรรมชาติตามที่เป็นจริง การพรรณนาความเป็นลักษณะประการหนึ่งที่น่าสนใจศึกษาในวรรณคดี กวีนิพนธ์ถือเป็นบุคคลสำคัญที่จะถ่ายทอดสิ่งที่ปรากฏรอบตัวให้ฉายรูปออกมาเป็นวรรณคดีที่ทรงคุณค่าได้ นักทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤตแต่โบราณถือว่ากวีนิพนธ์มีองค์ประกอบสำคัญสามประการได้ แก่ กวี กวีนิพนธ์ และผู้อ่าน เมื่อพิจารณาในแง่การสื่อสาร จะพบว่ากวีเป็นบุคคลผู้ส่งสารคือกวีนิพนธ์ มีผู้อ่านเป็นผู้รับสาร สารจะมีความหมายหรือจุดประสงค์เป็นเช่นไรจึงขึ้นกับผู้ส่งสาร กวีนิพนธ์เป็นสารที่มีลักษณะประณีต มุ่งถ่ายทอดความรู้สึกและอารมณ์ของกวีด้วยถ้อยคำที่พิเศษในการพรรณนาความ และการใช้ทฤษฎีอรรถาธิบาย ทำให้เกิดวรรณศิลป์ กวีจึงแสดงความสามารถทางวรรณศิลป์ไว้อย่างเต็มที่ดังจะเห็นได้ว่าชันทกาพย์ในฤตุสंहารมีภาษาที่ไพเราะ งามทั้งเสียงและความหมาย

แก่นเรื่องของฤตุสंहาร คือพรรณนาธรรมชาติสภาพที่เป็นจริง ไม่ได้เกิดจากจินตนาการของผู้แต่ง และพรรณนาถึงธรรมชาติควบคู่ไปกับการพรรณนาอารมณ์รักของมนุษย์ และแสดงภาพพจน์อย่างละเอียด แต่ธรรมชาติและความรักที่กวีพรรณนาไม่ได้ประสานไปทางเดียวกัน กล่าวคือธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไปตามฤตुकาล มีร้อน มีหนาว มีฝนตก มีเวลาที่ดอกไม้บานสะพรั่งงดงาม และมีเวลาที่ดอกไม้ ใบบไม้ร่วงโรยยับเยิน สับเปลี่ยนวนเวียนกันไป แต่สำหรับความรักใคร่ของหนุ่มสาวไม่มี

อะไรเปลี่ยนแปลง ไม่มีความแตกต่างกันเลยทุกฤดูกาล หนุ่มสาวยังเร่าร้อนในความรักตลอดเวลา กาลิทาสต้องการแสดงให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงของฤดูกาลมีอิทธิพลต่อสิ่งแวดล้อมต่างๆ ของธรรมชาติมาก แต่ไม่มีสิ่งใดมีอิทธิพลเหนือความรักของหนุ่มสาวเลย กวีมีความเข้าใจอย่างดีว่า ความรักมีทั้งโศกและสุขปนกันไป เช่นเดียวกับเมื่อจะจบสรรค ฉันทบทสุดท้ายมีเนื้อหาแสดงลักษณะที่ทรงอำนาจของกามเทพ กวีแสดงความอาทรแก่ผู้อ่านว่า ให้ได้รับพรจากกามเทพให้มี ความสุข ความเจริญอย่างเต็มเปี่ยม

ในภาษาสันสกฤตการสร้างคำแบบหนึ่งที่มีความสำคัญมาโดยตลอดก็คือ การสมาส ผู้ศึกษาพบว่าในกวีนิพนธ์เรื่องฤตสุंहาร กาลิทาสนิยมใช้สร้างคำด้วยวิธีสมาสในการประพันธ์ซึ่งมีการใช้รูปแบบและฉันทลักษณ์ที่หลากหลาย มีการสร้างคำด้วยวิธีสมาสเป็นจำนวนมากในกวีนิพนธ์ชั้นตทภาพยเรื่องฤตสุंहาร กาลิทาสได้ใช้คำสมาสในการพรรณนาฤดูกาลทั้ง 6 ตามสถานการณ์ต่างๆ ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ ตามฤดูกาลที่ผันเปลี่ยนไป โดยที่อินเดียภาคเหนือปีหนึ่งมี 6 ฤต ฤตละประมาณ 2 เดือน ดังนั้นเนื้อเรื่องของฤตสุंहารจึงแบ่งออกเป็นบทหรือสรรค รวม 6 สรรค 6 ฤต ตามฤตทั้งหกของอินเดีย ได้แก่ สรรคที่ 1 ฤตร้อน (ครีษม), สรรคที่ 2 ฤตฝน (วรษ), สรรคที่ 3 ฤตใบไม้ร่วง (สรท), สรรคที่ 4 ฤตหนาว (เหมนต), สรรคที่ 5 ฤตเย็น (ศิศิระ) และ สรรคที่ 6 ฤตใบไม้ผลิ (วสนต) โดยในแต่ละสรรคจะกล่าวถึงเหตุการณ์ในแต่ละฤต ซึ่งการผันแปรของฤดูกาลนี้มีผลทำให้ธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไปในทุกสรรค แม้ธรรมชาติรอบตัวที่แปรผันเปลี่ยนไปจะทำให้พืชและสัตว์ดำรงชีวิตต่างกันไปแต่ละฤต แต่สำหรับมนุษย์นั้นธรรมชาติมีอาจเปลี่ยนแปลงความทุกข์สุขอันเกิดแต่ความพลัดพรากและการได้อยู่ร่วมกันกับคนรักได้เลย และอารมณ์แห่งความรักเร่าร้อนคงมีอยู่ตลอดทุกฤดูกาล

เรื่องฤตสุंहารของกาลิทาส ต้องยกย่องความชาญฉลาดของกวีในการใช้ฤดูกาลมาเป็นตัวแปรสำคัญของกวีนิพนธ์ การลำดับความในเรื่องตามฤดูกาล มิได้เริ่มต้นตามการลำดับฤตดังที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตส่วนใหญ่ วรรณคดีสันสกฤตส่วนใหญ่กล่าวถึงฤตใบไม้ผลิ (วสนต) เป็นฤตแรกของปี แต่ว่าฤตสุंहารเริ่มด้วยฤตที่ 2 ของปี คือฤตร้อน (ครีษม) ที่พรรณนาถึงความร้อนที่ทรมานสรรพชีวิต ตามด้วยฤตฝน (วรษ), ฤตใบไม้ร่วง (สรท), ฤตหนาว (เหมนต), ฤตเย็น (น้ำค้าง) (ศิศิระ) และจบด้วยฤตใบไม้ผลิ (วสนต) ซึ่งเป็นเวลาแห่งความสุข

สรรคที่ 1 ฤตร้อน (ครีษม) – อยู่ในช่วงเวลาของเดือน (เชษฐมาส และ อาษาตมาส) ได้แก่เดือน 7 และ เดือน 8 ทางจันทรคติ ประมาณเดือน มิถุนายน-กรกฎาคม พระอาทิตย์ส่องแสงแรงกล้า สรรพสิ่งบนโลกต่างหาวิธีคลายร้อน โดยใช้น้ำในการอาบ ต้ม ส่วนตามหนองน้ำก็แห้งขอด เพราะความร้อนแรงอย่างยิ่งของแสงอาทิตย์ บางครั้งทำให้เกิดไฟป่า พืชสัตว์ต่างพากันหนีความร้อนจากไฟป่าจนล้มความเป็นศัตรูกัน พอตกเย็น เมื่อพระอาทิตย์ลับขอบฟ้า ทุกชีวิตก็จะสบายขึ้นด้วย

แสงจันทร์ สตรีในฤดูนี้จะแต่งกายด้วยผ้าเบาบาง ใส่เข็มขัด สร้อยไข่มุกสีขาวเพื่อความเย็นสบาย ประเทืองผิวด้วยกระแจะจันทร์เครื่องหอม กาลิหาสได้พรรณนาให้เห็นว่า ความร้อนระอุของฤดูร้อนนี้ไม่เท่ากับไฟร้อนในใจที่ต้องพลัดพรากจากหญิงคนรัก ในสรรคที่ 1 พบว่ากาลิหาสสร้างคำด้วยวิธีสมาสเป็นจำนวนมากในการพรรณนาฤดูกาลนี้ โดยสมาสส่วนใหญ่ที่ใช้ในฤดูร้อนจะได้แก่สมาสที่อยู่ในกลุ่มตัดปุรุชสมาส รองลงมา คือ พหุวิหิตสมาส, อวยยิภาวสมาส และ ทวันทวสมาส

สรรคที่ 2 ฤดูฝน (วรษ) – อยู่ในช่วงเวลาของเดือน (สาวนมาส และภัทรบทมาส) ได้แก่เดือน 9 และ เดือน 10 ทางจันทรคติ ประมาณเดือน สิงหาคม-กันยายน ในฤดูฝนนี้ทำให้ต้นไม้ต้นหญ้าเขียวชอุ่ม ท้องฟ้ามีเมฆปกคลุม มีฟ้าแลบและฟ้าร้อง สัตว์ทั้งหลายต่างสดชื่นรื่นเริง และฤดูนี้ยังเป็นเวลาของการขยายเผ่าพันธุ์ของสัตว์บางชนิด แม้ฝนฟ้าจะสร้างความน่ากลัว และความยากลำบากในการเดินทางแต่สำหรับหญิงผู้มีความรัก การเดินทางไปหาชายคนรักโดยอาศัยแสงฟ้าแลบไม่ได้ทำให้ห่อหุ้มมีความหวาดกลัวเลย ในสรรคที่ 2 พบว่ากาลิหาสสร้างคำด้วยวิธีสมาสเป็นจำนวนมากในการพรรณนาฤดูกาลนี้ โดยสมาสส่วนใหญ่ที่ใช้ในฤดูฝนจะได้แก่สมาสที่อยู่ในกลุ่มตัดปุรุชสมาส รองลงมา คือ พหุวิหิตสมาส, อวยยิภาวสมาส และ ทวันทวสมาส

สรรคที่ 3 ฤดูใบไม้ร่วง (ศรท) – อยู่ในช่วงเวลาของเดือน (อาศวยุชมาส และกัตติกมาส) ได้แก่เดือน 11 และ 12 ทางจันทรคติ ประมาณเดือน ตุลาคม-พฤศจิกายน ในฤดูใบไม้ร่วงอากาศเริ่มเย็นลง ใบไม้บนต้นไม้เริ่มเปลี่ยนสีและทิ้งใบ ท้องฟ้าในฤดูนี้แจ่มใสที่สุด ไม่มีเมฆหมอกพวหงส์จะเริ่มผสมพันธุ์ในฤดูใบไม้ร่วงนี้ ยามเย็นพระจันทร์ทอแสงบรรยาศน่านรื่นรมย์ แต่ในมุกกลับกันเป็นเสมือนศรอาบพิษคือความพลัดพรากจากคนรัก ในสรรคที่ 3 พบว่ากาลิหาสสร้างคำด้วยวิธีสมาสเป็นจำนวนมากในการพรรณนาฤดูกาลนี้ โดยสมาสส่วนใหญ่ที่ใช้ในฤดูใบไม้ร่วงได้แก่สมาสที่อยู่ในกลุ่มตัดปุรุชสมาส รองลงมา คือ พหุวิหิตสมาส, ทวันทวสมาส และ อวยยิภาวสมาส

สรรคที่ 4 ฤดูหนาว (เหมนต) – อยู่ในช่วงเวลาของเดือน (มฤคศิรมาส และบุษยมาส) ได้แก่เดือน อ้ายและเดือนยี่ ทางจันทรคติ ประมาณเดือน ธันวาคม-มกราคม ในฤดูหนาวนี้ตอนต้นฤดูต้นข้าวออกรวงเหลืองไปทั่วท้องนา พวกนกก็พลอยหายไป ตกกลางคืนมีแค่เสียงนกกระเรียนเป็นครั้งคราว อากาศหนาวเย็น ผู้คนเก็บตัวอยู่ในบ้าน ส่วนหญิงที่ต้องพรากจากคนรัก ภายของนางไม่ได้เจ็บป่วยกลับซีดเซียวลง ต่างจากหญิงซึ่งอยู่พร้อมชายคนรัก แม้ร่างกายของนางต้องเจ็บปวดอยู่บ้างแต่ก็เป็นเพราะทำให้ชายคนรักเป็นสุข ในสรรคที่ 4 พบว่ากาลิหาสสร้างคำด้วยวิธีสมาสเป็นจำนวนมากในการพรรณนาฤดูกาลนี้ โดยสมาสส่วนใหญ่ที่ใช้ในฤดูหนาว จะได้แก่สมาสที่อยู่ในกลุ่มตัดปุรุชสมาส รองลงมา คือ พหุวิหิตสมาส, อวยยิภาวสมาส และ ทวันทวสมาส

สรรคที่ 5 ฤดูเย็น (ฤดูน้ำค้าง) (ศิศิระ) – อยู่ในช่วงเวลาของเดือน (มาฆมาส และ ฝักคุณมาส) ได้แก่เดือน 3 และเดือน 4 ทางจันทรคติ ประมาณเดือน กุมภาพันธ์-มีนาคม ในฤดูเย็นนี้ อากาศยังหนาวจัดอยู่โดยเฉพาะตอนต้นฤดู พอถึงกลางฤดู ความหนาวลดลงตามลำดับ ทุกอย่างก็ เจริญงอกงาม ไม่มีเสียงนกร้อง ผู้คนอยู่ในบ้านปิดประตูหน้าต่างมิดชิด ผิงไฟ สวมเสื้อหนาๆ กาลิทาสได้ กล่าวถึงเสมอถึงความปรารถนาของคนทั้งหลายนั้น คือการอยู่ใกล้ชิดกับคนรัก แต่ฤดูน้ำค้างนี้เป็น สาเหตุแห่งความทุกข์ทรมานใจของผู้ที่ต้องพรากจากคนรัก ในสรรคที่ 5 พบว่ากาลิทาสสร้างคำด้วย วิธีสมาสเป็นจำนวนมากในการพรรณนาฤดูกาลนี้ โดยสมาสส่วนใหญ่ที่ใช้ในฤดูเย็น ได้แก่สมาสที่อยู่ใน กลุ่มตัดปุรุชสมาส รองลงมา คือ พหุวิหิตสมาส และ อวยยิภาวสมาส

สรรคที่ 6 ฤดูใบไม้ผลิ (วสนต) – อยู่ในช่วงเวลาของเดือน (จิตรมาส และ วิสาขมาส) ได้แก่เดือน 5 และ เดือน 6 ทางจันทรคติ ประมาณเดือน เมษายน กับ พฤษภาคม ในฤดูใบไม้ผลินี้ อากาศอุ่นขึ้น นกที่หายไปหลายเดือนกลับคืนมาจับคู่และส่งเสียงร้องสดใส ต้นไม้นานาพันธุ์เริ่มผลิใบ อ่อน ดอกไม้ส่งกลิ่นหอมอบอวล เป็นเวลาที่น้ำร้อนรมย์ วัฒนธรรมเป็นฤดูแห่งความสดชื่นและความรัก ใน ยามนี้สำหรับผู้ที่พักพิงจากคนรักก็ยอมก่อให้เกิดความทุกข์ยิ่งนัก ในสรรคที่ 6 พบว่ากาลิทาส สร้างคำด้วยวิธีสมาสเป็นจำนวนมากในการพรรณนาฤดูกาลนี้ โดยสมาสส่วนใหญ่ที่ใช้ในฤดูใบไม้ผลิได้ แก่สมาสที่อยู่ในกลุ่มตัดปุรุชสมาส รองลงมา คือ พหุวิหิตสมาส และ อวยยิภาวสมาส

ผลของการศึกษาวิเคราะห์คำสมาสในเรื่องฤดูสุสารของกาลิทาส พบว่าฤดูสุสารของ กาลิทาส เป็นกวีนิพนธ์ประเภทขับทักทาย เป็นบทประพันธ์ร้อยกรองขนาดสั้น เด่นด้วยอรรถาถาการ ประเภทสวภาโวคติ กาลิทาสนิยมใช้สร้างคำด้วยวิธีสมาสในการประพันธ์ โดยมีการใช้รูปแบบและ ฉันทลักษณ์ที่หลากหลาย มีการสร้างคำด้วยวิธีสมาสเป็นจำนวนมาก ครอบคลุมสมาสแทบทุกประเภท คือ 1) ทวันทวสมาส 2) ตัดปุรุชสมาส 3) พหุวิหิตสมาส และ 4) อวยยิภาวสมาส พบว่าสมาสที่ใช้มากที่สุด ส่วนใหญ่จะเป็นสมาสที่อยู่ในกลุ่ม ตัดปุรุชสมาสมากกว่ากลุ่มอื่นๆ รองลงมา ได้แก่ พหุวิหิต สมาส อวยยิภาวสมาส และทวันทวสมาส

จากการศึกษาคำศัพท์ และการแยกคำสมาสอย่างละเอียด ช่วยให้ผู้วิจัยสามารถทำ ความเข้าใจการใช้คำสมาส ในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องฤดูสุสาร ทั้งในแง่เนื้อหา ความหมายของศัพท์ และคำสมาสได้ลึกซึ้ง นอกจากนี้ยังช่วยให้เข้าใจถึงฤดูกาลทั้ง 6 ของประเทศอินเดีย

ข้อเสนอแนะ

1. ควรมีการศึกษาวรรณคดีสันสกฤตเรื่องฤตุสंहาร เกี่ยวกับเรื่องกริยาอาชยาต เพื่อให้มีการศึกษาวรรณคดีเรื่องฤตุสंहารนี้ได้ครบถ้วนทุกด้าน
2. ฤตุสंहาร เป็นกวีนิพนธ์ประเภทชั้นทกาพย์ งดงามด้วยอลังการประเภทต่างๆ ยังมีเรื่องที่น่าสนใจในแง่มุมต่างๆ ของกวีนิพนธ์นี้ที่นักศึกษาวิศเราะห์
3. ชั้นทกาพย์ เป็นกวีนิพนธ์ขนาดสั้นที่งดงามด้วยประการต่างๆ นอกจากฤตุสंहาร ยังมีกวีนิพนธ์ประเภทชั้นทกาพย์อีกหลายเรื่องที่น่าสนใจศึกษาวิศเราะห์เกี่ยวกับเรื่องการใช้คำสมาส

รายการอ้างอิง

- (n.d.). "Gabriel Pradipaka, Sanskrit Grammar: Compounds." Retrieved accessed August 20, 2020, available from <<https://www.sanskrit-trikashaivism.com/en/learning-sanskrit-compounds-1-1/452>>.
- (n.d.). "Kalidasa, First Published: May 23, 2013 |Last Updated: November 22, 2013 ". Retrieved accessed August 7, 2020, available from <https://www.gktoday.in/gk/kalidasa/>
- (n.d.). "Ritusa.nhAra (Kalidasa), sanskritdocuments.org." Retrieved accessed August 20, 2017, available from: <http://sanskritdocuments.org>.
- (n.d.). "SANSKRIT RELATED CONTENT | WIKIPEDIA |." Retrieved accessed June 02, 2020 available from <https://www.lonweb.org/links/sanskrit/lang/014.htm>.
- (n.d.). "TheRituSamharaOfKalidasaM.R.Kale." Retrieved accessed July 13, 2020 available from <https://archive.org/details/TheRituSamharaOfKalidasaM.R.Kale/>
- Apte, V. S. (1982). The Student's Sanskrit English Dictionary. New Delhi:, Shri Jainendra Press.
- Apyaya Dikshita and R.Subrahmanya Sarma (1903). Kuvalayānanda Kārikās: or the memorial verses of Appaya Dīkshita's Kuvalayānanda. Calcutta: , J.N. Banerjee & Son.
- Banerji, S. C. (1989). A Companion to Sanskrit Literature. Delhi:, Motilal Banarsidass.
- Basham, A. L. (1959). The Wonder that was India. New York, Grove Press, Inc.
- Brown, C. P. (1869). Sanskrit Prosdy and Numeral Symbols Explained. London:, Trubner & Co, .
- Colin, J. H. (2008). The Cloud Messenger (The Meghaduta by Kalidasa), translated from the Sanskrit by C. John Holcombe Santiago, Chile, Published by Ocaso Press Ltda.
- Devadhar, C. R. (1981). Works of Kalidasa. Delhi:, Motilal Banarsidass.
- Kale, B. A. (1931). Higher Sanskrit Grammar. Kalbadevi Road, Bombay GOPA'L NA'RA'YEN & Co.
- Kale, M. R. (1967). The Ritusamhara of Kalidasa, Second Edition Delhi-7: , Motilal Banarsidass.

- Kale, M. R. (1981). Kumarasambhava of Kalidasa, 7th Edition
Delhi: , Motilal.
- Kale, M. R. (1983). The Meghaduta of Kalidasa. Delhi:, Motilal Banarsidass.
- Kane, P. V. (1974). The Sāhityadarpaṇa of Viśvanātha. Delhi:, Motilal Banarsidass.
- Keith, A. B. (1966). A History of Sanskrit Literature 1920; rpt. London: , Oxford
UniversityPress.
- Max Muller, M. A. (1866). Sanskrit-English Dictionary. London:, Longmans, Green,
And Co.
- Michael Coulsen (1992). Teach Yourself Sanskrit, revised by Richard Gambrich and
James Benson. England Hodder & Stoughton.
- Monier Williams, M. A. "A Sanskrit-English Dictionary". Oxford:, the Clarendon
Press, London, Ebook-free.
- Monier Williams, M. A. (2008). Sanskrit-English Dictionary, 2008 revision.
- Pandit, R. S. (1947). Ritusamhara or The Pegeant of the Seasons Translated from the
original Sanskrit Lyrics of Kalidasa Bombay, The National
Information & Publications Ltd.
- Perry, E. D. (1936). A Sanskrit Primer. New York and London, Columbia University
Press
- Raghavan, V. (1961). Sanskrit Literature. Delhi:, Government of India Press.
- Ruppel, A. M. (2017). The Cambridge Introduction to Sanskrit. Cornell University, St.
James Senior Boys' School, Cambridge University Press.
- Sankaran, A. (1973). Some Aspects of Literary Criticism in Sanskrit. New Delhi: , Oriental
Books Reprint Corporation.
- Speijjer, J. S. (1886). Sanskrit Syntax, LEYDEN – E.J. BRILL.
- Vettan Mani (2002). Puranic Encyclopaedia. Delhi:, Motilal Banarsidass.
- Warder A.K. (1972). Indian Kavya Literature, I: Literary Criticism. Delhi:, Motilal
Banarsidass.
- William Dwight Whitney (1983). The Roots, Verb-Forms and Primary Derivatives of the
Sanskrit Language. . Delhi; Varanasi; Patana Motilal Banarsidass.
- Winternitze, M. (1967-1983). A History of Indian Literature 3 Vol. Delhi:, Motilal
Banarsidass.

- เบญจมาศ ขุนประเสริฐ (2560). การการศึกษาวิเคราะห์บทละครสันสกฤต อภิชยานศากุนตลม องค์กรที่ 3-4. ภาควิชาโบราณคดี สาขาวิชาภาษาสันสกฤต มหาวิทยาลัยศิลปากร. วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทมหาบัณฑิต.
- กฤษณา รักษมณี (2534). การวิเคราะห์วรรณคดีไทย ตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต. กรุงเทพฯ, คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร มุฉินิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
- กฤษณา รักษมณี (2549). การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ, ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- จำลอง สารพัดนึก (2546). ประวัติวรรณคดีสันสกฤต. กรุงเทพฯ: , ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา (2530). “อลังการ,” ใน คีตวรรณกรรม. กรุงเทพฯ: , ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา (2523). เมฆุตของกาลิทาส. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ชวโรดมน์ วลัยเมธี (2549). ฤตส์หาร: ฤตูกาลกับชีวิต. บัณฑิตวิทยาลัย คณะอักษรศาสตร์ สาขาวิชาบาลีสันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาอักษรศาสตร์มหาบัณฑิต.
- ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย (2019). ทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต (Theories of Sanskrit Literature) เอกสารประกอบการสอนรหัสวิชา 336-513-1, ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ทัศนีย์ สิ้นสกุล (2533). ศตกนระยม: กวีนิพนธ์สะท้อนโลกทัศน์ของภรรตฤหริ. กรุงเทพมหานคร:, ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธวัชชัย ดุลยสุจริต (2554). การศึกษาวิเคราะห์บทละครสันสกฤต อภิชยานศากุนตลม องค์กรที่ 1-2. ภาควิชาโบราณคดี สาขาวิชาภาษาสันสกฤต มหาวิทยาลัยศิลปากร. วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทมหาบัณฑิต.
- ป.ส. ศาสตรี (2504). อลังการศาสตร์ของวาคภักฎฐะ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพคุณหญิงรีว, เกษตรหิรัญรักษ์ ราชบัณฑิตยสถาน.
- จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, และคณะ (2559). อินเดียมหัศจรรย์ แปลจาก (The Wonder that was India) – A.L. Basham กาญจนีละอองศรี บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ, มุฉินิธิโตโยต้า ประเทศไทย มุฉินิธิตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

- ภัทรพร ก้องเกียรติินที (2549). “การศึกษาวิเคราะห์ อุตเปรภุช” ในกวีนิพนธ์สันสกฤตเรื่องเมฆทูตของ
มหาภิกษุกาลิทาส รายงานการค้นคว้าเฉพาะบุคคลตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต
สาขาวิชาภาษาตะวันออก ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัย
ศิลปากร. หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต
- ม.ป.ป. "ไทย-ไทย: พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔." Retrieved เข้าถึงเมื่อ 10 ตุลาคม
2563 เข้าถึงได้จาก <https://dict.longdo.com>.
- มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์ (2551). ประวัติวรรณคดีสันสกฤต. นครปฐม: , ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษร
ศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ระวี จันทร์ส่อง (2559). ภาษาสันสกฤต สำหรับบุคคลทั่วไป, สาขาวิชาภาษาบาลี-สันสกฤต-ฮินดี คณะ
มนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ (2516). นิราศคำโคลง: การวิเคราะห์เปรียบเทียบกับนิราศชนิดอื่น บัณฑิตวิทยาลัย
ภาควิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต.
- ลลนา ศิริเจริญ (2525). อลังการในมหาชาติคำหลวง. บัณฑิตวิทยาลัย ภาควิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต.
- วรลักษณ์ พับบรรจง (2527). ถดู่สังหาร ของกาลิทาส. ปทุมวัน, ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะ
มนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- วิสุทธ์ บุษยกุล (2554). แบบเรียนภาษาสันสกฤต กรุงเทพฯ: , โคลงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ ภาควิชา
ตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิสุทธ์ บุษยกุล (2554). วิสุทธ์อักษร ภาษาและวรรณคดี ศาสนา ปรัชญา ประเพณี เวลา ปฏิทิน และ
ศักราช หนังสืออนุสรณ์งานศพ ในงานพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์วิสุทธ์ บุษยกุล,
พิมพ์ที่ บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- วิสุทธ์ บุษยกุล (2526). “เดือนและฤดูในวรรณคดีสันสกฤต” บาลีสันสกฤตวิชาการ. กรุงเทพฯ: , มหา
มกุฏราชวิทยาลัย.
- วิสุทธ์ บุษยกุล (มปป). วิสุทธ์นิพนธ์. กรุงเทพมหานคร: , ธเนศวรการพิมพ์.
- สมบัติ มั่งมีสุขศิริ (2562). ไวยากรณ์สันสกฤต1, ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี
มหาวิทยาลัยศิลปากร นิติธรรมการพิมพ์.
- สำเนียง เลื่อมใส (2547). มหาภาพยพุทธจริต พุทธประวัติฝ่ายมหายานจากกวีนิพนธ์สันสกฤต.
กรุงเทพฯ: , ศูนย์สันสกฤตศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- หลวงบรรบรรณรักษ์, ร. (2552). (นิยม รักไทย), สันสกฤต-ไท-อังกฤษ อภิธาน พจนานุกรมภาษาสันสกฤต
สำนักพิมพ์แสงดาว.

อภิชาญ ปานเจริญ (2526). บาลีสันสกฤตระดับกลาง. กรุงเทพฯ: , มหาวิทยาลัยรามคำแหง

อภิชาญ ปานเจริญ (2527). ภาษาสันสกฤต1, ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะ

มนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

อัจฉราภรณ์ ธาตุวิสัย (2556). การศึกษาวิเคราะห์คัตโควินทกาวยะ. บัณฑิตวิทยาลัย สาขาวิชาภาษา

สันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก มหาวิทยาลัยศิลปากร. วิทยานิพนธ์ปริญญา

มหาบัณฑิต

อัญชลี ทองแถม (ปีที่ 2). "กาลิทาส กวีเอกของอินเดีย ศิลปวัฒนธรรม." วารสารมหาวิทยาลัยธุรกิจ

บัณฑิตย์ ฉบับที่ 7.

ภาคผนวก

॥ ऋतुसंहार (कालिदास) ॥

ฤตุสंहาร ของกาลิทาส

Rtusamhāra

CANTO 1: SUMMER

สรรคที่ 1 ฤตุร้อน (ครีษม)

प्रचण्डसूर्यः स्पृहणीयचन्द्रमाः
सदावगाहक्षमवारिसंचयः ।
दिनान्तरम्योऽभ्युपशान्तमन्मथो
निदाघकालोऽयमुपागतः प्रिये ॥ १:१ ॥

pracaṇḍasūryaḥ sprhaṇīyacandramāḥ
sadāvagāhākṣamavārisamcayaḥ |
dināntaramyo'bhyupaśāntamanmatho
nidāghakālo'yamupāgataḥ priye ||1:1||

1:1 นี้แน่ะนางที่รัก ฤตุร้อนอันเป็นช่วงเวลาที่ดวงอาทิตย์ส่องแสงแรงกล้า ดวงจันทร์เป็นที่น่าชื่นชม แหล่งน้ำเป็นสิ่งที่เหมาะแก่การที่จะลงอาบแช่อยู่ได้ตลอดเวลา(ทั้งวัน) ทั้งเป็นช่วงเวลาที่มีความสดชื่น รื่นรมย์ในยามเย็นและอารมณ์รัก (ซึ่งเคยปั่นป่วนกระวนกระวาย) ค่อยสงบระงับลง ฤตุร้อนนี้กำลังจะมาถึงแล้ว

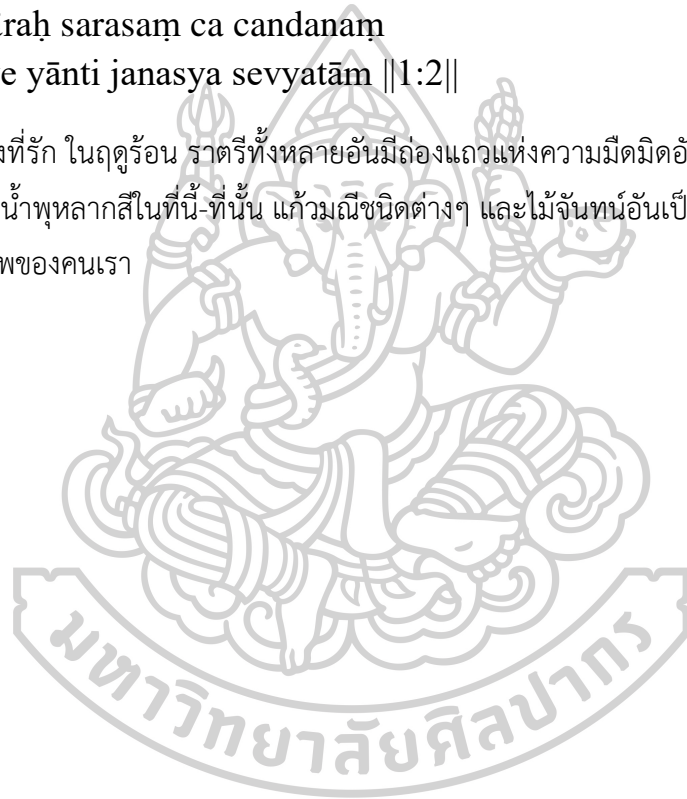
1:1 priye = โอ้ที่รัก, นี้แน่ะนางที่รัก; ayam = (ฤตุกาลนี้); ni+dāgha+kālah = อย่างที่สุด, ร้อนระอุ, เวลา (= ฤตุร้อน); pra+caṇḍa+sūryaḥ = แสงกล้า, ความร้อน, ของดวงอาทิตย์; upa agataḥ = ใกล้, มาถึงแล้ว; sadā = เสมอ; avagāha = อาบน้ำ; kṣama = เหมาะสม, เหมาะแก่การ ดีพอ; vāri = น้ำ; samcayaḥ = กอง, รวบรวม, สะสม; sadā+avagāha+kṣama+vāri+samcayaḥ = [Bah.] มีแหล่งน้ำซึ่งเหมาะแก่การที่บุคคลจะอาบ (หรือลงแช่น้ำ) ได้ในกาลทุกเมื่อ; dina+anta = เวลาเย็น; sprhaṇīya = เป็นที่น่าชื่นชม ที่น่าสนใจ; candramā = ดวงจันทร์; ramaḥ = รื่นรมย์ (ในยามเย็น); manmathaḥ = Manmatha ชื่อของกามเทพ อารมณ์รัก; abhi+upa+sānt+manmathaḥ = ถึง, ใกล้จะ, สงบระงับลง, กามเทพ อารมณ์รัก = [Bah.] มีความรักอัน (ความร้อนจัดของอากาศในฤตุร้อน) ทำให้สงบลงแล้วอย่างยิ่ง

สรรคที่ 1 ฤดูร้อน (ครีษม)

निशाः शशाङ्कक्षतनीलराजयः
क्वचिद्विचित्रं जलयन्त्रमन्दिरं ।
मणिप्रकाराः सरसं च चन्दनं
शुचौ प्रिये यान्ति जनस्य सेव्यतां ॥ १.२ ॥

niśāḥ śasāṅkakṣatanīlarājayaḥ
kvacidvicitraṃ jalayantramandiram |
maṇiprakāraḥ sarasaṃ ca candanam
śucāu priye yānti janasya sevyatām ||1:2||

1:2 นี้แนะนำนางที่รัก ในฤดูร้อน ราตรีทั้งหลายอันมีถ้องแหวแห่งความมืดมืดอันดวงจันทร์ขจัดสิ้นแล้ว
คฤหาสน์ ซึ่งมีน้ำพุหลากสีในที่นี้-ที่นั่น แก้วมณีชนิดต่างๆ และไม้จันทน์อันเป็นไปกับด้วยน้ำ ย่อมไปสู่
ความน่าพึงเสพของคนเรา

1:2 priye = โฉที่รัก, นี้แนะนำนางที่รัก; kvacit = แห่งใดแห่งหนึ่ง; śasāṅka+kṣata = โดยดวงจันทร์,
ขจัดสิ้นแล้ว (ที่ถูกขจัดโดยดวงจันทร์); nīla+rājayaḥ+niśāḥ = ดำ, รั้ว เส้น แหว ช่วง, เวลา
กลางคืน; śasāṅka+kṣata+nīla+rājayaḥ = [Bah.] มีถ้องแหวแห่งความมืดมืดอันดวงจันทร์ขจัดสิ้น
แล้ว; vicitraṃ = หลากสี; jala+yantra+mandiram = น้ำ, น้ำพุ, คฤหาสน์ (คฤหาสน์ซึ่งมีน้ำพุ);
maṇi+prakāraḥ = อัญมณี, ชนิดต่างๆ (=ชนิดต่างๆ ของแก้วมณี); sarasaṃ = ด้วยน้ำ; śucāu
(śuci) = ในฤดูร้อน; candanam+ca = ไม้จันทน์, และ; yānti = ได้รับ; janasya = ของคนเรา;
sevyatām = ความรัก, ความชื่นชม, เสพย์

สรรคที่ 1 ฤตुर้อน (ครีษม)

सुवासितं हर्म्यतलं मनोहरं
प्रियामुखोच्छ्वासविकम्पितं मधु ।
सुतन्त्रिगीतं मदनस्य दीपनं
शुचौ निशीथेऽनुभवन्ति कामिनः ॥१:३॥

suvāsitaṃ harmyatalaṃ manoharam
priyāmukhocchvāsavikampitaṃ madhu |
sutantrigītaṃ madanasya dīpanaṃ
śucāu niśithe'nubhavanti kāmīnaḥ ||1:3||

1:3 ในฤตुर้อน ยามราตรี ชายหนุ่มผู้มีความรักจะหาความสุขสำราญกะดาดฟ้าคฤหาสน์ที่อบร่าพื้น
แล้วอย่างดี (ด้วยดอกไม้และเครื่องหอมนานาชนิด) อันชวนให้ชื่นใจ เหล้าองุ่นที่สั่นพลิวด้วยลมหายใจ
จากปากของหญิงคนรัก เสียงเพลงที่ไพเราะอ่อนหวานซึ่งจะจุดไฟแห่งความรักให้ลุกโพลง

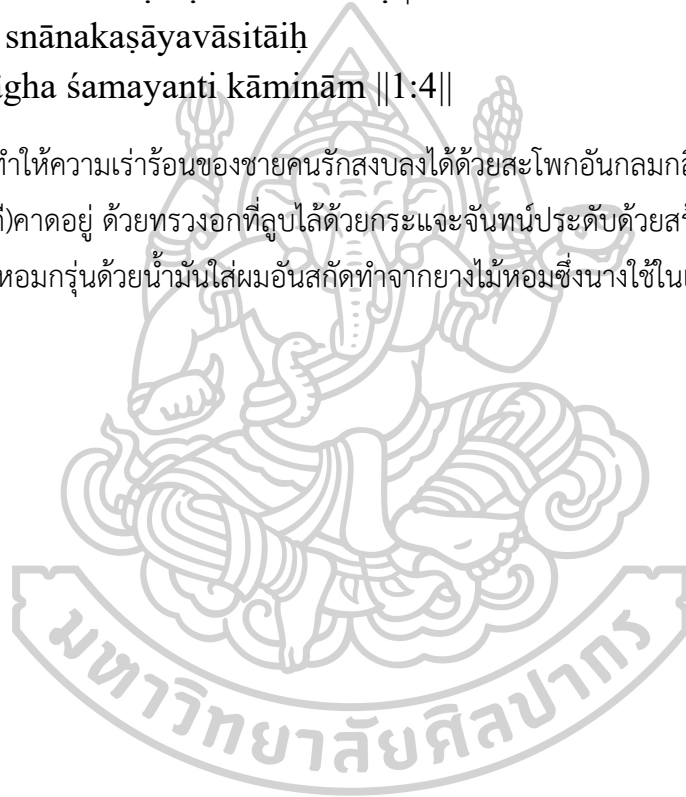
1:3 kāmīnaḥ = ผู้มีความรัก; anubhavanti = จะเพลิดเพลิน; śucāu (śuci)= ในฤตुर้อน;
niśitha = ยามราตรี; su+vāsitaṃ = ดี, มีกลิ่นหอม (อันบุคคลอบร่าอย่างดี); manah+haram =
ใจ; รื่นรมย์; harmya+talaṃ = คฤหาสน์, พื้น (ในที่นี้ใช้ในความหมายของ harmya+prṣṭha =
ดาดฟ้าคฤหาสน์); priyā = หญิงคนรัก; mukha = ปาก; ucchvāsa = ลมหายใจ; vikampitaṃ =
ที่สั่นพลิว; priyā+mukha+ucchvāsa+vikampitaṃ = [Bah.] มีการสั่นพลิว (หรือ กระเพื่อม)
ด้วยลมหายใจจากปากของหญิงคนรัก; madhu = เหล้าองุ่น; madanasya = เพื่อความหลงใหล;
dīpanaṃ = จุดไฟ เผาไฟ; su+tantri = ดี สวยงาม, เป็นเครื่องสาย; gītaṃ = เพลง เสียง ดนตรี
(sutantri+gīta = เพลงอันบรรเลงด้วยเครื่องดนตรีที่ขึ้นสายไว้แล้วอย่างดี หรือเสียงเพลงที่ไพเราะ
อ่อนหวาน)

सररुकी 1 ฤดูร้อน (คร์รึชม)

นิตมบับิมบै: सदुकूलमेखलै:
स्तनै: सहाराभरणै: सचन्दनै: ।
शिरोरुहै: स्नानकषायवासितै:
स्त्रियो निदाघ शमयन्ति कामिनां ॥१:४॥

nitambabimbāiḥ sadukūlamekhalāiḥ
stanāiḥ saḥārābharāṇāiḥ sacandanāiḥ |
śiroruhāiḥ snānakaṣāyavāsitāiḥ
striyo nidāgha śamayanti kāmīnām ||1:4||

1:4 สตรียอมทำให้ความร่ำร้อนของชายคนรักสงบลงได้ด้วยสะโพกอันกลมกลิ้งซึ่งมีสายรัดเอวทำด้วย
ผ้าไหม(อย่างดี)คาดอยู่ ด้วยทรวงอกที่ลู่ปลิวด้วยกระแจะจันทน์ประดับด้วยสร้อยไข่มุก (และ) ด้วยผม
ที่นางได้ทำให้หอมกรุ่นด้วยน้ำมันใส่ผมอันสกัดทำจากยางไม้หอมซึ่งนางใช้ในเวลาสระสนาน

1:4 striyaḥ = สตรี; śamayanti = การทำให้สงบลง; nidāgha = ความร้อน, ฤดูร้อน; kāmīnām
= ของคนรัก; sa+dukūla+mekhalāiḥ =[Bah.] มีสายรัดเอวทำด้วยผ้าไหม; nitamba+bimbāiḥ
= บริเวณส่วนโค้งนูนกลมกลิ้งของสะโพก สะโพกอันกลมกลิ้งดงาม; stanāiḥ = ทรวงอกสตรี; sa+
hāra+ābharāṇāiḥ = (มีเครื่องประดับอันเป็นไปกับด้วยสร้อยไข่มุก); sa+candanāiḥ = กับ ที่เป็น
ไปด้วย, ไม้จันทน์ กระแจะจันทน์; śiro+ruhāiḥ = ผมบนศีรษะ; snāna+kaṣāya+vāsitāiḥ =
[Bah.] การอาบน้ำ, น้ำมันหอม, หอม (ด้วยกลิ่นหอม) “มีการทำให้หอมด้วยน้ำมันหอมในเวลาอาบ
น้ำ”

สรรคที่ 1 ฤตฺร้อน (ครีษม)

นิตานฺตลาक्षารสราगरञ्जितैर
 นิตम्बิनीनां चरणैः सनूपुरैः ।
 पदे पदे हंसरुतानुकारिभिर
 जनस्य चित्तं क्रियते समन्मथं ॥१.५॥

nitāntalākṣārasarāgarañjitāir
 nitambinīnāṃ caraṇāiḥ sanūpurāiḥ |
 pade pade haṃsarutānukāribhir
 janasya cittam kriyate samanmatham ||1:5||

1:5 บรรดาบุรุษล้วนมีจิตใจที่มัวเมาลุ่มหลงอยู่ในความรักเพราะเหตุด้วยเท้าของนางผู้มีสะโพกกลม
 กลิ้งดงามที่ย่อมให้เป็นสีแดงด้วยน้ำครั่งอย่างหนา (และมีกำไลข้อเท้าซึ่งมีลูกกระพรวนส่งเสียงดัง
 กรุงกริ่ง)เลียนแบบเสียงร้องของหงส์ในทุกอย่างก้าว

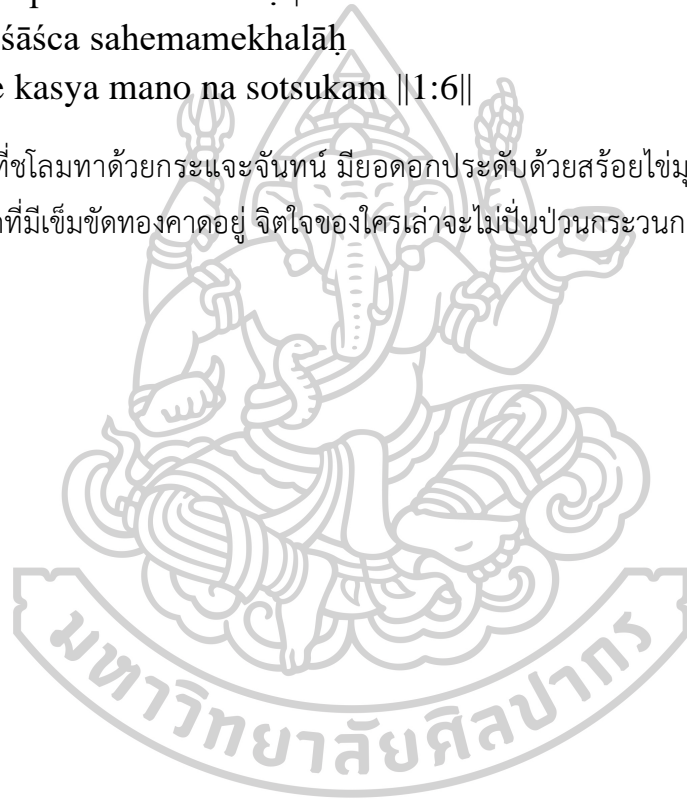
1:5 nitānta+lākṣā+rasa+rāga+rañjitāiḥ = [Bah.] มีการถูกย้อมให้เป็นสีแดงด้วยน้ำครั่งอย่าง
 หนา; sa+nūpurāiḥ = ด้วย มี, กำไลข้อเท้า (อันเป็นไปกับด้วยกำไลข้อเท้า กล่าวคือ มีกำไลข้อเท้า);
 pade+pade = [ทุก] อย่างก้าว; haṃsa+rutā = หงส์, ส่งเสียงร้อง; anukāribhiḥ = เลียนแบบ;
 nitambinīnāṃ = ผู้ที่มีสะโพกกลมกลิ้งดงาม; caraṇāiḥ = เท้า; cittam = หัวใจ, จิตใจ; janasya
 = ของคน; sa+manmatham+kriyate = ด้วย, แแรงกระตุ้น มัวเมา, ลุ่มหลงในความรัก

सररुकी 1 ฤคूर้อน (คूरูซุม)

पयोधराश्चन्दनपङ्कचर्चितास
तुषारगौरार्पितहारशेखराः ।
नितम्बदेशाश्च सहेममेखलाः
प्रकुर्वते कस्य मनो न सोत्सुकं ॥१:६॥

payodharāścandanapaṅkacarcitās
tuṣāragāurārpitahāraśekharaḥ |
nitambadeśāśca sahemamekhalāḥ
prakurvate kasya mano na sotsukam ||1:6||

1:6 ทรวงอกที่ขโลมทาด้วยกระแจะจันทน์ มียอดอกประดับด้วยสร้อยไข่มุกที่มีสีขาวราวหิมะ กับ บริเวณสะโพกที่มีเข็มขัดทองคำอยู่ จิตใจของใครเล่าจะไม่ป่นป่วนกระวนกระวาย(ด้วยสิ่งที่เฝ้าชวน เช่นนี้)

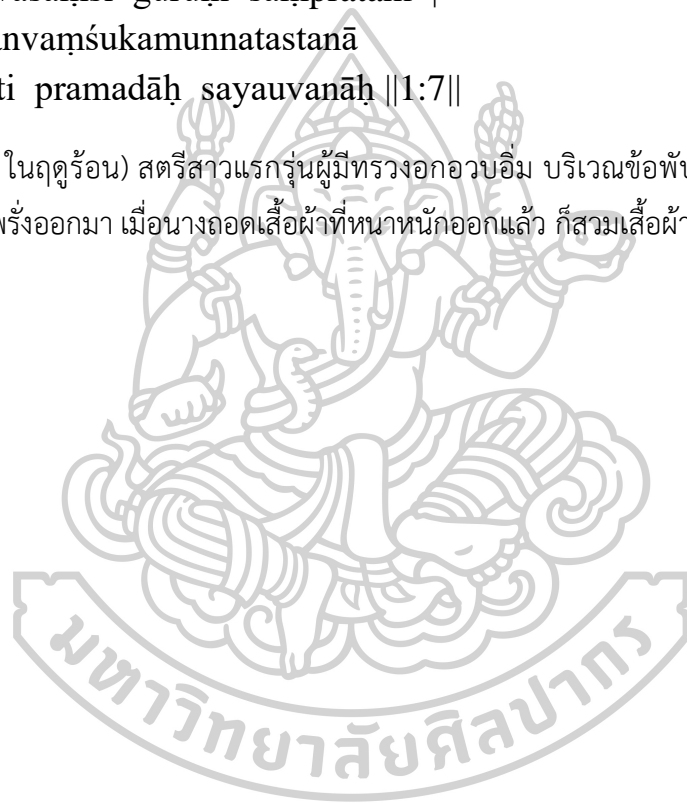
1:6 payodhara(payaḥ+dharāḥ) = ทรวงอกสตรี; candana = กระแจะจันทน์ ไม้จันทน์; paṅka = กลิ่น; carcitās (√carc) = ฉาบ ทา ลูบไล้; tuṣāra = หิมะ น้ำแข็ง; gāura = สีขาว; arpita = ลูบไล้ ขโลมทา; hāra = สร้อยไข่มุก; śekharaḥ = เนินของทรวงอก; tuṣāra+gāura+arpita+hāra +śekharaḥ = [Bah.] มียอด(ของทรวงอก) อันบุคคลยังสร้อยไข่มุกซึ่งมีสีขาวเพียงดั่งหิมะให้วางอยู่ แล้ว; sa+hema+mekhalāḥ = ด้วย, ทอง, สายคาด; nitamba+deśās+ca = สะโพก, บริเวณ, และ; kasya = ของใคร; manah = หัวใจ จิตใจ; sa+utsukam = มีความกระวนกระวายอยากได้, มีความปรารถนาอย่างรุนแรง; na+pra+kurvate = ไม่ป่นป่วน

सररुคที่ 1 ฤคूर้อน (คूरูีม)

समुदुतसुवेदचितुङुगसंधुयो
 वलुमुचुय वुसुंसल गुुरूणल सलुमुप्रतं ।
 सुतनेषु तनुवंशुकमुनुनतसुतनुल
 नलवेशुयनुतल प्रुढदलः सयुवुनलः ॥१ः७॥

samudnatasvedacitāṅgasamdhayo
 vimucya vāsāṃsi gurūṇi sāmpratam |
 staneṣu tanvaṃśukamunnatastanā
 niveśayanti pramadāḥ sayauvanāḥ ||1:7||

1:7 ยามนี้ (= ในฤคूर้อน) สตรีสาวแรกูุ่นผู้มื้ทรวงอกอวบอีม บริเวณข้อพับของแขนขาเต็มไปดว้ย
 เห่งที่ผุดพुरु้งออกมา เมื่อนางถอดเสื้อฝูที่หนานักอกแล้ว ก็สวมเสื้อฝูที่บางเบา (ปิด)บนทรวง
 ออกแทน

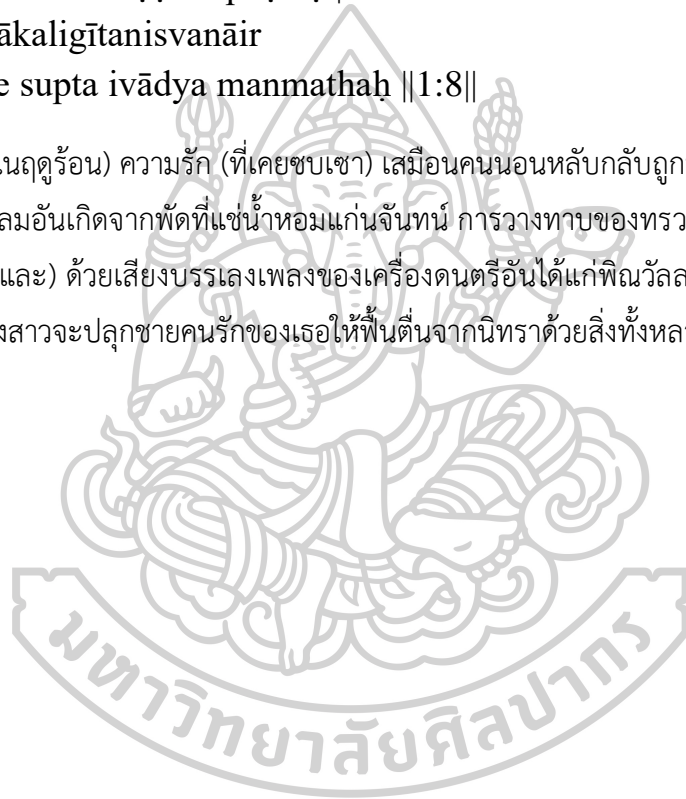
1:7 sam+udnata+sveda+cita+aṅga+samdhayaḥ = [Bah.] มีข้อต่อ (หรือข้อพับ) ของแขนขา
 เต็มไปดว้ยเห่งที่ผุดพुरु้งขึ้นมมาแล้ว; sa+yauvanāḥ = ดว้ย ผู้หญิงแรกูุ่น; unnata+stanāḥ = ยก
 สูง ยอด, ทรวงอกอวบอีม; pramadāḥ = หญิงสาวสวย, ภรรยา, ผู้หญิง; sāmpratam = ยามนี้ (=ใน
 ฤคूर้อนนี้); vimucya = ถอดออก; gurūṇi = น้่านักมก; vāsāṃsi = เครื่องแต่งกาย, เสื้อฝู;
 staneṣu = ที่ทรวงอก; tanu+aṃśukam = บางเบา, ฝู เสื้อฝู; niveśayanti = ใส้ สวม

सररुकी 1 ฤดูร้อน (ครู้ชม)

सचन्दनाम्बुव्यजनोद्भवानिलैः
सहारयष्टिस्तनमण्डलार्पणैः ।
सवल्लकीकाकलिगीतनिस्वनैरः
विबोध्यते सुप्त इवाद्य मन्मथः ॥१:८ ॥

sacandanāmbuvyajanodbhavānilāiḥ
sahārayaṣṭistanamaṇḍalārpaṇāiḥ |
savallakīkākaligītanisvanāir
vibodhyate supta ivādya manmathah ||1:8||

1:8 ยามนี้ (=ในฤดูร้อน) ความรัก (ที่เคยชอบเขา) เหมือนคนนอนหลับกลับถูกปลุกให้ตื่นตัวขึ้นได้อย่าง
พิเศษด้วยสายลมอันเกิดจากพัดที่แช่น้ำหอมแก่นจันทน์ การวางทาบของทรวงอกซึ่งมีสายสร้อยไข่มุก
(ประดับอยู่) (และ) ด้วยเสียงบรรเลงเพลงของเครื่องดนตรีอันได้แก่พิณวัลลกีและกากลิ (ในทำนอง
เดียวกับที่หญิงสาวจะปลุกชายคนรักของเธอให้ฟื้นตื่นจากนิทราด้วยสิ่งทั้งหลายเหล่านี้เช่นกัน)

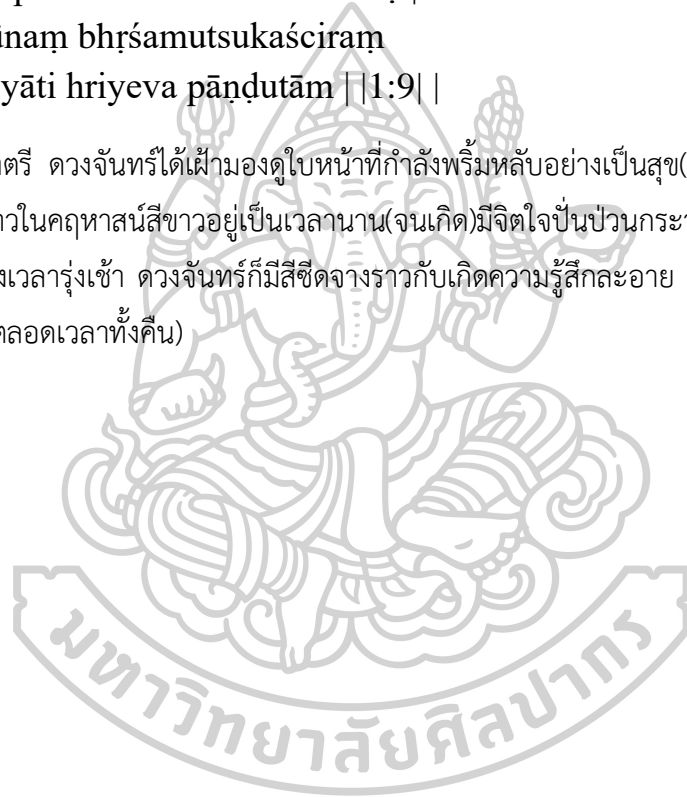
1:8 vyajana+udbhava = โดยพัด, เกิดจาก; sa+candana+ambu = ประกอบด้วย, (กลิ่นหอม)
ของแก่นจันทน์, น้ำ; anilāiḥ = ลม; (sa+candana+ambu+vyajana+udbhava+anilāiḥ = ด้วย
สายลมอันเกิดจากพัดที่แช่น้ำหอมแก่นจันทน์); sa+hāra+yaṣṭi = กับ, ไข่มุก, สร้อย; stana+
maṇḍala+arpaṇāiḥ = การวางทาบของทรวงอก; sa = กับ; vallakī = เครื่องสาย พิณวัลลกี;
kākali+gīta = พิณกากลิ, บรรเลง; nisvanāiḥ = เสียง; adya = วันนี้, ยามนี้ (=ในฤดูร้อน);
supta+iva+manmatha = นอนหลับสนิท, ราวกับว่า, กามเทพ; vibodhyate = ถูกปลุกให้ตื่นขึ้น

सररुकी 1 ฤตุร้อน (คร์รือม)

सलतेषु हर्म्येषु नलशासु योषलतां
सुखप्रसुप्तानल मुखानल चन्द्रमाः ।
वललोक्य नूनं भृशमुत्सुकश्चलरं
नलशाक्षये यातल हलयेव पाण्डुतां ॥१:९॥

sitesu harmyeshu nisāsu yoṣītām
sukhaprasuptāni mukhāni candramāḥ |
vilokya nūnaṃ bhṛśamutsukaściraṃ
niśakṣaye yāti hriyeva pāṇḍutām ||1:9||

1:9 ในยามราตรี ดวงจันทร์ได้เฝ้ามองดูใบหน้าที่กำลังพริ้มหลับอย่างเป็นสุข(หรือกำลังหลับสนิท)ของบรรดาหญิงสาวในคฤหาสน์สีขาวอยู่เป็นเวลานาน(จนเกิด)มีจิตใจปั่นป่วนกระวนกระวายอย่างรุนแรงยิ่ง ครั้นเมื่อถึงเวลารุ่งเช้า ดวงจันทร์ก็มีสีซีดจางราวกับเกิดความรู้สึกละลาย (ที่ไปแอบจ้องดูผู้หญิงซึ่งกำลังหลับอยู่ตลอดเวลาทั้งคืน)

1:9 candramāḥ = ดวงจันทร์ (ในที่นี้ใช้ในความหมายของจันทร์เทพ เทพบุตรรูปงามผู้มีชายาถึง 27 นาง); nisāsu = ในเวลากลางคืน; sitesu+harmyeshu = สีขาว, ในคฤหาสน์; yoṣītām = หญิงหญิงสาว; sukha+pra+suptāni = สบาย, ดี, หลับ; ciram+vilokya = เป็นเวลานาน, ในการมองเห็น; mukhāni = ใบหน้า; bhṛśam+utsukaḥ = อย่างรุนแรง, จิตใจปั่นป่วนกระวนกระวาย; niśa+kṣaye = กลางคืน เมื่อลดน้อยลง, เมื่อถึงเวลาเช้า; hriyā+iva = ความอาย ความละอาย (ต่อบาป), ราวกับว่า; yāti+pāṇḍutām = ไปสู่, ความซีดเซียว; nūnaṃ = เพราะว่าจะ

सररुคที่ 1 ฤคूर้อน (คूरูซุม)

असह्यवातोद्धतरेणुमण्डला
प्रचण्डसूर्यातपतापिता मही ।
न शक्यते द्रष्टुमपि प्रवासिभिः
प्रियावियोगानलदग्धमानसैः ॥१:१०॥

asahyavātodghatareṇumaṇḍalā
pracāṇḍasūryātapatāpitā mahī |
na śakyate draṣṭumapi pravāsibhiḥ
priyāviyogānaladagdhamaṇasāiḥ ||1:10||

1:10 “พื้นดินซึ่งมีอาณาบริเวณโดยรอบของฝุ่นอันลมซึ่งแรงจัดหอบพัดให้ปลิวฟุ้งขึ้นไป (และ) ซึ่งมีการถูกทำให้ร้อนโดยความร้อนจากดวงอาทิตย์ที่แรงกล้าอันคนเดินทางไกลทั้งหลายผู้มีจิตใจอันไฟแห่งการพลัดพรากจากหญิงคนรักเผาไหม้แล้ว ย่อมไม่สามารถแม้เพื่อที่จะมองดูได้”

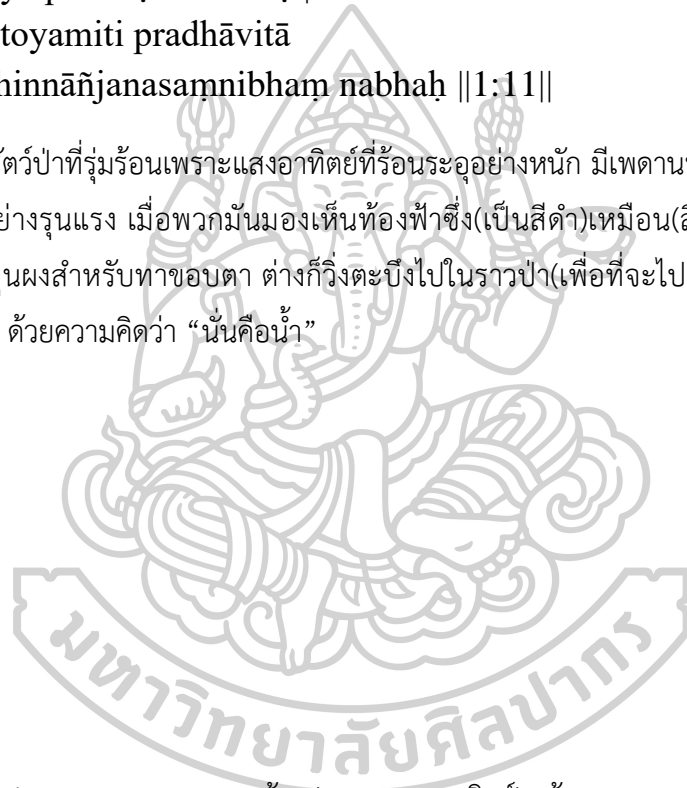
1:10 a+sahya = ไม่ทน; vāta+udghata = โดยลม, แรงจัด ยกกระดับขึ้น; reṇu+maṇḍalā = ฝุ่น, ลมแรงจัดหอบพัดปลิวฟุ้ง; a+sahya+vāta+udghata+reṇu+maṇḍalā = [Bah.] มีอาณาบริเวณของฝุ่นอันลมซึ่งไม่อาจจะต้านทานไหว (คือ ลมซึ่งแรงจัด)หอบพัดให้ปลิวฟุ้งขึ้นไป (มีลักษณะคล้ายลำเสานี้ เป็นภาพที่จะพบเห็นได้ทั่วไปในช่วงฤดูร้อนของอินเดีย); pracāṇḍa+sūrya = ส่องแสงสว่างแรง กล้า, ดวงอาทิตย์; ātapa+āpi+mahī = ความร้อนของ (ดวงอาทิตย์) แสงอาทิตย์, แม่, พื้นดิน; priyā+viyoga+anala = หญิงคนรัก, การพลัดพรากจาก, ของเปลวไฟ; dagdha+mānasāiḥ = ถูกไฟไหม้ เผาผลาญโดยไฟ, ผู้มีจิตใจ; priyā+viyoga+anala+dagdha+mānasāiḥ =[Bah.] มีจิตใจอันไฟแห่งการพลัดพรากจากหญิงคนรักเผาเผา(ให้ทุกข์ทรมาน)แล้ว; pravāsibhiḥ = โดยผู้เดินทาง; draṣṭum+api = เพื่อดู, แม่; na+śakyate = ไม่, เป็นไปได้ (ย่อมไม่สามารถ)

सररुคที่ 1 ฤคूर้อน (คूरूसุม)

มूरูเก: ปรุคणुडुकตปตुकปुकตुक บूरुशं
 तूरुषुक महुतुकुक ปรुकशुकुकतुकुकलव: |
 वनुुकनुतरुक तुुकुकมुकुक ปรुधुकुकवुकतुक
 नुकुकुकुक ษुक ษुकनुुकुकनुुकनुुकनुुकनुुकनुुक नभ: ||1:11||

mrgāḥ pracandātapatāpitā bhr̥śam
 tr̥ṣā mahatyā pariśuṣkatālavah |
 vanāntare toyamiti pradhāvitā
 nirīkṣya bhinnāñjanasam̐nibham nabhaḥ ||1:11||

1:11 บรรดาสัตว์ป่าที่รุ่มร้อนเพราะแสงอาทิตย์ที่ร้อนระอุอย่างหนัก มีเพดานปากที่แห้งผากด้วยความ
 กระจายน้ำอย่างรุนแรง เมื่อพวกมันมองเห็นท้องฟ้าซึ่งเป็นสีดำเหมือน(สีของ) เครื่องสำอางที่มี
 ลักษณะเป็นฝุ่นผงสำหรับทาขอบตา ต่างก็วิ่งตะบึงไปในราวป่า(เพื่อที่จะไปยังขอบฟ้าที่มองเห็นอยู่
 ข้างหน้าลิบๆ) ด้วยความคิดว่า “นั่นคือน้ำ”

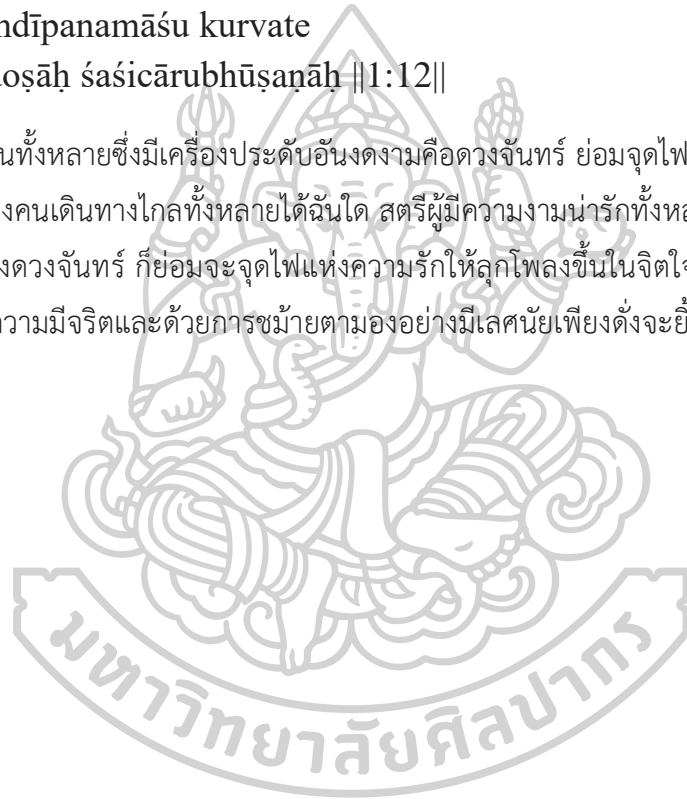
1:11 pracandā+ātapa = ความรุ่มร้อน(เพราะแสงอาทิตย์), ร้อนระอุ; mrgāḥ = บรรดาสัตว์ป่า
 เนื้อ; tāpitā = ทำให้แห้ง, คอแห้ง; mahatyā+tr̥ṣā = อย่างยิ่ง, ด้วยความกระจาย; bhr̥śam = อย่าง
 รุนแรง; pariśuṣka+tālavah = แห้งผาก, เพดานปาก = [Bah.] มีเพดานปากอันแห้งผาก;
 vana+antare = ป่า, ท่ามกลาง ระหว่าง; nirīkṣya = เมื่อเห็น; bhinna+añjana = เครื่องสำอางซึ่ง
 มีลักษณะเป็นขี้ผึ้งหรือผงเหนียวๆ สีดำสำหรับใช้ป้ายขอบตา; sam̐nibham = (ใช้ต่อท้ายบทสมาส
 “เหมือน, คล้ายกับ”); nabhaḥ = บนท้องฟ้า; toyam+iti = น้ำ, ดังนั้น ด้วยเหตุนี้ (นั่นคือน้ำ);
 pradhāvitā = เร่งรีบ (โดยภาพลวงตา mirages)

सररकती 1 ँदुरीऑन (कुरीऑम)

सविव्रमैः सस्मितजिह्मवीक्षितैर्
 विलासवत्यो मनसि प्रवासिनां ।
 अनङ्गसंदीपनमाशु कुर्वते
 यथा प्रदोषाः शशिचारुभूषणाः ॥१:१२ ॥

savibhramāiḥ sasmitajihmavīkṣitāir
 vilāsavatyo manasi pravāsinām |
 anaṅgasam̐dīpanamāśu kurvate
 yathā pradoṣāḥ śaśicārubhūṣanāḥ ||1:12||

1:12 “ยามเย็นทั้งหลายซึ่งมีเครื่องประดับอันงดงามคือดวงจันทร์ ย่อมจุดไฟแห่งความรักให้ลูกโพล่ง
 ขึ้นในจิตใจของคนเดินทางไกลทั้งหลายได้ฉับไค สตรีผู้มีความงามน่ารักทั้งหลายผู้มีเครื่องประดับอัน
 งดงามเพียงดั่งดวงจันทร์ ก็ย่อมจะจุดไฟแห่งความรักให้ลูกโพล่งขึ้นในจิตใจของคนเดินทางไกลทั้ง
 หลายได้ด้วยความมีจริตและด้วยการขม้ายตามองอย่างมีเสศนัยเพียงดั่งจะยืมให้ (หรือ เจือด้วยรอย
 ยืม) ฉับนั้น”

1:12 vilāsavatyḥa = หญิงผู้มีจริตงามน่ารัก, หญิงผู้มีความงามเป็นเสน่ห์; yathā+pradoṣāḥ =
 ไกล่เคียงกับ พอๆ กับ, พลบค่ำ สนธยา; śaśi+cāru+bhūṣanāḥ = ดวงจันทร์, สวยงาม,
 เครื่องประดับ; sa+vibhramāiḥ = มีจริตที่เข้ายวน การเกี้ยวพาราสี ความงามเป็นเสน่ห์; sasmita
 = ยืม; jihma+vīkṣitāiḥ = เจ้าเล่ห์ มีเล่ห์เหลี่ยม บิด งอ, มองดู; manasi+pravāsinām = หัวใจ
 จิตใจ, ของผู้เดินทาง; anaṅga = กามเทพ ความรัก; sam̐dīpanam = การจุดไฟ การเร้าใจ;
 āśu+kurvate = อย่างรวดเร็ว โดยฉับพลันทันที, (ผู้หญิง) กำลังก่อให้เกิด

सररुकी 1 ฤตุร้อน (คร์รึษม)

तृषा महत्या हतविक्रमोद्यमः
 श्वसन्मुहुर्दूरविदारिताननः ।
 न हन्त्यदूरेऽपि गजान्मृगेश्वरो
 विलोलजिह्वश्चलिताग्रकेसरः ॥१:१४॥

trṣā mahatyā hatavikramodyamaḥ
 śvasanmuhurdūravīdarītānanaḥ |
 na hantya-dūre'pi gajān-mṛgeśvaro
 vilolajihvaścalitagrakesaraḥ ||1:14 ||

1:14 สิงโตซึ่งถูกรัด (ความร้อนจัดของอากาศในฤตุร้อน) บั่นทอนความกล้าหาญและความพากเพียร (ในการล่าเหยื่อ) จนมลายหายไปหมดสิ้น มันหายใจหอบอยู่ตลอดเวลา ปากอ้ากว้าง (และ) แลบลิ้นไปมา ปลายขนคอของมันสั้นไหว (เนื่องจากอาการหอบหายใจ) มันไม่ฆ่าพวกช้างทั้งหลายแม้จะอยู่ไม่ไกล เพราะความกระหายน้ำอย่างรุนแรง

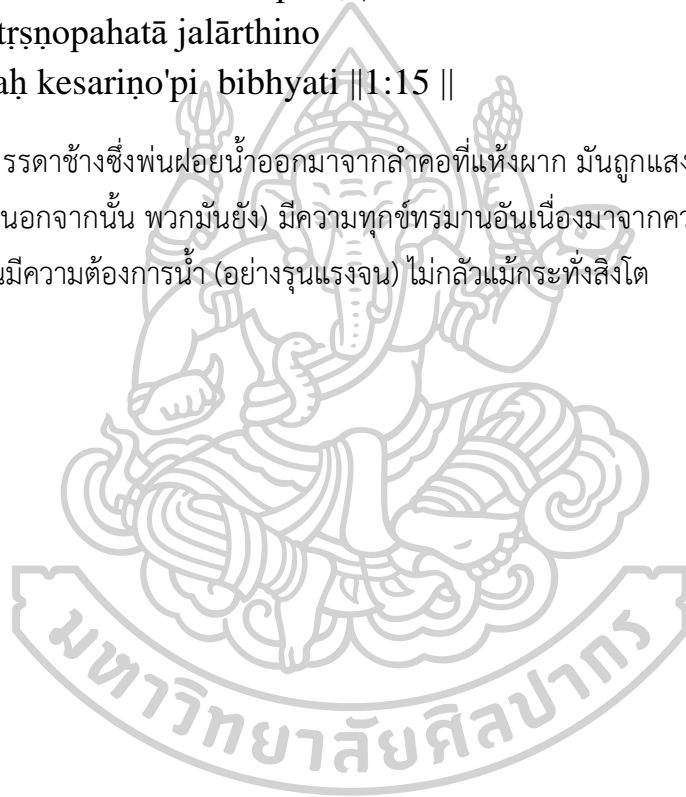
1:14 mahatyā+trṣā = ผิดปกติ, กระหายน้ำ; (hatavikramodyamaḥ) hata+vikrama+udyamaḥ = ขัดขวาง บั่นทอน, ความกล้าหาญ, ความพากเพียร ความพยายาม; dūra+vidārita+ānanaḥ = กว้างมาก, อ้าปาก, ปาก หน้า = [Bah.] มีปากที่อ้ากว้างอย่างมาก; vi+lola+jihvaḥ = ยาวขึ้น, ห้อย, ลิ้น; muhuḥ+śvasan = บ่อยๆ ตลอดเวลา, หายใจหอบ; calita+agra+kesaraḥ = การปัด, หน้าผาก, ขนคอสัตว์(เช่น ขนคอของสิงโต เป็นต้น); mṛga +īśvaraḥ = สัตว์ป่าทั้งหลาย, ผู้เป็นใหญ่ (ผู้เป็นใหญ่แห่งสัตว์ป่าทั้งหลาย คือ สิงโต); a+dūre+api = ไม่ห่างไกล, แม้กระทั่ง (แม้จะอยู่ใกล้ๆ); na+hanta+gajān = ไม่, ฆ่า[ตะบป], ช้าง

सररुคที่ 1 ฤคอร้อน (คร์รึษม)

วิशुष्ककण्ठोद्गतसीकराम्भसो
गभस्तिभिर्भानुमतोऽनुतापिताः ।
प्रवृद्धतृष्णोपहता जलार्थिनो
न दन्तिनः केसरिणोऽपि बिभ्यति ॥१:१५॥

viśuṣkakaṅṭhodgataśīkarāmbhaso
gabhastibhirbhānumato'bhitāpitāḥ |
pravṛddhatṛṣṇopahatā jalārthino
na dantiṇaḥ kesariṇo'pi bibhyati ||1:15 ||

1:15 (ส่วน) บรรดาข้างซึ่งพ่นฝอยน้ำออกมาจากลำคอที่แห้งผาก มันถูกแสงอาทิตย์แผดเผาจนรู้สึกร้อนอย่างยิ่ง (นอกจากนั้น พวกมันยัง) มีความทุกข์ทรมานอันเนื่องมาจากความกระหายน้ำที่ทวีมากยิ่งขึ้นทุกที มันมีความต้องการน้ำ (อย่างรุนแรงจน) ไม่กลัวแม้กระทั่งสิ่งโต

1:15 vi+śuṣka+kaṅṭha = แท้จริง, แห้ง, คอ; śīkara+ambhasaḥ = ละอองน้ำ, มีน้ำ; udgatam = ออกมา, น้ำลายฟอง (โดยวงข้าง); bhānumataḥ+gabhastibhiḥ = โดยดวงอาทิตย์, แสงแดด รังสี; anutāpitāḥ = ไหม้เกรียมมาก; pravṛddha+trṣṇaḥ+apahatā = ทวีมากยิ่งขึ้น, ความกระหายน้ำ, เอาชนะ; jala+arthinaḥ = น้ำ, ผู้แสวงหา = [Bah.] มีน้ำเป็นของต้องประสงค์, มีน้ำเป็นสิ่งที่ต้องการ; dantiṇ = ข้าง; api = แม้กระทั่ง; kesariṇaḥ+na+bibhyati = สิ่งโต, ไม่, กลัว

सररुकी 1 ฤคूर้อน (คूरูษุม)

हुतलग्निकल्पैः सवितुर्गभस्तिभिः
कललपिनः कललन्तशरीरचेतसः ।
न भोगिनं घ्नन्ति समीपवर्तिनं
कललपचक्रेषु निवेशितलननं ॥१:१६॥

hutāgnikalpāiḥ saviturgabhastibhiḥ
kalāpinaḥ klāntaśarīracetasah |
na bhoginaṃ ghnanti samīpavartinaṃ
kalāpacakreṣu niveśitānanam ||1:16||

1:16 นกยุงซึ่งมีรลंगกายเหนือยอ่อนและจิตใจหดหู่เพราะแสงของดวงอาทิตย์ที่ (ร้อนแรง) เกือบเสมอเหมือนกับไฟในยัญพิธี ย่อมไม่ (คิดอยากรจะ) ฆลंगูที่เลื้อยเข้ามาพักพิงอยู่ใกล้ๆ (ทั้งๆ) ที่ (งูซึ่งเป็นศัตรูร้ายโดยธรรมชาติของมัน) ได้ยื่นหัวเข้าไปใต้แพนหาง (เพื่ออาศัยร่วมเงา)

1:16 savituh = ดวงอาทิตย์; gabhasti = แสงตะวัน; huta+agni+kalpāiḥ = เต้นซัด สว่างขึ้น, พิธีกรรม, เหมือนไฟ (kalpa ใช้ต่อท้ายค่านาม หรือคุณศัพท์ = “เกือบเหมือน, เกือบเท่า กัน” แสดงความหมายคล้ายคลึงโดยมีความด้อยกว่ากันเพียงเล็กน้อยเท่านั้น); klānta+śarīra+cetasah = ร่วงโรย, รลंगกาย, จิตวิญญูณ = [Bah.] มีรลंगกายที่เหนือยอ่อนและจิตใจที่สลดหดหู่แล้ว; kalāpinaḥ = นกยุง; kalāpa+cakreṣu = แพนหาง, ของขนนกยุง; niveśita+ānanam = วางไว้ใน เข้าไปใน, ใบหน้า; na+ghnant+bhoginaṃ = ไม่, ฆลंगู, งู; samīpa+vartinaṃ = ใกล้เคียง ติดกัน, ผู้อยู่

สรรคที่ 1 ฤๅร้อน (ครีษม)

सभद्रमुस्तं परिशुष्ककर्म
सरः खनन्नायतपोतृमण्डलैः ।
रवेर्मयूखैरभितापितो भृशं
वराहयूथो विशतीव भूतलं ॥१:१७॥

sabhadramustam pariśuṣkakardamaṃ
saraḥ khanannāyatapotramanḍalāiḥ |
raveramayūkhāirabhitāpito bhṛśam
varāhayūtho viśatīva bhūtalam ||1:17||

1:17 (ฝ่าย) ฝูงหมูป่าซึ่งถูกแสงของดวงอาทิตย์แผดเผาอย่างรุนแรง ก็กำลังก้มหน้าก้มตาขุดบ่อน้ำอันเป็นดินโคลนที่แห้งผาก (และ) มีหญ้าแห้งหมูขึ้นอยู่ด้วยสันจมูกกลมๆ ที่ยื่นยาวออกมาราวกับจะขำ แรกพื้นดินลงไป (เพื่อหลบหนีความร้อนจากแสงอาทิตย์)

1:17 sa+bhadramustam = พื้นที่, มีหญ้าแห้งหมู(ขึ้นอยู่); pariśuṣka+kardama = แห้งผาก, ดินโคลน หล่มโคลน (=อันเป็นดินโคลนที่แห้งผาก); saraḥ = บ่อน้ำ (หนองน้ำ); āyata+potra+manḍalāiḥ = จมูกที่ยาว, จมูกหมู, โค้งมน กลม; khanan = เรื่องการขุด; raveḥ+mayūkhāiḥ = โดยแสงอาทิตย์, รังสี; bhṛśam+abhitāpitaḥ = อย่างรุนแรง, ร้อนระอุ; varāha+yūthaḥ = หมูป่า, ฝูง โขลงหมูป่า; viśati+iva+bhū+talam = เพื่อให้, ราวกับว่า, พื้นดิน เข้าสู่ภายใน (ราวกับจะขำ แรกพื้นดินลงไป)

सररुकी 1 ฤคूर้อน (คूरูีม)

วิวสวตา तीक्षणतरांशुमालिना
सपङ्कतोयात्सरसोऽभितापितः ।
उत्प्लुत्य भेकस्तृषितस्य भोगिनः
फणातपत्रस्य तले निषीदति ॥१:१८॥

vivasvatā tīkṣṇatarāṃsumālinā
sapaṅkatoyatsaraso' bhitāpitaḥ |
utplutya bhekastr̥ṣitasya bhoginaḥ
phaṇātapatrasya tale niṣīdati ||1:18||

1:18 กบซึ่งฤคพระวิวิสวัตผู้ประดับด้วยพวงมาลาคือรัศมีอันร้อนแรง (= ดวงอาทิตย์) แผลดเผาอย่าง
หนัก เมื่อกระโดดขึ้นมาจากสระที่น้ำ(ได้เหือดแห้ง)เป็นโคลนตมแล้ว ก็หมอบหลบ (แดด)อยู่ภายใต้ร่ม
คือ แม่เบี้ยของงูที่กำลังกระหายน้ำ

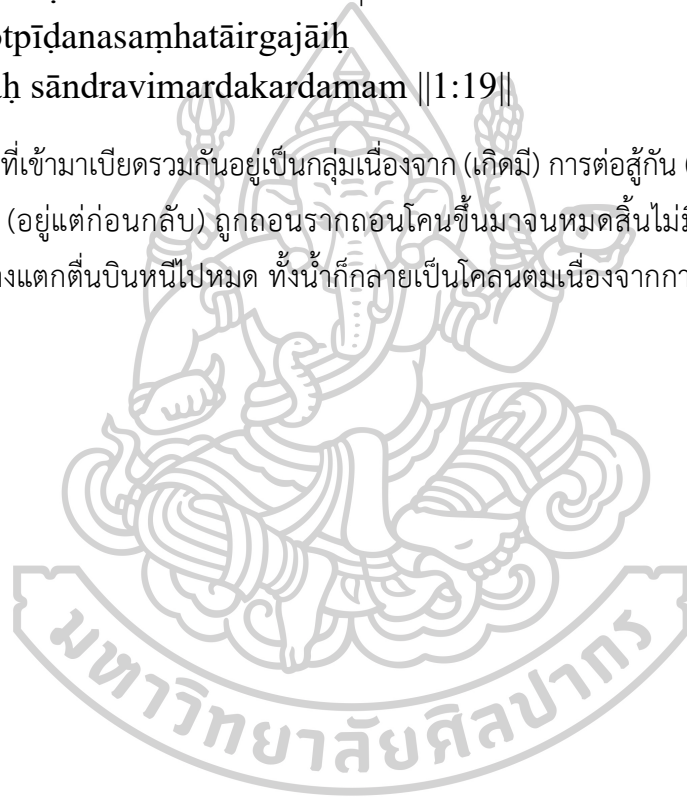
1:18 tīkṣṇa+tara+aṃsu+mālinā = [Bah.] มีพวงมาลา คือรัศมีร้อนแรงยิ่ง; vivasvatā = ดวง
อาทิตย์ อาทิตย์เทพ; abhitāpitaḥ = อ่อนมาก; bhekaḥ = กบ; ut+plutya = ขึ้น, กระโดด; sa+
paṅka+toyat+sarasaḥ = ด้วยโคลน, จากน้ำโคลน, บ่อ; tr̥ṣitasya bhoginaḥ = กระหายน้ำ, งู;
phaṇa+ātapa = แม่เบี้ยของงู, ร่ม (กันแดด); tale = ภายใต้พื้นร่ม (เงา); niṣīdati = นั่งลง

สรรคที่ 1 ฤๅร้อน (ครีๅม)

समुद्धृताशेषमृणालजालकं
विपन्नमीनं द्रुतभीतसारसं ।
परस्परोत्पीडनसंहतैर्गजैः
कृतं सरः सान्द्रविमर्दकर्म ॥१:१९॥

samuddhṛtāśeṣamṛṇājālakam
vipannaminam drutabhītasārasam |
parasprarotpīḍanasamhatāirgajāih
kṛtam sarah sāndravimardakardamam ||1:19||

1:19 พวกช่างที่เข้ามาเบียดรวมกันอยู่เป็นกลุ่มเนื่องจาก (เกิดมี) การต่อสู้กัน (เป็นเหตุ) ทำให้สระ (ซึ่งเคย) มีกอบัว (อยู่แต่ก่อนกลับ) ถูกถอนรากถอนโคนขึ้นมาจนหมดสิ้นไม่มีเหลือ ปลาตายเกลี้ยง บรรดาหงส์ต่างแตกตื่นบินหนีไปหมด ทั้งน้ำก็กลายเป็นโคลนตมเนื่องจากการเหยียบย่ำอย่างรุนแรงของช่าง

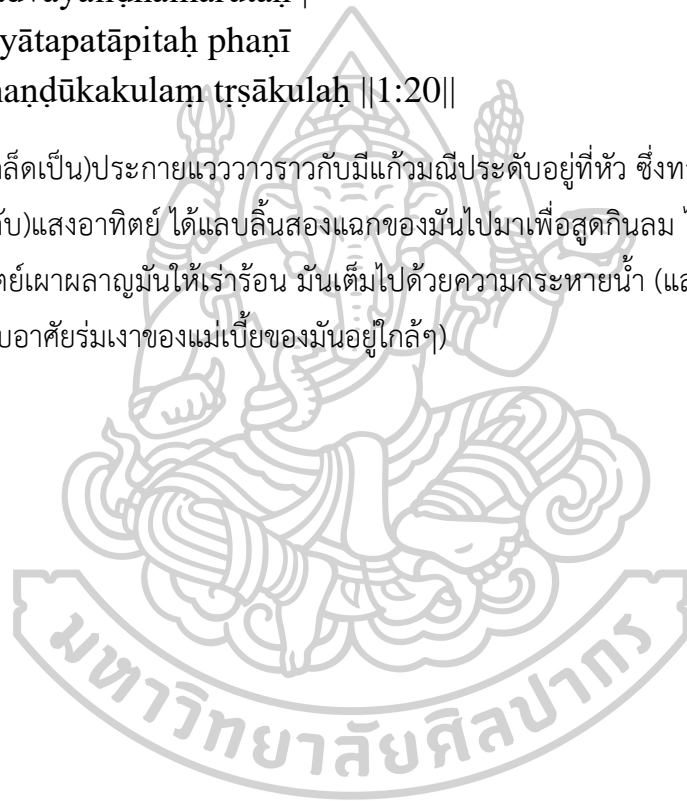
1:19 parah+para = แต่ละอัน, ต่อกัน; utpīdana = การชน การกระทบกระทั่งกัน; samhatāih +gajāih+sārah = การเข้ามาเบียดอยู่รวมกัน, ช่าง, แรงกระทบอย่างแรง; sam+ut+dhṛtā (√dhṛ) = ยกขึ้นพร้อม ถูกถอนรากถอนโคนขึ้นมาจนหมดสิ้น; a+śeṣa = ไม่มีเหลือ; mṛṇāla = สายบัว; jālakam = ร่วงแห กอไม้; = โคลนตม; kṛtam+vipanna+minam = ทำให้, ตาย, ปลา; druta+bhīta+sārasam = บินหนี, ด้วยความกลัว, หงส์; sāndra = ที่รุนแรง; vimarda = “การกด การบด” ในที่นี้ใช้กับช่าง แปลว่า การเหยียบย่ำ การกระทืบ; kardamam = ทำให้เป็น (พื้นของสระถูกทำให้เป็นแบบนี้)

सररुคที่ 1 ฤคอร้อน (คร์รึษม)

रविप्रभोद्धिन्नशिरोमणिप्रभो
 विलोलजिह्वाद्वयलीढमारुतः ।
 विषाग्निसूर्यातपतापितः फणी
 न हन्ति मण्डूककुलं तृषाकुलः ॥१:२०॥

raviprabhodbhinnaśiromaṇiprabho
 vilolajihvādvayalīḍhamārutah |
 viṣāgnisūryātapatāpitaḥ phaṇī
 na hanti maṇḍūkakuḷam tṛṣākulaḥ ||1:20||

1:20 รุซึ่งมี(เกล็ดเป็น)ประกายแวงวาวราวกับมีแก้วมณีประดับอยู่ที่หัว ซึ่งทอแสงระย้าออกมาเนื่อง
 จาก(กระทบกับ)แสงอาทิตย์ ได้แลบลิ้นสองแฉกของมันไปมาเพื่อสูดกินลม ไฟของพิช(ในตัวมันเอง)
 และแสงอาทิตย์เผาผลาญมันให้เราร้อน มันเต็มไปด้วยความกระหายน้ำ (และดั่งนั้นจึง) ไม่ฆ่าฝูงกบ
 (ที่เข้ามาหมอบอาศัยร่มเงาของแม่เป็ยของมันอยู่ใกล้ๆ)

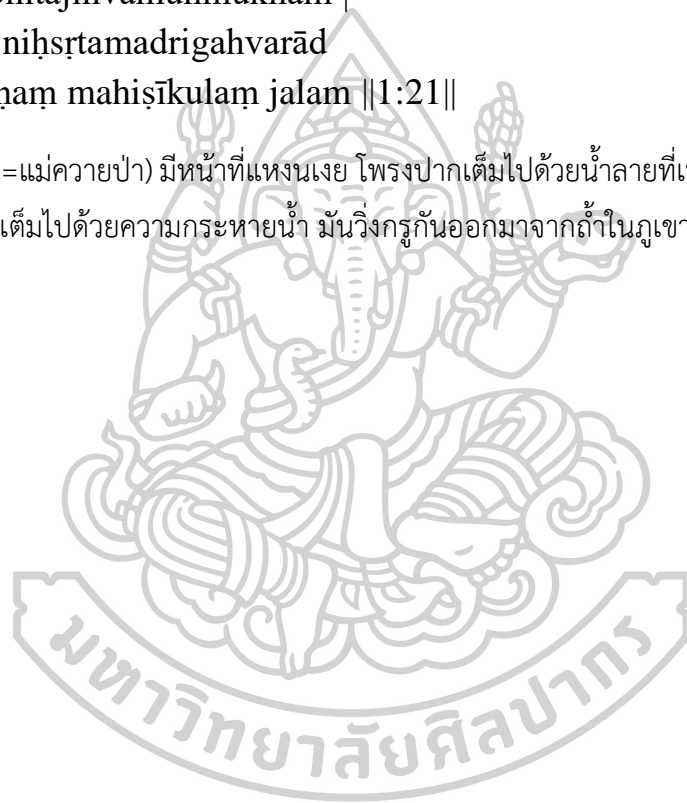
1:20 ravi+prabhā = พระอาทิตย์, ส่องแสงสว่าง; sama = คล้ายกับ; ut+bhinna = ที่เกิดมีขึ้น
 ซึ่งปรากฏ; śiraḥ+maṇni+prabhaḥ = ศีรษะ หัว, ด้วยอัญมณี, มีแสงแวววาวเหมือน...(prabhaḥ ใช้
 ต่อท้ายบทสมาส); vilola+jihvā+dvaya = ชยับ, ลิ้น, ทั้งสอง คู่ (ลิ้น); līḍha+mārutah = เลีย,
 (สูดกิน)ลม (ชาวอินเดียโบราณเชื่อกันว่า รุกินลมเป็นอาหาร ด้วยเหตุนี้จึงมีสมญาว่า “pavanāsana”
 บ้าง “vātabhuk” บ้าง ซึ่งแปลว่า “ผู้กินลม”); viṣa+agni+sūrya+atapa = โดยพิช, ไฟ ดวงอา
 ทิตย์, ไหม้ไฟ; tāpitaḥ = เกรียม; tṛṣa+ākulaḥ = เต็มไปด้วยความกระหายน้ำ; phaṇī = อันที่มีแม่
 เป็ย; maṇḍūka+kuḷam = กบ, ฝูง; na hanti = ไม่, ฆ่า

सररुकी 1 ฤคूर้อน (คूरูีม)

सफेनलालावृतवक्त्रसम्पुटं
 विनिःसृतालोहितजिह्वमुन्मुखं ।
 तृषाकुलं निःसृतमद्रिगह्वराद्
 अवेक्षमाणं महिषीकुलं जलं ॥१:२१॥

saphenalālāvṛtavaktrasamputam
 viniḥsṛtālohitajihvamunmukham |
 tṛṣākulaṃ niḥsṛtamadrigahvarād
 avekṣamāṇaṃ mahiṣīkulaṃ jalam ||1:21||

1:21 ผุงมหิषี(=แม่ควายป่า) มีหน้าที่แหงนเงย โพรงปากเต็มไปด้วยน้ำลายที่เป็นฟองฟอด มันแลบลิ้น
 สีแดงออกมา เต็มไปด้วยความกระหายน้ำ มันวิ่งกรูกันออกมาจากถ้ำในภูเขา (เพื่อ) เสาะแสวงหาน้ำ
 (กิน)

1:21 sa+phena = มีฟอง; lālā+āvṛta = ด้วยน้ำลาย; vaktra+samputam = ปาก, โพรง (กราม
 ล่างและกรามบน); sa+phena+lālā+āvṛta+vaktra+samputam = [Bah.] มีโพรงของปากอันเต็ม
 ไปด้วยน้ำลายที่เป็นฟองฟอด; viniḥsṛtā (√sr) = ยื่นออกมา; ālohita = สีแดง; jihvam = ด้วยลิ้น;
 tṛṣākulaṃ = โดยความกระหาย; jalam+avekṣamāṇaṃ = น้ำ, กำลังมองหา; unmukham = มี
 หน้าที่แหงนเงย ด้วยการยกหน้าขึ้น; mahiṣī+kulaṃ = แม่ควายป่า, ผุงของ; niḥsṛtam = กรูกัน
 ออกมา; adri+gahvarād = ภูเขา ก้อนหิน, ถ้ำ ที่หลบซ่อน

सररुकी 1 ฤคूर้อน (คूरูีม)

พตุतरดวดาหोच्छुष्कसस्यप्ररोहाः
परुषपवनवेगोत्क्षिप्तसंशुष्कपर्णाः ।
दिनकरपरितापक्षीणतोयाः समन्ताद्
विदधति भयमुच्चैर्विक्ष्यमाणा वनान्ताः ॥१:२२॥

paṭutaradavadāhocchuṣkasasyaprrohāḥ
paraṣapavanavegotkṣiptasaṁśuṣkaparṇāḥ |
dinakaraparitāpakṣīṇatoyāḥ samantād
vidadhati bhayamuccāirvikṣyamānā vanāntāḥ ||1:22||

1:22 บริเวณชายป่าที่มีต้นข้าวกล้าแห้งเหี่ยวเนื่องจากไฟป่าได้เกิดลุกไหม้ขึ้นอย่างรุนแรงยิ่ง พวกใบไม้แห้งโดนลมซึ่งแรงจัดหอบพัดให้ปลิวพอนขึ้นไปในอากาศ (และ) น้ำ (ในบึง) ก็แห้งขอดเนื่องจากความร้อนของดวงอาทิตย์ เมื่อมองไปรอบๆ ย่อมก่อให้เกิดความรู้สึกสะพรึงกลัวอย่างมาก

1:22 paṭu+tara = สูงกว่า, ในระดับ (มาก); dava+dāha = ไฟป่า, การเผาไหม้; ucchuṣka = แห้งเหี่ยว; sasya+prrohāḥ = พืชผล, ก้านอ่อน; paṭu+tara+dava+dāha+ ucchuṣka+ sasya+prrohāḥ = [Bah.] มีต้นข้าวกล้าที่เหี่ยวแห้งเนื่องจากการลุกไหม้ของไฟป่าที่รุนแรงยิ่ง; paraṣa+pavana+vega = โดยความรุนแรง, ลม, ความเร็ว; utkṣipta+saṁśuṣka = ถอนราก, ร่วงโรย; parṇāḥ = ใบไม้แห้ง, กองฟาง; paraṣa+pavana+vega+utkṣipta+saṁśuṣka+parṇāḥ = [Bah.] มีใบไม้ที่แห้งกรอบ อันความแรงของลมที่แรงจัดหอบพัดให้ปลิวคว้างขึ้นไปแล้ว; samantāt = จากทุกด้าน โดยรอบ ทัวทุกมุม; dinakara+paritāpa = โดยดวงอาทิตย์, ความร้อนแผดเผา; kṣīṇa+toyāḥ = น้ำลดน้อยลง (ระเหยหายไป) แห้งขอดแล้ว; dinakara+paritāpa+kṣīṇa+toyāḥ = [Bah.] มีน้ำอันความร้อนแรงของ (แสง) ดวงอาทิตย์ทำแห้งขอดแล้ว; uccāiah = จากที่สูง; vikṣyamānā = ขณะที่ถูกมองเห็น; vana+antāḥ = บริเวณชายป่า; bhayam+vidadhati = สาเหตุของความกลัว, ก่อให้เกิด (ก่อให้เกิดความรู้สึกสะพรึงกลัว)

सररुคती 1 ฤคूर้อน (คूरูซุม)

श्वसिति विहगवर्गः शीर्णपर्णद्रुमस्थः
कपिकुलमुपयाति क्लान्तमद्रेर्निकुञ्जं ।
भ्रमति गवययूथः सर्वतस्तोयमिच्छञ्
शरभकुलमजिह्मं प्रोद्धरत्यम्बु कूपात् ॥१:२३॥

śvasiti vihagavargah śīrṇaparnādrumasthah
kapikulamupayāti klāntamadrernikuñjam |
bhramati gavayayūthah sarvatastoyamicchāñ
śarabhakulamajihmaṃ proddharatyambu kūpāt ||1:23||

1:23 บรรดาคณานกซึ่งเกาะอยู่บนต้นไม้ที่ปราศจากใบ (หรือ ที่มีใบไม้ร่วงหล่นแล้ว) กำลังหอบอยู่ (ส่วน) ฟุ้งลิ่งที่รู้สึกเหนื่อยอ่อนก็พากันเข้าไปพัก (หลบแดด) อยู่ยังซุ่มไม้ของภูเขา (ฝ่าย) ฟุ้งว้าวกระทิงที่กระหายน้ำต่างพากันชอกซอน (เสาะหาน้ำ) ไปทุกหนทุกแห่ง (ส่วน) ฟุ้งสระระกะ (=ลูกช้าง) ก็กำลังสาละวนสูบน้ำขึ้นจากบ่ออย่างชะมัดเขม้น

1:23 śīrṇa = ฉีกขาด ทำลาย (ในที่นี้ใช้กับ parṇa (ใบไม้) แปลว่า ร่วงโรยจนหมดสิ้นแล้ว); druma = ต้นไม้; sthah = คงอยู่ (เกาะอยู่บน); vihaga+vargah = นก, ฟุ้ง; śvasiti = กำลังหอบอยู่; klāntam = เหนื่อยมาก; kapi+kulam = ลิ่ง, ฟุ้งของ; adreḥ = ภูเขา; nikuñjam = ซุ่มไม้ที่มีพุ่มพฤษและเถาเลื้อยขึ้นปะปนเกี่ยวพันกันจนหนาทึบ; upayāti = กำลังเข้าไปใกล้; gavayah+yūthah = ว้าวกระทิง, ฟุ้ง; toyam+icchāñ = น้ำ, ความอยาก sarvataḥ = ทั้งหมด; bhramati = ชอกซอน; a+jihmaṃ = อย่างไม่คดงอ, บินตรงดิ่ง; śarabha+kulam = นกที่มีปีกชนิดหนึ่ง, ฟุ้ง (śarabha = สัตว์ในนินยามี 8 ขา มีผละกำลังมาก) บางแห่งว่าเป็นนกชนิดหนึ่ง แต่ในที่นี้เข้าใจว่าใช้ในความหมายของ karabha = ลูกช้าง; pra+uddharati = ง่าย, ยกขึ้น; ambu kūpāt = น้ำ, จากบ่อน้ำ

सररुคथी 1 ँदुरीऑन (कुरीऑम)

विककनवकुसुमस्वच्छसिन्दूरभासा
प्रबलपवनवेगोद्भूतवेगेन तूर्ण ।
तटविटपलताग्रालिङ्गनव्याकुलेन
दिशि दिशि परिदग्धा भूमयः पावकेन ॥१:२४॥

vikacānavakusumbhasvacchasindūrabhāsā
prabalapavanavegoddhūtavegena tūrṇam |
taruṇīṭapalatāgrāliṅganavyākulena
diśi diśi paridagdhā bhūmayah pāvakena ||1:24||

1:24 ไฟป่าซึ่งมีแสงรุ่งโรจน์ (เป็นสีแดง) ดุจ (สีของ) ดอกคำฝอยที่สดบาน หรือดุจ (สีของ) ตะกั่วแดง
ที่สุกสว่างมันทวีความรุนแรงเนื่องจากโดนแรงจัดพัดให้ไหม้กระพือขึ้น มันสาละวนอยู่กับการโอบกอด
ยอดของต้นไม้ (ยืนต้น) พุ่มพฤษภและเถาเลื้อยชาติ มันลูกลามเผาไหม้พื้นแผ่นดินออกไปโดยรอบในทุก
ทิศทุกทางอย่างรวดเร็ว

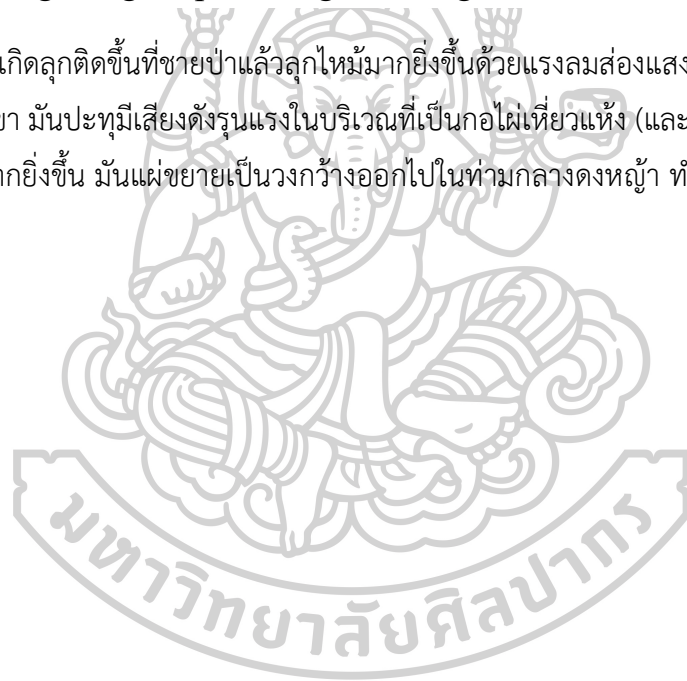
1:24 pāvakena = ใสสว่าง ส่องแสง แสงรุ่งโรจน์ (ไฟป่า); vikaca = เบ่งบาน (ดอกไม้ เช่นดอกบัว
เป็นต้น); nava = ใหม่ (เพิ่งเบ่งบาน); kusumbha = ดอกคำฝอย; svaccha+sindūra+bhāsā =
สุกสว่าง เจิดจ้า, ตะกั่วแดง, เหมือน; prabala = รุนแรง ทรงพลัง; pavana+vega = โดยลม,
ความเร็ว; uddhūta = สร้าง; vegena = ความเร็ว; tūrṇam = แรงจัด; taru = ต้นไม้; viṭapa =
พุ่มไม้; latāgra = ยอดของเถาเลื้อยชาติ; aliṅgana+vyākulena = การโอบกอด, กระตือรือร้นที่จะ;
diśi diśi = ทุกทิศ ทุกทาง; bhūmayah = ที่พื้นดิน; tūrṇam = แรงจัด; paridagdhā = ไหม้;
pāvaka = ไฟ ไฟป่า

सररुकी 1 ฤคूर้อน (คूरูีม)

จवलति पवनवृद्धः पर्वतानां दरीषु
स्फुटति पटुनिनादः शुष्कवंशस्थलीषु ।
प्रसरति तृणमध्ये लब्धवृद्धिः क्षणेन
ग्लपयति मृगवर्गं प्रान्तलग्नो दवाग्निः ॥१:२५॥

jvalati pavanavṛddhaḥ parvatānām darīṣu
sphuṭati paṭuninādaḥ śuṣkavaṃśasthalīṣu |
prasarati tṛṇamādhye labdhavṛddhiḥ kṣaṇena
glapayati mṛgavargam prāntalagno davāgniḥ ||1:25||

1:25 ไฟป่าได้เกิดลุกติดขึ้นที่ชายป่าแล้วลุกลามมากยิ่งขึ้นด้วยแรงลมส่องแสงสว่างโชติช่วงอยู่ในโพรง
ถ้ำของเทือกเขา มันปะทุมีเสียงดังรุนแรงในบริเวณที่เป็นกอไม้เหี่ยวแห้ง (และ) ในช่วงขณะหนึ่ง ไฟก็ได้
ไหม้ลุกลามมากยิ่งขึ้น มันแผ่ขยายเป็นวงกว้างออกไปในท่ามกลางดงหญ้า ทำให้ฝูงสัตว์ป่าต่างพากัน
เตื่อตร้อน

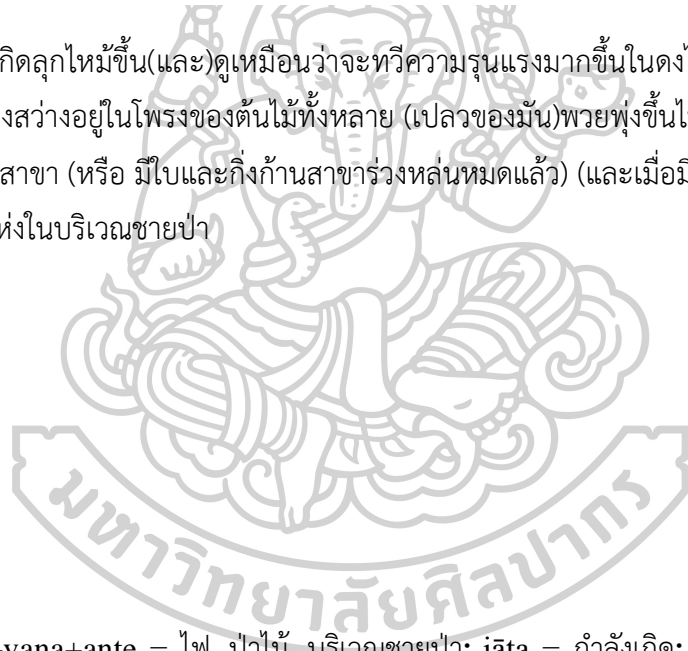
1:25 dava+agniḥ = ไฟป่า; pavana+vṛddhaḥ = โดยไฟ, รุนแรงขึ้น; parvatānām = เทือกเขา;
darīṣu = ในโพรงถ้ำ; jvalati = ไฟสว่าง; śuṣka+vaṃśa+sthalīṣu = เหี่ยวแห้ง, กอไม้, พื้นดิน;
paṭu+ninādaḥ = [Bah.] มีเสียงดังรุนแรง; sphuṭati = ทำลาย; kṣaṇena = ในช่วงขณะหนึ่ง;
labdha+vṛddhiḥ = การได้รับการเพิ่ม (จากลมกระโชก); tṛṇa+madhye+prasarati = ลามไป,
ท่ามกลาง, หญ้า; prānta+lagnaḥ = ที่ชายป่า, การทำลาย; mṛga+vargam=สัตว์ป่า, ฝูง;
glapayati (√glā), (√glāi) = เหนื่อยอ่อน หมดแรง บาดเจ็บ เตื่อตร้อน

सरररुतुी 1 रुकुूरुीनु (कुूरुीकुु)

बहुतर इव जातः शाल्मलीनां वनेषु
स्फुरति कनकगौरः कोटरेषु द्रुमाणां ।
परिणतदलशाखानुत्पतन्प्रांशुवृक्षान्
भ्रमति पवनधूतः सर्वतोऽग्निर्वनान्ते ॥१:२६॥

bahutara iva jātaḥ śālmalīnām vaneṣu
sphurati kanakagāuraḥ koṭareṣu drumāṇām |
pariṇatadalaśākhānutpatanprāṁśuvṛkṣān
bhramati pavanadhūtaḥ sarvato'gnirvanānte ||1:26||

1:26 ไฟป่าที่เกิดลุกไหม้ขึ้น(และ)ดูเหมือนว่าจะทวีความรุนแรงมากขึ้นในดงไม้จ้าว มีสีสุกเหลืองเพียง
ดั่งทอง มันส่องสว่างอยู่ในโพรงของต้นไม้ทั้งหลาย (เปลวของมัน)พวยพุ่งขึ้นไปติดไม้สูงๆ ที่ปราศจาก
ใบและกิ่งก้านสาขา (หรือ มีใบและกิ่งก้านสาขาร่วงหล่นหมดแล้ว) (และเมื่อมี)ลมพัดมันก็ไหม้ลุกลาม
ไปทั่วทุกหนแห่งในบริเวณชายป่า

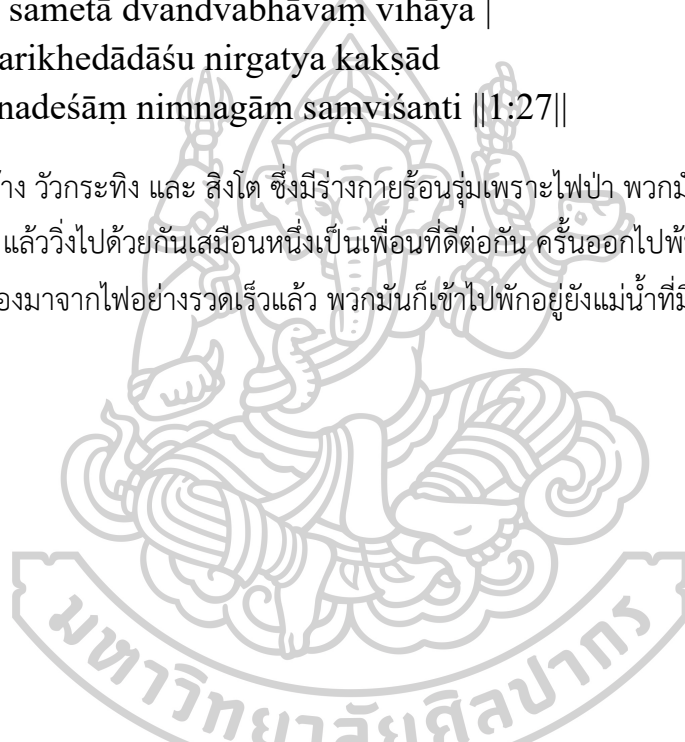
1:26 agniḥ+vana+ante = ไฟ, ป่าไม้, บริเวณชายป่า; jāta = กำลังเกิด; śālmalīnām+vaneṣu
= ต้นจ้าว, ในป่า; bahu+tara+iva = ทวีมากยิ่งขึ้น, ความรุนแรง, ดูเหมือนว่า; drumāṇām+
koṭareṣu = ในโพรงไม้; kanaka+gāuraḥ+sphurati = ด้วยทองคำ, เหลือง, แวววาว (ส่องประกาย
สุกปลั่งเหมือนทองคำ); pariṇata = ร่วงโรยหมดแล้ว; dala+śākhā = ใบ, กิ่ง; pariṇata+
dala+śākhā = [Bah.] มีใบและกิ่งร่วงหล่นหมดแล้ว; prāṁśu+vṛkṣān = ต้นไม้สูง, ต้นไม้ยืนต้น
ขนาดใหญ่; ut+patan = ขึ้น, ตก หล่น; pavana+dhūtaḥ = โดยลมกระโชก, เหวี่ยง; bhramati+
sarvataḥ = ลมพัด หมุนวน, ทุกหนทุกแห่ง

सररुतुी 1 गुदुूरुी (कुरीरुुडु)

गगुगवयडुगुनुदुरा वहुनिसंतडुतदेहाः
सुहुद इव सडुतेता दुवदुडुडुडुडुडु वलुहाय ।
हुतवहडुडुखेदादाशु नलगुतुडु ककुषादु
वलुडुलडुललनदेशां नलगुगां संवलुशनुतल ॥१:२७ ॥

gajagavayamrgendrā vahnisaṃtaptadehāḥ
suhṛda iva sametā dvandvabhāvaṃ vihāya |
hutavahaparikhedādāśu nirgatya kaksād
vipulapulnadeśāṃ nimnagāṃ saṃviśanti ||1:27||

1:27 บรรดาซ่าง วัวกระทิง และ ลิงโต ซึ่งมีร่างกายร้อนรุ่มเพราะไฟป่า พวกมันได้ละทิ้งความเป็นศัตรูกัน (ซ่าวคราว) แล้ววิ่งไปด้วยกันเสมือนหนึ่งเป็นเพื่อนที่ติดต่อกัน ครั้นออกไปพ้นจากป่าที่กำลังประ สบภัยพิบัติอันเนื่องมาจากไฟอย่างรวดเร็วแล้ว พวกมันก็เข้าไปพักอยู่ยังแม่น้ำที่มีหาดทรายกว้างขวาง

1:27 vahni+saṃtapta+dehāḥ = ด้วยไฟ, ร้อนรุ่ม ไหม้เกรียม, ร่างกาย; dvandva+bhāvaṃ = ความเป็นแห่งคู่ (ต่อสู้อั) ความเป็นศัตรูกัน ความเป็นปรปักษ์; vihāya = ในการละทิ้ง; suhṛda iva = เพื่อนที่ติดต่อกัน, เสมือน; sametā = มาด้วยกัน; gaja+gavaya = ซ่าง, วัวกระทิง; mrgendrā (mṛga+indrā) = สัตว์, ผู้เป็นใหญ่แห่งสัตว์ป่า คือ (ลิงโต); huta+vaha+parikhedāt = เผา (พิธีกรรมถวาย), ไฟที่ประจุดุจในยัญพิธี, เมื่อถูกทำลาย = [Bah.] (มีความเดือดร้อนอย่างหนักเนื่องจากการเกิดมีขึ้นของไฟที่ประจุดุจไฟในยัญพิธี); kaksāt = ป่าที่ไม่มียืนต้นตาย; nirgatya = เมื่อออกไปจาก; vipula+pulina+deśāṃ = กว้าง, สันทราย, พื้นที่; nimnagā = แม่น้ำ; āśu saṃviśanti = อย่างรวดเร็ว, กำลังเข้าไปพักอยู่

สรรคที่ 1 ฤๅร้อน (ครีๅม)

कमलवनचिताम्बुः पाटलामोदरम्यः
सुखसलिलनिषेकः सेव्यचन्द्रांशुहारः ।
व्रजतु तव निदाघः कामिनीभिः समेतो
निशि सुललितगीते हर्म्यपृष्ठे सुखेन ॥१:२८॥

kamalavanacitāmbuḥ pāṭalāmodaramyaḥ
sukhasalilaniṣekaḥ sevyacandrāṃśuhāraḥ |
vrajatu tava nidāghaḥ kāminībhiḥ sameto
niśi sulalitagīte harmyapṛṣṭhe sukheṇa ||1:28||

1:28 ฤๅร้อนอๅนมีท้องน้ๅปกคลุมดๅ้วยกอบๅว(และ)มีควมรๅรๅนรๅมยๅดๅ้วยกลๅนหอมของคๅฝอย เป็นชๅวงเวลๅที่จๅสามารถอๅบน้ๅได้(ตลๅดเวลๅทๅงวัน)อๅยๅงมีควมสุข (ทๅงยๅง)มีแสงจๅนทรๅและสรๅอๅยๅไข่มุกเป็นลๅงที่ชๅวอๅนวยควมสดชๅนยๅนสบๅย (และ) เป็นชๅวงเวลๅที่(บุรๅช)จๅได้อยๅรๅวมกๅบหญิงคนรๅก(โดย)มีเสๅงเพลงอๅนไพเราะบนดๅดฟๅงของคฤหๅสนๅนๅนยามรๅตรๅ(คๅอยๅขๅบกลๅม) ขอใ้ฤๅร้อน (นๅ) ของทๅงนๅจๅงผๅนพๅนไปอๅยๅงมีควมสุข เทอญ

1:28 su+lalita+gīte = มๅก, ไพเราะ, โดยเพลง (โดย)มีเสๅงเพลงอๅนไพเราะมๅก; kamala+vana+cita+ambuḥ = ดอกบๅว, ปๅ, ปกคลุมดๅ้วย, บนน้ๅ = [Bah.] มีน้ๅอๅนปๅของดอกบๅวคลุมลๅว; pāṭala+āmoda+ramyaḥ = ดอกคๅฝอย, ดๅ้วยกลๅนหอม, มีควมรๅรๅนรๅมยๅ สดชๅน = [Bah.] มีควมรๅรๅนรๅมยๅดๅ้วยกลๅนหอมของดอกคๅฝอย; sukha+salila+niṣekaḥ = มีควมสุข, น้ๅฝน, ประพรมโปรๅย = [Bah.] การประพรมดๅ้วยน้ๅ(การอๅบน้ๅ) อๅยๅงมีควมสุข; sevyā+candra+āṃśu+hāraḥ = น้ๅพๅอ จๅ, ดวๅงจๅนทรๅ, แสงจๅนทรๅ, สรๅอๅยๅไข่มุก = [Bah.] มีแสงของดวๅงจๅนทรๅและสรๅอๅยๅไข่มุกเป็นลๅงอๅนบุคคๅลทๅงเสพ; kāminībhiḥ = คนรๅก; sametaḥ = ดๅ้วยกๅน รๅวมกๅน; tava = ของคุณ ของทๅงนๅ; nidāghaḥ = รๅอๅนระอๅ (ฤๅร้อน); niśi = ยๅมรๅตรๅ กลๅงคๅน; harmyapṛṣṭhe = บนดๅดฟๅงของคฤหๅสนๅ; sukheṇa = อๅยๅงมีควมสุข; vrajatu = จๅงผๅนพๅนไป

สรรคที่ 1 วๅดๅ้วยการพรรณๅนๅถึงฤๅร้อนๅได้จๅบลๅงลๅว

CANTO 2: THE RAINY SEASON

สรรคที่ 2 ฤดูฝน (วรรษ)

सशीकराम्भोधरमत्तकुञ्जरस्
तटित्पताकोऽशनिशब्दमर्दलः ।
समागतो राजवदुद्धतद्युतिर्
घनागमः कामिजनप्रियः प्रिये ॥२:१॥

saśīkarāmbhodharamattakuñjaras
ṭaḍitpatāko'saniśabdamaṛdalah |
samāgato rājavaduddhatadyutir
ghanāgamaḥ kāmijanapriyaḥ priye ॥2:1॥

2:1 นี้แนะนำนางที่รัก ฤดูฝนอันเป็นที่ชื่นชอบของบรรดาบุคคลผู้มีความรัก เป็นฤดูที่มีความงามสง่า
ปรากฏประดุจดั่งพระราชามีช้างทรงอันตักมันคือเมฆที่อุ้มละอองน้ำฝน มีธงชัยคือสายฟ้าแลบ
(และ) มี(เสียง)กลอง(ศึก) อันได้แก่เสียงฟ้าร้อง ฤดูฝนนี้ได้มาถึงแล้ว

2:1 priye = โฉที่รัก, นี้แนะนำนางที่รัก; sa+śīkar = ด้วย, ละอองน้ำ [เม็ดฝน]; ambhaḥ+dhara =
น้ำ, พาทะ [เมฆ]; matta+kuñjaraḥ = เหมือนช้างตักมัน; sa+śīkar+ambho+dhara+matta+
kuñjaraḥ = [Bah.]ผู้มีช้างทรงอันตักมันคือเมฆที่อุ้มละอองน้ำฝน; ṭaḍit+patākaḥ = สายฟ้าแลบ,
ธง ธงปฏิภาณ; aśani+śabda+mardalaḥ = สายฟ้าแลบ, ฟ้าร้อง, กลอง; ghana+āgamaḥ = เมฆ,
มาถึง (การมาถึงของก้อนเมฆ (=ฤดูฝนมาถึงแล้ว); uddhata+dyutih = ยกขึ้นสูงขึ้นไปสูง, แห่งความ
งดงาม; rāja+vat = พระราชา, เหมือน ประดุจ; kāmī+jana+priyaḥ = สำหรับ, ผู้คน, ที่ชอบ
ความสุข; samāgataḥ = ได้มาถึงแล้ว

सररुकी 2 ฤตุฝน (वरुष)

नलतान्तनीलुतुपलपत्रकान्तलभलः
 ककुतुप्रभलनानुनरशलसनुनलभैः ।
 ककुतुसगरुभुप्रुडदस्तनप्रुभैः
 सडडकुतडु वुडुड डनैः सडनुततः ॥२ः२ ॥

nitāntanīlotpalapatrakāntibhiḥ
 kvacitprabhinnāñjanarāsisaṃnibhāiḥ |
 kvacitsagarbhapramadāstanaprabhāiḥ
 samācitam vyoma ghanāiḥ samantataḥ ||2:2||

2:2 ท้องฟ้าทว้ทุกด้านปกคลุมด้วยเมฆที่มีความงดงามราวกับใบของนลูล (บว้ขาบ) ที่แผ่ขยายกว้างใหญ่ เมฆในท้องฟ้าบางแห่งมีลักษณะคล้ายกับกองเครื่องสำอองซึ่งบดเป็นผงสำหรับทาขอบตา (และ) ในท้องฟ้าบางแห่งก็มี(สีสัน)เหมือน(สีของ)ทรวงอกหญิงสาวที่กำลังตั้งครรูก

2:2 nitānta = อย่งยล; vyoma = ท้องฟ้า; samantataḥ = จากทุกทล โดยทว้ทุกด้าน; ghanāiḥ = เมฆ; samācitam = แผ่ขยายกว้างใหญ่ ปกคลุม; nīla+utpala = สลดำ, นลูล (บว้ขาบ) (ความหลากหลายของดอกบว้); patra+kāntibhiḥ = ใบไม้, ความงดงาม; kvacit = บางแห่ง; prabhinna+añjana+rāsi+saṃnibhāiḥ = [Bah.] มีลักษณะคล้ายกับกองเครื่องสำอองที่ใช้สำหรับป้ายทาขอบตาอันมีลักษณะเป็นผง (เหนียวๆ); kvacit = บางแห่ง ที่อื่น; sa+garbha+pramadā = ดว้, การตั้งครรูก, ผู้หญิง; stana+prabhāiḥ = ทรวงอก, เหมือน (สีของ)ทรวงอกหญิงสาวที่กำลังตั้งครรูก

สรรคที่ 2 ฤดูฝน (วรรษ)

तृषाकुलैश्चातकपक्षिणां कुलैः
 प्रयाचितास्तोयभरावलम्बिनः ।
 प्रयान्ति मन्दं बहुधारवर्षिणो
 बलाहकाः श्रोत्रमनोहरस्वनाः ॥२:३॥

trṣākulāiścātakapakṣiṇāṃ kulāiḥ
 prayācitāstoyabharāvalambinaḥ |
 prayānti mandam bahudhāravarsīṇo
 balāhakāḥ śrotramanoharasvanāḥ ||2:3||

2:3 บรรดาก่อนเมฆที่ได้รับการวิงวอนขอร้องจาก(โดย)ฝูงนกกระจาบฝนซึ่งกระหายน้ำอย่างยิ่งมีการ
 ลอยคล้อยต่ำลงมาเนื่องจากความหนักของน้ำ (เพราะ)เป็นเมฆที่อุ้มละอองน้ำฝนไว้อย่างมากมาย
 (มัน)ค่อยๆ เคลื่อนตัวไปข้างหน้าอย่างช้าๆ (ทำให้เกิด) มีเสียงที่ไพเราะเสนาะโสต (คือ เสียงฟ้าร้อง ใน
 ขณะที่เคลื่อนตัวไป)

2:3 trṣa+ākulāiḥ = ด้วยความกระหาย, ทำให้ไม่สงบ วิตก; cātaka+pakṣiṇāṃ = นกกระจาบฝน,
 นก; kulāiḥ = โดยฝูง; pra+yācitā = แท้จริง, การอธิษฐาน วิงวอน; toya+bhara+avalambinaḥ
 = น้ำ, แขนงน้ำ, คล้อยต่ำลง = [Bah.] มีการคล้อยตัวลงต่ำเนื่องจากความหนักของ(ละออง)น้ำ; bahu
 +dhāra = อย่างมากมาย, อุ้มละอองน้ำฝนไว้; varsīṇaḥ = ฝนตก, เหมือนฝน, เทกระจ่าย; śrotra+
 manohara+svanāḥ = หู, ซึ่งดึงดูดใจ งามน่ารัก (เสียง)ที่ไพเราะน่าฟัง, พร้อมกับเสียงดังก้อง;
 balāhakāḥ = เมฆ เมฆฝน; mandam = ค่อยๆ ช้าๆ; prayānti เคลื่อนตัวลอยไป

สรรคที่ 2 ฤดูฝน (วรัช)

प्रभिन्नवैदूर्यनिभैस्तृणाङ्कुरैः
समाचिता प्रोत्थितकन्दलीदलैः ।
विभाति शुक्लेतररत्नभूषिता
वराङ्गेव क्षितिरिन्द्रगोपकैः ॥२:५॥

prabhinnavāidūryanibhāistrṇāṅkurāiḥ
samācitā protthitakandalīdalāiḥ |
vibhāti śukletararatnabhūṣitā
varāṅganeva kṣitirindragopakāiḥ ||2:5||

2:5 พื้นดินที่ปกคลุมด้วยหญ้าอ่อนมีลักษณะสีส้มเหมือนแก้วไพฑูรย์ (=เพชรตาแมว) ที่แตกละเอียด (กระจัดกระจาย) เตียรดาชด้วยใบกันทลี(กล้วยชนิดหนึ่ง)ที่เพิ่งแรกผลิสะพริบพรั่ง (และ)คลาคล้าด้วย (ฝูง)แมลงค่อมทอง ดุงดงามแพรวพราวราวกับสาวสวยผู้ประดับร่างกายด้วยแก้วมณี(หลากสี)นอกเหนือจากสีขาว

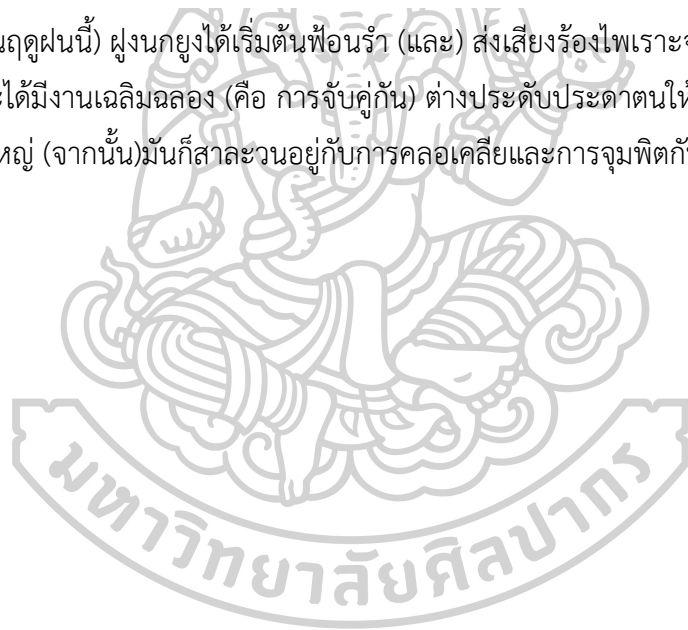
2:5 kṣiti = พื้นดิน; pra+bhinna = นานัปการ, ถูกทุบแตกละเอียด; vāidūrya+nibhāiḥ = อัญมณีไพฑูรย์, แวววาว; ṭṇa+āṅkurāiḥ = ปกคลุมด้วยหญ้า, ที่เพิ่งแรกผลิ; pra+utthita = สะพริบพรั่ง มาก, แตกหน่อ; kandalī = ใบกันทลี(กล้วยชนิดหนึ่ง) พืชที่งอกอย่างอุดมสมบูรณ์ในฤดูฝน; dalāiḥ = มีใบไม้; samācitā = กระจัดกระจาย; indragopaka = แมลงค่อมทอง (เป็นแมลงซึ่งมักจะมาให้พบเห็นอยู่ตามทุ่งนาทั่วไปในตอนต้นฤดูฝน); śukla+itara+ratna+bhūṣitā = สีขาว, นอกจาก, มีอัญมณีสีอื่น, ประดับแล้ว = [Bah.] มีอัญมณีสีอื่นนอกจากสีขาวประดับแล้ว; vara+āṅganā+iva = ดีที่สุด, สาวสวยน่ารัก, ราวกับ; vibhāti = แพรวพราว

สรรคที่ 2 ฤดูฝน (วรษ)

सदा मनोज्ञं स्वनदुत्सवोत्सुकं
विकीर्णविस्तीर्णकलापिशोभितं ।
ससंभ्रमालिङ्गनचुम्बनाकुलं
प्रवृत्तनृत्यं कुलमद्य बर्हिणां ॥२:६॥

sadā manojñaṃ svanadutsavotsukaṃ
vikīrṇavistīrṇakalāpaśobhitam |
sasambhramāliṅganacumbanākulaṃ
pravṛttanṛtyaṃ kulamadya barhiṇām ||2:6||

2:6 วันนี้ (=ในฤดูฝนนี้) ผูงนคยงได้เริ่มต้นพอนร่า (และ) ส่งเสียงร้องไพเราะจับใจตลอดเวลาพวกมัน
ปรารภนาที่จะได้มีงานเฉลิมฉลอง (คือ การจับคู่กัน) ต่างระดับประดาตนให้ดังงามด้วยแพนหางอัน
แผ่ขยายกว้างใหญ่ (จากนั้น) มันก็สละวณอยู่กับการคลอเคลียและการจุมพิตกันอย่างระเรงใจเป็นที่สุด

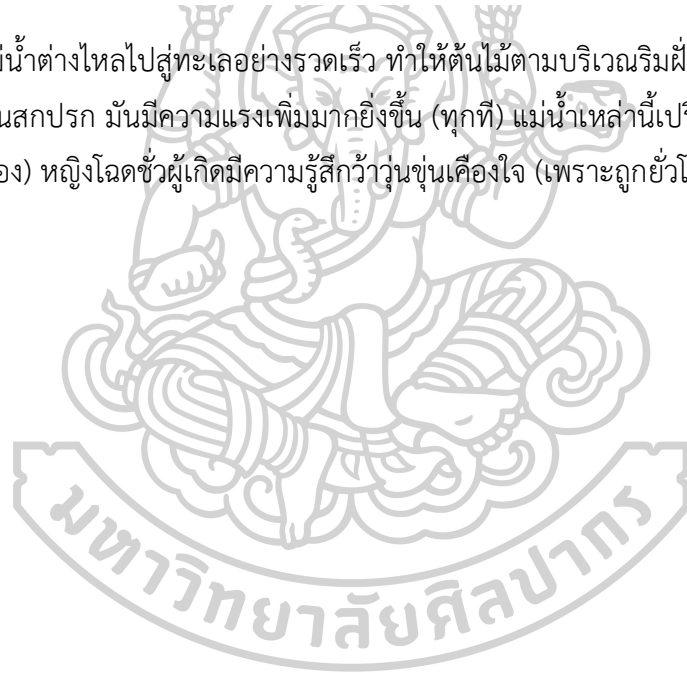
2:6 sadā = ตลอดเวลา; manojña = งามน่ารัก เป็นที่น่าพอใจ; svanat = ด้วยเสียงกรีดร้อง;
utsava = ด้วยความฮือฮา; utsukaṃ = ปรารภนาที่จะ; vikīrṇa+vistīrṇa+kalāpa+śobhitam
= เฉลิมฉลอง, แผ่ขยายกว้างใหญ่, หางนคยง, = [Bah.] มีแพนหางอันแผ่ขยายและกว้างใหญ่ระดับ
ให้ดังงามแล้ว; sa+sambhrama = ด้วย, วณไปวนมา; āliṅgana+cumbana+akulaṃ = สำหรับ
การกอด, เพื่อการจูบ, (สำหรับการจิก); barhiṇām kulam = นคยง, ตระกูล ผูง โขลง; adya =วันนี้
(=ในฤดูฝนนี้); pravṛtta = เริ่ม; nṛtyaṃ = เต็นร่า

सररुकी 2 ฤคฝน (वरर)

นินปาทยन्त्यः परितस्तटद्रुमान्
 प्रवृद्धवेगैः सलिलैरनिर्मलैः ।
 स्त्रियः सुदुष्टा इव जातविभ्रमाः
 प्रयान्ति नद्यस्त्वरितं पयोनिधिं ॥२:७॥

nipātayantyaḥ paritastatadrumān
 pravṛddhavegāiḥ salilāiranirmalāiḥ |
 striyaḥ suduṣṭā iva jātavibhramāḥ
 prayānti nadyastvaritaṃ payonidhim ||2:7||

2:7 บรรดาแม่น้ำต่างไหลไปสู่ทะเลอย่างรวดเร็ว ทำให้ต้นไม้ตามบริเวณริมฝั่งโดยรอบโค่นล้มลงด้วย
 สายน้ำที่ชุ่มชื้นสกปรก มันมีความแรงเพิ่มมากยิ่งขึ้น (ทุกที) แม่น้ำเหล่านี้เปรียบได้กับ (ความรุนแรง
 แห่งอารมณ์ของ) หญิงโศกข์ผู้เกิดมีความรู้สึกว่ารุนชุนเคืองใจ (เพราะถูกยั่วโทษ)

2:7 pravṛddha+vegāiḥ = รุนแรงมากขึ้น, ด้วยความรวดเร็ว (การไหลบ่าของมันทวีความรุนแรงยิ่ง
 ขึ้นทุกที); a+nirmalāiḥ+salilāiḥ = ไม่สะอาด, กับน้ำ (มีน้ำอันชุ่มชื้นสกปรก); paritaḥ = บริเวณ
 รอบๆ ทุกที; taṭa+drumān = ริมฝั่ง ตลิ่ง, ต้นไม้; ni+pāta+yantyaḥ = ลง, โค่น, ชับ เคลื่อน;
 jāta+vibhramāḥ = เกิด, มีความรู้สึกว่ารุนชุนเคืองใจ; nadya = แม่น้ำ; su+duṣṭā = มาก, ด้วย
 ความเลวทราม (มีจิตใจที่ชั่วช้าสามัญ); striyaḥ iva = หญิงสาว, เปรียบได้กับ; payaḥ+nidhim=
 น้ำ, สุ่มหาสมุทร ทะเล; tvaritaṃ prayānti = อย่างรวดเร็ว, ลงสู่

สรรคที่ 2 ฤๅณ (วรัช)

तृणोत्करैरुद्गतकोमलाङ्कुरैश्
चितानि नीलैर्हरिणीमुखक्षतैः ।
वनानि वैन्ध्यानि हरन्ति मानसं
विभूषितान्युद्गतपल्लवैर्द्रुमैः ॥२:८॥

tr̥ṇotkarāirudgatakomalāṅkurāiś
citāni nīlāirhariṇīmukhakṣatāiḥ |
vanāni vāindhyāni haranti mānasam
vibhūṣitānyudgatapallavāirdṛumāiḥ ||2:8||

2:8 บรรดาป่าทั้งหลายในเทือกเขาวินธัย ซึ่ง(มีพื้นดิน)ปกคลุมด้วยกอหญ้าที่กำลังระบัดใบ มีสีเขียวขจี (และ กำลัง)ถูกแทะเล็มด้วยปากของนางเนื้อทราย (นอกจากนั้น ยัง)ประดับด้วยต้นไม้ที่กำลังแตกกิ่ง ก้านสาขา (ป่าดังกล่าวนี้)ย่อมดึงดูดจิตใจ(ของผู้ที่ได้พบเห็น)

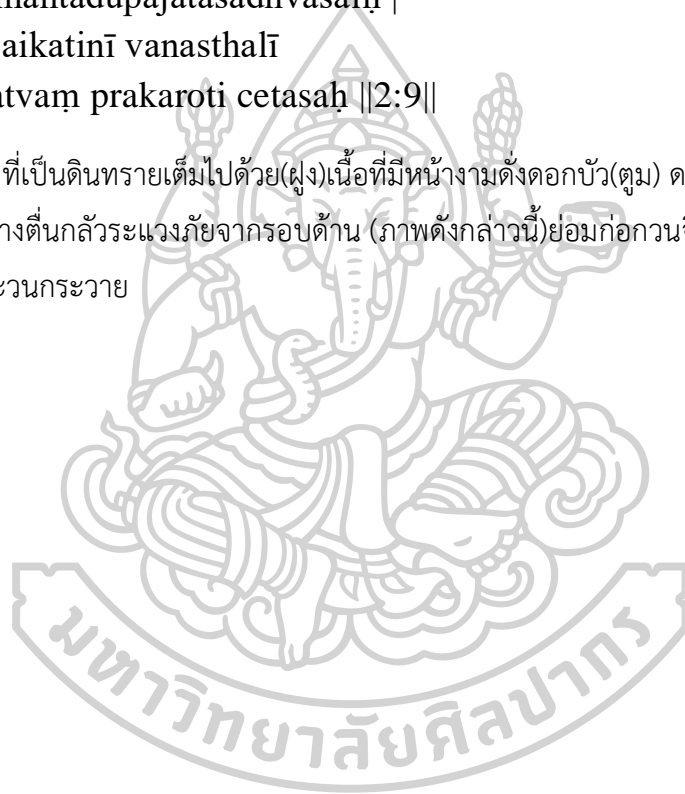
2:8 ut+gata+komala+āṅkurāiḥ = ขึ้น, ไปแล้ว, อ่อน, หน่อ = [Bah.] มีหน่ออ่อนแตกยอดขึ้นมา แล้ว; citāni+nīlāiḥ = เขียว, สีดำ; hariṇī = นางเนื้อทราย; mukha = ปาก; kṣatāiḥ = ตัด เล็ม หญ้า; tr̥ṇotkarāiḥ (tr̥ṇa+utkarāiḥ) = หญ้า, กอ (กอของต้นหญ้า); ut+gata = ขึ้น, ไปแล้ว; pallavāiḥ = หน่อ, กิ่งไม้; dṛumāiḥ = ต้นไม้; vi+bhūṣitāny = นอกจากนั้น ยัง ,ประดับ ตกแต่ง; vāindhyāni =ภูเขา เทือกเขาวินธัย; vanāni = ป่าไม้ของ; haranti = ดึงดูดจิตใจ; mānasam = หัวใจ, จิตใจ

สรรคที่ 2 ฤตฺฝน (วรรษ)

विलोलनेत्रोत्पलशोभिताननै
 मृगैः समन्तादुपजातसाध्वसैः ।
 समाचिता सैकतिनी वनस्थली
 समुत्सुकत्वं प्रकरोति चेतसः ॥२:९॥

vilolanetrotpalaśobhitānanāir
 mṛgāiḥ samantādupajātasādhvasāiḥ |
 samācitā saikatinī vanasthalī
 samutsukatvaṃ prakaroti cetasaḥ ||2:9||

2:9 บริเวณป่าที่เป็นดินทรายเต็มไปด้วย(ฝูง)เนื้อที่มีหน้างามดังดอกบัว(ตูม) ดวงตาของมันคอยเหลือบ
 แลไปมา ทำทางตีนกลั้วระแวงภัยจากรอบด้าน (ภาพดังกล่าวนี้ย่อมาก่อนจิตใจ(ของผู้ที่ได้พบเห็น)
 ให้ปั่นป่วนกระวนกระวาย

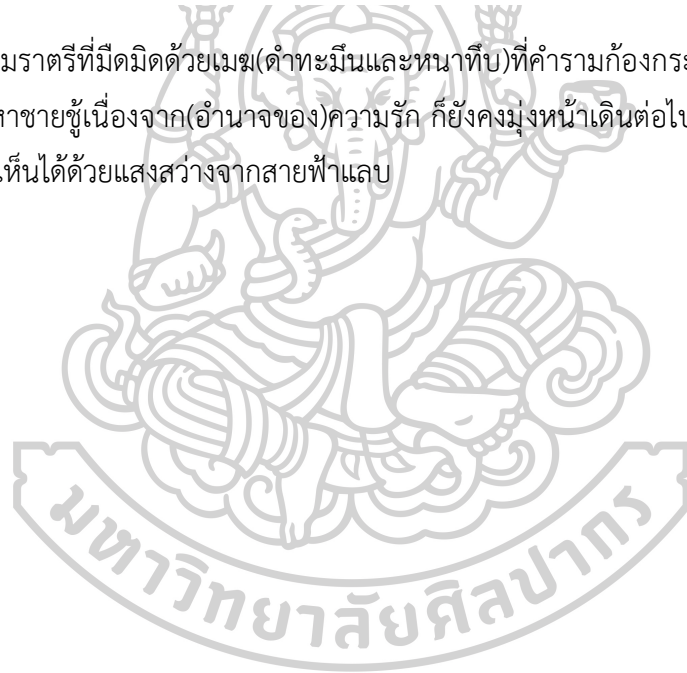
2:9 vilola+netra+utpala = เหลือบไปมา, ด้วยตา, (คล้ายกับ) ดอกบัวขาบ = ภาพดวงตาที่(งาม)
 ละม้าย(กลีบ)ดอกนิลบล(บัวขาบ)ที่เหลือและระแวงภัย; śobhita+ānanāir = ด้วยดวงตา, หน้า
 ปาก; upa+jāta = เพิ่ง, เกิด; sādhasa = ความกลัว ความตื่นตระหนกตกใจ; mṛgāiḥ = กวาง;
 samantāt = รอบด้าน ทั้งหมดสารทิศ; samācitā = เต็มไปด้วย; saikatin = ที่มีดินทราย (ชายหาด)
 ที่เป็นทราย; vana = ป่า; sthalī = สถานที่; cetasaḥ = จิตใจ; pra+karoti = โดยทันที, ทำให้;
 sam+utsukatvaṃ = อย่างยิ่ง, ความกระสับกระส่าย, ความไม่สบายใจ, ความไม่สงบ

สรรคที่ 2 ฤดูฝน (วรรษ)

अभीक्ष्णमुच्चैर्ध्वनता पयोमुचा
घनान्धकारीकृतशर्वरीष्वपि ।
तदित्प्रभादर्शितमार्गभूमयः
प्रयान्ति रागादभिसारिकाः स्त्रियः ॥२:१०॥

abhīkṣṇamuccāirdhvanatā payomucā
ghanāndhakārīkṛtaśarvarīṣvapi |
taḍitprabhādarśitamārgabhūmayah
prayānti rāgādabhisārikāḥ stiryah ||2:10||

2:10 แม่นิยามราตรีที่มีมืดมิดด้วยเมฆ(ดำทะมึนและหนาทึบ)ที่คำรามก้องกระหึ่มอยู่ตลอดเวลา หญิงสาวผู้ออกไปหาชายชู้เนื่องจาก(อำนาจของ)ความรัก ก็ยังคงมุ่งหน้าเดินต่อไปตามทางเดินที่มีหนทางอันพอจะมองเห็นได้ด้วยแสงสว่างจากสายฟ้าแลบ

2:10 abhisārikāḥ stiryah = กำลังมองหาคนรัก, ผู้หญิง (ผู้หญิงซึ่งออกไปหาชายคนรักตามที่ได้นัดพบกันไว้); abhīkṣṇam = ตลอดเวลา ทุกขณะ; uccāiḥ dhvanatā = เสียงดัง, ฟ้าร้อง โดยฟ้าร้อง; payaomuc = เมฆ; ghana = เมฆ; andhakārī+kṛta, ความมืด, ผู้กระทำ (ผู้กระทำซึ่งความมืด ในที่นี้คือเมฆ); śarvarī = เวลากลางคืน; api = แม่น; taḍit = โดยสายฟ้าผ่า; prabhā = สายฟ้าแลบ; darśita = แสดง; mārga = ทางเดิน; bhūmayah = จากพื้นดิน; rāgāt = เนื่องจากความเร่าร้อน; prayānti = ทำให้เร่งรีบ

सररुคที่ 2 ฤคुฝน (वरुष)

पयोधरैर्भूमगभीरनिस्वनैस्
तडिद्धिरुद्वेजितचेतसो भृशं ।
कृतापराधानपि योषितः प्रियान्
परिष्वजन्ते शयने निरन्तरं ॥२:११॥

payodharāirbhīmagabhīranisvanāis
taḍidbhirudvejitacetaso bhṛśam |
kṛtāparādhānapi yoṣitaḥ priyān
pariṣvajante śayane nirantaram ||2:11||

2:11 (ส่วน) บรรดาหญิงสาวผู้มีจิตใจหวนไหว (หวาดกลัว) อย่างหนักเพราะสายฟ้าแลบ (และ) เมฆที่ส่งเสียงดังก้องกระหึ่มน่ากลัว ย่อมกอดคูรัก (ของตน) ไว้แน่นในเวลานอน (หรือบนเตียง) แม้ว่าเขาจะเป็นผู้ที่ได้กระทำความผิด (ให้นางชุ่นเคืองใจ) มาก่อน

2:11 bhīma+gabhīra+nisvanāiḥ = [Bah.] มีเสียงต่ำลึก (คือก้องกังวานกระหึ่ม) น่ากลัว; payo+dharāiḥ = เมฆ, ทรวงอกสตรี; taḍidbhiḥ = จากฟ้าผ่า; bhṛśam = อย่างมาก; udvejita+cetaṣaḥ = กลัว, ที่ใจ; yoṣitaḥ = ผู้หญิง; kṛta+aparādhān+api = มี, ความผิด บาบ, แม้ว่า; priyān = กับคนรัก; śayane = การนอน เที่ยงนอน; nir+antaram = อย่างไม่มีระหว่าง, อย่างไม่ขัดติดกัน, (กอด) อย่างแนบแน่น; pariṣvajante = การโอบกอด

สรรคที่ 2 ฤดูฝน (วรัช)

विलोचनेन्दीवरवारिबिन्दुभिर्
निषिक्तबिम्बाधरचारुपल्लवाः ।
निरस्तमाल्याभरणानुलेपनाः
स्थिता निराशाः प्रमदाः प्रवासिनां ॥२:१२॥

vilocanendīvaravāribindubhir
niṣiktabimbādharacārupallavāḥ |
nirastamālyābharāṇānulepanāḥ
sthitā nirāsāḥ pramadāḥ pravāsinām ||2:12||

2:12 ริมฝีปากที่ (งามละมุน) ราวกับใบไม้อ่อนอันงดงาม (และ) ที่เป็น (สีแดงสด) ตั่งผลตำลึงสุกของ
บรรดาหญิงสาวผู้เป็นภรรยาของชายที่เดินทางจากบ้านไปไกล ล้วนเปียกชุ่มด้วยหยาดน้ำตา (ที่หลัง
ริน) จากดวงตาที่ (งดงาม) ปานประหนึ่งดอกบัวสีน้ำเงิน พวกนางได้เลิกใช้พวงมาลัย เครื่องประดับ
และเครื่องประทีนผิวจนหมดสิ้น ดำรงชีวิตอยู่อย่างคนที่สิ้นหวัง

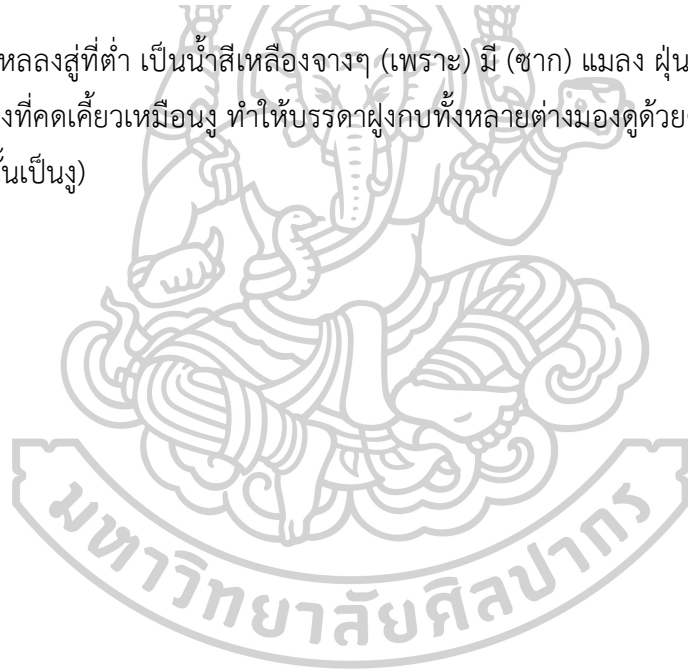
2:12 indīvara = ดอกบัวสีน้ำเงิน; vilocana = ดวงตา; vāri = น้ำ; bindubhiḥ = ด้วยหยาด (น้ำ
ตา); niṣikta = เปียกชุ่มด้วย; bimba = ผลตำลึง; adhara = ริมฝีปากล่าง; cāru+pallavāḥ = บอบ
บางละเอียดอ่อนเหมือนใบไม้; nirasta+mālyā+bharāṇa+anulepanāḥ = เลิกใช้, มาลัย, เครื่อง
ประดับ, เครื่องสำอาง = ผู้มีพวงมาลัย เครื่องประดับและเครื่องประทีนผิว อันนางโยนทิ้งไปแล้ว
(คือเลิกใช้ชั่วคราวจนกว่าสามีของนางจะกลับคืนมา); pravāsinām = ผู้เดินทาง; pramadāḥ =
ผู้หญิง ภรรยาที่รักทั้งหลาย; nir+āsāḥ = ปราศจากความหวัง; sthitā = ดำรงอยู่

สรรคที่ 2 ฤดูฝน (วรรษ)

วิปาण्डुरम् कीटरजस्तृणान्वितम्
 भुजङ्गवद् वक्रगतिप्रसर्पितम्।
 ससाध्वसैर् भेककुलैर् निरीक्षितम्
 प्रयाति निम्नाभिमुखम् नवोदकम् ॥२:१३॥

vipāṇḍuraṃ kīṭarajastrṇānviṭaṃ
 bhujamḡgavadvakragatiprasarpitam |
 sasādhvasairbhekakulairnirīkṣitaṃ
 prayāti nimnābhimukhaṃ navodakam ||2:13||

2:13 น้ำใหม่ไหลลงสู่ที่ต่ำ เป็นน้ำสีเหลืองจางๆ (เพราะ) มี (ซาก) แมลง ฝุ่นผงและหญ้าเจือปน มันไหลไปตามทางที่คดเคี้ยวเหมือนงู ทำให้บรรดาฝูงกบทั้งหลายต่างมองดูด้วยความหวาดกลัว (เพราะคิดว่าสายน้ำนั้นเป็นงู)

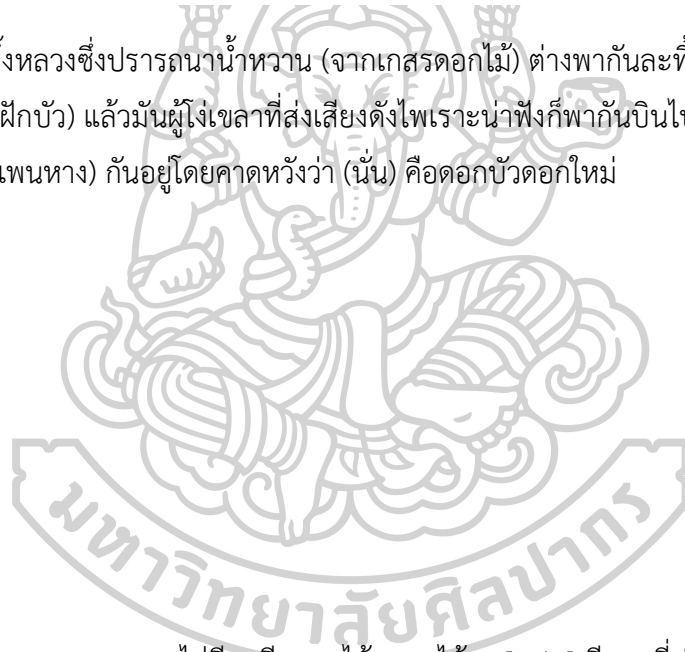
2:13 nava+udakam = ใหม่ น้ำ (น้ำฝนที่ตกลงมาในระยะแรกๆ); vi+pāṇḍura = มีสีซีด, มีสีเหลืองจางๆ; kīṭa+rajas+trṇa = หนอน แมลง ไล่เดือน, ฝุ่นผง, หญ้า; anvitaṃ = เจือปน; bhujamḡga = งู; bhujamḡga+vat = เหมือนงู; vakra+gati+prasarpitam = โค้ง งอ, ตามทาง, คลานไป; nimna+abhi+mukhaṃ = ที่ต่ำ ที่ราบต่ำ, ไปไหลไปทาง หันหน้าไปทาง; prayāti = การเดินทาง; nirīkṣitaṃ = มองดู; bheka+kulaih = บรรดากบ, ฝูง; sa+sādhvasaih = ด้วย, ความหวาดกลัว

สรรคที่ 2 ฤดูฝน (วรรษ)

विपत्रपुष्पाम् नलिनीम् समुत्सुका
विहाय भृङ्गाः श्रुतिहारिनिःस्वनाः।
पतन्ति मूढाः शिखिनाम् प्रनृत्यतां
कलापचक्रेषु नवोत्पलाशया ॥२:१४॥

vipatrapuṣpām nalinīm samutsukā
vihāya bhr̥ṅgāḥ śrutihāriṇiḥsvanāḥ |
patanti mūḍhāḥ śikhinām pranṛtyatām
kalāpacakreṣu navotpalāśayā ||2:14||

2:14 บรรดาผึ้งหลวงซึ่งปรารถน่าน้ำหวาน (จากเกสรดอกไม้) ต่างพากันละทิ้งกอบัวที่ปราศจากกลีบดอก (เหลือแต่ฝักบัว) แล้วมันผู้โง่เขลาที่ส่งเสียงดังไพเราะน่าฟังก็พากันบินไปที่วังทางของนกยูงที่กำลังร้ายรำ (รำแพนหาง) กันอยู่โดยคาดหวังว่า (นั่น) คือดอกบัวดอกใหม่

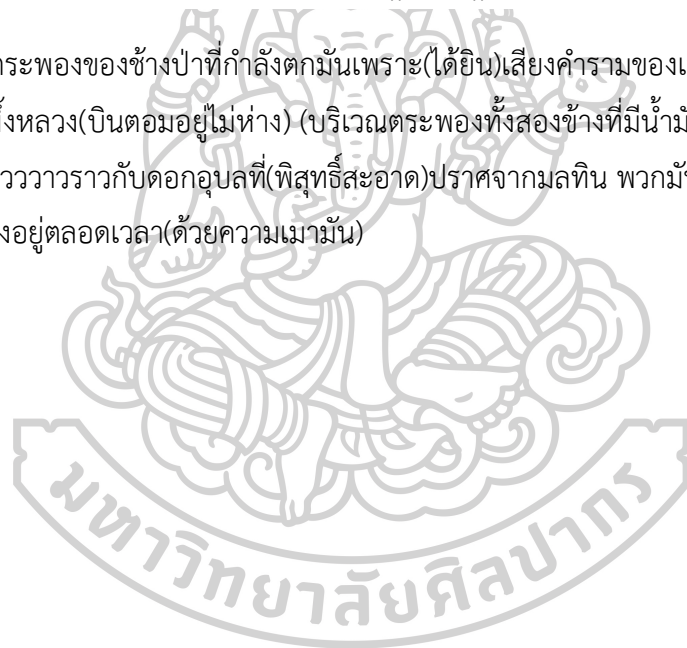
2:14 vi+patra+puṣpām = ไม่มี, กลีบดอกไม้, ดอกไม้ = [Bah.] มีดอกที่ปราศจากกลีบดอก (เนื่องจากฝนตกทำให้กลีบดอกบัวร่วงหล่นหมด); nalinīm = ดอกบัว กอบัว; vihāya = เมื่อละทิ้ง; sam+utsukāḥ = ด้วย, ปลายปลี (รำพึง); śruti+hāri+niḥ+svanāḥ = ฟัง, ไพเราะ, บินไป, ส่งเสียง; bhr̥ṅgāḥ = ผึ้งหลวง; nava+utpala = ใหม่ ดอกบัวสีน้ำเงิน; mūḍhāḥ = โง่เขลา (จนไม่สามารถแยกแยะความแตกต่างระหว่างดอกบัวกับวังทางของนกยูงได้); pranṛtyatām = ร้ายรำ, แพนหาง; śikhinām = ของนกยูง; āśayā = ด้วยความหวัง; kalāpa = ชนบก; cakreṣu = บนวงกลม; patanti = ล้ม, ตก, หล่น, การป็นปาย

สรรคที่ 2 ฤดูฝน (วรรษ)

वनद्विपानां नववारिदस्वनैर्
 मदान्वितानां ध्वनतां मुहुर्मुहुः ।
 कपोलदेशा विमलोत्पलप्रभाः
 सभृङ्गयूथैर्मदवारिभिश्चिताः ॥२:१५॥

vanadvipānām navavāridasvanāir
 madānvitānām dhvanatām muhurmuḥuḥ |
 kapoladeśā vimalotpalaprabhāḥ
 sabhr̥ṅgayūthair madavāribhiścītāḥ ||2:15||

2:15 บริเวณตระพองของข้างป่าที่กำลังตกมันเพราะ(ได้ยิน)เสียงคำรามของเมฆฝนต้นฤดู เต็มไปด้วย
 น้ำมันโดยฝูงผึ้งหลวง(บินตอมอยู่ไม่ห่าง) (บริเวณตระพองทั้งสองข้างที่มีน้ำมันซึมซาบอาบชุ่มอยู่นั้น)
 มีประกายใสแวววาวราวกับดอกกุบลี(พิสุทธิ์สะอาด)ปราศจากมลทิน พวกมันกำลังแผดเสียงร้องแข่ง
 กับเสียงฟ้าร้องอยู่ตลอดเวลา(ด้วยความเมามัน)

2:15 nava+vāri+da+svānai = ใหม่, น้ำ, ผู้ให้ (เมฆ), ด้วยเสียงของ (โดยฟ้าร้อง) = [Bah.] เสียง
 ของเมฆฝนใหม่ (คือเมฆฝนในตอนต้นของฤดูฝน); mada+anvitānām = ความคุ่มคลั่ง ความมีนเมา,
 (ข้างตกมัน); muḥuḥ+muḥuḥ = อีกครั้ง อีกครั้ง; dhvanatām = แผดเสียงร้อง; vana+dvipānām
 = ป่า, ข้าง (ข้างป่า); vi+mala = ไม่มี, สิ่งสกปรก ฝุ่น; utpala+prabhāḥ = ดอกบัวสีน้ำเงิน, พร้อม
 เงาม; kapola+deśā = แก้ม ตะพอง(ข้าง), บริเวณ; sa+bhr̥ṅga+yūthair = กับ, ฝูง, กลุ่มของ;
 mada+vāribhiścītāḥ = ความคุ่มคลั่ง ความมีนเมา, น้ำ

สรรคที่ 2 ฤดูฝน (วรรษ)

สิตอทฺยลาภามฺบุดชฺมุบิตอพลา:
 समाचिताः प्रस्रवणैः समन्ततः।
 प्रवृत्तनृत्यैः शिखिभिः समाकुलाः
 समुत्सुकत्वम् जनयन्ति भूधराः ॥२:१६॥

sitotpalābhāmbudacumbitopalāh
 samācitāḥ prasraṇāḥ samantataḥ |
 pravṛttanṛtyāḥ śikhibhiḥ samākulāḥ
 samutsukatvaṃ janayanti bhūdharaḥ ||2:16||

2:16 ภูเขาที่มี(ยอด)หินผาซึ่งเมฆที่มีสีขา(ว)สว่างเพียงดั่งดอกอุบลขาว(โน้มลง)จุมพิตแล้ว ปกคลุมด้วย
 ธารน้ำตก(ที่ไหลเทลงมา)จากทุกด้าน(ของภูเขา) เคลื่อนกลับไปด้วยนกยูงที่กำลังสาละวนอยู่กับการ
 ร่ายรำ (สิ่งทั้งหลายเหล่านี้)ย่อมก่อให้เกิดความปั่นป่วนกระวนกระวายใจ(แก่บรรดาผู้ที่ได้มาพบเห็น)

2:16 sita+utpala+ābhā = สีขาว, ดอกบัว, ประกายสว่าง เพียงดั่ง (ābhā ใช้ประกอบท้ายสมาส
 เสมอ =เหมือน คล้ายกับ); āmbuda+cumbita = เมฆ, จุมพิต; upalāh = ก้อนหิน (ของภูเขา);
 samantataḥ = จากทุกด้าน ทุกที่; prasraṇāḥ = ด้วยธารน้ำตก โดยแก่ง; samācitāḥ = ปก
 คลุม; pravṛtta+nṛtyāḥ = เริ่ม, ร่ายรำ การเต้นรำ; śikhibhiḥ = โดยนกยูง; samākulāḥ = แออัด
 หรือเต็มไปด้วย; bhū+dharāḥ = มีอยู่ เกิดขึ้น, ภูเขา; sam+utsukatvaṃ = ด้วย, ความกระสับ
 กระส่าย ความปั่นป่วนกระวนกระวายใจ; janayanti = ย่อมก่อ

सररुคที่ 2 ฤคคฝน (वररु)

कदम्बसरुजरुनकेतकीवनं
 विकम्पयंस्तकुसुमाधिवासितः ।
 सशीकराम्भोधरसङ्गशीतलः
 समीरणः किम न करोति सोत्सुकं ॥२:१७॥

kadambasarjārjunaketakīvanam
 vikampayamstatkusumādhivāsinah |
 saśīkarāmbhodharasaṅgaśītalah
 samīraṇah kim na karoti sotsukam ||2:17||

2:17 สายลมกำลังพัดป่าของต้นกระทู่ม รัง กู่ม และลำเจียกให้สั้นไหวอยู่ มันเป็นสายลมที่หอมกรุ่น
 ด้วยกลิ่นหอมของมวลดอกไม้ ของเหล่าต้นไม้ที่มันได้พัดผ่าน (และยัง) เป็นสายลมที่เยือกเย็น เนื่อง
 จากการได้สัมผัสกับเมฆที่เต็มไปด้วยละอองน้ำ สายลมเช่นนี้จะไม่ทำให้ผู้ใดบังเกิดความปั่นป่วนกระ
 วนกระวายใจละหรือ

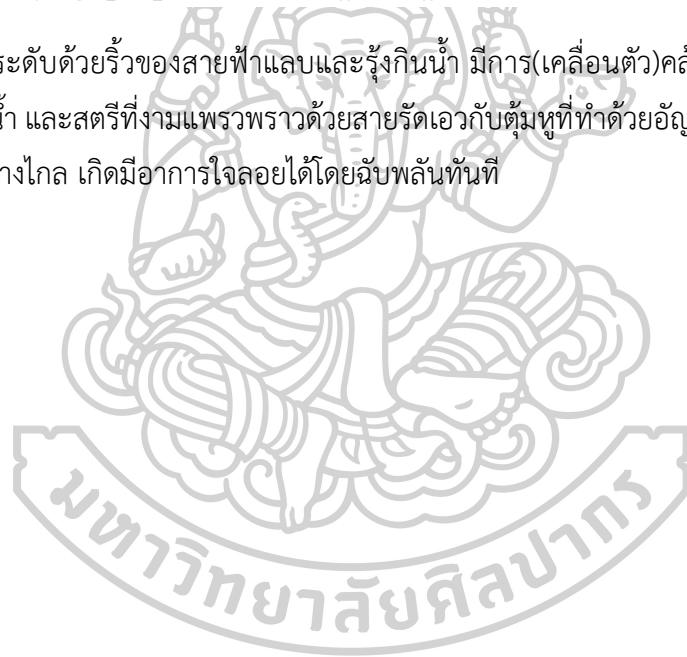
2:17 kadamba = ต้นกระทู่ม; sarja = ต้นรัง; arjuna = ต้นกู่ม; ketakī = ต้นลำเจียก; vanam =
 ของป่า; vi+kampayam = อย่างแน่นอน (ราบรื่น) เร้าใจ; kusuma = ดอกไม้บาน; adhi+vāsinah
 = หอมมาก, มีกลิ่นหอม; sa+śīkarā = พร้อม, ละอองเย็น; ambhah+dhar = น้ำ, พายุ [เมฆ];
 saṅga = สัมผัสกับ; śītalah = หนาว เย็น; samīraṇa = ลม; sa+utsukam = ด้วย, กระ สับกระ
 สาย, ไม่สบายใจ, วิตกังวใจ; kim na karoti = ทำไม, ไม่, ทำ

सररुकी 2 ฤคฝน (वरर)

तडललताशक्रधनुर्विभूषिताः
पयोधरास्तोयभरावलम्बिनः।
स्त्रियश्च काञ्चीमणिकुण्डलोज्ज्वला
हरन्ति चेतो युगपत्प्रवासिनाम् ॥२:१९॥

taḍillatāśakradhanurvibhūṣitāḥ
payodharāstoyabharāvalambinaḥ |
striyaśca kāñcīmaṇikuṇḍalajjvalā
haranti ceto yugapatpravāsinām ||2:19||

2:19 เมฆที่ประดับด้วยริ้วของสายฟ้าแลบและรุ้งกินน้ำ มีการ(เคลื่อนตัว)คล้อยต่ำเนื่องจากน้ำหนักของ(ละออง)น้ำ และสตรีที่งามแพรวพราวด้วยสายรัดเอวกับตุ้มหูที่ทำด้วยอัญมณี (สิ่งเหล่านี้) ย่อมทำให้ชายผู้เดินทางไกล เกิดมีอาการใจลอยได้โดยฉับพลันทันที

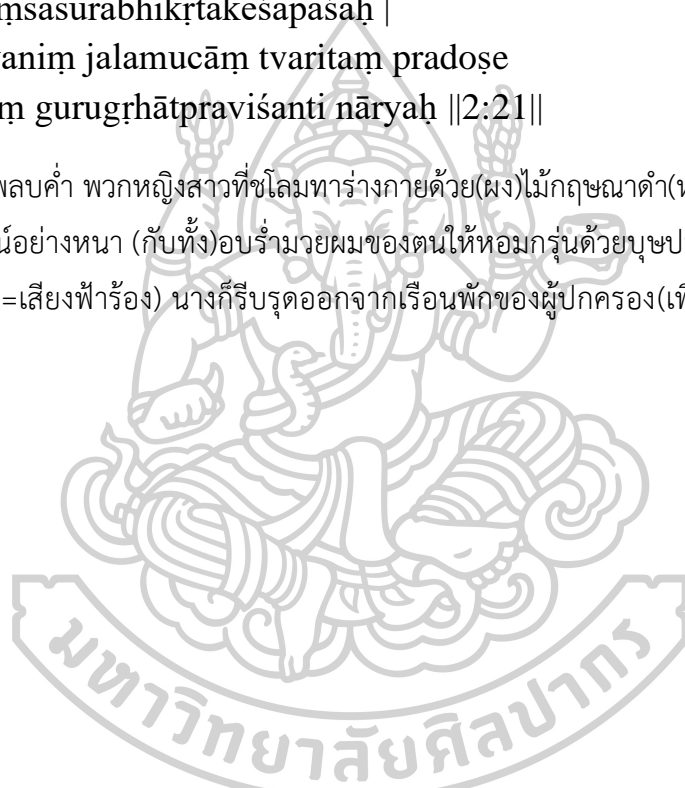
2:19 taḍillatā (taḍit+latā) = ฟ้าแลบ (ริ้วของสายฟ้าแลบ); śakra+dhanūṃṣi = ของพระอินทร์, คันธนู (รุ้งกินน้ำ ซึ่งมีเจ็ดสี); vibhūṣitāḥ = ตกแต่งอย่างดีด้วย; toya+bhara = น้ำ, น้ำหนักของ; ava+lambinaḥ = ลงห้อยต่อแต่ง; payaḥ+dharāḥ = น้ำ ฝน, เมฆดำ; kāñcī = สายรัดเอว; maṇi+kuṇḍalāni = อัญมณี, ตุ้มหู (ตุ้มหูที่ทำด้วยแก้วมณีหลากสี); ujvalā = ความงดงามแพรวพราว; striyaś ca = สตรีที่ และ; pravāsinām = ผู้อยู่อาศัย คนต่างด้าว; cetaḥ = ใจ หัวใจ; yugapat = ฉับพลันทันที ทันทีทันใด; haranti = เกิดมีอาการ

สรรคที่ 2 ฤตฺฝน (วรรษ)

กาลาगुरुप्रचरचन्दनचर्चिताङ्गयः
पुष्पावतंससुरभीकृतकेशपाशाः ।
श्रुत्वा ध्वनिं जलमुचां त्वरितं प्रदोषे
शय्याग्रहं गुरुग्रहात्प्रविशन्ति नार्यः ॥२:२१॥

kālāgurupracuracandanacarcitāṅgayah
puṣpāvatamsasurabhīkṛtakeśapāśah |
śrutvā dhvaniṃ jalamucāṃ tvaritaṃ pradoṣe
śayyāgrhaṃ gurugrḥātpraviśanti nāryah ||2:21||

2:21 ในเวลาพลบค่ำ พวกหญิงสาวที่ชโลมทาร่างกายด้วย(ผง)ไม้กฤษณาตำ(หรือ แก่นจันทน์ตำ) และ
กระแจะจันทน์อย่างหนา (กับทั้ง)อบร่ำมวยผมของตนให้หอมกรุ่นด้วยบุษปมาลัย เมื่อได้ยินเสียงคำ
รามของเมฆ (=เสียงฟ้าร้อง) นางก็รีบรุดออกจากเรือนพักของผู้ปกครอง(เพื่อ)ไปสู่ห้องนอนของตน
อย่างรวดเร็ว

2:21 kālā+guru = ค่ำ, ว่างทางจระเข้; pracura+candana+carcita = มากมาย อุดมสมบูรณ์, ไม้
กฤษณาตำ (หรือแก่นจันทน์ตำ), ชโลมทา; aṅgayah = ด้วยแขนขา; puṣpa+avatamsa = ดอกไม้,
พวงมาลัย; surabhī+kṛta (√kr) = อบร่ำ, ทำให้มีกลิ่นหอม; keśa+pāśah = ผม มวยผม; śrutvā =
เมื่อได้ยิน; dhvaniṃ = เสียงของ; jalamuc = เมฆ, (=เสียงฟ้าร้อง เสียงดังก้องของเมฆ); tvaritaṃ
= เร่งรีบ; pradoṣe = ในเวลาพลบค่ำ ตอนค่ำ; śayyā+grhaṃ = เตียง, ห้อง; praviśanti nāryah
= ไปสู่, ผู้หญิง; guru+grḥāt = ของผู้ปกครอง, จากเรือนพัก

सररुकी 2 ँकुडुन (वरुष)

कुवलडदलनीलैरुनुतैस्तुडनडुरै
 डुडुडवनवधुतैरुडनुडनुडं डलडुडुः ।
 अडहुतडडव डेतस्तुडडैः सेनुडडडडैः
 डडुकडनुवधुनडं तदुडुडुगकुलडनडं ॥२ः२२॥

kuvalayadalanīlāirunnatāistoyanamrāir
 mṛdupavanavidhūtāirmandamandam caladbhiḥ |
 apahṛtamiva cetastoyadāiḥ sendracāpāiḥ
 pathikajanavadhūnām tadviyogākulānām ||2:22||

2:22 จิตใจของบรรดาหญิงสาวผู้เป็นภรรยาของชายซึ่งเดินทางจากบ้านไปไกล ที่กำลังว่าวุ่นเนื่องจากการพลัดพรากจากสามี เพียงตั้งที่กำลังถูกยึดอยู่ให้หลุดลอยไปโดยเมฆฝนที่(ตั้งเค้า)ดำทะมึนดูจใจบับ (และมีแถบรุ้งกินน้ำ(พาดทับอยู่) มันลอยคล้อยต่ำลงเนื่องจากน้ำหนักของ(ละออง)น้ำ และ ค่อยๆ เคลื่อนตัวไปข้างหน้าอย่างช้าๆ โดยการพัดพาของสายลมอ่อน

2:22 kuvalaya+dala+nīlāiḥ = ดอกบัวสีน้ำเงิน บัวโดยทั่วไป, กลีบดอก, เหมือนด้า; unnatāiḥ = ไปไกล ห่าง ไกล; toya+namrāir = ดัวยน้ำ, คล้อยต่ำลง; mṛdu+pavana+vidhūtāiḥ = อ่อนโยน อ่อนนุ่ม อ่อน, สายลมอ่อน, โดยการพัด; manda+mandam = ค่อยๆ; caladbhiḥ = เคลื่อนตัวไป (ข้างหน้าอย่างช้าๆ); toyanamrāiḥ = โดยเมฆ; sa+indra+cāpāiḥ = กับ, ของพระอินทร์, คันธนู (=สายรุ้ง); tat = ด้วยเหตุผลนั้น (ของการแยกจากบ้านไปไกล); viyoga = โดยแยกจากกัน พลัดพรากจาก; ākulānām = ว่าวุ่น; pathika+ jana+vadhūnām = ทาง, ผู้เดินทาง, หญิงสาว ภรรยา; cetah = จิตใจ หัวใจ; apahṛtam+iva = ถูกพัดพาไป, ราวกับว่า เพียงตั้งว่า

सररुकी 2 ฤตุฝน (वरुष)

मुदित इव कदम्बैर् जातपुष्पैः समन्तात्
पवनचलितशाखैः शाखिभिर्नृत्यतीव ।
हसितम्इव विधत्ते सूचिभिः केतकीनां
नवसलिलनिषेकचिच्छन्नतापो वनान्तः ॥२:२३॥

mudita iva kadambāirjātapuṣpāiḥ samantāt
pavanacalitaśākhāiḥ śākhibhirnr̥tyatīva |
hasitamiva vidhatte sūcibhiḥ ketakīnām
navasalilaniṣekacchinnatāpo vanāntaḥ ||2:23||

2:23 บริเวณชายป่า – ที่ซึ่งความร้อนอบอ้าวได้มลายหายไปหมดสิ้นเนื่องจากฝนที่เพิ่งตกลงมาใหม่ๆ –
ราวกับว่าจะแสดงอาการเบิกบานยินดีให้ปรากฏด้วยต้นกระทุ่มที่ผลิติดอกออกเต็มต้น (และ) ราวกับ
ว่าจะแสดงการร่ายรำด้วยต้นไม้ที่มีกิ่งก้านสาขาแกว่งไกวไปตามสายลม (ตลอดจน) ราวกับว่าจะ
แสดงอาการหัวเราะด้วยตุ้มดอกตูมของต้นลำเจียก

2:23 nava+salila+niṣekāt = ใหม่, น้ำ, โดยการโรย (ฝนที่เพิ่งตกลงมาใหม่ๆ); cchinna+tāpaḥ =
ลดน้อยลง; vanāntaḥ = ป่า; jāti+puṣpaiḥ kadambāiḥ = แรกเกิด, ด้วยดอกไม้ของ, ต้นกระทุ่ม;
mudita+iva = ปลื้ม ปิติ, ราวกับว่า; pavana+calita+śākhāiḥ = โดยลม, แกว่งไกวไปมา, กิ่ง
ก้าน; śākhibhiḥ+ nr̥tyati+iva = มีกิ่ง ก้าน, (เอนแกว่งไปมาตามสายลม) เต็ม, ราวกับว่า;
ketakīnām sūcibhiḥ = ของต้นลำเจียก, ปลายตุ้มดอกตูมของเกตุกี (ลำเจียก); sūci = เข็ม สิ่งที่มี
ปลายแหลมเหมือนเข็ม เช่น ปลายของใบหญ้าคา; samantāt = เต็มไปหมด; hasitam (ha = ยิ้ม
เห็นฟัน); vidhatte iva = แสดงอาการ, ราวกับว่า

सररुतुी 2 ँदुडुन (वरुष)

दधतु वरकुचरुगुरनुततरुहरुयषुतु
 प्रतनुसुतदुकूलरुनरुततुः शुुरुणुतुतुः ।
 नवजलकणसुकदुदुतरुतु रुरुतरुगुतु
 ललुतवलुतुवुतुतुः रुरुडुधुतुशुः नरुतुः ॥२ः२५॥

dadhati varakucāgrāirunnatāirhārayaṣṭim
 pratanusitadukūlānyāyatāiḥ śronibimbāiḥ |
 navajalakaṇasekādudgatāṃ romarājīm
 lalitavalivibhaṅgairmadhyadeśāisca nāryaḥ ||2:25||

2:25 บรรดาสตรีทั้งหลายต่างทรงสายสร้อยไข่มุกไว้ด้วยยอดดอกอันสูงและสวยสล้าง (และ)ทรงผ้าไหมเนื้อละเอียดบางเบาสีขาวไว้ด้วยสะโพกอันกลมกลิ้งและกว้างใหญ่ นอกจากนี้พวกนางยังมีแนวของเส้นขนที่กำลังลุกเกี๋ยวเนื่องจากการประพรมด้วยหยดน้ำใหม่ๆ (= การที่เพิ่งอาบน้ำมาใหม่ๆ) ตรงบริเวณเอวที่มีลอนของร่องเนื้อดูงดงามน่ารัก

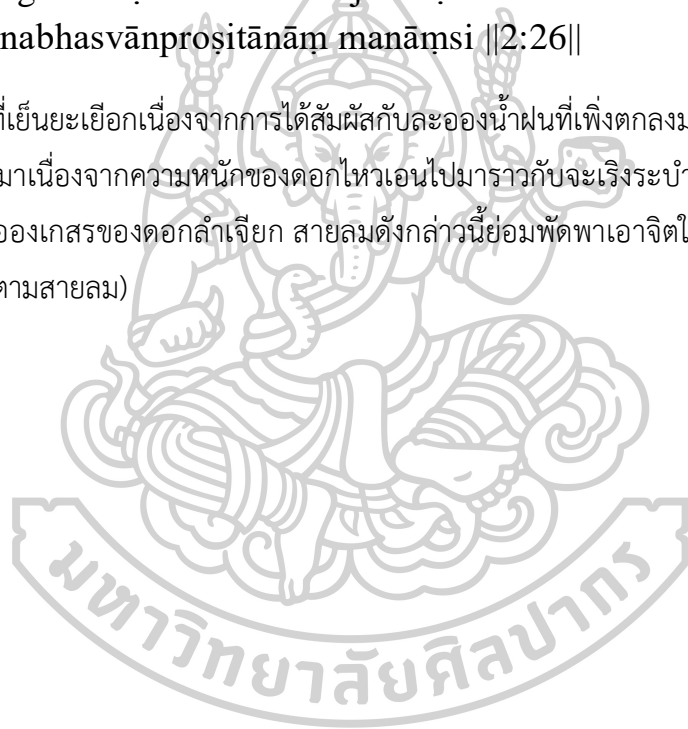
2:25 nāryaḥ = บรรดาสตรี; unnatāir+vara+kuca+agrāiḥ = บน, ดิที่สุด, ทรวงอกสตรี, ยอดดอก; hāra+yaṣṭim+dadhati = ไข่มุก, สายสร้อย, การสวมใส่; āyatāiḥ+śroni+bimbāiḥ = ใส่สวม, สะโพก, กลมกลิ้ง; madhya+deśāis+ca = เอว, ของร่างกาย, และ; pratanu = บางมาก (ผ้าที่มีเนื้อละเอียดบางเบา); sita+dukūlāni = ขาว, ผ้าไหม; lalita+vali+vibhaṅga = งามน่ารัก มีเสน่ห์, ริ้วรอยของผิวหนัง, รอยย่น ลักษณะเป็นลอน; nava+jala+kaṇa+sekād = ใหม่, น้ำ, หยดหรือละอองน้ำ, ประพรม; ud+gatāṃ = (แนวของเส้นขนที่ลุกเกี๋ยว เนื่องจากความรู้สึกหนาวเย็นภายหลังการอาบน้ำใหม่ๆ); roma+rājīm (แนวของเส้นขนเหนือบริเวณสะดือ หรือ “vali” รอยย่นของผิวหนังหรือรอยร่องเนื้อตรงบริเวณหน้าท้องตอนบน บางทีก็เรียกรอยร่องเนื้อนี้ว่า valitrayam เพราะมีสามรอย โดยเฉพาะอย่างยิ่งของสตรีเพศ ถือกันว่าเป็นเครื่องหมายของความงามอย่างหนึ่ง)

สรรคที่ 2 ฤดูฝน (วรษ)

नवजलकणसङ्गानच्छीततामादधानः
कुसुमभरनतानां लासकः पादपानां ।
जनितरुचिरगन्धः केतकीनां रजोभिः
परिहरति नभस्वान्प्रोषितानां मनांसि ॥२:२६॥

navajalakaṇasaṅgānacchītatāmādadānaḥ
kusumabharanatānāṃ lāsakaḥ pādapānām |
janitaruciragandhaḥ ketakīnām rajobhiḥ
pariharati nabhasvānproṣitānām manāṃsi ||2:26||

2:26 สายลมที่เย็นยะเยือกเนื่องจากการได้สัมผัสกับละอองน้ำฝนที่เพิ่งตกลงมาใหม่ๆ ทำให้บรรดาดันไม้ที่โน้มกิ่งลงมาเนื่องจากความหนักของดอกเหวเอนไปมาราวกับจะเร็งระบำ (และ)ทำให้มีกลิ่นหอมตรลบด้วยละอองเกสรของดอกลำเจียก สายลมดังกล่าวนี้ย่อมพัดพาเอาจิตใจของคนเดินทางไกลให้หลุดลอยไป (ตามสายลม)

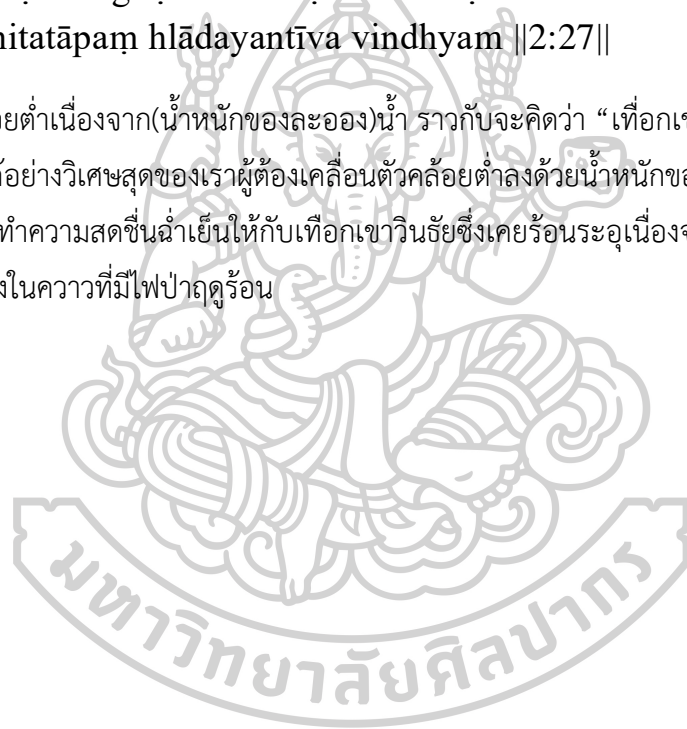
2:26 nava+jala+kaṇa+saṅgāt = ใหม่, น้ำ, ละออง (หยด) โดยการได้สัมผัส; śīta+tām = ความเย็นยะเยือก; ādadānaḥ = การรวบรวม; kusuma+bhara = โดยดอกไม้, น้ำหนัก; nata+ānām +pādapānām = โคน, ความหย่อนคล้อย, ต้นไม้; lāsaka = ซึ่งเป็นเหตุให้เต็นรำ; ketakīnām+rajobhiḥ = ดอกลำเจียก, ด้วยละอองเกสร พร้อมเกสร; janita+rucira+gandhaḥ = ทำให้เกิด, ที่ชื่นชอบ, น้ำหอม; nabhasvān = สายลม; proṣitānām manāṃsi pariharati = ผู้เดินทาง, จิตใจ หัวใจ, อย่างแน่นอน

सररुคที่ 2 ฤคुฝน (ววรรษ)

जलभरनमितानामाशरयोऽस्माकमुच्चैर्
अयमिति जलसेकैस्तोयदास्तोयनम्राः ।
अतिशयपरुषाभिर्ग्रीष्मवह्नेः शिखाभिः
समुपजनिततापम् ह्लादयन्तीव विन्ध्यम् ॥२:२७॥

jalabharanamitānāmāsarayo'smākamuccāir
ayamiti jalasekāistoyadāstoyanamrāḥ |
atīśayaparūṣābhirgrīṣmavahneḥ śikhābhiḥ
samupajanitatāpaṃ hlādayantīva vindhyam ||2:27||

2:27 เมฆที่ลอยต่ำเนื่องจาก(น้ำหนักของละออง)น้ำ รวาก็จะคิดว่า “เทือกเขาวินธัยนี้แหละจะเป็นที่
พักพิงอาศัยได้อย่างวิเศษสุดของเราผู้ต้องเคลื่อนตัวคล้อยต่ำลงด้วยน้ำหนักของน้ำ” มันจึงโปรยปราย
สายฝนลงมา ทำความสดชื่นฉ่ำเย็นให้กับเทือกเขาวินธัยซึ่งเคยร้อนระอุเนื่องจากเปลวไฟที่ได้โหมไหม้
อย่างรุนแรงยิ่งในควาวที่มีไฟป่าฤดูร้อน

2:27 toya+namrāḥ = ของละออง น้ำ, น้ำหนัก; toyada = เมฆ; ayam = เขาคือ; jala+bhara
+namitānām = ด้วยน้ำ, การแบก น้ำหนัก, คล้อยต่ำลง (โปรยปรายสายฝนลงมา); asmākam =
สำหรับเรา; uccāiḥ+āsarayaḥ iti =เพิ่มขึ้น, ไฟ, เนื่องจาก; atīśaya = อย่างยิ่ง อย่างมากมายล้น
เหลือ; paruṣābhiḥ = หนาบ รุนแรง; grīṣma+vahneḥ+śikhābhiḥ = ฤดูร้อน ร้อนระอุ , ไฟป่า,
เปลวไฟ; sam+upajanita = เกิดขึ้น; tāpaṃ = ความร้อนระอุ; vindhyam = จากเทือกเขาวินธัย;
jala+ sekāiḥ = ด้วยน้ำ, ฝนตกหนัก; hlādayanti (√hlād)=ทำให้สดชื่น, iva =รวากับ

सररुคที่ 2 ฤคुฝน (वरुष)

बहुगुणरमणीयः कामिनीचित्तहारी
तरुवितपलतानां बान्धवो निर्विकारः ।
जलदसमय एष प्राणिनां प्राणभूतो
दिशतु तव हितानि प्रायशो वाञ्छितानि ॥२:२८॥

bahugunaramaṇīyaḥ kāminīcittahārī
taruvitapalatānāṃ bāndhavo nirvikārah |
jaladasamaya eṣa prāṇināṃ prāṇabhūto
diśatu tava hitāni prāyaśo vāñchitāni ||2:28||

2:28 ฤคุฝนที่นำรึ่นรมย์ด้วยสิ่งดึงามอเนกประการ เป็นฤคุที่ทำให้จิตใจของหญิงสาวผู้มีความรักล่องลอยไป(ไกลไม่อยู่กับตัว) (และ)เป็นมิตรสนิทที่ไม่เคยเปลี่ยนแปลง(=เป็นมิตรแท้) ของต้นไม้ พุ่มพฤษ์ และเถลดาชาติทั้งหลาย (ทั้ง)เป็นเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิตจิตใจของบรรดาสิ่งมีชีวิต(ทั้งมวล) ขอให้ฤคุฝนนี้ จงอำนวย(แต่)สิ่งดึงามอันเป็นที่ปรารธนาเท่าที่จะเป็นไปได้ทั้งหมดแก่ท่าน เทอญ

2:28 bahu+guṇa+ramaṇīyaḥ =อนเนกประการ, สิ่งดึงาม, นำรึ่นรมย์ มีความสุข; kāminī+citta+hārī = หญิงสาว, จิตใจ, ล่องลอยไป(ไกลไม่อยู่กับตัว); taru+vitapa+latānām = สำหรับ, พุ่มไม้, เถลดาชาติ กิ่งไม้เลื้อย; bāndhavaḥ = ญาติ, พวกพ้อง, เพื่อนเกลอ; prāṇinām = สำหรับ สิ่งมีชีวิต; prāṇabhūtaḥ = ชีวิต, จิตใจ; nir+vikārah = ไม่มีการเปลี่ยนแปลงไป; eṣa jala+da+samaya = เป็นที่น้ำพอใจ, น้ำ, การให้, เวลา; jalada+samaya = ฤคุฝน; tava =ของท่าน; hitāni = ผู้เดินทาง; vāñchita (√vāñch)= ปรารธนา ต้องการ แสวงหา; prāyaśaḥ diśatu = ส่วนใหญ่ เกือบทั้งหมด, มอบให้

सररुคที่ 2 ว่าด้วยการพรรณนาถึงฤคุฝนได้จบลงแล้ว

CANTO 3: AUTUMN

สรรคที่ 3 ฤดูใบไม้ร่วง (ศรท)

काशांशुका विकचपद्ममनोज्ञवक्त्रा
 सोन्मादहंसरवनूपुरनादरम्या ।
 आपकशालिरुचिरानतगात्रयष्टिः
 प्राप्ता शरन्नववधूरिव रूपरम्या ॥३:१॥

kāśāṃśukā vikacapadmamanojñavaktrā
 sonmādahaṃsaravanūpuranādaramyā |
 āpakvaśālirucirānatagātrayaṣṭiḥ
 prāptā śarannavavadhūriva rūparamyā || 3:1||

3:1 ฤดูใบไม้ร่วงที่มีความงดงามน่าชื่นชม เปรียบประดุจดังเจ้าสาวที่เพิ่งแต่งงานใหม่ๆ (โดย) มีดอก
 กล้วย้ากาสะเป็นเสมือนหนึ่งพัศตราภรณ์(สีขาว)ของนาง มีดอกบัวบานเป็นเสมือนใบหน้าที่งามดึงดูดใจ
 ของนาง มีเสียงร้องของหงส์ที่กำลังเบิกบานยินดี(เนื่องจากการมาถึงของฤดูใบไม้ร่วง)เป็นเสมือนหนึ่ง
 เสียงกรุ่งกริ่งของกำไลข้อเท้าที่ก่อให้เกิดความสดชื่นรื่นรมย์(แก่ผู้ที่ได้ยิน) (และ) มีต้นข้าวสาลี(ที่ลู่เอน
 เนื่องจากความหนักของรวงข้าว)ที่ใกล้จะสุกเป็นเสมือนหนึ่งเรือนร่างอันบอบบางงดงามของนางที่โน้ม
 ลง(เล็กน้อยเนื่องจากความหนักของถัน อันถือเป็นลักษณะความงามอย่างหนึ่งของสตรีในอินเดีย) ฤดู
 ใบไม้ร่วง(นี้)ได้มาถึงแล้ว

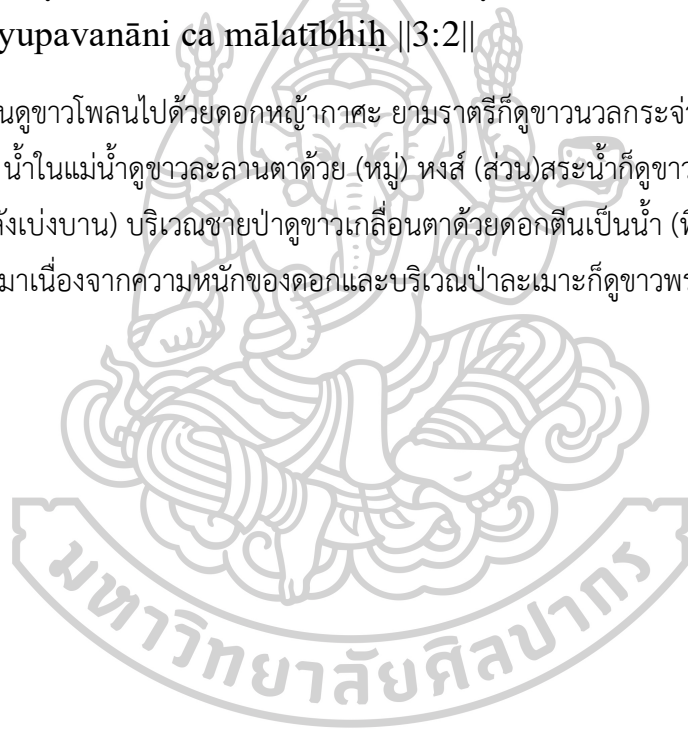
3:1 kāśa = กล้วย้าสีขาวชนิดหนึ่งสำหรับทำเสื่อหรือมุงหลังคา; aṃśukā = เสื้อผ้า; kāśa+aṃśukā
 = “มีเสื้อผ้าคือดอกกล้วย้ากาสะ หรือ มีดอกกล้วย้ากาสะเป็นเสื้อผ้า”; vikaca padma = บาน, ดอกบัว;
 manojña = งามดึงดูดใจ; vaktrā ด้วยใบหน้า; sonmāda (sa+unmāda) = มีความลุ่มหลงมัวเมา
 อยู่ในความรัก; haṃsa+rava = หงส์, เสียงร้อง; nūpura+nāda = กำไลข้อเท้า, เสียง การส่งเสียง
 ดัง; ramyā = ความสดชื่นรื่นรมย์ น่ายินดี; āpakva+sāli = เกือบสุก (ผลไม้,อาหาร), รวงข้าว;
 rucirā+nata+gātra = โนมลง, งอ, ใบหน้า; yaṣṭiḥ = ต้นข้าวสาลี กองฟาง; rūpa+ramyā =
 ลักษณะ ความงดงาม, น่ายินดี; śarat = ฤดูใบไม้ร่วง; nava+vadhūḥ+iva = ใหม่, เจ้าสาว,
 เหมือน ประดุจ; prāptā = เป็นโอกาส ได้มาถึงแล้ว

सररुคती 3 ฤคुใใไม้ร่วง (ศรท)

काशैर्मही शिशिरदीधितिना रजन्यो
हंसैर्जलानि सरितां कुमुदैः सरांसि ।
सप्तच्छदैः कुसुमभारनतैर्वनान्ताः
शुक्लीकृतान्युपवनानि च मालतीभिः ॥३:२॥

kāśāirmahī śisīradīdhitinā rajanyo
haṃsāirjalāni saritām kumudāiḥ sarāṃsi |
saptacchadāiḥ kusumabhāranatāirvanāntāḥ
śuklīkṛtānyupavanāni ca mālatībhiḥ ||3:2||

3:2 พื้นแผ่นดินดูขาวโพลนไปด้วยดอกหญ้าอากาศะ ยามราตรีก็ดูขาวนวลกระจ่างตาด้วยดวงจันทร์อันมี
รัศมีเยือกเย็น น้ำในแม่น้ำดูขาวละลानตาด้วย (หมี) หงส์ (ส่วน) สระน้ำก็ดูขาวผ่องอำไพด้วยดอกกุมุท
(บัวขาว ที่กำลังแบ่งบาน) บริเวณชายป่าดูขาวเกลื่อนตาด้วยดอกตีนเป็นน้ำ (ที่ผลิบานไสวจน) กิ่งของ
มันโน้มเอนลงมาเนื่องจากความหนักของดอกและบริเวณป่าละเมาะก็ดูขาวพราวตาด้วยดอกมะลิซ้อน

3:2 kāśāiḥ+mahī = ด้วยหญ้าสีขาว, พื้นดิน แผ่นดิน; śisīra+dīdhitī = เยือกเย็น, แสงจันทร์ (=
ดวงจันทร์); rajani = เวลาากลางคืน; haṃsāiḥ = กับหงส์; jalāni+saritām = น้ำ, ของแม่น้ำ;
kumudāiḥ+sarāṃsi = กับดอกบัวขาว, สระน้ำ ทะเลสาบ; saptacchada = ดอกตีนเป็ดน้ำ,
kusuma+bhāra+natāiḥ = ด้วยดอกไม้, น้ำหนัก, ย้อย โนมเอน; vana+antāḥ = ป่า, บริเวณชาย
ป่า; śuklī+kṛtāni = ความขาว, ทำ (ทำให้เป็นสีขาว); upa+vanāni+ca = ใกล้, บริเวณป่าละเมาะ,
และ; mālatībhiḥ = ด้วยดอกมะลิซ้อน

सररुकी 3 गुडुडुडुडुडुडुडु (सररु)

चञ्चन्मनोज्ञशफरीरसनाकलापा
पर्यन्तसंस्थितसिताण्डजपङ्क्तिहारः ।
नद्यो विशालपुलिनान्तनितम्बबिम्बा
मन्दं प्रयान्ति समदाः प्रमदा इवाद्य ॥३:३॥

cañcanmanojñaśapharīrasanākālāpāḥ
paryantasamsthitāsitaṇḍajapaṅktihārāḥ |
nadyo viśālapulināntanitam̐bābimbā
mandam̐ prayānti samadāḥ pramadā ivādya ||3:3||

3:3 วันนี(=ในฤดูใบไม้ร่วงนี้) (น้ำใน)แม่น้ำไหลเอื่อยเหมือนหญิงสาวที่ซิมเซาเพราะกำลังตกอยู่ในห้วงแห่งความรัก แม่น้ำนี้มี(ฝูง)ปลาเค้าที่น่ารักกำลังว่ายน้ำโลดตามกันมาเป็นสายดุคล้ายกับแถบสายรัดเอว(อันทำด้วยเงินประดับอัญมณีแพรวพราว)ของนาง มีหงส์ที่เกาะอยู่ตามชายฝั่งดุคล้ายกับสร้อยไข่มุกที่ร้อยเรียงกันเป็นสายยาวของนาง (และ) มีหาดทราย(เป็นแนวโค้ง)กว้างใหญ่ดุคล้ายกับสะโพกอัน(ผายกว้าง) กลมกลิ้งของนาง

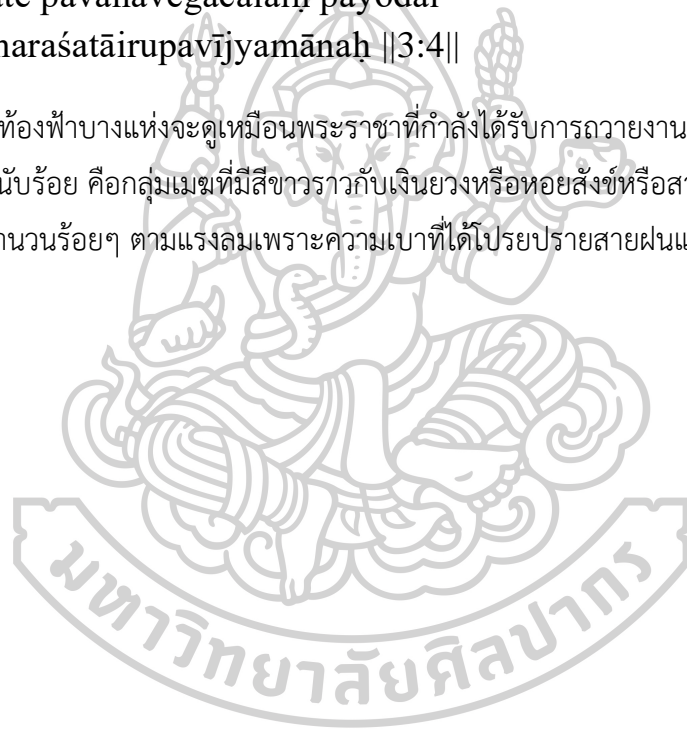
3:3 adya = วันนี (=ในฤดูใบไม้ร่วงนี้); nadyah = แม่น้ำ; mandam̐ prayānti = เดินทางช้า; sa+madāḥ = ด้วย, ความซิมเซา; pramadā iva = สาวน่ารัก, เหมือน; cañcat ($\sqrt{\text{cañc}}$) = เต็มรำกระโดด กระโดดโลดเต้น; manojña = นารี نرمย์; śapharī = ปลาเค้า; rasanā, raśanā = สายรัดเอวทำด้วยเงินหรือทอง ประดับด้วยอัญมณี; kalāpa = แถบผ้า, แถบ, สายที่เอว; paryanta = ชายฝั่ง; samsthitā = วาง; sita+aṇḍaja = สีขาว, นก (นกสีขาว ในที่นี้หมายถึง หงส์); paṅkti = เส้น แถว อนุกรม; hārāḥ = สร้อยไข่มุก; viśāla+pulina+anta = กว้างขวาง ใหญ่โต, เนินทราย ที่ขอบ; nitamba+ bimbāḥ = สะโพก บั้นท้าย, กลม

सररुคที่ 3 ฤคुใบไม้ร่วง (ศรท)

व्योम क्वचिद्रजतशङ्खमृणालगौरैस्
त्यक्ताम्बुभिर्लघुतया शतशः प्रयातैः ।
संलक्ष्यते पवनवेगचलैः पयोदै
राजेव चामरशतैरुपवीज्यमानः ॥३:४ ॥

vyoma kvacidrajataśaṅkhamṛṇālagaurāis
tyaktāmbubhirlaghutayā śataśaḥ prayātaiḥ |
samlakṣyate pavanavegacalaiḥ payodāi
rājeva cāmaraśatāirupavījyamānaḥ ||3:4||

3:4 (ในฤคนี้) ท้องฟ้าบางแห่งจะดูเหมือนพระราชชาติกำลังได้รับการถวายงานพัคด้วย(วาลวีชนีที่คทำจาก)ชนจามรีนบร้อย คือกลุ่มเมฆที่มีสีขาราวกับเงินยวงหรือหอยสังข์หรือสายบัว ที่เคลื่อนตัวไปข้างหน้านับเป็นจำนวนร้อยๆ ตามแรงลมเพราะความเบาที่ได้ไปรยปรายสายฝนแล้ว

3:4 kvacit = บางแห่ง; vyoma = ท้องฟ้า; rajata = สีเงิน; śaṅkha = เปลือกหอยสังข์; mṛṇāla = สายบัว; gaurāiḥ = ขาว; tyakta+ambubhiḥ = ได้ไปรยปราย สายฝน; laghutā = ความเบา; śataśas = เป็นจำนวนร้อยๆ; prayātaiḥ = เคลื่อนตัวไป; samlakṣyate = ดูเหมือนจะเป็นปรากฏให้เห็น; pavana+vega = ด้วยความเร็ว, ลม; calaiḥ = เคลื่อนไหว; payodāi = โดยเมฆ; cāmara varaiḥ = พควาลวีชนี (ที่คทำจากชนจามรี), ที่ดีที่สุด ยอดเยี่ยม; upa+vījyamāna(√vīj)= พค, rāja+iva = พระราชา, เหมือน

สรรคที่ 3 ฤดูใบไม้ร่วง (ศรท)

भिन्नाञ्जनप्रचयकान्ति नभो मनोज्ञं
 बन्धुकपुष्परजसाऽरुणिता च भूमिः ।
 वप्राश्च पक्ककलमावृतभूमिभागाः
 प्रोत्कण्ठयन्ति न मनो भुवि कस्य यूनाः ॥३:५॥

bhinnāñjanapracayakānti nabho manojñam
 bandhūkapuṣparajasā'runitā ca bhūmiḥ |
 vapraśca pakvakalamāvṛtabhūmibhāgāḥ
 protkaṅṭhayanti na mano bhuvi kasya yūnaḥ ||3:5||

3:5 ท้องฟ้า(สีคราม)ที่สวยงามดุจดั่งเครื่องสำอางซึ่งมีลักษณะเป็นฝุ่นผงสำหรับทา
 ขอบตา ทั้งพื้นดินก็กลายเป็นสีแดงสดด้วยละอองเกสรของดอกชบา และ บริเวณไหล่เขาคันเป็นภูมิ
 ภาคที่ปกคลุมด้วยข้าวกะละมะที่กำลังสุก (สิ่งทั้งหลายเหล่านี้)จะไม่ก่อความจิตใจของชายหนุ่มคนใด
 ในโลกนี้ให้ปั่นป่วนกระวนกระวายละหรือ

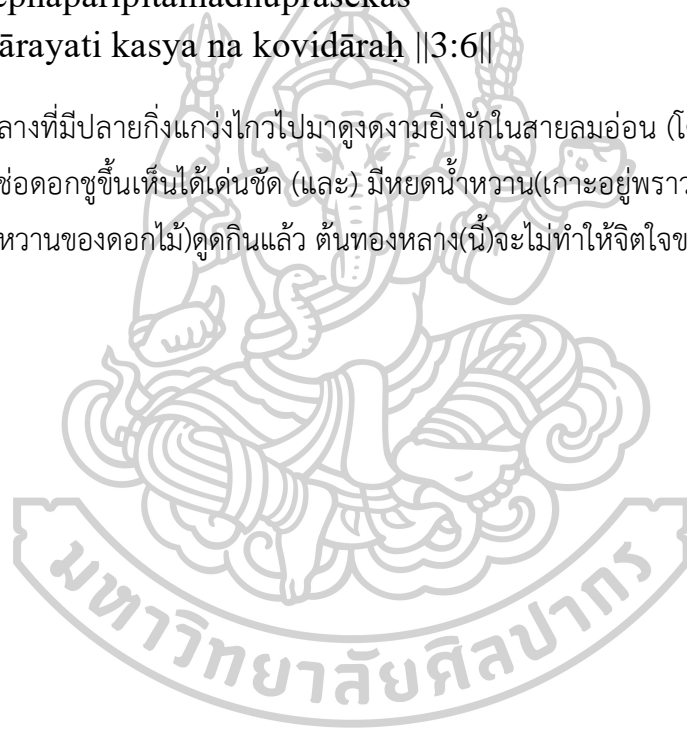
3:5 nabhaḥ = ท้องฟ้า; bhina+añjana = เครื่องสำอางสำหรับทาขอบตา; pracaya = กอง;
 kānti = เปล่งประกาย; bhūmiḥ = พื้นดิน; manojñam = สวยงาม ถูกใจ; bandhūka+puṣpa
 rajasā = ดอกชบา, ดอกไม้, ละอองเกสร; arunitā ca = สีแดงสด และ; pakva+kalama+avṛta =
 อาหารปรั่งสุก, ข้าวกะละมะ, ปกคลุมด้วย; bhūmi+bhāgāḥ = ดินพื้นดิน, ทิวแถว; vapraś ca =
 พุงนา, และ; kasya = คนใด คนไหน; yūnaḥ manah = ชายหนุ่ม วัยรุ่น, จิตใจ หัวใจ; bhuvi = ใน
 โลกนี้; na = ไม่; pra+ut+kaṅṭhayanti = รู้สึกว่าวุ่นกระวนกระวายด้วยความปรารถนา

สรรคที่ 3 ฤดูใบไม้ร่วง (ศรท)

มन्दานिलाकुलितचारुतराग्रशाखः
 पुष्पोद्गमप्रचयकोमलपल्लवाग्रः ।
 मत्तद्विरेफपरिपीतमधुप्रसेकश्
 चित्तम् विदारयति कस्य न कोविदारः ॥३:६॥

mandānilākulitacārutarāgraśākhah
 puṣpodgamapracayakomalapallavāgrah |
 mattadvirephaparipītamadhuprasekaś
 cittam vidārayati kasya na kovidārah ||3:6||

3:6 ต้นทองหลางที่มีปลายกิ่งแกว่งไกวไปมาตุงตงามยึ่งนักในสายลมอ่อน (โดย)ที่ตรงปลายยอดของ
 แขนกิ่งอ่อนมีช่อดอกชูขึ้นเห็นได้เด่นชัด (และ) มีหยดน้ำหวาน(เกาะอยู่พราว)ซึ่ง(ฝูง)ผึ้งหลวงที่กำลัง
 มินเมา (ในน้ำหวานของดอกไม้)ดูดกินแล้ว ต้นทองหลาง(นี้)จะไม่ทำให้จิตใจของชายคนใดแตกสลาย
 ละหรือ

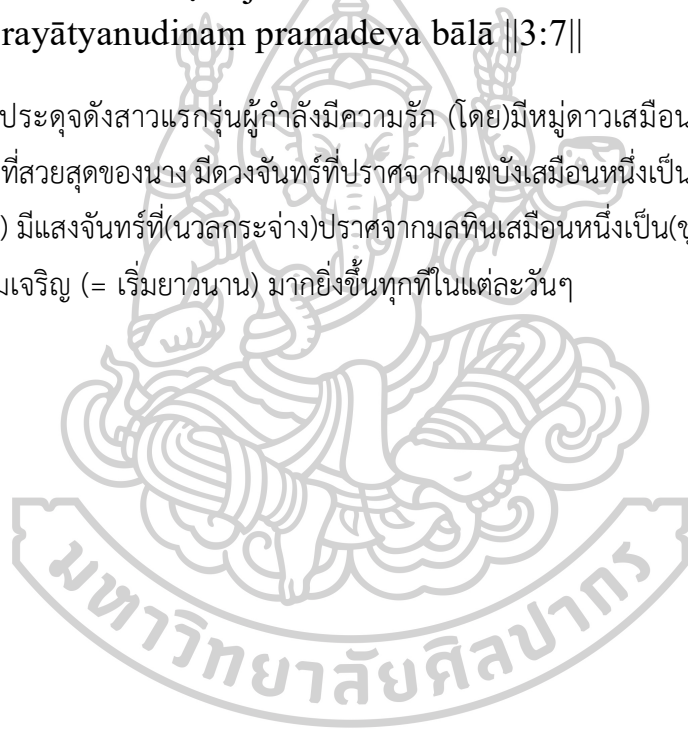
3:6 manda+anila = ฉื่อยซา, สายลมอ่อน; ākulita = แกว่งไกวไปมา ขยับขึ้น; cāru+tara = นำ
 รัก ตุงมยึ่งนัก; agra+śākhah = บน, กิ่งไม้; puṣpa+udgama = ดอกไม้, ชูขึ้น; pracaya = มาก;
 komala+pallava+agrah = อ่อนนุ่ม บอบบาง, เบ่งบาน, ปลายยอด; matta+dvirepha = เมาสุรา
 มินเมา, ผึ้งหลวง; pari+pīta = สุดเหวียง เมา; madhu = น้ำผึ้ง น้ำหวาน; prasekaś = หยดมาก;
 kovidārah = ต้นทองหลาง; kasya cittam = ซึ่งมีหัวใจ; na vi+dārayati (√dr)= ไม่, (หัวใจ)
 แตกสลาย (เพราะความเศร้าเสียใจ)

สรรคที่ 3 ฤดูใบไม้ร่วง (ศรท)

तारागणप्रवरभूषणमुद्वहन्ती
मेघावरोधपरिमुक्तशशाङ्कवक्त्रा ।
ज्योत्स्नादुकूलममलम् रजनी दधाना
वृद्धिम् प्रयात्यनुदिनम् प्रमदेव बाला ॥३:७॥

tārāgaṇapraavarabhūṣaṇamudvahantī
meghāvarodhaparimuktaśaśāṅkayaktrā |
jyotsnādukūlamamalaṃ rajanī dadhānā
vṛddhiṃ prayātyanudinam pramadeva bālā ||3:7||

3:7 ราตรีงามประดุจดังสาวแรกรุ่งผู้กำลังมีความรัก (โดย)มีหมู่ดาวเสมือนหนึ่งเป็นเครื่องประดับ
สำหรับสวมใส่ที่สวยงามที่สุดของนาง มีดวงจันทร์ที่ปราศจากเมฆบังเสมือนหนึ่งเป็นดวงหน้า(อันงามผ่องใส)
ของนาง (และ) มีแสงจันทร์ที่(นวลกระจ่าง)ปราศจากมลทินเสมือนหนึ่งเป็น(ชุด)ผ้าไหมของนาง ราตรี
นี้เริ่มไปสู่ความเจริญ (= เริ่มยาวนาน) มากยิ่งขึ้นทุกทีในแต่ละวันๆ

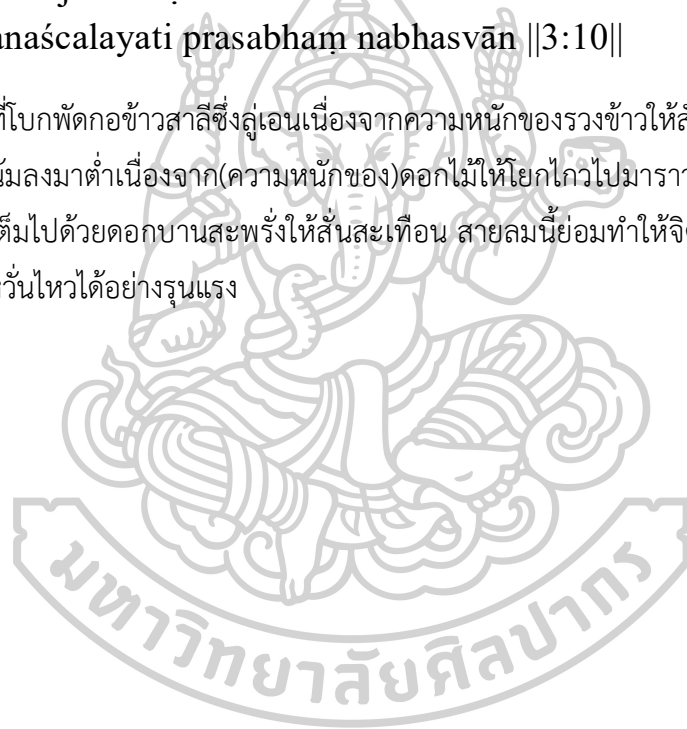
3:7 tārā+gaṇa = ดาว, กลุ่มของ; pravara+bhūṣaṇam = สวยที่สุด ดีที่สุด, เครื่องประดับ; ud+
vahantī (√vah)= มี เป็นเจ้าของ สวมใส่; megha = เมฆ; avarodha = อุปสรรค สิ่งกีดขวางหรือ
บดบัง (นัยน์ตาทำให้มองไม่เห็น); par+imukta = สมบูรณ์พล้อยจาก; śaśāṅka = ดวงจันทร์;
vaktrā = หน้า; jyotsnā = แสงจันทร์; a malaṃ = ไม้ไผ่มลทิน; dukūlam = เสื้อผ้า; dadhānā =
กำลังสวมใส่; rajanī = ราตรี กลางคืน; bālā = เด็กผู้หญิง; pramada = หญิงสาว; iva = เช่นเดียว
กับ; vṛddhiṃ prayāti = เพิ่มขึ้นเพิ่มขึ้น ร่ำรวยมั่งคั่ง รุ่งเรืองเฟื่องฟูมากยิ่งขึ้น, ประสบความสำเร็จ;
anu+dinam = ในแต่ละวันๆ ทุกวัน

สรรคที่ 3 ฤดูใบไม้ร่วง (ศรท)

आकम्पयन्फलभरानतशालिजालानि
 आनर्तयंस्तरुवरान्कुसुमावनम्रान्।
 उत्फुल्लपङ्कजवनाम् नलिनीम् विधुन्वन्
 यूनां मनश्चलयति प्रसभम् नभस्वान् ॥३:१०॥

ākampayanphalabharānataśālījālāni
 ānartayamstaruvarānkusumāvanamrān |
 utphullapaṅkajavanām nalinīm vidhunvan
 yūnām manaścalayati prasabham nabhasvān ||3:10||

3:10 สายลมที่โบกพัดกอข้าวสาละซึ่งสุกเอนเนื่องจากความหนักของรวงข้าวให้สั่นไหว พัดต้นไม้ทิ้งดงม
 ยิ่งนักที่มีกิ่งโน้มลงมาต่ำเนื่องจาก(ความหนักของ)ดอกไม้ให้โยกไกวไปมาราวกับกำลังร้ายรำ และยัง
 เขย่ากอบัวที่เต็มไปด้วยดอกบานสะพรั่งให้สั่นสะเทือน สายลมนี้ย่อมทำให้จิตใจของบรรดาชายหนุ่ม
 ทั้งหลายเกิดหวั่นไหวได้อย่างรุนแรง

3:10 phala+bhara+anata = ผลไม้ น้ำหนักของ, โด้ง (ก้านโด้ง); śāli+jālāni = ข้าว, กอไม้ ตา
 ข่าย; ākampayant (√kamp) = สั่น หวั่นไหว; kusuma = ด้วยดอกไม้; ava namrān = ลง, งอ
 หย่อนคล้อย; taru+varān = ต้นไม้, สิ่งที่ดีที่สุด; ā+nartayant (√nrt) = โยกไกว แกว่ง เดินรำ;
 ut+phulla (√phal)= ขึ้น, เบ่งบาน (บานเต็มที่); paṅka+ja = ดอกบัว; vanām = ป่า (กอ);
 nalinīm = ของดอกบัว; vi+dhunvan = แนนอน, แกว่ง; nabhasvān = ลม; yūnaḥ manah =
 ชายหนุ่ม, จิตใจ หัวใจ; prasabham calayati = ร้อนแรง สั่นสะเทือน

सररुคที่ 3 ฤคुไปไม่วรง (สรท)

सुनुमादहंसमिथुनैरुपशुभितानि
 स्वच्छप्रफुल्लकमलोत्पलभूषितानि ।
 मन्दप्रभातपवनोद्गतवीचिमालानि
 उत्कण्ठयन्ति सहसा हृदयम् सरांसि ॥३:११॥

sonmādahamsamithunāirupaśobhitāni
 svacchaprapphullakamalotpalabhūṣitāni |
 mandaprabhātapavanodgatavīcimālāni
 utkaṅṭhayanti sahasā hrdayam sarāṃsi ||3:11||

3:11 สรรคที่ดูงามด้วยคู้หงส์(ผัว-เมีย) ที่กำลังมินเมาอยู่ในความรัก ประดับด้วยดอกบัวสีขาวและสีน้ำเงินที่เบ่งบานงามตระการตา (และ) มีแนวคลื่นปราภฏ(เป็นระลอกคลื่น) เห็นได้อย่างเด่นชัดเนื่องจากสายลมอ่อน(พัดผ่าน)ในยามเช้า สรรค(ที่งดงามนี้)ยอมทำให้จิตใจ(ของผู้ที่ได้พบเห็น)เกิดป่นป่วนกระวนกระวายขึ้นได้โดยฉับพลันทันที

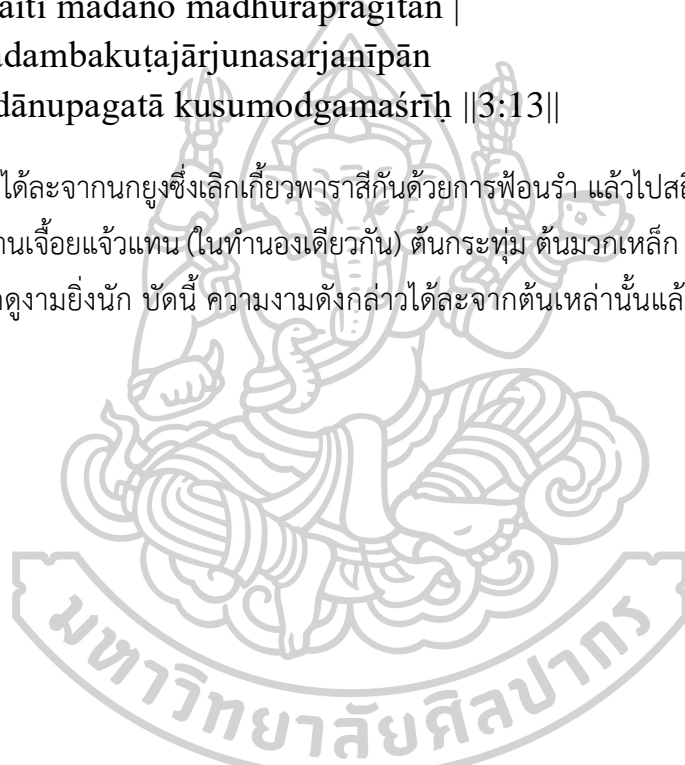
3:11 sa+unmāda = ด้วย, มินเมาอยู่ในความรัก; haṃsa+mithunāiḥ = หงส์, กั้บคู้ คู้แฝด; upa+śobhitāni = ตกแต่งใหม่; phulla = เบ่งบาน; kamal = ดอกบัวขาว; utpala = ดอกบัวสีน้ำเงิน
 bhūṣitān = ประดับด้วย; vīci+mālāni = ระลอก, แถวของ; manda = ซ้า เคลื่อนไหวซ้าๆ หรือเบาๆ; prabhāta pavana = เวลารุ่งอรุณ เวลาเช้า, สายลม; udgata = พัดผ่าน; svaccha sarāṃsi = สวย งาม พิสุทธิ์, สรรค ทะเลสาบ; utkaṅṭhayanti = เกิดป่นป่วนกระวนกระวาย; hrdayam = จิตใจ หัวใจ; sahasā = โดยฉับพลันทันที

สรรคที่ 3 ฤดูใบไม้ร่วง (ศรท)

नृत्यप्रयोगरहिताञ्शिखिनो विहाय
हंसानुपैति मदनो मधुरप्रगीतान्।
मुक्त्वा कदम्बकुटजार्जुनसर्जनीपान्
सप्तच्छदानुपगता कुसुमोद्गमश्रीः ॥३:१३॥

nṛtyaprayogarahitāñśikhino vihāya
haṃsānupāiti madano madhurapragītān |
muktvā kadambakuṭajārjunasarjanīpān
saptacchadānupagatā kusumodgamaśrīḥ ||3:13||

3:13 กามเทพได้ละจากนกยูงซึ่งเลิกเกี่ยวพาราสีกันด้วยการฟ้อนรำ แล้วไปสถิตอยู่กับบรรดาหงส์ที่ส่งเสียงร้องขับขานเจ้อย่างแทน (ในทำนองเดียวกัน) ต้นกระท่อม ต้นมวกเหล็ก ต้นกุ่ม ต้นรัง และต้นจิก ซึ่งเคยผลิดอกดูงามยิ่งนัก บัดนี้ ความงามดังกล่าวได้ละจากต้นเหล่านั้นแล้วไปอยู่กับต้นตีนเป็ดน้ำแทน

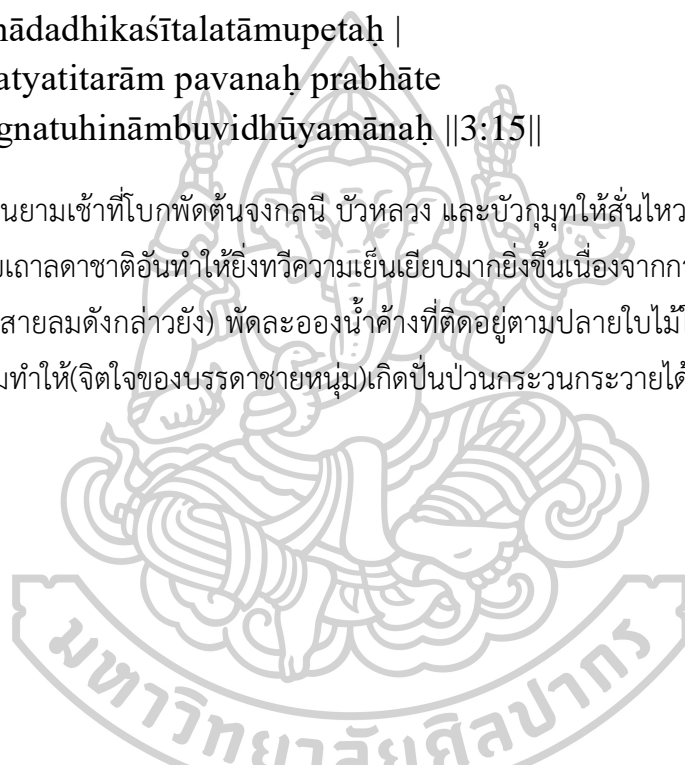
3:13 madanaḥ = กามเทพ ความรัก; nṛtya+prayoga+rahitāñ = เต็ม, การแสดง, โดยไม่ต้อง; śikhinaḥ vihāya= นกยูง, เมื่อออกจาก; madhura = มีรสหวาน ไพเราะอ่อนหวาน (เสียง); pra+gītān = ดี, เสียงร้องขับขาน ร้องเพลง; haṃsān upaiti = ถึงหงส์, ไกลเข้ามา; kusuma+udgama+śrīḥ = จากดอกไม้, ลักษณะ, ความสง่างาม ยิ่งใหญ่; kadamba = ต้นกระท่อม; kuṭaja = ต้นมวกเหล็ก; arjuna = ต้นกุ่ม; sarja+nīpa = ต้นรัง, ต้นจิก; muktvā = การยกเลิก; saptacchada = ต้นตีนเป็ดน้ำ; upagatā = เข้ามาใกล้

सररुकी 3 ฤคुใใใใใ (สรท)

कह्लारपद्मकुमुदानि मुहुर् विधुन्वंस्
तत्सङ्गमादधिकशीतलतामुपेतः।
उत्कण्ठयत्यतितराम् पवनः प्रभाते
पत्रान्तलग्नतुहिनाम्बुविधूयमानः ॥३:१५॥

kahlārapadmakumudāni muhurvidhunvaṃs
tatsaṅgamādadhikaśītalatāmupetaḥ |
utkaṅṭhayatyatitarām pavanaḥ prabhāte
patrāntalagnatuhināmbuvidhūyamānaḥ ||3:15||

3:15 สายลมในยามเช้าที่โบกพัดต้นจกกลนี บัวหลวง และบัวกุ่มทให้สั้นไหวอยู่เป็นระยะ (แล้ว) พัด
ผ่านไปกระทบเกล็ดดาชาติอันทำให้ยิ่งทวีความเย็นเยียบมากยิ่งขึ้นเนื่องจากการได้สัมผัสกับสายลมนั้น
(นอกจากนั้น สายลมดังกล่าวยัง) พัดละอองน้ำค้างที่ติดอยู่ตามปลายใบไม้ใบหญ้าให้ระเหยหายไป
(สายลมนี่)ยอมทำให้(จิตใจของบรรดาชายหนุ่ม)เกิดปั่นป่วนกระวนกระวายได้อย่างรุนแรง

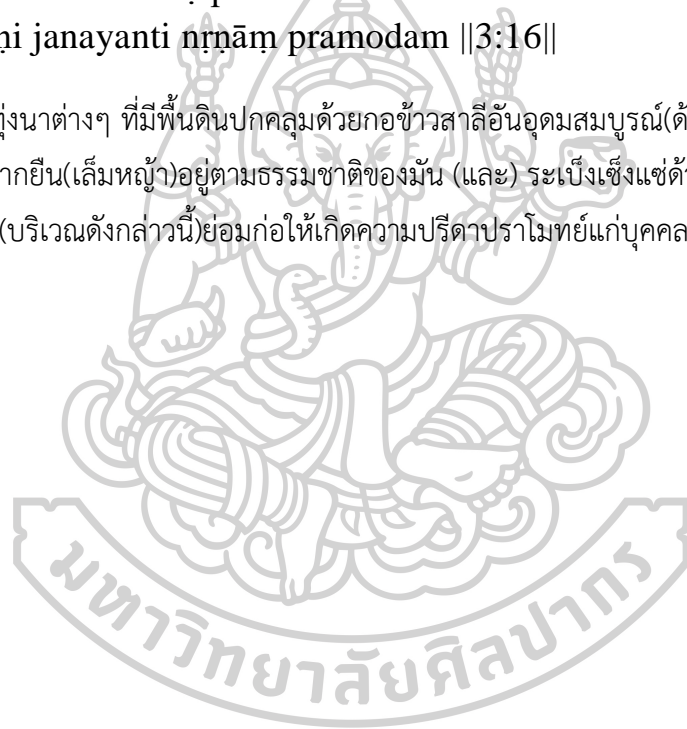
3:15 prabhāte = รุ่งอรุณ; pavanaḥ = ลม หรือเทพเจ้าแห่งลมสายลม; kahlāra = บัวจกกลนี;
padma = ดอกบัว บุปผา; kumudāni = บัวขาว; muhuḥ = เกิดขึ้นอีก ต่อเนื่องซ้ำๆ บ่อยครั้ง;
vidhunvaṃs = กับการกำจัด; tat+saṅgamāt = โดยที่ เนื่องจาก, การพบกัน การติดต่อ การมา
อยู่รวมกัน; adhika+śīta+latām = มากกว่า มากยิ่งขึ้น, เย็น หนาว, สบาย; upetaḥ = กอปรกับ
ได้มา; patra+anta+lagna(√lag)= ใบ, ที่ขอบ ปลาย, ติดอยู่กับ เกาะ(นก); tuhinām+ambu =
น้ำค้าง, หยด; vidhūya+mānaḥ = ระเหยหายไป, จิตใจ; atitarām = อย่างมาก อย่างรุนแรง;
utkaṅṭhayaty = ปั่นป่วนกระวนกระวาย

सररुकी 3 ฤคुใใใใใ (ศรท)

सम्पन्नशालिनिचयावृतभूतलानि
स्वस्थस्थितप्रचुरगोकुलशोभितानि ।
हंसैः ससारसकुलैः प्रतिनादितानि
सोमान्तराणि जनयन्ति नृणाम् प्रमोदम् ॥३:१६॥

sampannaśālinicayāvṛtabhūtalāni
svasthasthitapracuragokulaśobhitāni |
haṃsāiḥ sasārasakulāiḥ pratināditāni
sīmāntarāṇi janayanti nṛṇām pramodam ||3:16||

3:16 บริเวณทุ่งนาต่างๆ ที่มีพื้นดินปกคลุมด้วยกอข้าวสาลีอันอุดมสมบูรณ์(ด้วยรวงข้าว) ประดับด้วย
ฝูงโคจำนวนมากยืน(เล็มหญ้า)อยู่ตามธรรมชาติของมัน (และ) ระเบ็งเซ็งแซ่ด้วย(เสียงร้องของ)ฝูงหงส์
กับนกกระเรียน (บริเวณดังกล่าวนี้)ย่อมก่อให้เกิดความปรีดาปราโมทย์แก่บุคคลทั้งหลาย (ที่ได้พบเห็น)

3:16 sampanna+śālin+caya = อุดมสมบูรณ์, ข้าว พืช, กอง; ā+vṛta (√vr) = ปกคลุม ปิดบัง;
bhūtalāni = โลก, พื้นดิน; go+kula = วัว , ฝูงของ; sthitas = อยู่ (มีที่นั่น); svastha = สมบูรณ์;
pracura = จำนวนมาก; śobhitāni = ประดับด้วย; haṃsāiḥ = โดยหงส์; sa+sārasa+ kulāiḥ =
ด้วย, นกกระเรียน, ฝูง; prati+nāditāni = อีก, ก้องกังวาน; sīmā+antara (sīmāntara) = ขอบเขต,
สถานที่ (บริเวณชายเขตรอบหมู่บ้านซึ่งจะเป็นอาณาบริเวณที่เต็มไปด้วยทุ่งนา); janayanti+nṛṇām
+pramodam = เป็นสาเหตุ, สำหรับผู้คน, อิ่มอกอิ่มใจ ปรีดาปราโมทย์

सररुकी 3 ฤดูใใใร่วง (สรท)

हंसैरुीतर सुललतर गतररङ्गनरनरु
 अडुुरुहरुवुकसरतैडुरुखकनुदुरकरनुतुः ।
 नीलुतुडलैरुडकलरनर वलुकरनरनर
 डुरुवुडडुरडरशु रुकररसुतनुडुसरतरङ्गैः ॥3:17॥

hamsāirjitā sulalitā gatiiraᅅganānām
 ambhoruhāirvikasitāirmukhacandrakāntiᅅ |
 nīlotpalāir madakalāni vilocanāni
 bhrūvibhramāśca rucirāstanubhistarāᅅgāiᅅ ||3:17||

3:17 ทำเยื่องกรรยอ้นงรสงงอของสตรูรยั้งฟ่ายแพ้แก้ทำเยื่องกรรยของหงส์ ใบหน้าทึสวยผุดผ่องประ
 หนึ่งดวงจันทรของนงยั้งฟ่ายแพ้แก้ดอกบ้วทึกำลังเบ่งบาน ดวงตาทึหยาดเอี่ยมเย้ยวนของนงยั้งฟ่าย
 แพ้แก้ดอกนูลุบล(บ้วขาบ) และ การเลูกค้ว (ขม้ายตามอง)อย่งมึจรต่นารักของนงกึยั้งฟ่ายแพ้แก้
 ระลอกคลึนทึมึลึกษณะเป็นร้วเล็กๆ บางๆ

3:17 aᅅganānām = ของสตรู; su+lalita = มาก, ทำเยื่องกรรย การเดิน; hamsāiᅅ+jitā = โดย
 หงส์, ชนะ; mukha+candra+kāntiᅅ = ใบหน้า, ดวงจันทร, ส่องแสง; mukha+kāntiᅅ = ความ
 งามนารักของใบหน้า; vikasitāiᅅ ambhoruhāiᅅ = เรื่องแสง, โดยดอกบ้วสีน้ำเงิน; mada+kalāni
 = เจ้าเล่ห์, ดวงตาทึหวานหยาดเอี่ยม; vilocanāni = ชำเลื่องมอง; nīla+atpalāir = สีน้ำเงิน, ดอก
 บ้ว; (jitāni = ชนะแล้ว); rucirās bhrū = นารัก, ค้ว; bhrū+vi+bhramāᅅ+ca = แท้จรต, การ
 เคลื่อนไหว, และ; bhrū+vi+bhramāᅅ =การช้อนตาชำเลื่องดูอย่งมึจรตของสตรู; tanubhiᅅ+
 tarāᅅgaiᅅ = บางๆ, ระลอกคลึน

सररुคती 3 ฤคुใใไม้ร่วง (ศรท)

शुडडड डतः कुसुडडडरनतडुरवलऱः
सुतुरीणऱं हरनुतु डुरतडुडुषणडऱहुकऱनुतुडु ।
दनुतऱवडऱसवलशदसुडुतकनुदुरकऱनुतुडु
कङुकुलुडुषुडुरुकुरऱ नवडऱलतुडु क ॥३.१ॢ ॥

śyāṃā latāḥ kusumabhāranatpravālāḥ
strīṇāṃ haranti dhṛtabhūṣaṇabāhukāntim |
dantāvabhāsavīśadasmitacandrakāntim
kaṅkelipuṣparucirā navamālatī ca ||3:18||

3:18 เถऱडुरะยงค้ที่ทอตุยอตุอ้อนโอนระเนนเนองคऱคऱมหน้กของตุองกऱมลั้ยงค้กऱวऱลऱแชนซ้งสวड
ใส่คเรองडुरะตุบของสตุรु (แลละ) ตุองกडลลซ้อนแรกแ้ยมกั้บตุองกอตุองกั้งऱมลั้ยงค้กऱวऱลऱแชนซ้งสวड
เป็นडुरะกऱยตุ้วคऱมขऱวแววऱวของฟ้न ซ้ง(รอยย้มด้งกऱวนี้)งดงऱมรऱวกั้บตุองงจันตุรु

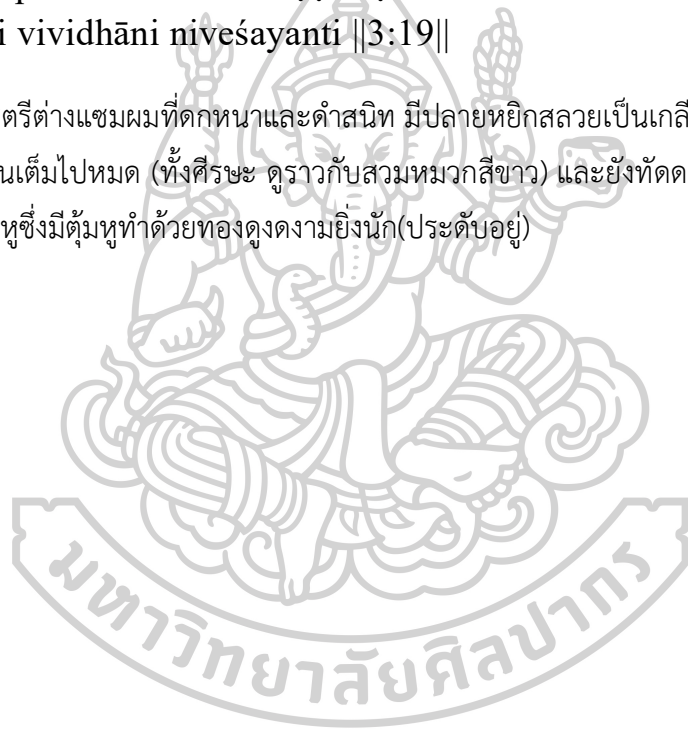
3:18 śyāṃā = ต้नडुरะยงค้; latāḥ = เถऱว้ลลย้; pravālā = กั้ง ยอตุอ้อน; kusuma = ตุองกั้ม;
bhāra+nata = ตุองน้ऱหน้ก, งอ; strīṇāṃ = ของผู้ทลญูง; dhṛta+bhūṣaṇa = สวडใส่คเรองडुरะตุบ;
bāhu = วนแชน; kāntim+haranti = เพล่งडुरะกऱย, งดงऱม; kaṅkeli+puṣpa = ซ้องของต้นอตุอง,
ตุองกั้ม; rucirā+nava+mālatī+ca = น้ऱยลนด้, ใหม, ตุองกडลล, ต้วย; danta+avabhāsa = ฟ้น,
คऱมสวऱง คऱมแววऱว; vīśada+smita = ลลขऱวडुरลสุทล, รอยย้ม กऱรแ้ยมย้ม; candra+kāntim
= ตุองงจันตุรุ, คऱมงดงऱม

สรรคที่ 3 ฤดูใบไม้ร่วง (ศรท)

केशान्नितान्तघननीलविकुञ्चिताग्रान्
 आपूरयन्ति वनिता नवमालतीभिः।
 कर्णेषु च प्रवरकाञ्चनकुण्डलेषु
 नीलोत्पलानि विविधानि निवेशयन्ति ॥३:१९ ॥

keśānñitāntaghananīlavikuñcitāgrān
 āpūrayanti vanitā navamālatībhiḥ |
 karṇeṣu ca pravarakāñcanakuṇḍaleṣu
 nīlotpalāni vividhāni niveśayanti ||3:19||

3:19 บรรดาสตรีต่างแซมผมที่ดกหนาและดำสนิท มีปลายหยิกสสวยเป็นเกลียวคลื่นของตนด้วยดอกมะลิซ้อนสดจนเต็มไปหมด (ทั้งศีรษะ ดูราวกับสวมหมวกสีขาว) และยังทัดดอกนิลุล (บัวขาบ) ชนิดต่างๆ ไว้เหนือหูซึ่งมีตุ้มหูทำด้วยทองคำงดงามยิ่งนัก(ประดับอยู่)

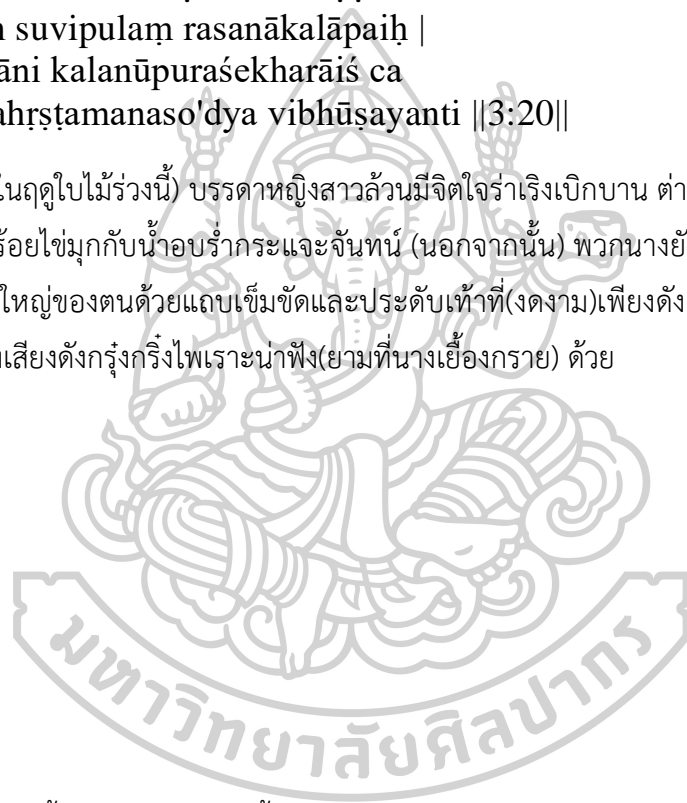
3:19 vanitā = บรรดาสตรี (หญิงสาว ภรรยา ผู้หญิง); nitānta= มากยิ่งนัก (ผม) ดกหนามาก;
 ghana = หนาทึบ; nīla = สีดำ; vi+kuñcita = หดตัวม้วนงอเข้า, หยิกเป็นลอน (ผม); agrān
 keśān = ปลายผม, ของผม; nava+mālatībhiḥ = ใหม่, ดอกมะลิซ้อน; āpūrayanti = เต็มไป
 หมด; pravara+kāñcana = ดีที่สุด, สีทอง; kuṇḍaleṣu = ต่างหู (ซึ่งมีตุ้มหู); karṇeṣu ca = ที่หู,
 และ; vividhāni+nīla+utpalāni+niveśayanti = ชนิดต่างๆ, สีดำ, ดอกนิลุล (บัวขาบ), แซม ทัด

สรรคที่ 3 ฤดูใบไม้ร่วง (ศรท)

हारैः सचन्दनरसैः स्तनमण्डलानि
श्रोणीतटम् सुविपुलम् रसनाकलापैः ।
पादाम्बुजानि कलनूपुरशेखरैश्च
नार्यः प्रहृष्टमनसोऽद्य विभूषयन्ति ॥३:२०॥

hārāiḥ sacandanarasāiḥ stanamaṇḍalāni
śroṇītataṁ suvipulaṁ rasanākālapaiḥ |
pādāmbujāni kalanūpuraśekharaīś ca
nāryaḥ prahr̥ṣṭamanaso'dya vibhūṣayanti ||3:20||

3:20 วันนี้ (=ในฤดูใบไม้ร่วงนี้) บรรดาหญิงสาวล้วนมีจิตใจร่าเริงเบิกบาน ต่างตกแต่งบริเวณทรวงอกของตนด้วยสร้อยไข่มุกกับน้ำอบร่ำกระแจะจันทร์ (นอกจากนั้น) พวกนางยังประดับสะโพกอันกลมกลิ้งและกว้างใหญ่ของตนด้วยแถบเข็มขัดและประดับเท้าที่(งดงาม)เพียงดังดอกบัวด้วยกำไลข้อเท้าชนิดดีเลิศที่ส่งเสียงดังกรังกริ่งไพเราะน่าฟัง(ยามที่นางเยื้องกราย) ด้วย

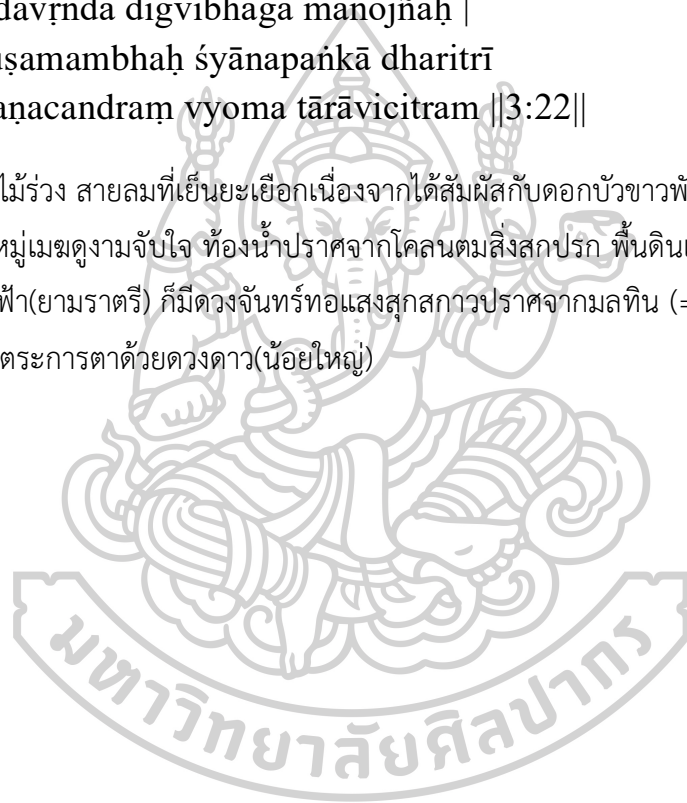
3:20 adya =วันนี้ (=ในฤดูใบไม้ร่วงนี้); prahr̥ṣṭa+manasaḥ = ร่าเริงเบิกบาน ปลื้มใจอย่างยิ่ง, จิตใจ; nāryaḥ = บรรดาหญิงสาว; sa+candana+rasāiḥ = ด้วย, กระแจะจันทร์, น้ำอบร่ำ; hārāiḥ = ด้วย (ไข่มุกและทองรูปพรรณ); stana = ที่หน้าอก; maṇḍalāni = ส่วนโค้ง กลมกลิ้ง; rasanā+kalāpāiḥ = เข็มขัด สายทอง, ชุดของ; su+vipulaṁ = มาก กว้าง; śroṇī+taṭam = สะโพกและบั้นเอว, ส่วน บนของเอว; kala+nūpura+śekhara = หวาน เสียงที่ไพเราะน่าฟัง, กำไลข้อเท้าที่ส่งเสียงดังกรังกริ่ง, ที่ดีเลิศ ที่ดีที่สุด; pāda+ambujāni ca = เท้า, ดอกบัว, และ; vibhūṣayanti = ประดับการตกแต่ง

सररुคที่ 3 ฤคฤไปไม้ร่วง(ครท)

शरदि कुमुदसङ्गाद्वायवो वान्ति शीता
 विगतजलदवृन्दा दिग्विभागा मनोज्ञाः ।
 विगतकलुषमम्भः श्यानपङ्का धरित्री
 विमलकिरणचन्द्रम् व्योम ताराविचित्रम् ॥३:२२॥

śaradi kumudasaṅgādvāyavo vānti śītā
 vigatajaladavṛndā digvibhāgā manojñāḥ |
 vigatakaluṣamambhaḥ śyānapaṅkā dharitrī
 vimalakiraṇacandram vyoma tāravicitram ||3:22||

3:22 ในฤคฤไปไม้ร่วง สายลมที่เย็นยะเยือกเนื่องจากได้สัมผัสกับดอกบัวขาวพุดเฉื่อยฉิว ท้องฟ้าทั่วทุกทิศปราศจากหมู่เมฆดูงามจับใจ ท้องน้ำปราศจากโคลนตมสิ่งสกปรก พื้นดินเป็นดินเหนียวที่แห้งแข็ง (ส่วนบน)ท้องฟ้า(ยามราตรี) ก็มีดวงจันทร์ทอแสงสุกสกาวปราศจากมลทิน (=ปราศจากเมฆหมอกบดบัง) งามวิจิตรตระการตาด้วยดวงดาว(น้อยใหญ่)

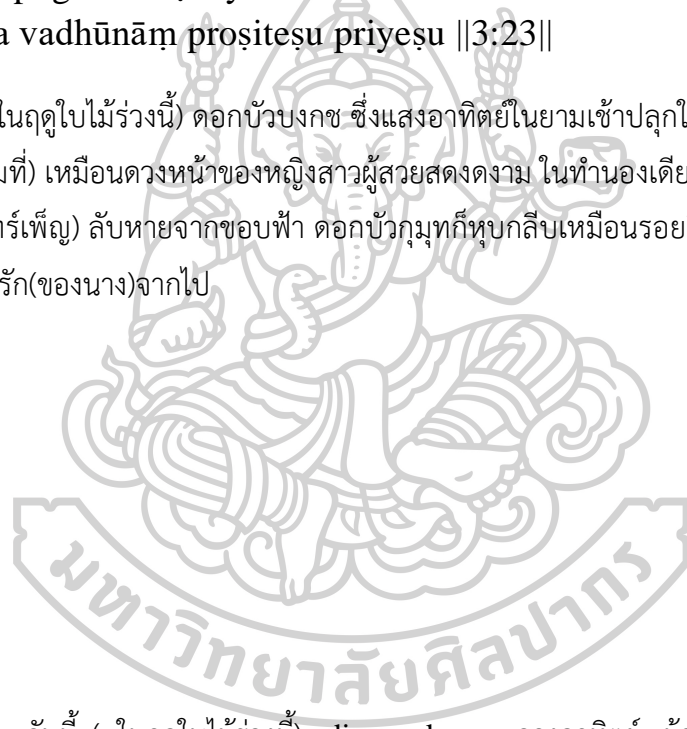
3:22 śaradi =ฤคฤไปไม้ร่วง; manoj+ñāḥ = หัวใจ ที่ถูกใจ (มีส่วนประกอบ); kumuda = ดอกบัวขาว; saṅgād = สัมผัส; vāyavaḥ = สายลม; vānti+śītā = ลมพุด เย็นสบาย vigata+jalada+vṛndā = เหือดหาย, เมฆ, หมู่ กลุ่ม กอง; dig+vibhāgā = ไตรมาส ทุกทิศ; vigata+kaluṣamambhaḥ = ไร้, โคลนตม สิ่งสกปรก, น้ำ; śyāna (√śyā), (√śyāi) = แข็งตัว แห้งแข็ง, paṅkā+dharitrī=เปื้อนโคลน, พื้นดิน; vimala+kiraṇa+candram = ไม่มีที่ติ ปราศจากมลทิน, ด้วยแสงจันทร์ รัศมี, ดวงจันทร์; vyoma tāra+vicitram = ท้องฟ้า ด้วยดวงดาว, มากมายหลากหลาย (น้อยใหญ่)

सररुकी 3 ฤคुใใใร่วง (สรท)

दिवसकरमयूखैर्बोध्यामानम् प्रभाते
वरयुवतिमुखाभम् पङ्कजम् जृम्भतेऽद्य।
कुमुदमपि गतेऽस्तम् लीयते चन्द्रबिम्बे
हसितमिव वधूनाम् प्रोषितेषु प्रियेषु ॥३:२३॥

divasakaramayūkhāirbodhyamānaṃ prabhāte
varayuvatimukhābhaṃ paṅkajam jṛmbhate'dya |
kumudamapi gate'staṃ līyate candrabimbe
hasitamiva vadhūnāṃ proṣiteṣu priyeṣu ||3:23||

3:23 วันนี้ (=ในฤคุใใใร่วงนี้) ดอกบัวบังกช ซึ่งแสงอาทิตย์ในยามเช้าปลูกให้คลี่คลายขยายกลับกำ
ลั้งเบ่งบานเต็มที) เหมือนดวงหน้าของหญิงสาวผู้สวยสดงดงาม ในทำนองเดียวกัน เมื่อดวงจันทร์กลม
(โต= ดวงจันทร์เพ็ญ) ลับหายจากขอบฟ้า ดอกบัวกุ่มุทก็หุบกลับเหมือนรอยยิ้มของหญิงสาวยอมหุบ
ลงเมื่อชายคนรัก(ของนาง)จากไป

3:23 adya = วันนี้ (=ในฤคุใใใร่วงนี้); divasa+kara = ดวงอาทิตย์, ผู้กระทำวัน(=ดวงอาทิตย์);
mayūkhāir = แสงอา ทิตย์; bodhyamānaṃ(√budh) = ตื่น เบ่งบาน(ดอกไม้); paṅkajam = บัว;
prabhāte = ตอนรุ่งสาง; vara+yuvati+mukha+ābhaṃ = ดีที่สุด, หญิงสาว, ใบหน้า, ส่องแสง;
jṛmbhate (√jṛbh)= เบ่งบาน (ดอกไม้); candra+bimbe= ดวงจันทร์, ทรงกลม; astam gate = ไป
บ้าน, จากไป; kumudam ดอกบัวขาว; api = แม่; priyeṣu = คู่รัก; proṣiteṣu = ผู้ที่เดินทางไป;
vadhūnāṃ = ของผู้หญิงสาว; hasitam iva = ยิ้ม, เหมือน เช่น; līyate(√li) = ซ่อนเร้น หลบเร้นหนี
หาย

सररुकी 3 ฤคुใใไม่ร่วง (สรท)

असितनयनलक्ष्मीम् लक्षयित्वोत्पलेषु
क्वणितकनकाञ्चीम् मत्तहंसस्वनेषु।
अधररुचिरशोभाम् बन्धुजीवे प्रियाणां
पथिकजन इदानीम् रोदिति भ्रान्तचित्तः ॥३:२४ ॥

asitanayanalakṣmīm lakṣayitvotpaleṣu
kvaṇitakanakakāñcīm mattahaṃsasvaneṣu |
adharauciraśobhām bandhujīve priyaṇām
pathikajana idānīm roditi bhrāntacittaḥ ||3:24||

3:24 บัดนี้ (=ในฤคุใใไม่ร่วง) พวกคนเดินทางไกล เมื่อได้มาแลเห็นดอกอุบล ก็ทำให้หวนนึกไปถึงดวงตาสีเขียวเข้มงดงามของหญิงคนรักของตน เมื่อได้ยินเสียงร้องของหงส์ที่กำลังมินเมาอยู่ในความรัก (=เสียงหงส์ร้องหาคู่) ก็ทำให้หวนนึกไปถึงสายรัดเอวทำด้วยทองมีเสียงลูกกระพรวนดังกรู้งกรู้งของนาง เมื่อมองเห็นดอกชบา(สีแดงสด)ก็ทำให้หวนนึกไปถึงริมฝีปากอันงามสดใสของนาง พวกเขามีจิตใจว่า วุ่นกระวนกระวาย ต่างร้องไห้คร่ำครวญ(เพราะความคิดถึงนาง)

3:24 idānīm = บัดนี้ (=ในฤคุใใไม่ร่วง); pathika+jana = คนผู้เดินทางไกล คนเดินทางไกลจากบ้าน; priyaṇām = ของผู้หญิงทั้งหลาย asita+nayana+lakṣmīm = ดำ สีขาบเข้ม, ดวงตา, ความงดงามของ; utpaleṣu lakṣayitva = ในดอกบัวดำ, เมื่อมองเห็น; kvaṇita+kanaka+kāñcī = เสียงดนตรี เสียงกรู้งกรู้ง (ของลูกกระพวน), ทอง, เข็มขัด สายรัดเอวของสตรีซึ่งมีกระดิ่งหรือลูกกระพวนเล็กๆ ติดอยู่; matta+haṃsa+svaneṣu = ในความมีชีวิตชีวา, หงส์, เสียง; adhara+rucira+śobhām = ริมฝีปาก, เป็นที่รัก, เปล่งประกาย; bandhujīva = ดอกชบา บางที่เรียกว่า bandhūka ต้นชบา; bhrānta+cittaḥ+roditi = ว้าวุ่น กระวนกระวาย, จิตใจ, ร้องไห้คร่ำครวญ

สรรคที่ 3 ฤดูใบไม้ร่วง (ศรท)

स्त्रीणाम् विहाय वदनेषु शशाङ्कलक्ष्मीं
काम्यं च हंसवचनम् मणिनूपुरेषु।
बन्धूककान्तिमधरेषु मनोहरेषु
क्वापि प्रयाति सुभगा शरदागमश्रीः ॥३:२५॥

strīṇām vihāya vadaneṣu śaśāṅkalakṣmīm
kāmyam ca haṁsavacanam maṇinūpureṣu |
bandhūkakāntimadhareṣu manohareṣu
kvāpi prayāti subhagā śaradāgamaśrīḥ ||3:25||

3:25 ความสวยสดงดงามแห่งการมาเยือนของฤดูใบไม้ร่วงที่น่าชื่นชม เมื่อได้ฝากความงามของดวงจันทร์ไว้บนใบหน้าของหญิงสาว และฝากเสียงร้องอันไพเราะน่าฟังของหงส์ ไว้ที่กำไลข้อเท้าของนาง (ตลอดจน) ฝากความสวยสดใสของดอกชบา(สีแดงสด)ไว้ที่ริมฝีปากอันงามดึงดูดใจของนางแล้วก็ผ่านพ้นล่วงเลยสถานที่บางแห่งไป

3:25 subhagā+śarat+āgama+śrīḥ = เป็นที่ชื่นชอบ, ก่อนฤดูใบไม้ร่วง, มาถึงพร้อมกัน, ความงดงาม; śaśāṅka+lakṣmīm = ดวงจันทร์, พระลักษมี โชค ความงาม; strīṇām+vadaneṣu = ของหญิงสาว, บนใบหน้า; haṁsa+vacanam = หงส์, เสียงร้อง; maṇi+nūpureṣu = อัญมณี, ข้อเท้า; bandhūka+kāntim = ดอกชบา สีแดงสด; manohareṣu+adhareṣu = ที่สวยงาม, บนริมฝีปาก; kāmya = น่ารัก น่าฟัง (เสียง); ca = และ; vihāya = เมื่อออกจาก; kva+api prayāti = ที่บางแห่ง ไปที่อื่น, แม้กระทั่ง, เดินทาง

สรรคที่ 3 ฤดูใบไม้ร่วง (ศรท)

วิกคชคมลวक्त्रा फुल्लनीलोत्पलाक्षी
 विकसितनवकाशश्चेतवासो वसाना।
 कुमुदरुचिरकान्तिः कामिनीवोन्मदेयं
 प्रतिदिशतु शरद्वश्चेतसः प्रीतिमग्र्याम ॥३:२६॥

vikacakamalavaktrā phullanīlotpalākṣī
 vikasitanavakāśaśvetavāso vasānā |
 kumudarucirakāntiḥ kāmīnīvonmadeyaṃ
 pratidiśatu śaradvaścetasah prītimagryām ||3:26||

3:26 ฤดูใบไม้ร่วงที่มีเสน่ห์เย้ายวนใจให้ไหลหลงเปรียบดังสาวงามผู้กำลังตกอยู่ในห้วงแห่งความรัก (โดย) มีดอกบัวบานเป็นเสมือนหนึ่งดวงหน้าของนาง มีดอกนิลอุบล (บัวขาว) ที่กำลังเบ่งบานเป็นเสมือนหนึ่งดวงตาของนาง มีดอกหญ้ากาสะที่กำลังสดบานเป็นเสมือนหนึ่งพัศตราภรณ์สีขาวที่นางสวมใส่(และ)มีดอกบัวกมุทที่งามผุดผ่องเป็นเสมือนหนึ่งความสวยงามน่ารักของนาง ขอให้ฤดูใบไม้ร่วงนี้จงอำนวย (แต่) ความปิติยินดีอันเยี่ยมยอดแก่จิตใจของท่านทั้งหลาย เทอญ

3:26 vikaca+kamala+vaktrā = บานออก, ดอกบัว, หน้า; phulla+nīla+utpala+akṣī = คลี่, สีน้ำเงิน, ดอกบัว, ดวงตา; vikasita = บาน (ยี่ตออก); nava+kāśa = ใหม่ดอกหญ้าสีขาว; śveta+vāsaḥ+vasāna(√vas)= ขาว, เสื้อผ้า, สวมใส่เสื้อผ้า; kumuda+rucira+kāntiḥ = ดอกบัว, หัวใจที่น่าดึงดูด, ความฉลาด; kāmīnī = หญิงสาวผู้กำลังมีความรัก (ซึ่งถือว่าเป็นช่วงเวลาที่ยิ่งมีความงามเย้ายวนใจมากที่สุด) หญิงสาวสวยงามน่ารัก; īva+unmadā, เป็นเสมือน, เพื่อความสุข ความพึงพอใจ; vaḥ cetasaḥ = ของท่านทั้งหลาย, จิตใจ; agryām+prītim = ดีที่สุด สูงสุด, ยินดี; iyam śarat pratidiśatu = นี้ (ขอให้ฤดูใบไม้ร่วง) ทำให้เกิดขึ้น (นำมา)

สรรคที่ 3 ว่าด้วยการพรรณนาถึงฤดูใบไม้ร่วงได้จบลงแล้ว

CANTO 4: WINTER

สรรคที่ 4 ฤดูหนาว (เหมันต)

नवप्रवालोद्गमसस्यरम्यः
 प्रफुल्लोध्रः परिपक्वशालिः ।
 विलीनपद्मः प्रपतत्तुषारो
 हेमन्तकालः समुपागतोऽयम् ॥४:१॥

navapravālodgamasasyaramyaḥ
 praphullalodhraḥ paripakvaśāliḥ |
 vilīnapadmaḥ prapatattuṣāro
 hemantakālaḥ samupāgato'yam ||4:1||

4:1 ฤดูหนาวที่นำรีนรมย์ด้วยข้าวกล้าที่เพิ่งผลิยุดอ่อนใหม่ๆ มีดอกโลหพานสะพรั่ง(และมีข้าวสาลี (กำลังแตกรวง) สุกอร่าม (แต่ทว่า) เป็นฤดูที่ปราศจากดอกบัว(และมีหิมะตกโดยทั่วไป ฤดูหนาวนี้ กำลังจะมาถึงแล้ว

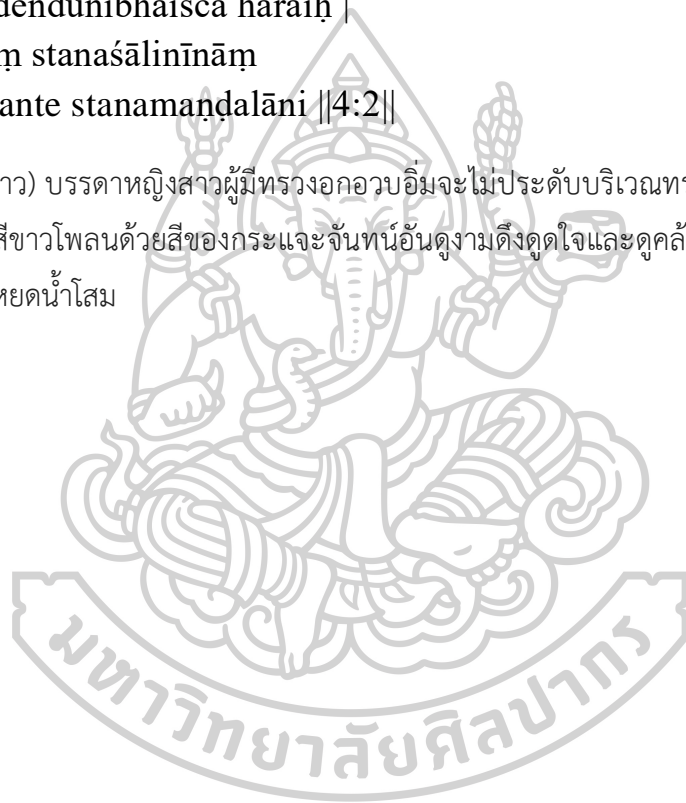
4:1 nava+pravāla+udgama = ใหม่, ใบอ่อน, ลักษณะ (ผลิยุดอ่อนใหม่ๆ); sasya = ด้วยพืชผล;
 ramyaḥ = น่า ยินดี; pra+phulla(√phal) = เบ่งบาน บานเต็มที่ (ดอกไม้); lodhraḥ = ต้นไม้ที่มี
 ดอกโลห (ชื่อต้นไม้ที่มีดอกสีแดง, พันธุ์หายากมีดอกสีขาว); pari+pakva (√pac)= สมบูรณ์, สุกเต็ม
 ที่ (อาหาร ผลไม้); śāliḥ = ต้นข้าว (ข้าวสาลี) ; vi+līna(√li)+padmaḥ = ปราศจาก หายไป ตาย,
 ของดอกบัว; pra+patat = โดยทั่วไป ตก; tuṣāra = หิมะ น้ำค้างแข็ง น้ำค้าง; ayam+hemanta
 +kālaḥ = นี้, ฤดูหนาว, เวลา; sam+upa+agat = ดี, ใกล้ๆ, มาถึงแล้ว

สรรคที่ 4 ฤดูหนาว (เหมนต)

मनोहरैश्चन्दनरागगौरैस्
तुषारकुन्देन्दुनिभैश्च हरैः ।
विलासिनीनां स्तनशालिनीनां
नालंक्रियन्ते स्तनमण्डलानि ॥४:२॥

manoharāiḥcandanarāgagaurāis
tuṣārakundendunibhaiśca hārāiḥ |
vilāsinīnāṃ stanaśālinīnāṃ
nālaṃkriyante stanamaṇḍalāni ||4:2||

4:2 (ในฤดูหนาว) บรรดาหญิงสาวผู้มีทรวงอกอวบอิมจะไม่ประดับบริเวณทรวงอกของตนด้วยสร้อยไข่มุก ซึ่งเป็นสีขาวยุโรปลงด้วยสีของกระแจะจันทน์อันดูงามดึงดูดใจและดูคล้ายละอองหิมะหรือดอกมะลิวัลย์หรือหยดน้ำโสม

4:2 stana+śālinīnāṃ = มีทรวงอก, มี งามเด่นด้วย (śālin มักใช้ประกอบท้ายบทสมาส); stana = ที่หน้าอก; maṇḍalāni = บริเวณ (ที่หน้าอก); vilāsinīnāṃ = หญิงงาม หญิงสาวผู้มีจริตกิริยาเย้ายวน; manoharāiḥ = ดึงดูดใจ; candana = กระแจะจันทน์; rāga = สี; gāura = สีขาว; kunda = ดอกมะลิวัลย์; tuṣāra = น้ำค้าง; indu = ดวงจันทร์ หยดน้ำโสมที่ใสบริสุทธิ์; nibhaiś+ca = เปล่งประกายด้วย, และ; hārāiḥ = สร้อยไข่มุก; alaṃkriyante = กำลังประดับประดา

สรรคที่ 4 ฤดูหนาว (เหมนต)

न बाहुयुग्मेषु विलासिनीनाम्
प्रयान्ति सङ्गम् वलयाङ्गदानि ।
नितम्बबिम्बेषु नवम् दुकूलम्
तन्वंशुकम् पीनपयोधरेषु ॥४:३॥

na bāhuyugmeṣu vilāsinīnām
prayānti saṅgam valayāṅgadāni |
nitambabimbeṣu navam dukūlam
tanvaṁśukaṁ pīnapayodhareṣu ||4:3||

4:3 บรรดาหญิงสาวจะไม่สวมใส่กำไลข้อมือและกำไลต้นแขนที่แขนทั้งสองข้างของนาง ไม่สวมกระโปรงผ้าไหมชุดใหม่ (ปิด) บนสะโพกอันกลมกลิ้งของนางและไม่สวมเสื้อบางๆ (ปิด) บนทรวงอกอันอวบอิมของนาง

(แปลโดยพยัญชนะว่า “กำไลข้อมือและกำไลต้นแขนทั้งหลายยอมไม่ไปสู่การติดต่อ (หรือ การสัมผัส) ที่คูแห่งแขนทั้งหลาย ผ้าไหมผืนใหม่ยอมไม่ไปสู่การติดต่อ (หรือ การสัมผัส) ที่สะโพกอันกลมกลิ้งทั้งหลาย (และ) เสื้อผ้าบางๆ ยอมไม่ไปสู่การติดต่อ (หรือ การสัมผัส) ที่ทรวงอกอันอวบอิมทั้งหลาย”)

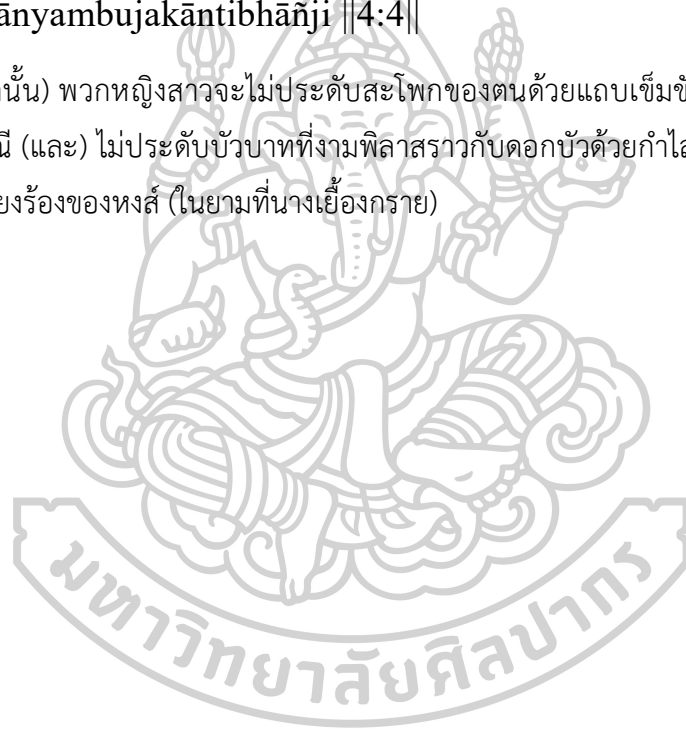
4:3 vilāsinīnām = หญิงงาม หญิงสาวผู้มีจริตกิริยาเอ้ายวน; bāhu+yugmeṣu = แขน, คู่ของ; valaya = กำไลข้อมือ; aṅgada = กำไลต้นแขน; saṅgam na prayānti = การติดต่อ หรือการสัมผัส, ย่อมไม่, ไปสู่; nitamba+bimbeṣu = สะโพกอันกลมกลิ้งทั้งหลาย; navam dukūlam = ใหม่, ผ้าไหม; pīna+payah+dhareṣu = อ้วน อวบอิม กลม ใหญ่, ทรวงอก, บนหน้าอก; tanu+amśukaṁ = ผ้าบางละเอียดอ่อน อย่างดี, ผ้า

सररुकी 4 ฤคหनाव (हेहनत)

काञ्चीगुणैः काञ्चनरत्नचित्रैर्
 नो भूषयन्ति प्रमदा नितम्बान्।
 न नूपुरैर्हंसरुतम् भजद्भिः
 पादाम्बुजान्यम्बुजकान्तिभाञ्जि ॥४:४॥

kāñcīguṇāiḥ kāñcanaratnacitrāir
 no bhūṣayanti pramadā nitambān |
 na nūpurāirhaṃsarutaṃ bhajadbhiḥ
 pādāmbujānyambujakāntibhāñji ||4:4||

4:4 (นอกจากนั้น) พวกหญิงสาวจะไม่ประดับสะโพกของตนด้วยแถบเข็มขัดที่งามแพรวพราวด้วย
 ทองกับอัญมณี (และ) ไม่ประดับบัวบาทที่งามพิลาศราวกับดอกบัวด้วยกำไลข้อเท้าที่ส่งเสียงดังกรู้ง
 กริ่งเหมือนเสียงร้องของหงส์ (ในยามที่นางเยื้องกราย)

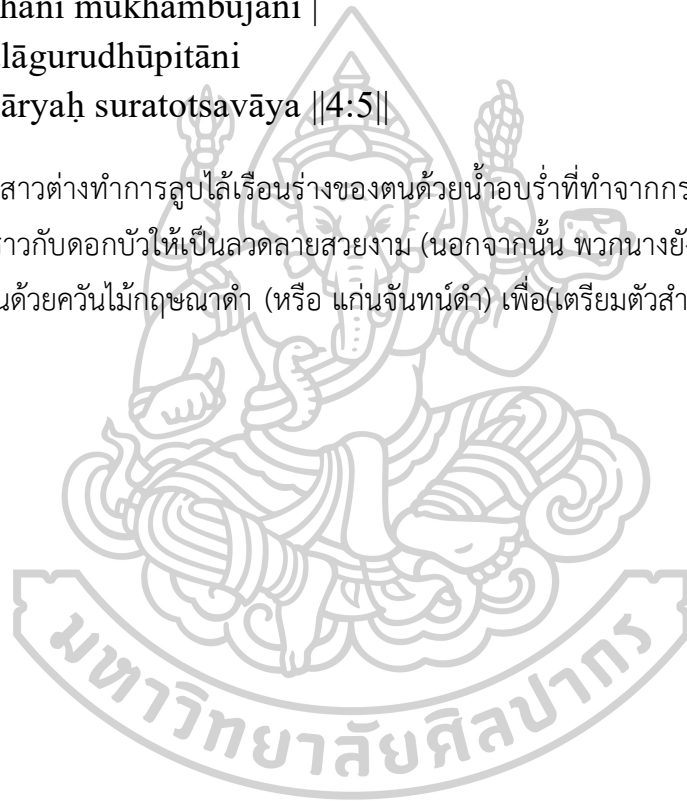
4:4 pramadā = พวกหญิงสาว; na = ไม่; kāñcana+ratna+citrāir = ทองคำ, มีอัญมณี, เรียง
 ราย; kāñcī+guṇāiḥ = มีเข็มขัด, สายคาดเอว; nitambān =บนสะโพก; haṃsa+rutam+bhajant
 (√bhaj) = หงส์, เสียงร้อง, เสียงแบบ แบ่ง รับผิดชอบ; bhāj มักใช้ประกอบส่วนท้ายของบทสมาส = “มี”;
 na nūpurāir = ไม่, ด้วยกำไลข้อเท้า; ambujā+kānti+bhāñji = ดอกบัว, สว่าง, มี; pāda+
 ambujāni = เท้า, ดอกบัว; bhūṣayanti = ประดับประดา การตกแต่ง

สรรคที่ 4 ฤดูหนาว (เหมันต)

गात्राणि कालीयकचर्चितानि
सपत्रलेखानि मुखाम्बुजानि।
शिरांसि कालागुरुधूपितानि
कुर्वन्ति नार्यः सुरतोत्सवाय ॥४:५॥

gātrāṇi kālīyakacarcitāni
sapatralekhāni mukhāmbujāni |
śirāṃsi kālāgurudhūpitāni
kurvanti nāryaḥ suratotsavāya ||4:5||

4:5 พวกหญิงสาวต่างทำการลูบไล้เรือนร่างของตนด้วยน้ำอบรำที่ทำจากกระลำพัก (และ) เขียนใบหน้าที่ดงามราวกับดอกบัวให้เป็นลวดลายสวยงาม (นอกจากนั้น พวกนางยัง) อบรำศีรชะ (ผม) ของตนให้หอมกรุ่นด้วยควันไม้กฤษณาดำ (หรือ แก่นจันทน์ดำ) เพื่อ(เตรียมตัวสำหรับ)งานร่วมภิรมย์รัก

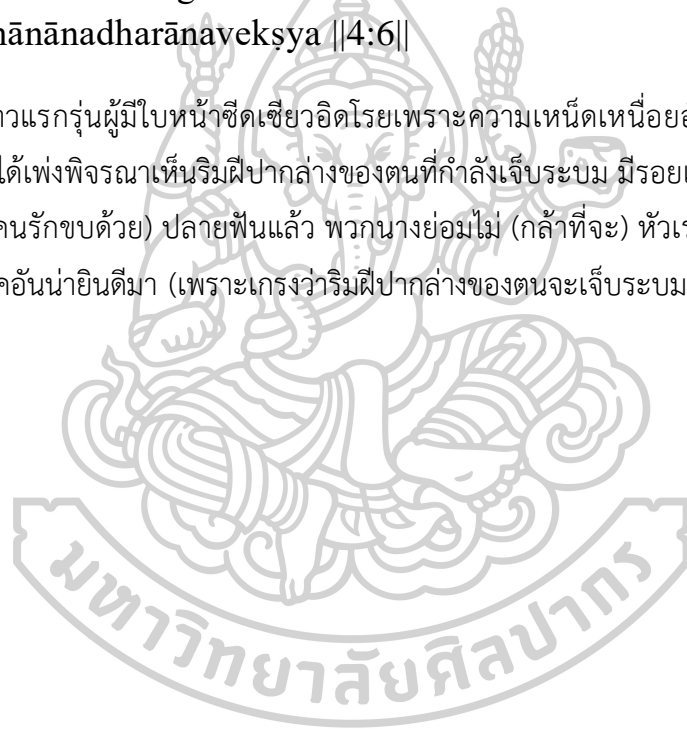
4:5 nāryaḥ = พวกหญิงสาว ผู้หญิง; gātrāṇi = บนร่างกาย อวัยวะส่วนแขนและขา; kālīyaka = กระลำพัก; carcitāni = ลูบไล้ การเคลือบผิว; mukha+ambujāni = หน้า(งาม)เพียงดั่งดอกบัว; sa+patra+ lekhāni = ด้วย, ลวดลาย, การเขียน (มีการเขียนลวดลาย); śirāṃsi = บนศีรชะ (ผม); kālāguru (kāla+aguru) = กฤษณาดำ; dhūpita (√dhup) = อบควันหอม ทำให้มีกลิ่นหอม; surata+utsavāya = เพื่อร่วมภิรมย์รัก, ความสนุกสนาน การเฉลิมฉลอง; kurvanti = พวกเขา กำลังทำ

สรรคที่ 4 ฤดูหนาว (เหมันต)

रतिश्रमक्षामविपाण्डुवक्त्राः
सम्प्राप्तहर्षाभ्युदयास्तरुण्यः।
हसन्ति नोच्चैर्दशनाग्रभिन्नान्
प्रपीड्यमानानधरानवेक्ष्य ॥४:६॥

ratiśramakṣāmapipāṇḍuvaktrāḥ
samprāptaharṣābhyudayāstaruṇyah |
hasanti noccairdaśanāgrabhinnān
prapīḍyamānānadharānavekṣya ||4:6||

4:6 บรรดาสาวแรกรุ่นผู้มีใบหน้าซีดเซียวยืดโรยเพราะความเหน็ดเหนื่อยอันเนื่องมาจากการร่วม
ภริมย์รัก เมื่อได้พึงพิจรณาเห็นริมฝีปากกลางของตนที่กำลังเจ็บระบม มีรอยแตกเป็นแผลอันเนื่องมา
จาก (ถูกชายคนรักขบด้วย) ปลายฟันแล้ว พวกนางยอมไม่ (กล้าที่จะ) หัวเราะออกมาดัง ๆ (แม้จะ)
เป็นผู้ได้รับโชคอันน่ายินดีมา (เพราะเกรงว่าริมฝีปากกลางของตนจะเจ็บระบมมากยิ่งขึ้น)

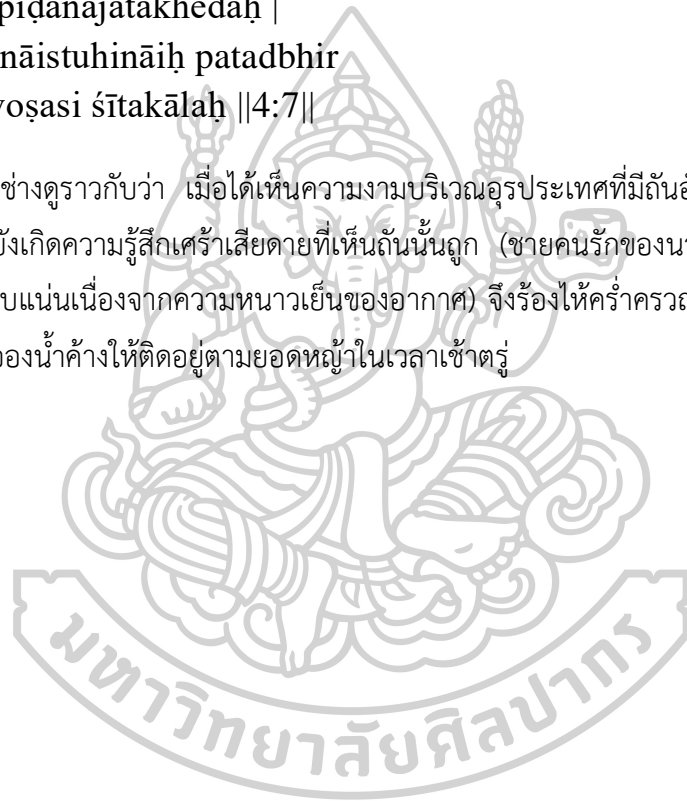
4:6 rati+śrama = ความสุขความเพลิดเพลิน, ความเหน็ดเหนื่อย ความหมดแรง; kṣāma+vipāṇḍu+
vaktrāḥ = ชุบผอม อ่อนเพลีย, ซีดเซียวยืด สีสืด สีจาง, มีใบหน้า; samprāpta+harṣa+abhyudayāḥ
กลายเป็น เปลี่ยนไป, ความสุข, ความโชคดี = [Bah.] (มีโชคที่น่ายินดีอันตนได้รับแล้ว); taruṇyah =
หญิงสาวแรกรุ่น; daśana+agra+bhinnān = ฟัน, ปลายฟัน, กัด; pra+pīḍyamānān = แท้จริง
แล้ว, เจ็บปวด; adharān = ริมฝีปากกลาง; avekṣya = เมื่อพบ; uccaīḥ = การออกเสียง; na
hasanti = ไม่หัวเราะ

สรรคที่ 4 ฤดูหนาว (เหมมต)

पीनस्तनोरःस्थलभागशोभाम्
आसाद्य तत्पीडनजातखेदः।
तृणाग्रलग्नैस्तुहिनैः पतद्भिर्
आक्रन्दतीवोषसि शीतकालः ॥४:७॥

pīnastanoraḥsthalabhāgaśobhām
āsādya tatpīḍanajātakhedah |
tṛṇāgralagnāistuhināiḥ patadbhir
ākrandatīvoṣasi śītakālah ||4:7||

4:7 ฤดูหนาวช่างดูราวกับว่า เมื่อได้เห็นความงามบริเวณอุรประเทศที่มีถันอันอวบอ้อม (ของบรรดาหญิงสาว) ก็บังเกิดความรู้สึกเศร้าเสียดายที่เห็นถันนั้นถูก (ชายคนรักของนาง) รังแก (โดยการนอนเปียกอย่างแนบแน่นเนื่องจากความหนาวเย็นของอากาศ) จึงร้องให้คร่ำครวญ (สงสารนาง) ด้วยการพรหมพรางละอองน้ำค้างให้ติดอยู่ตามยอดหญ้าในเวลาเช้าตรู่

4:7 pīna+stana+uraḥ+sthala+bhāga = อวบอ้อม, ถัน, หน้าอก, เนิน, ส่วน บริเวณ; śobhām
āsādya = ความงดงาม ยอดเยี่ยม; tat = ที่ (หน้าอก); pīḍana+jāta+khedah = โดยการกด, ทำ
ให้, ความสลดหดหู่ของจิตใจ ความเศร้าเสียดใจ; tṛṇa+agra+lagnāiḥ = ที่ใบหญ้า, ยอด, ติด ยึด
เกาะ; tuhināiḥ = หยาดน้ำ ค้าง; patadbhir = ขณะล้ม; ākrandatī (√krand) = ร้องให้คร่ำ
ครวญ; iva = ราวกับว่า; uṣas = รุ่งอรุณ เวลาเช้าตรู่; śīta+kālah = ความหนาวเย็น, เวลา

สรรคที่ 4 ฤดูหนาว (เหมนต)

प्रभूतशालिप्रसवैश्चितानि
मृगाङ्गनायूथविभूषितानि ।
मनोहरक्रौञ्चनिनादितानि
सीमान्तराण्युत्सुकयन्ति चेतः ॥४:८॥

prabhūtaśāliprasavāiścitāni
mṛgāṅganāyūthavibhūṣitāni |
manoharakrāuñcaninādītāni
sīmāntarāṅyutsukayanti cetah ||4:8||

4:8 บริเวณทุ่งนาต่างๆที่ปกคลุมด้วยกอข้าวสาาลีซึ่งกำลังแตกรวงสะพรั่ง ประดับด้วยฝูงนางเนื้อ (และ) ระเบ็งแข็งแ่งด้วยเสียงร้องของนกกระเรียนที่ไพเราะจับใจ (ทุ่งนาเหล่านี้)ยอมทำให้จิตใจ (ของบรรดาชายหนุ่ม)เกิดป่วนกระวนกระวายขึ้นได้

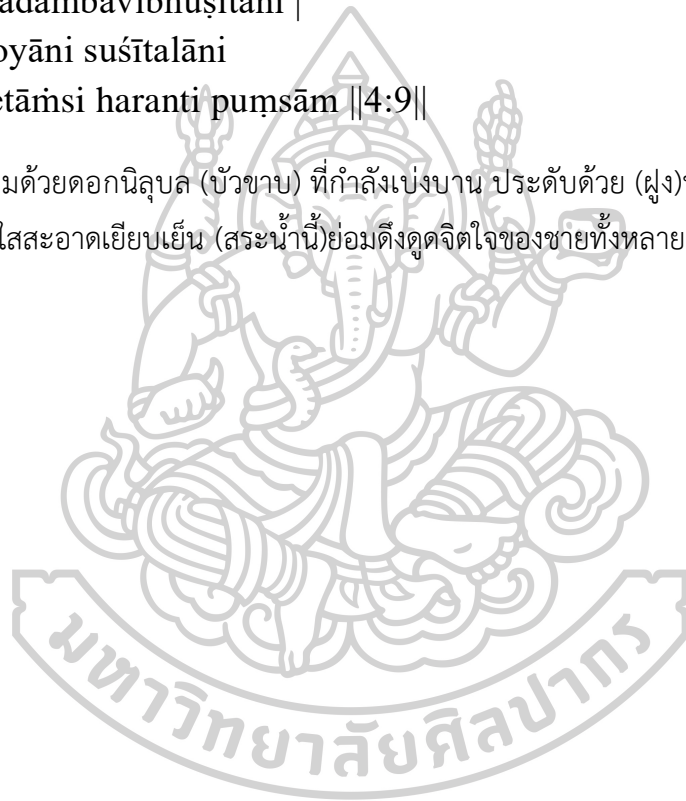
4:8 prabhūta+śāli+prasavāiś = มากมาย เจริญเติบโตเต็มที่ ความอุดมสมบูรณ์, ข้าวสาาลี, การคลอด การออกผล; citāni= แตกรวงสะพรั่ง; mṛga+āṅganā = นางเนื้อ; yūtha+vibhūṣitāni = พร้อมฝูง, ประดับด้วย; manohara = ด้วยความยินดี; krāuñca = นกกระเรียน; ni+nādita (√nad) = ส่งเสียงดังแข็งแ่ง; sīma+antarāṅi = บริเวณ ขอบเขต, ประดับ; utsukayanti = ทำให้จิตใจป่วน กระวนกระวาย (ด้วยความปรารถนา), cetah =จิตใจ

สรรคที่ 4 ฤดูหนาว (เหมนต)

प्रफुल्लनीलोत्पलशोभितानि
 सोन्मादकादम्बविभूषितानि ।
 प्रसन्नतोयानि सुशीतलानि
 सरांसि चेतांसि हरन्ति पुंसाम् ॥४:९॥

praphullanīlotpalaśobhitāni
 sonmādakādambavibhūṣitāni |
 prasannatoyāni suśītalāni
 sarāṃsi cetāṃsi haranti puṃsām ॥4:9॥

4:9 สรรคที่ดูงามด้วยดอกนิลบุล (บัวขาว) ที่กำลังเบ่งบาน ประดับด้วย (ฝูง)ห่านดำที่กำลังมีนเมาใน
 ความรัก มีน้ำใสสะอาดเยียบเย็น (สระน้ำ)ย้อมดึงดูดจิตใจของชายทั้งหลาย

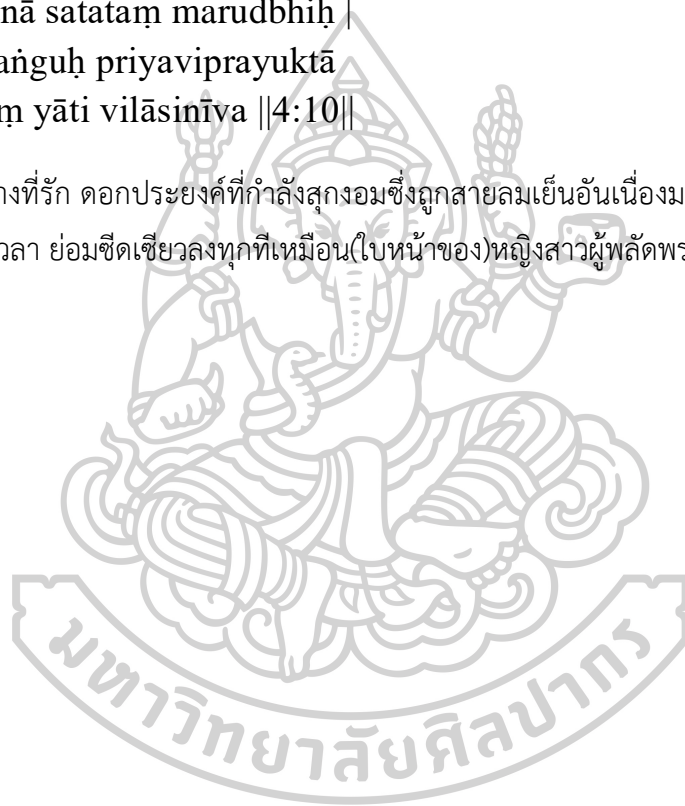
4:9. pra+phulla+nīla+utpala+śobhitāni = เต็ม, บาน, ดำ, ดอกบัว, สวยงาม; sa+unmāda =
 ด้วย, ตื่นเต้น; kādamba = ห่านดำ; vibhūṣitāni = ประดับด้วย; prasanna+toyāni = บริสุทธิ์ ใส
 สว่าง เป็นที่พอใจ, น้ำ; su+śītalāni = เย็นเยียบ, หนาวเย็น; sarāṃsi = สระน้ำนี้ ทะเลสาบ;
 cetāṃsi+haranti+puṃsām = จิตใจ, ดึงดูด, ของชายทั้งหลาย

สรรคที่ 4 ฤดูหนาว (เหมนต)

पाकम् व्रजन्ति हिमजातशीतैर्
आधूयमाना सततम् मरुद्भिः ।
प्रिये प्रियङ्गुः प्रियविप्रयुक्ता
विपाण्डुताम् याति विलासिनीव ॥४:१०॥

pākaṃ vrajanti himajātaśītāir
ādhūyamānā satataṃ marudbhiḥ |
priye priyaṅguḥ priyaviprayuktā
vipāṇḍutām yāti vilāsinīva ||4:10||

4:10 นี้แนะนำนางที่รัก ดอกประยงค์ที่กำลังสุกงอมซึ่งถูกสายลมเย็นอันเนื่องมาจากมีหิมะตกพัดให้สั่นไหวอยู่ตลอดเวลา ย่อมซัดซิวลงทุกทีเหมือน(ใบหน้าของ)หญิงสาวผู้พลัดพรากจากชายคนรัก

4:10 priye = โฉที่รัก, นี้แนะนำนางที่รัก; hima+jāta+śītāihṛ = หิมะ, ทำให้เกิด, ความเย็น; pāka = สุก (อาหารผลไม้); vrajanti (√vraj) = ออกไป ไปสู่; marudbhiḥ satataṃ ādhūyamānā = โดยลม, ตลอดเวลา เสมอ, สั่นไหว โยกเยก; priyaṅguḥ = ต้นหรือดอกประยงค์ บางที่เรียกว่า śyāmā; priya = โดยคนรัก; viprayuktā = พลัดพรากจาก; priya+viprayuktā = [Bah.] มีชายคนรักอันพลัดพรากไปแล้ว; vilāsinī+iva = หญิงงาม หญิงสาวผู้มีจริตกิริยาเย้ายวน, เหมือน; vi+pāṇḍutām = แท้จริง, ความขาว (ซัดจาง ซัดซิว); yāti = จากไป

สรรคที่ 4 ฤดูหนาว (เหมนต)

पुष्पासवामोदसुगन्धिवक्तो
निःश्वासवातैः सुरभीकृताङ्गः ।
परस्पराङ्गव्यतिषङ्गशायी
शेते जनः कामरसानुविद्धः ॥४:११॥

puṣpāsavāmodasugandhivaktro
niḥśvāsavātāiḥ surabhīkṛtāṅgaḥ |
parasparāṅgavyatiṣaṅgāsāyī
śete janaḥ kāmarasānuviddhaḥ ||4:11||

4:11 ผู้คนต่างมีปากที่หอมกรุ่นด้วยกลิ่นหอมของเหล่าหวาน มีร่างกายหอมละมุนด้วยลมหายใจ (ที่
หลังรดซึ่งกันและกัน) (และมีอารมณ์ปรารถนาในกามรสท่วมทันหัวใจ พวกเขาต่าง(รีบ) เข้านอน
(เพื่อที่จะ) ได้นอนเปียดชิดสนิทแนบร่างกายของกันและกัน

4:11 puṣpa+asava+āmoda = ดอกไม้, เหล้ารัมที่ทำจากน้ำมันหอมระเหยของดอกไม้, โดยมีกลิ่น
หอม; sugandhi = น้ำหอม; vaktraḥ = ปาก; niḥśvāsa+vāta = ลมหายใจออก; surabhī+kṛta
+āṅgaḥ = มีกลิ่นหอม, ทำด้วยกัน, กับร่างกาย; paraspara = ร่วมกัน; āṅga = ร่างกาย;
vyatiṣaṅga (vi+ati+ṣaṅga) = การผูกมัดเข้าด้วยกัน, การรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน; śāyīn = ผู้
มีการนอน; śete = หลับ; janaḥ = คน; kāma+rasa+anuviddhaḥ = ด้วยความหลงใหล, กามรส,
แผ่ไปทั่ว เต็มไปด้วย

สรรคที่ 4 ฤดูหนาว (เหมันต)

दन्तच्छदैः सव्रणदन्तचिह्नैः
स्तनैश्च पाण्यग्रकृताभिलेखैः ।
संसूच्यते निर्दयमङ्गनानां
रतोपभोगो नवयौवनानाम् ॥४:१२॥

dantaccadāiḥ savraṇadantacihñāiḥ
stanāiśca pāṇyagrakṛtābhilekhāiḥ |
saṃsūcyate nirdayamaṅganānām
ratopabhogo navayauvanānām ||4:12||

4:12 การร่วมภิรมย์รักอย่างรุนแรงของบรรดาหญิงสาวแรกรุ่งนัย่อมมีร่องรอยปรากฏให้เห็นโดยริมฝีปากล่างของนางมีรอยพันขบเป็นแผลและทรวงอกมีรอยเล็บข่วน

4:12 sa+vraṇa = ด้วย, พกซ้ำ แผล; danta+ccada = สิ่งทีปิดคลุมฟัน คือ ริมฝีปาก (ในที่นี้หมายถึงถึงริมฝีปากล่าง); danta+cihna = ฟัน, เครื่องหมาย รอยประทับให้เห็น; pāṇi+agra = ฝ่ามือ, ปลายสันสุด (=ปลายของมือคือ เล็บ); kṛta+abhilekha = ทำแล้ว, การขีดข่วน; stanāiś ca = ทรวงอก, แม่; nava+yauvanānām+aṅganānām = ใหม่, เพื่อความเป็นผู้ใหญ่, หญิงสาวแรกรุ่ง; nir+dayam = ไม่มี, เมตตา (ในที่นี้หมายถึง อย่างรุนแรง) อย่างปราศจากความการุญ; rata = การร่วมภิรมย์รัก; upabhogaḥ = ความเพลิดเพลิน; saṃsūcyate (saṃ+sūcyate)(√sūc) = ชี้ให้เห็น, แสดง, ปรากฏ

สรรคที่ 4 ฤดูหนาว (เหมันต)

काचिद्विभूषयति दर्पणसक्तहस्ता
बालातपेषु वनिता वदनारविन्दम्।
दन्तच्चदम् प्रियतमेन निपीतसारं
दन्ताग्रभिन्नमवकृष्य निरीक्षते च ॥४:१३॥

kācidvibhūṣayati darpaṇasaktahastā
bālātapeṣu vanitā vadanāravindam |
dantacchadam priyatamena nipītasāraṃ
dantāgrabhinnamavakṛṣya nirīkṣate ca ||4:13||

4:13 หญิงสาวบางคนถือกระจกส่องหน้าไว้ในมือ พวกนางกำลังบรรจงแต่งใบหน้า (งดงาม) ราวกับ ดอกบัวในแสงแดดอ่อนยามเช้า พร้อมกับยื่นริมฝีปากกลางออกส่องพิจารณาดูรอยแผลที่ถูกชายสุดที่รัก ของนางขบด้วยปลายฟัน (และ) ดูดดื่มน้ำอมฤตไป

4:13 kācid vanitā = บางคน, หญิงสาว ภรรยา; darpaṇa+sakta+hastā= กระจกเงา กระจกส่อง หน้า, หนีบ, ด้วยมือ (=ถือกระจก); bālātapa (bāla+ātapa) = แสงแดดอ่อนยามเช้า; vadana +aravinda = ใบหน้า, ราวกับดอกบัว (=หน้าเพียงตั้งดอกบัว); vibhū+ṣayati = ตกแต่ง (ใช้เครื่อง สำอาง); priyatamena = โดยคนรัก; ni+pīta(√pā)+sāraṃ= ดื่มน้ำ ดูดกลืน, แก่น สารรัตนะ น้ำ อมฤต; danta+agra+bhinnam = โดยฟัน, ขอบ, รอยแผล(กัด, ฟันกัด); dantāgra = ปลายฟัน; danta+cchada = ฟัน, ปกคลุม (สิ่งที่ปิดคลุมฟัน คือ ริมฝีปาก ในที่นี้หมายถึงริมฝีปากกลาง); avakṛṣya = ยื่น ดึงออก; nirīkṣate ca = ตรวจสอบ พิจารณา, และ

สรรคที่ 4 ฤดูหนาว

अन्या प्रकामसुरतश्रमखिन्नदेहा
रात्रिप्रजागरविपाटलनेत्रपद्मा ।
स्रस्तांसदेशलुलिताकुलकेशपाशा
निद्राम् प्रयाति मृदुसूर्यकराभितप्ता ॥४:१४॥

anyā prakāmasurataśramakhinnadehā
rātriprajāgaravipāṭalanetrpadmā |
srastāṃsadeśalulitākulakeśapāsā
nidrām prayāti mṛdusūryakarābhīptā ||4:14||

4:14 (ส่วน)หญิงสาวคนอื่นๆ ผู้มีร่างกายอ่อนล้าระทระทวยเพราะความเหน็ดเหนื่อยจากการร่วม
ภริมย์รักอย่างรุนแรง มีดวงตาที่ (งดงาม)ราวกับ(กลีบ)ดอกบัวเป็นสีแดงกำเนื่องจากความที่ตื่นอยู่
(หรือความอดหลับอดนอน) ตลอดทั้งคืน มีไหล่ห่อค้อมและมวยผมหลดลู่ยู่ยงเหียง พวกนางนอนอาบ
แสงแดดอ่อนยามเช้า (และ) กำลังเข้าสู่ภวังค์นิทรา

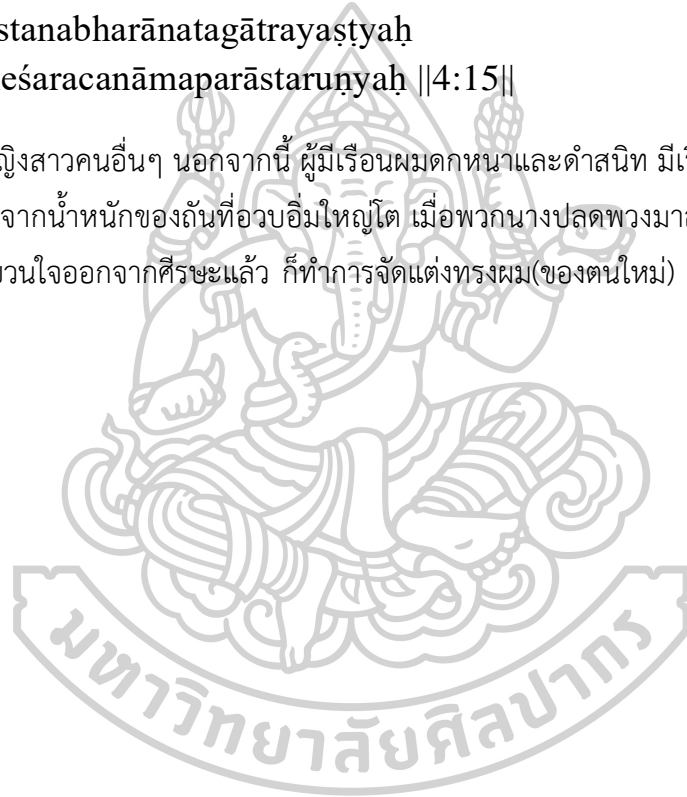
4:14 anyā =หญิงสาวคนอื่นๆ; prakāmam = อย่างมากเกินไป ตามใจปรารถนา; surata = ความ
สนุกสนานอย่างยิ่ง, การร่วมภริมย์รัก; śrama+khinna(√khid) = ด้วยความเครียด, ทำให้เหนื่อย
อ่อนหรือหมดแรง ทำให้ทุกข์ทรมาน ทำให้เศร้าเสียใจ; dehā =กับร่างกาย; rātri = ในเวลากลางคืน;
prajāgara (pra+jāgara) =นอนไม่หลับ ความตื่น; vipāṭala+netra+padmā = สีแดงเข้ม, ตา,
เหมือนดอกบัว; srastā(√sra s) = ตกลงมา ห่อ จุ่มลง; aṃsa+deśa = ที่ไหล่ ป่า, บริเวณ (หน้าอก,
คอ); lulita (√lul) = กลิ้งไปมา สั่นไหว; ākula = ยุ่งเหยิง(ผม); keśa+ pāsā = ผม, มวย (มวยผม);
nidrām prayāti =สะดุด, สู่การนอนหลับ สู่ภวังค์นิทรา; mṛdu= โดยอ่อนโยน; sūrya+karā =
แสงอาทิตย์, รัศมี รั้งสี (= รัศมีหรือแสงของดวงอาทิตย์); abhīptā = อุ่นขึ้น

สรรคที่ 4 ฤดูหนาว (เหมันต)

निर्माल्यदाम परिभुक्तमनोज्ञगन्धं
 मूर्ध्नोऽपनीय घननीलशिरोरुहान्ताः।
 पीनोन्नतस्तनभरानतगात्रयष्ट्यः
 कुर्वन्ति केशरचनामपरास्तरुण्यः ॥४:१५॥

nirmālyadāma paribhuktamanojñagandham
 mūrdhno'panīya ghananīlaśīroruhāntāḥ |
 pīnonnatastanabharānatagātrayaṣṭyah
 kurvanti keśaracanāmaparāstaruṇyah ||4:15||

4:15 (ส่วน)หญิงสาวคนอื่นๆ นอกจากนี้ ผู้มีเรือนผมดกหนาและดำสนิท มีเรือนร่างบอบบางงดงาม
 ที่โน้มลงเนื่องจากน้ำหนักของถันที่อวบอ้อมใหญ่โต เมื่อพวกนางปลดพวงมาลัยที่ขาดรุ่งริ่ง (และ) สิ้น
 กลิ่นหอมเข้ายวนใจออกจากศีรษะแล้ว ก็ทำการจัดแต่งทรงผม(ของตนใหม่)

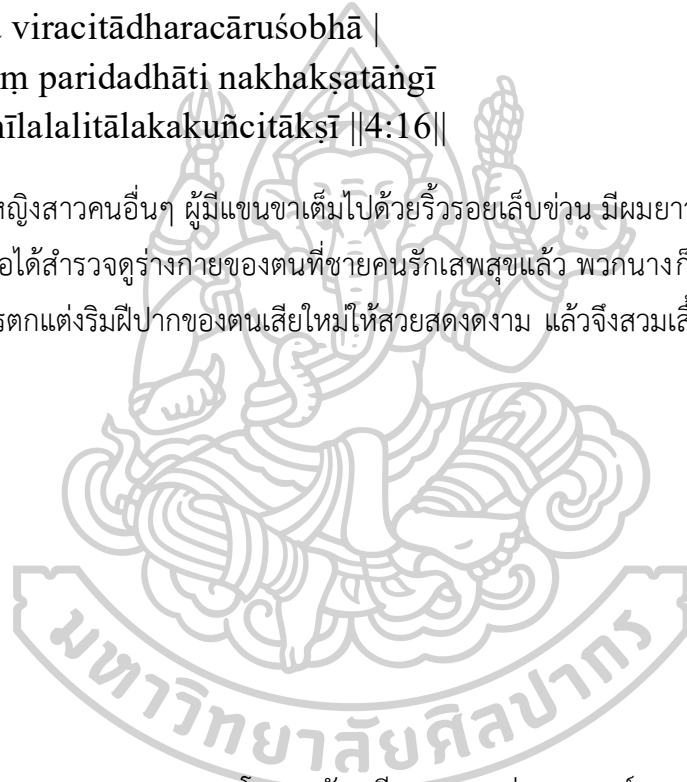
4:15 ghana+nīla = เหมือนเมฆ, สีดำ; śīroruhā+antāḥ = หัว - ผม, จบ; pīna+unnata = ถันที่
 อวบอ้อมใหญ่โต, สูงส่ง; stana+bhara+ānata = โดยอก, ภาระ น้ำหนัก ความหนัก, โนมลง โค้ง;
 gātra = เรือนร่าง; yaṣṭyah = เหมือนสร้อยคอไข่มุก; aparās+taruṇyah = อื่น ๆ หญิงสาวแรก
 รุ่น; pari+bhukta(√bhuj) = กิน ใช้ เสพสุข; manojña+gandham = ใจที่เปี่ยมไปด้วย, ความ
 หอม; nirmālya = ดอกไม้ที่ใช่แล้ว; dāman = พวงมาลัย; mūrdhnaḥ apa+nīya = จากศีรษะ
 จากทรงผม, ออกไป; keśa+racanām = ผม, การเตรียม (=การจัดแต่งทรงผม); kurvanti = การทำ

สรรคที่ 4 ฤดูหนาว (เหมนต)

अन्या प्रियेण परिभुक्तमवेक्ष्य गात्रं
हर्षान्विता विरचिताधरचारुशोभा ।
कूर्पासकम् परिदधाति नखक्षताङ्गी
व्यालम्बिनीलललितालककुञ्चिताक्षी ॥४:१६॥

anyā priyeṇa paribhuktamavekṣya gātram
harṣānvitā viracitādhara-cāruśobhā |
kūrpāsakaṃ paridadhāti nakhakṣatāṅgī
vyālabhinīlalalitālakakuñcitākṣī ||4:16||

4:16 บรรดาหญิงสาวคนอื่นๆ ผู้มีแขนขาเต็มไปด้วยริ้วรอยเล็บข่วน มีผมยาวดำสนิทงดงามและดวงตาหรีปรีอ เมื่อได้สำรวจดูร่างกายของตนที่ชายคนรักเสพสุขแล้ว พวกนางก็มีความรู้สึกเบิกบานยินดี (รีบ) ทำการตกแต่งริมฝีปากของตนเสียใหม่ให้สวยสดงดงาม แล้วจึงสวมเสื้อ

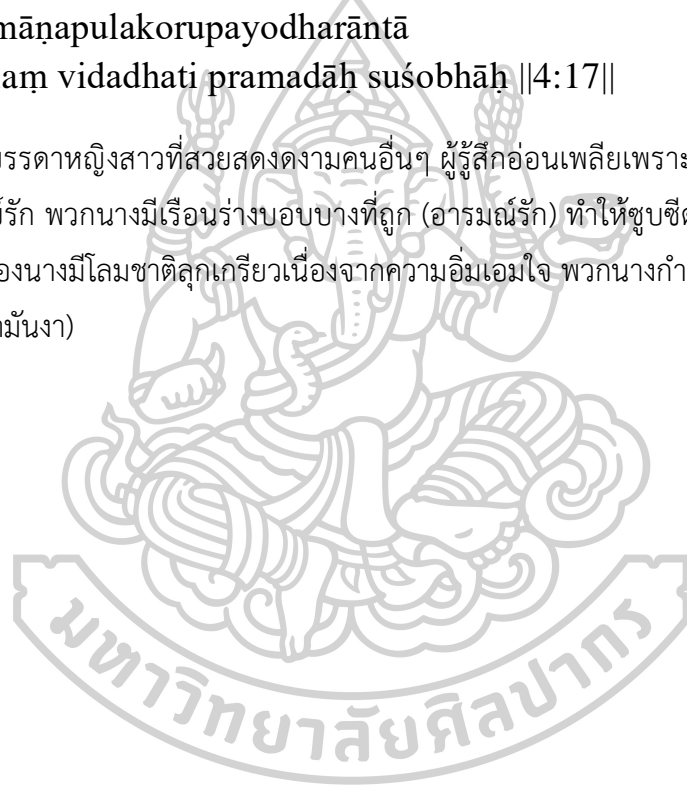
4:16 priyeṇa paribhuktam = โดยคนรัก, มีความสุขอย่างสมบูรณ์; gātram+avekṣya = ร่างกาย, เมื่อเห็น (กำลังสำรวจดู); harṣa = ด้วยความชื่นชมยินดี; anvitā (anu+ita)(vi) = ติดตามไปเต็มไปด้วย; vi+racita(√rac) = เตรียมการ จัดแต่งหรือตกแต่ง; adhara+cāru+śobhā = ริมฝีปากล่าง, สวยงาม, ความงดงาม ความสดใส; nakha kṣata+āṅgī = โดยเล็บรอยขีดข่วนบนแขนขา (ที่หน้าอก); vi+ālabhi (vyālabhin) = มีการห้อยย้อยลงมา ยาวลงมา; nīla+lalita+alaka = มีด, บอบบาง, ผม ผมที่หยิกเป็นลอนคล้ายระลอกคลื่น; kuñcita(√kuc)+akṣī = หรีปรีอตกาลง หรีปรีอ; anyā = บรรดาหญิงสาวคนอื่นๆ; kūrpāsakaṃ = เสื้อแขนสั้น; paridadhāti = มีรอยขีดข่วน

สรรคที่ 4 ฤดูหนาว (เหมนต)

अन्याश्चिरम् सुरतकेलिपरिश्रमेण
खेदम् गताः प्रशिथिलीकृतगात्रयष्ट्यः।
संहृष्यमाणपुलकोरूपयोधरान्ता
अभ्यञ्जनम् विदधति प्रमदाः सुशोभाः ॥४:१७॥

anyāściraṃ suratakelipariśrameṇa
kheḍaṃ gatāḥ praśithilīkṛtagātrayaṣṭyaḥ |
saṃhr̥ṣyamāṇapulakorupayodharāntā
abhyañjanaṃ vidadhati pramadāḥ suśobhāḥ ||4:17||

4:17 (ส่วน) บรรดาหญิงสาวที่สวยสดงดงามคนอื่นๆ ผู้รู้สึกอ่อนเพลียเพราะความเหน็ดเหนื่อยจากการร่วมภิรมย์รัก พวกนางมีเรือนร่างบอบบางที่ถูก (อารมณ์รัก) ทำให้ซูบซีดหมดแรง บริเวณต้นขาและยอดอกของนางมีโลมชาติลูกเกี้ยวเนื่องจากความอึดอ้อมใจ พวกนางกำลังทำการลูบไล้ (ผิวกายของตนด้วยน้ำมันงา)

4:17 *ciraṃ* = เป็นเวลานาน *surata+keli* = การร่วมภิรมย์รัก, กีฬา กรีฑา (กามกรีฑา); *pariśrameṇa* = โดยการออกแรง; *kheḍaṃ gatāḥ* = เหนื่อยล้า, ได้รับ; *pra+śithilī kṛta* = กระทบทำให้หมดแรง, กลายเป็น; *gātrayaṣṭyaḥ* = รูปร่างผอมเพรียว; *saṃ+hr̥ṣyamāṇa* = ปลื้มปิติ ยินดี; *pulaka* = อาการขนลุกเกี้ยว; *ūru payodhara+antā* = ต้นขา, ออก, ที่ขอบของ; *su+śobhāḥ* = สวย, บรรดาหญิงสาวที่สวยสดงดงาม; *anyās* = อื่น ๆ; *pramadāḥ* = กับผู้หญิง; *abhyañjanaṃ+vidadhati* = การ ลูบไล้หรือทาร่างกายด้วยน้ำมันก่อนอาบน้ำ, ใช้น้ำ

สรรคที่ 4 ฤดูหนาว (เหมนต)

बहुगुणरमणीयो योषितां चित्तहारी
परिणतबहुशालिव्याकुलग्रामसीमा ।
विनिपतिततुषारः क्रौञ्चनादोपगीतः
प्रदिशतु हिमयुक्तस्तवेष कालः सुखं वः ॥४:१८॥

bahugunaramaṇīyo yoṣitāṃ cittahārī
pariṇatabahuśālivyākulagrāmasīmā |
vinipatitatuṣāraḥ krauñcanādopagītaḥ
pradiśatu himayuktastveṣa kālaḥ sukhaṃ vah ||4:18||

4:18 ฤดูหนาวที่มีความน่ารื่นรมย์ด้วยสิ่งดีงามอเนกประการ เป็นฤดูที่ดึงดูดใจของบรรดาหญิงสาว (และ) มีอาณาบริเวณท้องทุ่งของหมู่บ้านเต็มไปด้วยข้าวสาลีจำนวนมากที่โน้มต้นโอนระเนน (เนื่อง จากความหนักของรวงข้าว) (ทั้ง) เป็นฤดูที่มีละอองน้ำค้างแข็งตกอย่างมากมาย(และมีเสียงเพลงอัน ได้แก่เสียงร้องขับขานของเหล่านกกระเรียน ขอให้ฤดูหนาวนี้ จงอำนวยความสุขสวัสดิแก่ท่านทั้งหลาย เทอญ

4:18 bahu+guṇa+ramaṇīyaḥ = อเนกประการ กับหลายๆ, สิ่งดีงาม มีคุณสมบัติ,น่ารื่นรมย์ น่าพอใจ; yoṣitāṃ = บรรดาหญิงสาว; citta+hārīn = มีความดึงดูดใจ ทำให้ประทับใจ น่าประทับใจ; pariṇata = มากมาย จำนวนมาก; bahu = มากมาย; śāli = ข้าวสาลี; vyākula = เต็มไปด้วย ดาษดื่น; grāmasīmā = ท้องทุ่งของหมู่บ้าน; vinipati+tatuṣāraḥ = ตก, ร่วงลงมา; krauñca = เหล่านกกระเรียน; nāda+upagītaḥ เสียงร้องขับขาน, ร้องเพลง; hima+yukta+eṣa+kālaḥ = น้ำค้างแข็ง, มี, นี้, เวลา (ฤดูกาล); sukhaṃ vah pradiśatu = อำนวยแต่ความสุขสวัสดิแก่ท่านทั้งหลาย เทอญ

สรรคที่ 4 ว่าด้วยการพรรณนาถึงฤดูหนาวได้จบลงแล้ว

CANTO 5: COLD SEASON

สรรคที่ 5 ฤดูเย็น (ฤดูน้ำค้าง) (คีติระ)

प्ररूढशालीक्षुचयावृतक्षितिं
 क्वचित्स्थितक्रौञ्चनिनादराजितं ।
 प्रकामकामं प्रमदाजनप्रियं
 वरोरु कालं शिशिराह्वयं शृणु ॥५:१॥

prarūḍhaśālīkṣucayāvṛtakṣitim
 kvacitsthitakrauñcaninādarājitam |
 prakāmakāmaṃ pramadājanapriyaṃ
 varoru kālaṃ śisīrahvayaṃ śṛṇu ||5:1||

5:1 นี้แนะนำแม่คนสวย (หรือ แม่คนขาสวย) (ลำดับต่อไปนี่ขอให้หล่อนจงสดับรับฟัง (การพรรณนาถึง) ฤดูกาลที่มีชื่อเรียกว่า คีติระ (ฤดูน้ำค้าง หรือ ฤดูเย็น) ซึ่งในฤดูนี้ พื้นดินจะปกคลุมด้วยกอข้าวสาละและ ต้นอ้อยที่กำลังเจริญงอกงาม ประดับด้วยเสียงร้องขับขานของนกกกระเรียนที่เกาะอยู่ตามที่ต่างๆ(และ) เป็นฤดูที่ความรักของบรรดาหญิงสาวจะเร้าร้อนรุนแรงด้วยอารมณ์ปรารถนา

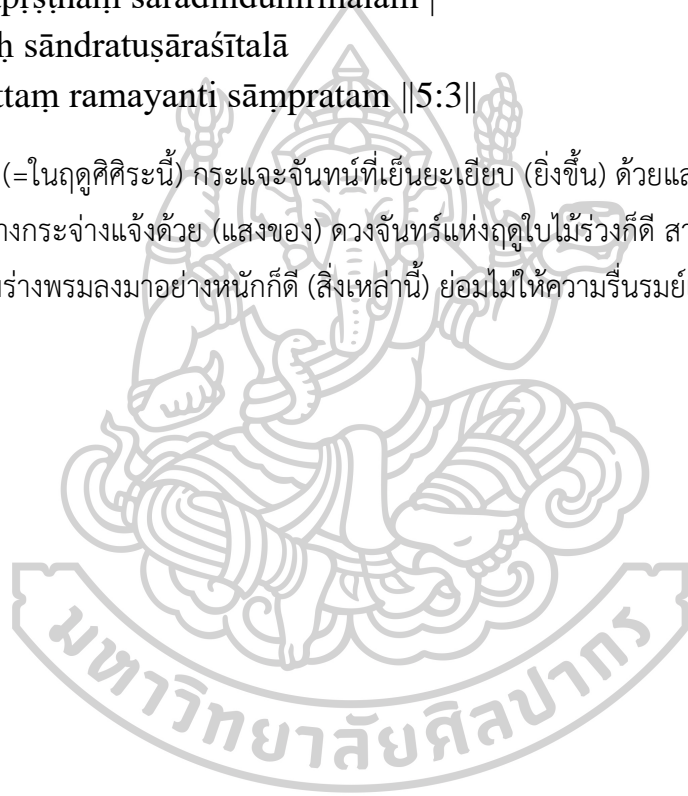
5:1 vara+uru = โอ้ (ที่รัก), ต้นขา (นี้แนะนำแม่คนสวย หรือ แม่คนขาสวย); pra+ rūḍha (√ruh) = งอกงาม เจริญเต็มที่; śālīkṣu = ข้าว; ikshu = อ้อย; caya = กอง กลุ่ม กอ; avṛta = ครอบคลุม; kṣiti = พื้นดิน; kvacit = บางแห่ง (ที่นี่และที่นั่น); sthita+krauñca = ตลอดกาล, นกกกระเรียน; nināda = ด้วยเสียงกรีด; rājita (√rāj) = ส่องแสง งามเด่น; prakāma = เพิ่มความสูง; kāmaṃ = อาก; pramadā+janapriyaṃ = สำหรับคนที่มี กำลังวังชา, หญิงสาวผู้ร่าเริง; śisīra+āhvaya = ฤดูหนาว, ชื่อเรียก (คีติระ); kālaṃ śṛṇu = เวลา, คุณฟัง สดับรับฟัง

สรรคที่ 5 ฤดูเย็น (ฤดูน้ำค้าง) (ศีลระ)

न चन्दनम् चन्द्रमरीचिशीलं
न हर्म्यपृष्ठम् शरदिन्दुनिर्मलम्।
न वायवः सान्द्रतुषारशीतला
जनस्य चित्तम् रमयन्ति साम्प्रतम् ॥५:३॥

na candanam candramarīciśītaḥ
na harmyapṛṣṭhaṃ śaradindunirmalam |
na vāyavaḥ sāndratuṣāraśītalā
janasya cittam ramayanti sāmpratam ||5:3||

5:3 ในเวลานี้ (=ในฤดูศีลระนี้) กระจ่างจันทน์ที่เย็นเยียบ (ยิ่งขึ้น) ด้วยแสงจันทร์ก็ดี ดาษฟ้าของ
คฤหาสน์ที่สว่างกระจ่างแจ้งด้วย (แสงของ) ดวงจันทร์แห่งฤดูใบไม้ร่วงก็ดี สายลมที่หนาวเย็นด้วยละ
อองน้ำค้างที่พรั่งพรูลงมาอย่างหนักก็ดี (สิ่งเหล่านี้) ย่อมไม่ให้ความรื่นรมย์แก่จิตใจของคนเรา

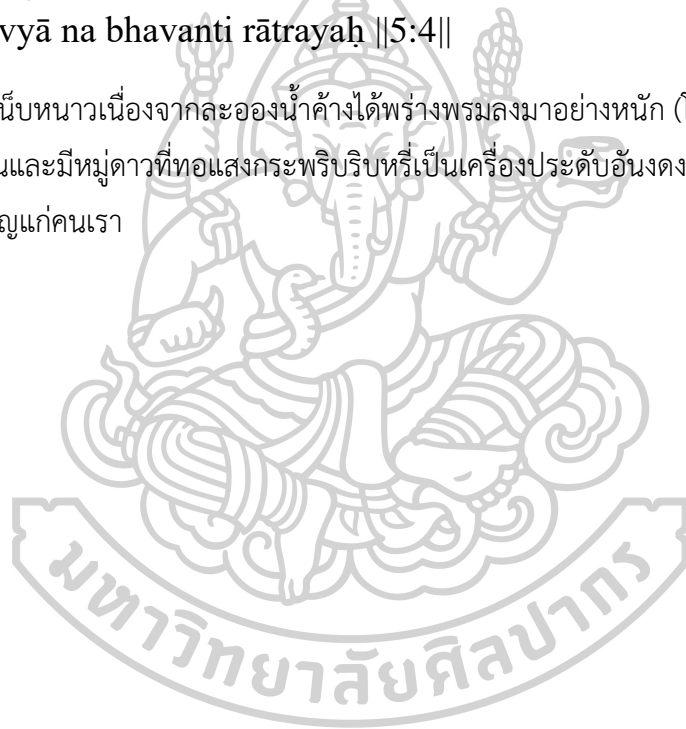
5:3 sāmpratam = ในเวลานี้ (=ในฤดูศีลระนี้); na = ไม่; candanam = กระจ่างจันทน์; candra
+marīci+śītalāḥ = ดวงจันทร์, แสงจันทร์, เย็น เยือกเย็น; na = ไม่; śarat+indu+nirmalam =
ฤดูใบไม้ร่วง, ดวงจันทร์, ไม่มีที่ติ; harmya+pṛṣṭham = คฤหาสน์, ดาษฟ้า (ดาษฟ้าของคฤหาสน์);
sāndra+tuṣāra+śītalāḥ = มากมาย, ด้วยน้ำค้างหิมะ, หนาวเย็น; vāyavaḥ = สายลม; janasya
cittam = ของผู้คน, หัวใจ (จิตใจของคนเรา) na ramayanti = ไม่ยินดี

สรรคที่ 5 ฤดูเย็น (ฤดูน้ำค้าง) (ศีลระ)

तुषारसंघातनिपातशीतलाः
शशाङ्कभाभिः शिशिरीकृताः पुनः ।
विपाण्डुतारागणचारुभूषणा
जनस्य सेव्या न भवन्ति रात्रयः ॥५:४॥

tuṣārasaṃghātanipātaśītalāḥ
śaśāṅkabhābhiḥ śīśirīkṛtāḥ punaḥ |
vipāṇḍutārāgaṇacārubhūṣaṇā
janasya sevyā na bhavanti rātrayaḥ ||5:4||

5:4 ราตรีที่เหน็บหนาวเนื่องจากละอองน้ำค้างได้พรางพรมลงมาอย่างหนัก (โดย) มีแสงจันทร์ช่วยทิว
ความเยียบเย็นและมีหมู่ดาวที่ทอแสงกระจิบบริบริเป็นเครื่องประดับอันงดงาม ราตรีเช่นนี้ย่อมไม่ไห้
ความสุขสำราญแก่คนเรา

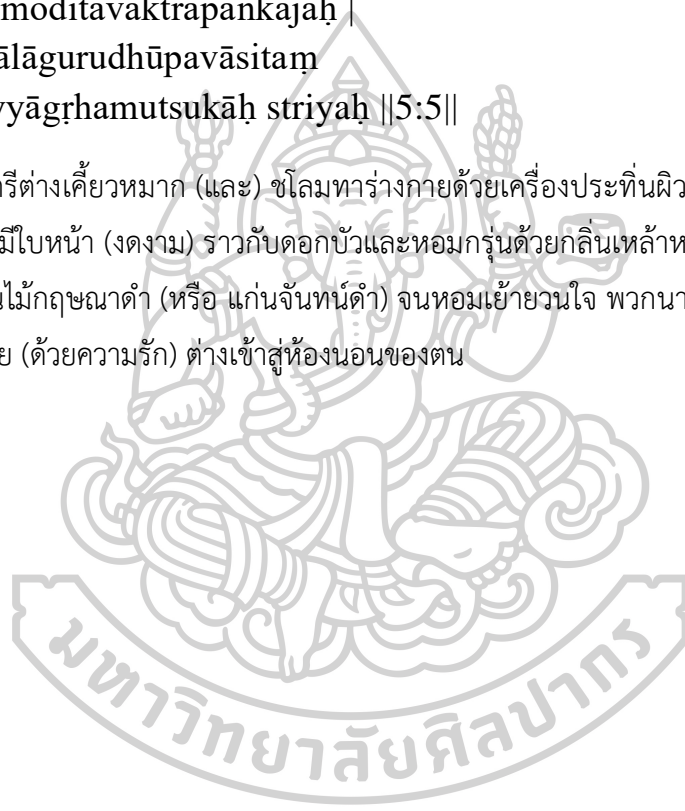
5:4 tuṣāra+saṃghāta = หิมะ, กลุ่มก้อน การบีบรวมเข้าด้วยกัน; nipāta+śītalāḥ = เมื่อตกลง,
เย็น; śaśāṅka+bhābhiḥ = โดยพระจันทร์, แสงจันทร์; punaḥ+śīśirī+kṛtāḥ = ยิ่งไปกว่านั้น,
หนาวเย็น, ทำให้; vi+pāṇḍu = แท้จริงแล้ว ชาว ชาวอมเหลื่อง ชาวซิด; tāra+gaṇa = โดยหมู่ดาว,
กลุ่มของ; cāru+ bhūṣaṇā = สวยงาม, ประดับด้วย; rātrayaḥ = ราตรี กลางคืน; janasya+sevyā
= สำหรับคน, สนุกสนาน; na+ bhavanti = ไม่, กลายเป็น

สรรคที่ 5 ฤดูเย็น (ฤดูน้ำค้าง) (ศีลระ)

गृहीतताम्बूलविलेपनस्रजः
पुष्पासवामोदितवक्त्रपङ्कजाः ।
प्रकामकालागुरुधूपवासितं
विशन्ति शय्याग्रहमुत्सुकाः स्त्रियः ॥५:५॥

grhītatāmbūlavilepanasrajaḥ
puṣpāsavāmoditavaktrapāṅkajāḥ |
prakāmakālāgurudhūpavāsitaṁ
viśanti śayyāgrhamutsukāḥ striyaḥ ||5:5||

5:5 บรรดาสตรีต่างเคี้ยวหมาก (และ) ซโลมทาร่างกายด้วยเครื่องประทีนผิวกับสวมพวงมาลัยพร้อม
พริก พวกนางมีใบหน้า (งดงาม) ราวกับดอกบัวและหอมกรุ่นด้วยกลิ่นเหล้าหวาน นางได้อบรำ (เรือน
กาย) ด้วยควันไม้กฤษณาดำ (หรือ แก่นจันทน์ดำ) จนหอมเย้ายวนใจ พวกนางกำลังมีอารมณ์ปั่นป่วน
กระวนกระวาย (ด้วยความรัก) ต่างเข้าสู่ห้องนอนของตน

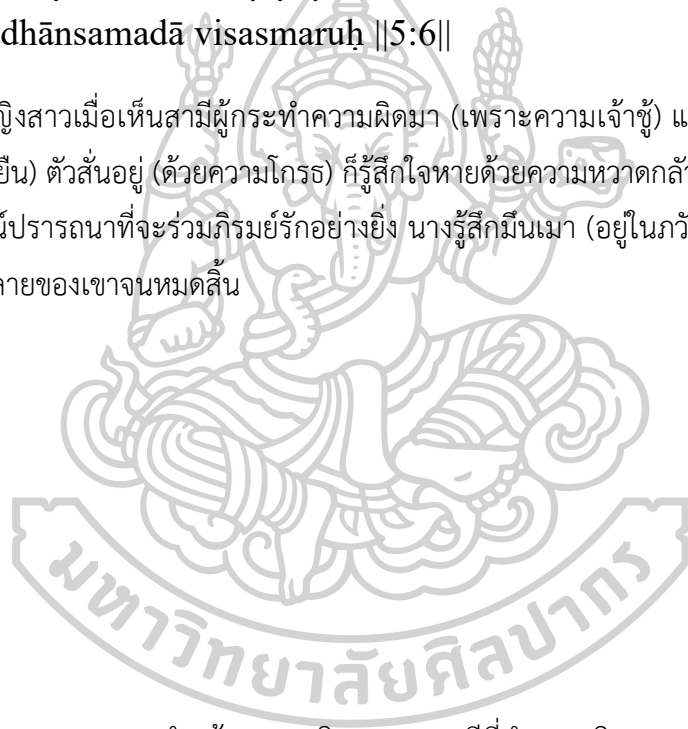
5:5 grhītata (√grah), (√grabh) = จับ ถือเอา; tāmbūla = หมาก (ใบพลูที่ใช้รับประทานกับ
หมาก); vilepana = การลูบไล้ด้วยเครื่องประทีนผิว เช่น กระแจะจันทน์; sraja = พวงมาลัย; sukāḥ
āsava+āmodita = มีความสุข, เหล้าหวาน, ซึ่งหอมกรุ่น; vaktra+paṅkajāḥ = มีใบหน้าเหมือน
ดอกบัว; prakāma = น่ารัก; kālā+guru = ดำ, กฤษณาดำ (หรือ แก่นจันทน์ดำ); dhūpa = ฐูป
ควันไม้หอม; vāsita (√vās)= อบให้หอม ทำให้มีกลิ่นหอม; striyaḥ+utsukāḥ = บรรดาสตรี, ปั่น
ป่วนกระวนกระวาย (ด้วยความรัก); śayyāgrham = ห้องนอน; viśanti = เข้าสู่

सररुतुी 5 ँदुयेन (ँदुनूकूँ) (सुतरु)

कृतुतुतुतुधनुतुहुशुँभुतुतुतुतुनु
सवुतुतुनु सधुवलुतुतुतुतुतुः।
नुरुकुतुतु भरुतुनुसुरुतुतुतुतुतुः
सुतुतुतुँतुतुधनुतुसतुदु वुससुतुः ॥५-६॥

kr̥tāparādhānbahuśo'bhitarjitān
savepathūn sādhasaluptacetasaḥ |
nirīksya bhartṛnsuratābhilāṣiṇaḥ
striyo'parādhānsamadā visasmaruḥ ||5:6||

5:6 บรรดาคหญิงสาวเมื่อเห็นสามีผู้กระทำความผิดมา (เพราะความเจ้าชู้) และได้ถูกตบต็ดพ้อต่อว่าอย่างรุนแรง (ย่น) ตัวสั้นอยู่ (ด้วยความโกรธ) ก็รู้สึกใจหายด้วยความหวาดกลัว (และในขณะที่เดียวกันก็เกิด) มีอารมณ์ปรารถนาที่จะร่วมภริมย์รักอย่างยิ่ง นางรู้สึกมีนเมา (อยู่ในภวังค์แห่งราจจริต) เลยลึมความผิดทั้งหลายของเขาจนหมดสิ้น

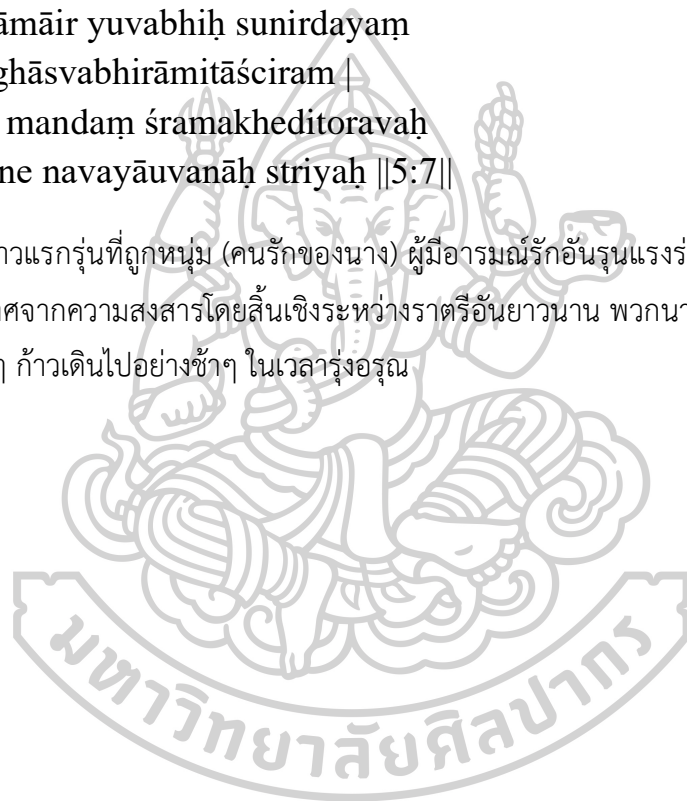
5:6 kr̥ta+aparādhān = ทำแล้ว, ความผิดพลาด (สามีที่ทำความผิด); bahuśas = อย่างมากมาย; tarjitān (√tarj)+api = ชมชู่อย่างหนัก ต่าหนหรือต็ดพ้อต่อว่าอย่างรุนแรง, แม้; sa+vepathūn = ด้วย, มีการสั้นสะเทือน มีการสั้นไหว; sādhasa+lupta(√lup)+cetasah = ด้วยความกลัว ด้วยความลั้งเลใจ, ลึม, สติปัญญา จิตวิญญูณ ความคิด จิตใจ หัวใจ; nirīksya bhartṛn = เมื่อมองไปที่, สามี; surata+abhilāṣiṇaḥ = ร่วมภริมย์, มีอารมณ์ปรารถนาที่จะร่วมภริมย์รักอย่างยิ่ง; striyah = บรรดาคหญิงสาว; sa+madā = ด้วย, ราจจริต; aparādhān = ความผิด; vi+sasmaruḥ(√smr “ระลึกถึง”, “จำได้”) = ลึม, หลงลึม

สรรคที่ 5 ฤดูเย็น (ฤดูน้ำค้าง) (ศีลระ)

प्रकामकामैर्युवभिः सनिर्दयं
निशासु दीर्घास्वभिरामिताश्चिरम्।
भ्रमन्ति मन्दम् श्रमखेदितोरवः
क्षपावसाने नवयौवनाः स्त्रियः ॥५:७॥

prakāmakāmāir yuvabhiḥ sunirdayaṃ
niśāsu dīrghāsvabhirāmitāściraṃ |
bhramanti mandam śramakhedoravaḥ
kṣapāvasāne navayāvanāḥ striyaḥ ||5:7||

5:7 พวกสตรีสาวแรกรุ่งที่ถูกหนุ่ม (คนรักของนาง) ผู้มีอารมณ์รักอันรุนแรงร่วมภิรมย์รักอยู่เป็นเวลานานอย่างปราศจากความสงสารโดยสิ้นเชิงระหว่างราตรีอันยาวนาน พวกนางมีต้นขาที่เมื่อยล้าหมดแรง ต่างค่อยๆ ก้าวเดินไปอย่างช้าๆ ในเวลารุ่งอรุณ

5:7 pra+kāma = มาก, เร่าร้อน; kāmāiḥ = ความรักความเสน่หา; yuvabhiḥ = โดยชายหนุ่ม; su+nir+dayaṃ = ด้วย, โดยไม่, สงสาร (อย่างปราศจากความเอ็นดูหรือความสงสารโดยสิ้นเชิง); niśāsu dīrghāsu = ในเวลากลางคืน ราตรี, อันยาวนาน; abhirāmitās+ciraṃ = เพลิดเพลินยินดีร่วมภิรมย์รัก, เป็นเวลานาน; śrama+kheditaḥ+urasah = โดยความเครียด, ปวดร้าว, ต้นขา; striyaḥ = ผู้หญิง; nava+yauvanāḥ = ใหม่, สตรีสาวแรกรุ่ง; kṣapā+avasāne = การสิ้นสุดของราตรี เวลารุ่งอรุณ; bhramanti (√bhram)+mandam = เคลื่อนไหว ไปๆ มาๆ วกไปวนมา, อย่างช้าๆ

สรรคที่ 5 ฤดูเย็น (ฤดูน้ำค้าง) (ศีลระ)

मनोज्ञकूर्पासकपीडितस्तनाः
सरागकौशेयकभूषितोरवः।
निवेशितान्तःकुसुमैः शिरोरुहैर्
विभूषयन्तीव हिमागमम् स्त्रियः ॥५:८॥

manojñakūrpāsakapīditastanāḥ
sarāgakāuśeyakabhūṣitoravaḥ |
niveśitāntaḥkusumāiḥ śiroruhāir
vibhūṣayantīva himāgamam striyaḥ ||5:8||

5:8 บรรดาหญิงสาวผู้ปกปิดทรวงอกของตนด้วยเสื้อสวยงามน่ารัก (และ) ประดับต้นขาด้วยกระโปรงผ้าไหมสี (ต่าง ๆ) ราวกับจะตกแต่งฤดูหนาวให้งดงามยิ่งขึ้นด้วยเรือนผมที่มีดอกไม้สดแซมอยู่ภายใน

5:8 kūrpaśaka = โดยเสื้อท่อนบน โดยแถบรัดหน้าอก; pīḍita+stanāḥ = ปกคลุม บดบัง ปีบ, หน้าอก; sa+rāga = ด้วย, มีสี (การย้อมสี, สีแดง รากจรีต), kāuśeyaka = ผ้าไหม กระโปรงผ้าไหม ของสตรี; bhūṣitaḥ+urasah = ประดับด้วย, ต้นขา; niveśita+antaḥ+kusumāiḥ = [Bah.] เข้าไปข้างใน (เข้าไปในผม) ด้วยดอกไม้ = (มีดอกไม้อันบุคคลสอดแซมไว้ภายใน); śiro+ruhāir = พร้อมกับ ทรงผม; manojña = สวย น่ารัก มีเสน่ห์; striyaḥ = บรรดาหญิงสาว; vibhūṣayanti+iva = ประดับประดา, ราวกับ; hima+āgamam = หิมะ, มาถึง (=ฤดูหนาว)

सररुतुी 5 ฤตุเ่ยน (ฤตุน้ำค้ำง) (สิสิरระ)

พยอธรैः कुङुकुमररगपिङ्गरैः
सुखोपसेव्यैर्नवयौवनोष्मभिः ।
विलासिनीभिः परिपीडितोरसः
स्वपन्ति शीतम् परिभूय कामिनः ॥५:९॥

payodharāiḥ kuṅkumarāgapiṅjarāiḥ
sukhopasevyāirnavayāuvanoṣmabhiḥ |
vilāsinībhiḥ paripīḍitorasaḥ
svapanti śītaṃ paribhūya kāmīnaḥ ||5:9||

5:9 ชายเจ้าชู้เมื่อเอาชนะความหนาวได้(ด้วยการ)เป็นผู้มีหน้าอกเบียดชิดกับ(ร่างของ)หญิงสาวผู้มี
ทรวงอกเป็นสีเหลืองอมแดงด้วยสีของหญ้าฝรั่น (และ) มีความอบอุ่นด้วยความสาวแรกรุ่งเป็นที่น่า
เสพสุข เขาย่อมนอนหลับ(สบาย)

5:9 kāmīnaḥ = ผู้ชายที่มีความปรารถนา; vilāsinībhiḥ = กับผู้หญิงที่เจ้าชู้; kuṅkuma = หญ้า
ฝรั่น; rāga+piṅjarāiḥ = สี, สีเหลืองอมแดง; sukha+upa+sevyāir = สบาย, ใกล้เคียง, การปล่อยตัว
ตนเอง nava+yāuvana = ใหม่ สด, ความเป็นสาวแรกรุ่ง; ūṣmabhiḥ+payodharāiḥ = ความร้อน
ความอบอุ่น, กีบอก; pari+pīḍita (√pīḍ) +urasah = เบียดเบียน กด กอดแน่น, กีบทรวงอก;
śītaṃ+paribhūya (√bhū) = ความเยือกเย็น, เอาชนะ; svapanti = นอน

สรรคที่ 5 ฤดูเย็น (ฤดูน้ำค้าง) (ศีลระ)

सुगन्धिनिश्वासविकम्पितोत्पलं
मनोहरं कामरतिप्रबोधकं ।
निशासु हृष्टाः सह कामिभिः स्त्रियः
पिबन्ति मद्यम् मदनीयमुत्तमं ॥५:१०॥

sugandhinihśvāsavikampitotpalam
manoharam kāmratiprabodhakam |
niśāsu hr̥ṣṭāḥ saha kāmibhiḥ striyaḥ
pibanti madyam madanīyamuttamam ||5:10||

5:10 ในยามราตรี หญิงสาวผู้ร่าเริงเบิกบานย่อมดื่มเหล้าแรงๆ ชนิดดีเลิศที่มีดอกบัว สิ้นพลีด้วยลมหายใจ(จากปาก) อันหอมกรุ่นเป็นที่ดึงดูดใจ(และยังช่วย)ปลุกอารมณ์ยินดีในความรักให้ตื่นตัวร่วมกับชายคนรักของนาง

5:10 striyaḥ = หญิงสาว; hr̥ṣṭāḥ (√hr̥ṣ) = รื่นเริง ยินดี ดีใจ; sugandhi+nihśvāsa+vikampita = มีกลิ่นหอม, ลมหายใจออก การหายใจออก, สิ้น สิ้นพลี; utpalam = ดอกบัว; manoharam = เป็นที่ดึงดูดใจ; kāma+rati = ความยินดีในความรัก อารมณ์ยินดีในความรัก; prabodhakam = สิ่งซึ่งกระตุ้นความรู้สึก สิ่งเร้าอารมณ์; madanīyam = ที่ทำให้มีเมามา; uttamam+madyam = ดีที่สุด ดีเลิศ, สิ่งมีเมามา เหล้า; kāmibhiḥ saha = คนรัก, พร้อมด้วย; niśāsu = ในยามราตรี; pibanti = ดื่ม

สรรคที่ 5 ฤดูเย็น (ฤดูน้ำค้าง) (ศีลาระ)

अपगतमदरागा योषिदेका प्रभाते
कृतनिबिडकुचाग्रा पत्युरालिङ्गनेन।
प्रियतमपरिभुक्तम् वीक्षमाणा स्वदेहं
व्रजति शयनवासाद्वासमन्यम् हसन्ती ॥५:११॥

apagatamadārāgā yoṣidekā prabhāte
kṛtanibīḍakucāgrā patyurāliṅganena |
priyatamaparibhuktaṃ vīkṣamāṇā svadehaṃ
vrajati śayanavāsādvāsamanyam hasantī ||5:11||

5:11 ในยามเช้า หญิงสาวนางหนึ่งผู้ล่วงพ้นจากอารมณ์รักอันเนื่องมาจากความมึนเมาแล้ว (แต่) ยอดอกของนางยังถูกกดทับไว้ด้วยการกอดรัดของสามี เมื่อนางได้มองเห็นเรือนร่างของตนถูกสามีสุดที่รักเสพสุขเรียบร้อยแล้ว นางก็หัวเราะ (และผลลูกขึ้น) วิ่งออกจากห้องนอนไปยังห้องอื่น

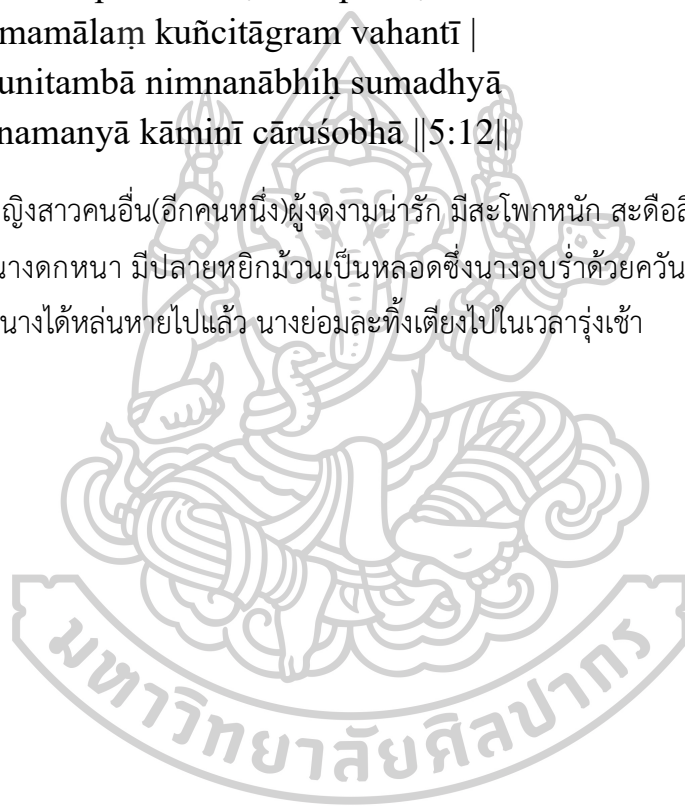
5:11 apa+gata (√gam) = จากไป ผ่านพ้นไป ล่วงเลยไป; mada+rāgā = ความหลงใหล, อารมณ์รัก; patyuh āliṅganena = โดยสามี, อ้อมกอดของ; nibīḍa+kṛta+kuca+agrā = ที่แนบชิดกัน, ทำเพื่อ, หน้าอก, ยอดอก; ekā+yoṣit = หนึ่ง, หญิงสาว (หญิงสาวนางหนึ่ง); prabhāte = ในตอนเช้า; priyatam = โดยคนรัก; paribhuktaṃ = เสพสุขเรียบร้อย; sva+dehaṃ+vīkṣamāṇā = เจ้าของ, ร่างกาย, เมื่อเห็น (ในการตรวจสอบ); vrajati+śayanavāsāt = ออกไปจาก, ห้องนอน เรือนสำหรับนอน; vāsa+anyat = บ้าน ที่พักอาศัย, ไปยังอีกห้องหนึ่ง; hasantī = หัวเราะ

सररुतुी 5 ँदुयेन (ँदुनूँकूँङ) (सुीसुरे)

अगुरुसुरभिधूपामोदितं केशपाशं
गलितकुसुममालं कुञ्चिताग्रं वहन्ती ।
त्यजति गुरुनितम्बा निम्ननाभिः सुमध्या
उषसि शयनमन्या कामिनी चारुशोभा ॥५:१२॥

agurusurabhidhūpāmoditaṃ keśapāsaṃ
galitakusumamālaṃ kuñcitāgraṃ vahantī |
tyajati gurunitambā nimnanābhiḥ sumadhyā
uṣasi śayanamanyā kāmīnī cāruśobhā ||5:12||

5:12 (ส่วน) หญิงสาวคนอื่น(อีกคนหนึ่ง)ผู้ดงามน่ารัก มีสะโพกหนัก สะตือลิก(และ)บั้นเอวเรียวยาว
เรื้อนผมของนางตกหนา มีปลายหยิกม้วนเป็นหลอดซึ่งนางอบร่ำด้วยควันไม้กฤษณาอันหอมกรุ่น
พวงมาลัยของนางได้หล่นหายไปแล้ว นางย่อมละทิ้งเตียงไปในเวลารุ่งเช้า

5:12 aguru+surabhi+dhūpa = ด้วยควันไม้กฤษณา, หอมกรุ่น มีกลิ่นหอม, อบร่ำด้วย; āmoditam
= หอมด้วย ด้วยน้ำหอม; keśa+pāsaṃ = ผม, เปีย; galita (√gal) = ตกหล่น; kusuma+mālaṃ
= ดอก ไม้, พวงมาลัย; vahantī = ทิ้ง; kuñcita+agram = ผมหยิก, ม้วนเป็นหลอด ปลายถักเปีย;
guru+nitambā = ด้วยความหนัก, สะโพก; nimna+nābhiḥ+su+madhyā = ลิก ต่ำ, สะตือ, ดี,
เอว; cāru+śobhā = มีเสน่ห์, น่าชื่นชม; anyā kāmīnī = หญิงสาวคนอื่น (อีกคนหนึ่ง), ผู้หญิงที่น่า
ดึงดูด ผู้ดงามน่ารัก; uṣasi = รุ่งเช้า; śayanam+tyajati = เตียง, ออกจาก ละทิ้ง

सररुคที่ 5 ฤคยูเ่ยน (ฤคยูน้ำค้ำง) (คคคคระ)

कनककमलकान्तैश्चारुताम्राधरोष्ठैः
श्रवणतटनिषक्तैः पाटलोपान्तनेत्रैः ।
उषसि वदनबिम्बैरंससंसक्तकेशैः
श्रिय इव गृहमध्ये संस्थिता योषितोऽद्य ॥५:१३॥

kanakakamalakāntāiścārutānmrādharaostāiḥ
śravaṇatataṇiṣaktāiḥ pāṭalopāntanetrāiḥ |
uṣasi vadanabimbāiraṃsasamsaktakeśāiḥ
śriya iva gṛhamadhye samsthitā yoṣito'dya ||5:13||

5:13 วันนค้ (=ในฤคยูคคคคระนค้) ในเวลาเข้าค้รู้ บรรดาคหฤงสาวค้่างเหมค้อนพระลค้กษมค้(อวตารลงมา) ประ
ทค้บอยู่ ณ กลางเรค้อนค้้วยค้บหนค้าที่กลมงามราวค้บดอกบ้วค้อง รค้มค้ฝค้ปากลค้างเป็นค้สีแดงสค้ดสวค้ยค้วงค้ตามค้
มคุ้มค้ตาเป็นค้สีขาวอมค้แดงยาวเรค้จรค้ดค้หู (และ) ค้ผม (ที่ยาวสยายลงมา)ค้ระบ้่า

5:13 yoṣitaḥ = บรรดาคหฤงสาว; adya = วันนค้ (=ในฤคยูคคคคระนค้); cāru = สวค้ยงาม; kanaka+
kamala; ทอค้ค้, ดอกบ้ว (=ดอกบ้วค้สีเหลค้องทอค้ อนค้เป็นบ้วค้ชนิดหนค้ึ่ง), kāntāiḥ = ค้ผู้หฤงค้ที่น่ารค้ก;
tānmra = ค้สีแดง ค้สีทอค้ค้แดง; adhara+osta = รค้มค้ฝค้ปากลค้าง; vadana+bimbāiḥ = ค้บค้บค้หนค้า, ค้
กลม; śravaṇa+tata +niṣaktāiḥ = หู, ลาค้ดลค้งค้่า, สค้มค้ค้ส; pātala = ค้สีแดงเรค้ือ ค้สีแดงอ่อน ค้สีขาวอม
ค้แดง; upānta = ค้ไกลค้จะสค้ดค้อบ ค้เกอบค้จะค้ถึงรค้ม (upānta+netra=ค้ห้วมค้ตา); netrāiḥ = ค้ดวงค้ตา;
aṃsa+samsakta+keśāiḥ = บนบ้่า ค้ไหล้, ค้โอบ, ค้ค้้วยค้ผม; uṣasi = ในเวลาเข้าค้ค้รู้; grha+madhye
= ในบ้่าน เรค้ือน, กลาง; śriya+iva = พระลค้กษมค้ (อวตารลงมา), เหมค้ือน; sam+sthitā (√sthā) =
ค้ตั้งอยู่ค้้วยค้ดี ค้ค้ารงอยู่ ค้พ้่านค้กอยู่ อยู่

सररुतुी 5 ँदुयेन (ँदुनूकूङ) (सुतरु)

पृथुजघनभररुतः कुंकुदरनुमरुदुधुः
सुतनुभरपरुखेदरनुदनुदनुदनु वुरकुनुतुः ।
सुरतसनुडुवेषं नूशनुशु प्रहूडु
दधतु दुवसडुगुडु वेषनुडुनुसुतरुणुडुः ॥ॡः१ॡ ॥

pr̥thujaghanabharārtāḥ kimcidānamramadhyāḥ
stanabharaparikhedānmandamandaṃ vrajantyaḥ |
suratasamayaveṣaṃ naiśamāśu prahāya
dadhati divasayogaṃ veṣamanyāṃstaruṇyaḥ ||5:14||

5:14 บรรตาสาวแรกรุ่งผู้รู้สึกเดือดร้อนเนื่องจากความหนักของสะโพกที่ใหญ่โต มีเอวโน้มลงเล็กน้อย นางเดินไปอย่างช้าๆ เนื่องจากความเหน็ดเหนื่อยที่ต้องรับน้ำหนักของถัน เมื่อนางถอดเสื้อผ้าที่ใช้ในเวลาร่วมภริมณร์รักเมื่อตอนกลางคืนออกอย่างรวดเร็วแล้ว นางก็สวมเสื้อผ้าชุดอื่นที่ใช้สำหรับเวลากลางวันแทน

5:14 anyāṃ staruṇyaḥ = อื่นๆ, สาวแรกรุ่ง (บรรตาสาวแรกรุ่ง); pr̥thu+jaghana+bhara+ārtāḥ = ใหญ่ หนา กว้างใหญ่, สะโพก, แขน้ำหนัก, ผู้รู้สึกเดือดร้อน ผู้รู้สึกทุกข์ทรมาน; kimcid+ānamra+madhyāḥ = ใคร, โค้งลง โนมลงเล็กน้อย มีอาการโค้งศีรษะลง, ส่วนกึ่งกลาง ส่วนที่อยู่กึ่งกลางของร่างกาย คือเอว; stana+bhara = โดยอก, น้ำหนัก; pari+khedān = ความเหน็ดเหนื่อย ความรู้สึกหมดแรง; mandam+mandam = อย่างช้าๆ อย่างเชื่องช้ามาก; vrajantyaḥ = ขณะเดิน; naiśa = ที่เกี่ยวข้องกับเวลากลางคืน; surata+samaya = ร่วมภริมณร์รัก, ในเวลานั้น, veśam = เสื้อผ้า, สิ่งที่ปรากฏให้เห็น ร่องรอยที่ปรากฏให้เห็น; āśu+prahāya (v̥hā) = อย่างรวดเร็ว, ละทิ้ง ถอด (เสื้อผ้า); divasa+yogaṃ = สำหรับวัน, เหมาะสม; veṣam = แต่งตัว; dadhati = สวมใส่

สรรคที่ 5 ฤดูเย็น (ฤดูน้ำค้าง) (ศีลระ)

นखपदचितभागान्वीक्षमाणाः स्तनान्तान्
अघरकिसलयाग्रम् दन्तभिन्नम् स्पृशन्त्यः।
अभिमतरतवेषं नन्दयन्त्यस्तरुण्यः
सवितुरुदयकाले भूषयन्त्याननानि ॥५:१५॥

nakhapadacitabhāgānvīkṣamāṇāḥ stanāntān
adharakisalayāgraṃ dantabhinnam sprśantyaḥ |
abhimatarataveṣaṃ nandayantyastraruṇyaḥ
saviturudayakāle bhūṣyantiānanāni ||5:15||

5:15 บรรดาสาวแรกรุ่นเมื่อพิจารณาเห็นบริเวณทรวงอกของตนเป็นส่วนที่เต็มไปด้วยรอยเล็บข่วน (และ) เมื่อแตะบริเวณริมฝีปากล่างอัน (อ่อนนุ่ม) หนึ่งยอดหน่อไม้อ่อน ซึ่งแตกเป็นผลเนื่องจาก ถูก(ชายคนรักของนาง)ขบด้วยฟัน นางผู้กำลังเบิกบานยินดีกับร่องรอยที่ปรากฏของความสนุกสนาน ในการร่วมภริมย์รัก ต่างตกแต่งใบหน้าของตนในเวลาอาทิตย์อุทัย

5:15 nakha+pada = รอยเล็บข่วน; cita+bhāgān = ขอบ, แพร่กระจายพื้นที่; vīkṣamāṇāḥ = ใน การสังเกต; stana+antān = ออก, ยอด; adhara+kisala = ริมฝีปากล่าง, หน่อไม้อ่อน ใบอ่อนแรก ผลิ; agram = ด้านบนของ; danta+bhinnam = โดยฟัน, แตก(เป็นผล); sprśant (√sprś) = แตะ สัมผัส; abhimata+rasam = ประารถนา ใฝ่หา, รู้สึก ความสนุกสนาน; nandayant (√nand) = เบิก บานยินดี; taruṇyaḥ = สาวแรกรุ่น; savituḥ+udaya+kāle = ดวงตะวัน, ยามรุ่งอรุณ, ในเวลา; bhūsyanti+ānanāni = การตกแต่ง (การแต่งหน้า), บนใบหน้า

सररुतुी 5 ँदुऐीन (ँदुनूँकूँङ) (सुीसुरर)

प्रुकरुगुडवुककरः सुवदुशरलीकुुरमुः
 प्रबलसुरतकेलरुकरतुकनुदरुपरुदरुः।
 प्ररुडरनुकररुकतरनरमु कुरतुसमुतरपरहेतुः
 शरशररसमड ँष शुुरेडसे वुःसुतु नरतुडडु ॥५:१६॥

pracuragudavikārah svāduśālīkṣuramyah
 prabalasuratakelirjātakandarpadarpah |
 priyajanarahitānām cittasamtāpahetuḥ
 śīsirasamaya eṣa śreyase vo'stu nityam ||5:16||

5:16 ँदुसुीसुररनुनुदडडुด้วยनुनुडुที่ทूरकरนूँतरลूँอูड डूरकरนूरूरनुनुडुด้วยคूरसरลूँและอूँอูडที่หवरน
 หอม डूरनुช่วงเวลरที่डूरकरรूरูวडूरुडूरुकरกันอूँอูडรुनुनु (และ) กอรडเทषुก็डूरकरนूरुकुडुडूर (ในผลงอร
 ของตनु) (ทूँงอूँ) डूरनुँदुकอรลที่डूरनुเหตุให้เกुकुडุใช้แकुบรुरुदरผู้ที่พลूँดพอรकरกनुकरรัก ขอให้ँदुसुीसुररนี้
 งงडूरनुช่วงเวลरแห่ง (หรือ สूररหूर) कूरकरนूसुขสुवूसुตुीของทूरนุทूँงหลरडूरनुเป็นनुเนื่องनुनुตु

5:16 pracura= ชुकชुड; guda+vikārah = นूँतरลूँที่ทूरकरนूँอूँอูड งบनूँอूँอูड, แปรสกรพ (= นुनुडुที่
 ทूरकरนूँतरลूँอูड นुनुडุที่ทूरकरนूँอूँอูड; svādu+śālī = หवरน อूरอูड, คूरसरลूँ; ikṣu ramyah =
 นूँอूँอูड, ที่สวडงอร; prabalam = อूँอูडรुनुनुอूँอูड อूँอูडอรนूरนूरลूँนลूँลूँ; surata = กอรแสดงคूरकरนूर
 กอรรूरูวडूरुडूरุकर; jāta+kandarpa+darpah = เกुक, กอรडเทषุ, คूरकरนूरुकुडุडूर คूरकरนूसुकชुน; priya+
 jana+rahita(√rah) = คนที่รัก, ผู้คน, รूरูซึ่งคूरकरนूर ละทूँง กอรไป; citta+saṃtāpa = สूररหूरหूर,
 คूरकरนूरอูँ ทुकชूरุทอรน คूरकरนूरเศรूररคुक (คूरकरนूरทुकชूरุทอรนแห่งงुकुकุडุค จूरकरนूरอูँนूरูมกुकूँมจुकุडุ ใช้จुक);
 hetuḥ = สอรเหตุของ; śīsira+samaya eṣaḥ = ँदुहनवर, เวลर, สूरनु; śreyase vaḥ astu nityam =
 คूरकरนूरตूँงอรน คूरकरนूसุขสुวूसुตुी คूरकरนूरชुकคुक डूरनुมงคล, ของทूरนุทूँงหลरडूरनु, อูडุที่นूँ, डूरनुเนื่องनुनुตु

सररुतुी 5 วूरดूँอูडการพอรनुนอรถึงँदुสुीसुररได้งบลงแล้ว

CANTO 6: SPRING SEASON

สรรคที่ 6 ฤดูใบไม้ผลิ (วสันต)

प्रफुल्लचूताङ्कुरतीक्ष्णसायको
द्विरेफमालाविलसद्धनुर्गुणः।
मनांसि भेतुं सुरतप्रसङ्गिनां
वसन्तयोद्धाः समुपागतः प्रिये ॥६:१॥

praphullacūtāṅkuraṭīkṣṇasāyako
dvirephamālāvilasaddhanurguṇaḥ |
manāṃsi bhettum surataprasaṅginām
vasantayoddhaḥ samupāgataḥ priye ||6:1||

6:1 นี้แนะนำนางที่รัก ฤดูใบไม้ผลิซึ่ง(ถือกันว่าเป็นเพื่อนรักของกามเทพ (โดย) มียอดอ่อนของต้นมะม่วงที่กำลังผลิดอกบานสะพรั่งเป็นเสมือนหนึ่งลูกธนูอันแหลมคม(ของพระองศ์) มีหมู่ผึ้งหลวงที่บินตามกันมาเป็นแถวเสมือนหนึ่งสายธนูที่ส่งประกายแวววาว(ของพระองค์) เพื่อที่จะแย่งชิงจิตใจของบรรดาผู้ที่หมกมุ่นอยู่กับการร่วมภิรมย์รักให้แตกสลายไป ฤดูใบไม้ผลิ(นี้)กำลังจะมาถึงแล้ว

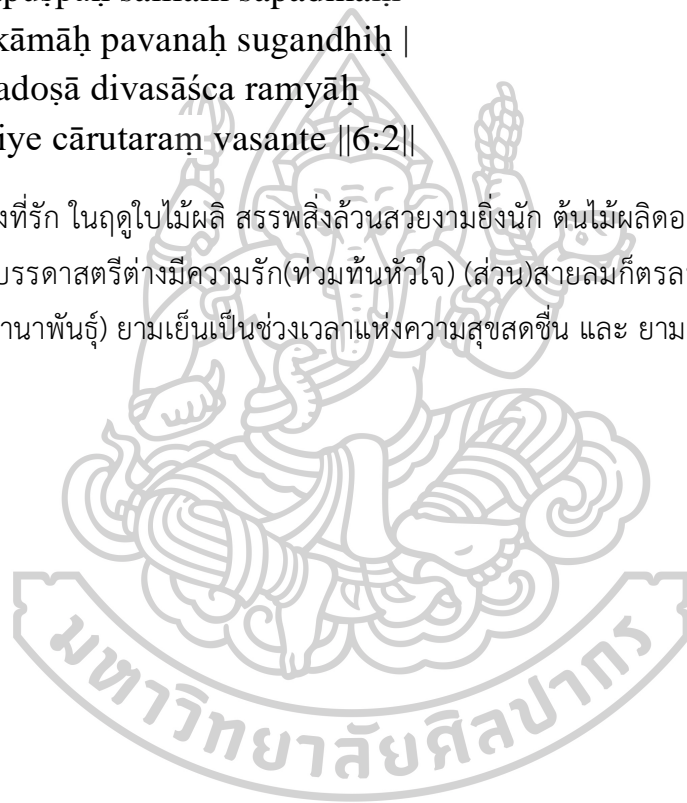
6:1. priye = โอ้ที่รัก, นี้แนะนำนางที่รัก; praphulla = คลี่ บาน; cūta+ānkura = ต้นมะม่วง, หน่อยอดอ่อน; tīkṣṇa+sāyako = แหลมคม, คนที่มีลูกศร; dvirepha+mālā = ผึ้ง, พวงมาลัย แถวระเบียบ; vilasat (√vilas) = ที่เป็นประกายแวววาว ที่ฉายแสง (vilasati ส่องแสง ฉายแสง ส่งประกายแวววาว); dhanuḥ+guṇaḥ = คันธนู, สายธนู; vasanta+yoddhā = สมญานามของกามเทพ ฤดูใบไม้ผลิ (ถือกันว่าเป็นเพื่อนรักของกามเทพ (เนื่องจากชาวอินเดียถือว่า ฤดูใบไม้ผลิเป็นฤดูกาลแห่งความรัก); surata = ความสนุกสนานอย่างยิ่ง การร่วมภิรมย์รัก; pra+saṅginām = มีจิตใจหมกมุ่นอยู่กับ...ทุ่มเทจิตใจให้กับ; manāṃsi = หัวใจ; bhettum (√bhid) = ทำให้แตก; sam+upa+agataḥ = มา, ใกล้เคียง, แล้ว

สรรคที่ 6 ฤดูใบไม้ผลิ (วสันต)

द्रुमाः सपुष्पाः सलिलम् सपद्मं
स्तिर्यः सकामाः पवनः सुगन्धिः ।
सुखाः प्रदोषा दिवसाश्च रम्याः
सर्वम् प्रिये चारुतरम् वसन्ते ॥६:२॥

drumāḥ sapuṣpāḥ salilam sapadmam
stiryaḥ sakāmāḥ pavanaḥ sugandhiḥ |
sukhāḥ pradoṣā divasāśca ramyāḥ
sarvaṃ priye cārutaram vasante ||6:2||

6:2 นี้แนะนำนางที่รัก ในฤดูใบไม้ผลิ สรรพสิ่งล้วนสวยงามยิ่งนัก ต้นไม้ผลิดอกสะพรั่ง ท้องน้ำเต็มไปด้วยดอกบัว บรรดาสตรีต่างมีความรัก(ท่วมท้นหัวใจ) (ส่วน)สายลมก็ตรลอบอวลด้วยกลิ่นหอม (ของดอกไม้ นานาพันธุ์) ยามเย็นเป็นช่วงเวลาแห่งความสุขสดชื่น และ ยามกลางวันก็เป็นเวลาที่น่ารักรื่นรมย์

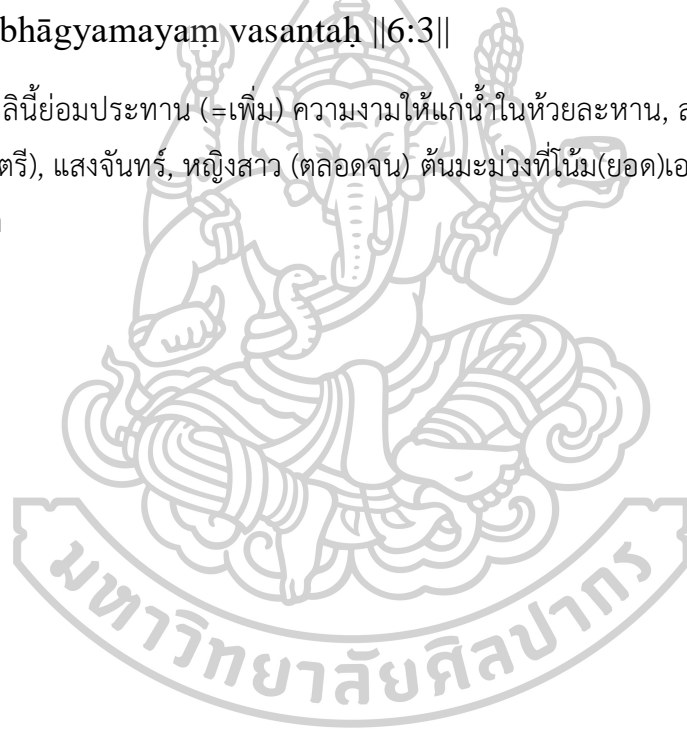
6:2 priye = โฉที่รัก, นี้แนะนำนางที่รัก; vasante = ในฤดูใบไม้ผลิ; drumāḥ+sa+puṣpāḥ = ต้นไม้, ด้วย, ดอกไม้; salila = น้ำ; sa+padmam= ด้วย, ดอกบัว; stiryaḥ+sa+kāmāḥ = ผู้หญิง, ด้วย, มีความรัก; pavanaḥ+su+gandhiḥ = สายลม, ด้วย, กลิ่นหอม; pradoṣā+sukhāḥ = เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น, สะดวกสบาย; divasāś+ca+ramyāḥ = วัน เวลากลางวัน, และ, อย่างเป็นสุข; sarvaṃ+cāru+taram = สรรพสิ่งทุกอย่าง, น่ารักรื่นรมย์, สวยงามยิ่งนัก

सररुคที่ 6 ฤคดูใบไม้ผลิ (วसनต)

वापीजलानां मणिमेखलानां
शशाङ्कभासाम् प्रमदाजनानाम्।
चूतद्रुमाणाम् कुसुमान्वितानां
ददाति सौभाग्यमयम् वसन्तः ॥६:३॥

vāpījalānām maṇimekhalānām
śasāṅkabhāsām pramadājanānām |
cūtaḍṛumāṇām kuṣumānvitānām
dadāti sāubhāgyamayam vasantaḥ ||6:3||

6:3 ฤคดูใบไม้ผลินี้ย้อมประทาน (=เพิ่ม) ความงามให้แก่ น้ำในห้วยละหาน, สายรัดเอวที่ประดับด้วย
อัญมณี(ของสตรี), แสงจันทร์, หญิงสาว (ตลอดจน) ต้นมะม่วงที่โน้ม(ยอด)เอนลงมาจาก (ความ
หนักของ)ดอก

6:3 ayaṃ vasantaḥ = ฤคดูใบไม้ผลินี้; vāpī, vāpi = หนองน้ำ บ่อน้ำ สระน้ำ ห้วยละหาน;
jalānām = แหล่งกักเก็บน้ำ; maṇi+mekhalānām = ประดับด้วยอัญมณี, สายคาดเอว;
śasāṅka+bhāsām = ดวงจันทร์, ส่องแสง; pramadā+janānām = หญิงสาว, คนของ; kuṣuma
+anvitānām = ดอกไม้, ที่มี; cūta+ḍṛumāṇām = มะม่วง, ต้นไม้; dadāti = ให้ ประทาน;
sāubhāgya = โชคดี (โดยทั่วไปมักหมายถึงความโชคดีในด้านความรักของชาย-หญิง), ความงาม

สรรคที่ 6 ฤดูใบไม้ผลิ (วสันต)

कुसुम्भरागारुणितैर्दुकूलैर्
नीतम्बबिम्बानि विलासिनीनां ।
तन्वंशुकैः कुङ्कुमरागगौरैर
अलंक्रीयन्ते स्तनमण्डलानि ॥६:४॥

kusumbharāgāruṇitairdukūlāir
nitambabimbāni vilāsinīnām |
tanvaṃśukāiḥ kuṅkumarāgagaurāir
alamkriyante stanamaṇḍalāni ||6:4||

6:4 บรรดาหญิงสาวต่างประดับสะโพกอันกลมกลิ้งของนางด้วย (กระโปรง) ผ้าไหมสีแดงสดซึ่งล้อม
ด้วยดอกคำฝอย (และ) ประดับทรวงอกด้วยเสื้อบางเบาสีเหลืองอมแดงซึ่งล้อมด้วยหญ้าฝรั่น

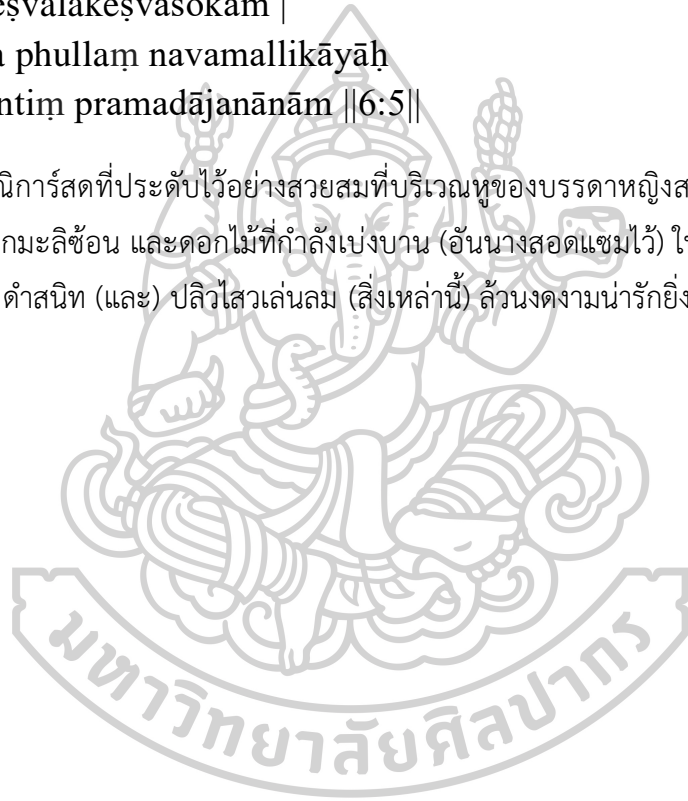
6:4. vilāsinīnām = ผู้หญิงที่เจ้าชู้ nitamba+bimbāni = สะโพก, อันกลมกลิ้ง; kusumbha+rāga+arūṇitāiḥ = ดอกไม้สีแดง, ที่ใช้ในการย้อมสี, ที่ย้อมให้เป็นสีแดง ที่ถูกทำให้เป็นสีแดง; dukūlāiḥ = ด้วยผ้าไหม; stana+maṇḍalāni = ออก, พื้นที่ (หน้าอก); kuṅkuma+rāga = หญ้าฝรั่น, ที่มีสี; gaurāiḥ = เป็นสีเหลืองอมแดง; aṃśuka = เสื้อผ้า (ในที่นี้ใช้ในความหมายของ stana+aṃśuka= เสื้อสำหรับปกปิดทรวงอก); alam+kriyante (√kr) = ประดับ ตกแต่งให้งดงาม

สรรคที่ 6 ฤดูใบไม้ผลิ (วสันต)

कर्णेषु योग्यम् नवकर्णिकारं
चलेषु नीलेष्वलकेष्वशोकम्।
पुष्पम् च फुल्लम् नवमल्लिकायाः
प्रयान्ति कान्तिम् प्रमदाजनानाम् ॥६:५॥

karṇeṣu योग्यam navakarṇikāraṃ
caleṣu nīleṣvalakeṣvaśokam |
puṣpaṃ ca phullaṃ navamallikāyāḥ
prayāti kāntiṃ pramadājanānām ॥6:5॥

6:5 ดอกกรรณิการัสดที่ประดับไว้อย่างสวยงามที่บริเวณหูของบรรดาหญิงสาวทั้งหลาย (ตลอดจน) ดอกโกศก ดอกมะลิซ้อน และดอกไม้ที่กำลังเบ่งบาน (อันนางสอดแซมไว้) ในเรือนผมที่ (ยาวสลวย) เป็นลอนคลื่น ดำสนิท (และ) ปลิวไสวเล่นลม (สิ่งเหล่านี้) ล้วนงดงามน่ารักยิ่ง

6:5 pramadā+janānām = สำหรับ, บรรดาหญิงสาวทั้งหลาย; karṇeṣu = ที่หู; yogya = เหมาะสม; nava+karṇikāraṃ= ใหม่, ดอกกรรณิการัสด (=ดอกกรรณิการัสด); cala = สั้นไหว เคลื่อนไหว; nīleṣu+alakeṣu+aśokam = เป็นสีดำ, ลอนผม, ดอกโกศก; nava+mallikāyāḥ = ใหม่, ต้นหรือดอกมะลิซ้อน; phullaṃ puṣpaṃ ca = เบ่งบาน, ดอกไม้, และ; prayāti kāntiṃ = ประสบความสำเร็จ, ความปรารถนา

สรรคที่ 6 ฤดูใบไม้ผลิ (วสันต)

स्तनेषु हाराः सितचन्दनार्द्रा
 भुजेषु सङ्गम् वलयाङ्गदानि ।
 प्रयान्त्यनङ्गातुरमानसानां
 नितम्बिनीनाम् जघनेषु काञ्चः ॥६;६॥

staneṣu hārāḥ sitacandanārdrā
 bhujēṣu saṅgam valayāṅgadāni |
 prayāntyanāṅgāturamānasānām
 nitambinīnām jaghaneṣu kāñcyah ||6:6||

6:6 บรรดาหญิงสาวผู้มีสะโพกกลมกลิ้งงดงามและมีจิตใจทุกข์ระทมด้วยความรัก ต่างประดับทรวงอกของตนด้วยสร้อยไข่มุกที่เปียกชื้นด้วยกระแจะจันทน์สีขาว (และ) ประดับแขนด้วยกำไลข้อมือกับกำไลต้นแขน (นอกจากนั้น) พวกนางยังประดับสะโพกของตนด้วยเข็มขัดซึ่งมีลูกกระพรวนส่งเสียงดังกรูกริ่งน่าฟังติดอยู่ด้วย

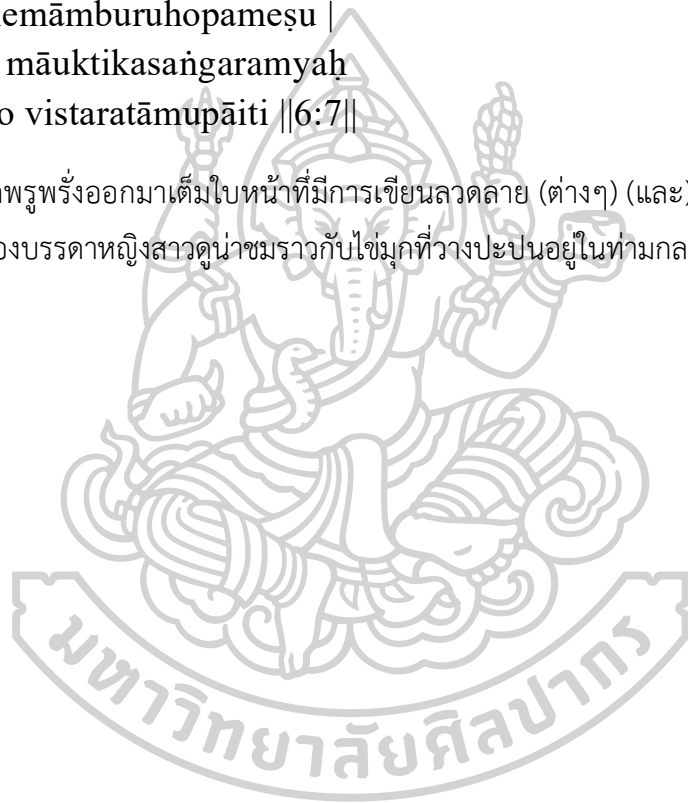
6:6 staneṣu = บนทรวงอก; hārāḥ = สร้อยไข่มุก; sita+candan = สีขาว, กระแจะจันทน์; bhujā= แขน งวงช้าง; saṅgam = ความรัก ความปรารถนา; valaya = กำไลข้อมือ; āṅgada = กำไลต้นแขน; anaṅg = จิตใจ; mānasānām = เกิดจากจิตใจ; ārdra = เปียก ชื้น; ātura = เตือดร้อน ทุกข์ระทม; prayānti = เมื่อ (คนรัก) จากไป; nitambinī = หญิงสาวผู้มีสะโพกกลมกลิ้งงดงาม; jaghana = สะโพก; kāñci = เข็มขัดซึ่งมีลูกกระพรวน

सररुคที่ 6 ฤคुใใไม้ฝล (วสนต)

सपत्रलेखेषु विलासिनीनाम्
वक्त्रेषु हेमाम्बुरुहोपमेषु।
रत्नान्तरे मौक्तिकसङ्गरम्यः
स्वेदागमो विस्तरतामुपैति ॥६:७॥

sapatralekheṣu vilāsinīnām
vaktreṣu hemāmburuhopameṣu |
ratnāntare māuktikasaṅgaramyah
svedāgamo vistaratāmupāiti ||6:7||

6:7 เห็องที่ฝุคพรูพร้งออกมำเต็มใใหน้าที่มีการเขียนลวดลาย (ต้งๆ) (และ) มีความงำมเด่นรำวกับดอกบัวทองของบรรดَاهึงสวาคูนำชมรำวกับไข่มุกที่วางปะปนอยู่ในท้ำมกลำงอัญมณี

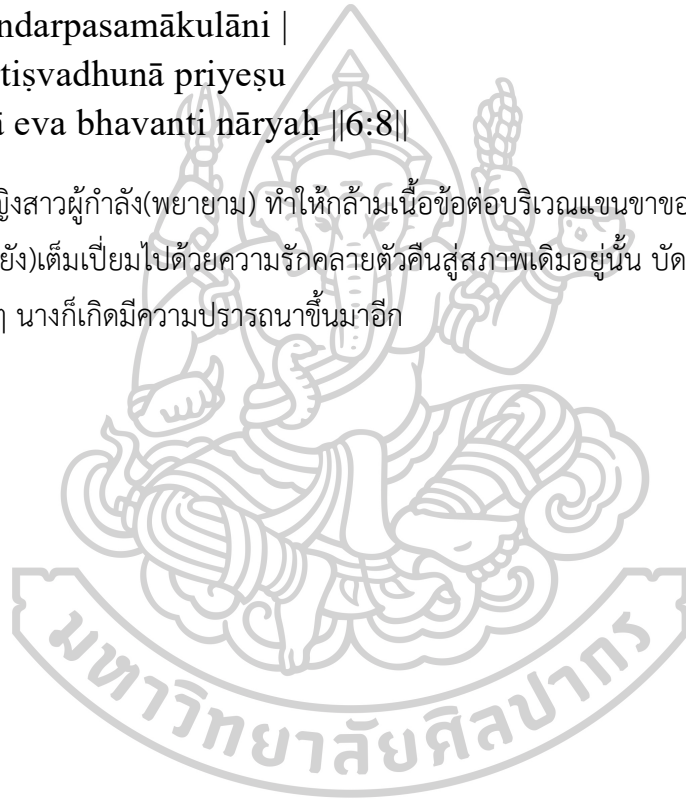
6:7 vilāsinīnām บรรดَاهึงสวำ; sa+patra+lekheṣu = ต้วย, การออกแบบ, ใใไม้; hema = ทอง ค้ำ; amburuha = ดอกบัว; upameṣu = ในทำนองเดียวกัน เป็นค้ำเปรียบเทียบ; vaktreṣu = บนใใ หน้า; sveda+āgamaḥ = เห็อง, ปรำกฏ (การปรำกฏของเห็อง การฝุคขึ้นมำของเห็อง); ratna = อัญมณี; antare = ท้ำมกลำง หมู่; māuktika = ไข่มุก; saṅga = ปะปน; ramya = สวำงำม; vistaratām= การแผ่ขยำยกว้ำงออกใใ การกระจัดกระจำยออกใใ; upāiti = upa+eti (√i) = ใใงำใใใล้ ถึง

सररुคที่ 6 ฤคुไปไม้ผลิ (วสนต)

उच्छ्वासयन्त्यः श्लथबन्धनानि
गात्राणि कन्दर्पसमाकुलानि ।
समीपवर्तिष्वधुना प्रियेषु
समुत्सुका एव भवन्ति नार्यः ॥६:८॥

ucchvāsayantyaḥ ślathabandhanāni
gātrāṇi kandarpasamākulāni |
samīpavartiṣvadhunā priyeṣu
samutsukā eva bhavanti nāryaḥ ||6:8||

6:8 บรรดาหญิงสาวผู้กำลัง(พยายาม) ทำให้กล้ามเนื้อข้อต่อบริเวณแขนขาของตนที่เริ่มคลายความตึงเครียดลง (แต่ยัง)เต็มเปี่ยมไปด้วยความรักคล้ายตัวคีนสู่สภาพเดิมอยู่นั้น บัดนี้เมื่อชายคนรักของนางเข้ามาอยู่ใกล้ๆ นางก็เกิดมีความปรารถนาขึ้นมาอีก

6:8 adhunā = บัดนี้, ตอนนี้; nāryaḥ = ผู้หญิง; ślatha+bandha= หลวม ที่คลายความตึงเครียดลง, การผูก เอ็น กล้ามเนื้อบริเวณข้อต่อ; kandarpa = โดยกามเทพ; samākula (sam+ākula) = เต็มไปด้วย เปี่ยมล้นด้วย...มีจิตใจว่าวุ่นอย่างหนัก; gātrāṇi = มีแขนขา; ucchvāsayant = หายใจ ถอนหายใจ ผ่อนคลายความตึงเครียด; samīpa = ใกล้; samīpa+vartin = มีการอยู่ใกล้ชิดกัน; priya = ที่รัก; samutsukā+eva+bhavanti = ความปรารถนา, ขณะนั้น, เป็น

सररुकी 6 ฤดูใใใใใ (วสนด)

तनुनि पाण्डूनि मदालसानि
मुहुर्मुहुर्जृम्भणतत्पराणि ।
अङ्गान्यनङ्गः प्रमदाजनस्य
करोति लावण्यससंभ्रमाणि ॥६:९॥

tanūni pāṇḍūni madālasāni
muhurmuhurjṛmbhaṇatatparāni |
aṅgānyanaṅgaḥ pramadājanasya
karoti lāvaṇyasasambhramāni ||6:9||

6:9 กามเทพทำให้แขนขาของบรรดาหญิงสาวชูกษีอ่อนแรงเพราะความมึนเมาอยู่ในความรักจนมีผล
ให้พวกนางต้องหมั่นสลัดแขนสลัดขาอยู่บ่อยๆ ซึ่ง(ก็เป็นภาพที่)เร้าใจด้วยความงาม(ของเรือนร่างนาง)

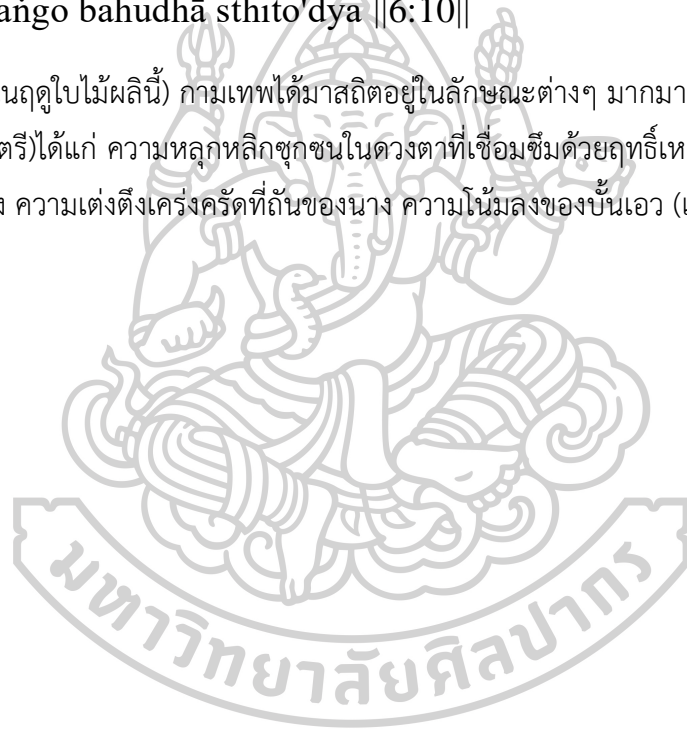
6:9 anaṅgaḥ = กามเทพ; pramadā+janasya+aṅgāny = มาก, บรรดาหญิง, ค่อนข้าง, แขนขา;
tanūni ผอมบาง; pāṇḍūni = ขาว; mada = ความมึนเมาในความรัก; alasa = เกียจคร้าน หมด
แรง; muhur = บ่อยๆ, ครั้งแล้วครั้งเล่า, ช่วงขณะหนึ่ง; muhurmuhur = ครั้งแล้วครั้งเล่า หลายครั้ง
หลายคราว (โดยมีความถี่ครั้งกว่า muhur) ทุกบ่อยๆ; jṛmbhaṇa = อาการหาวนอน, อาการสลัด
แขนสลัดขา; tat+para = ซึ่งมีผลติดตามมา(คือ...) (มีการพุ่มเทอุทิศตนเองอย่างเป็นทางการเป็นพิเศษให้กับ);
lāvaṇya = ความงาม; sa+sambhramāni = ด้วย, มีความรู้สึกสับสน มีอาการตื่นเต้น; karoti = ทำ
ให้พวกเขา

सररुคที่ 6 ฤคुใบไม้ผลิ (วสนต)

नेत्रेषु लोलो मदिरालसेषु
गण्डेषु पाण्डुः कठिनः स्तनेषु।
मध्येषु निम्नो जघनेषु पीनः
स्त्रीणामनङ्गो बहुधा स्थितोऽद्य ॥६:१०॥

netreṣu lolo madirālaseṣu
gaṇḍeṣu pāṇḍuḥ kaṭhinaḥ staneṣu |
madhyeṣu nimno jaghaneṣu pīnaḥ
strīṇāmanaṅgo bahudhā sthito'dya ||6:10||

6:10 วันนี้(=ในฤคใบไม้ผลินี้) กามเทพได้มาสถิตอยู่ในลักษณะต่างๆ มากมาย(อันถือกันว่าเป็นเสน่ห์
เย้ายวนของสตรี)ได้แก่ ความหลุกหลิกชุกชนในดวงตาที่เชื่อมซึมด้วยฤทธิ์เหล่าของสตรีความซัดขาว
ที่แก้มของนาง ความเต่งตึงเคร่งครัดที่ถันของนาง ความโน้มลงของบั้นเอว (และ)ความหยุ่นแข็งที่สะ
โพกของนาง

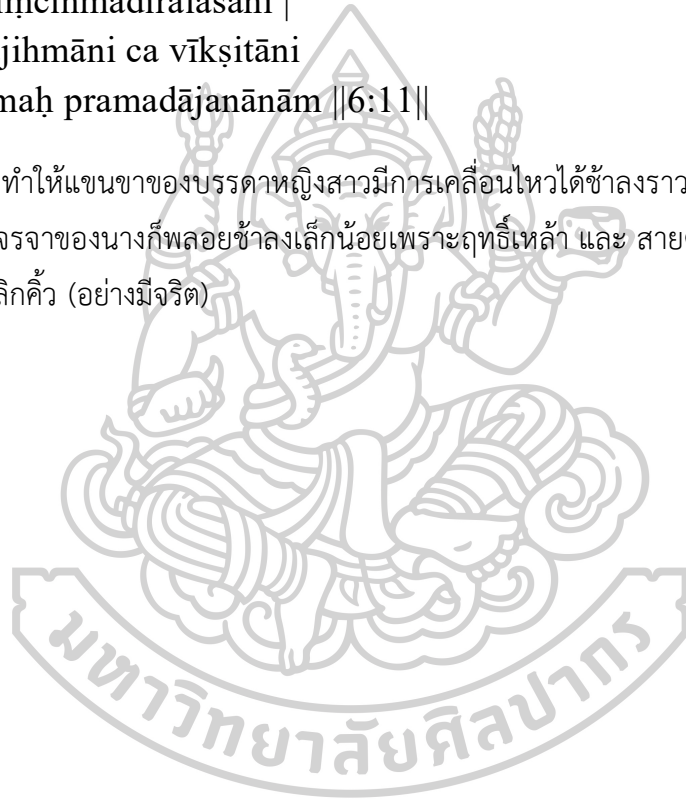
6:10 adya วันนี้ (=ในฤคใบไม้ผลินี้); anaṅgaḥ = กามเทพ; madirā = เหล้า; alaseṣu+strīṇām
= โดยเครื่อง ดื่มเหล้า, ของสตรี; netreṣu+lola = ในดวงตา, สันไหว เคลื่อนไหวไปมาไม่อยู่นิ่ง(หลุก
หลิกชุกชน); gaṇḍeṣu+pāṇḍuḥ = ที่แก้ม, ซีดขาว; staneṣu+kaṭhina = ที่ทรงอก, แข็ง เต่งตึง
(ทรงอก); madhy+eṣu+nimnaḥ = อยู่ตรงกลาง, ที่เอว, ผอมบาง; jaghaneṣu+pīnaḥ = ที่
สะโพก, แข็ง แรง; bahudhā+sthitah = ในลักษณะต่างๆ มากมาย หลากหลาย, (กามเทพ) อยู่ทีนั้น

सररुकी 6 ฤดูใใใฝลล (วสนด)

अङ्गानि निद्रालसविभ्रमाणि
वाक्यानि किञ्चिन्मदिरालसानि ।
भ्रूक्षेपजिह्मानि च वीक्षितानि
चकार कामः प्रमदाजनानाम् ॥६:११॥

aṅgāni nidrālasavibhramāṇi
vākyaṇi kiṃcinmadirālasāni |
bhrūkṣepajihmāni ca vīkṣitāni
cakāra kāmahaḥ pramadājanānām ||6:11||

6:11 ความรักทำให้แขนขาของบรรดาหญิงสาวมีการเคลื่อนไหวได้ซ้าลงราวกับตกอยู่ในภวังค์นิทรา (ทั้ง) การพูดเจรจาของนางก็พลอยซ้าลงเล็กน้อยเพราะฤทธิ์เหล่า และ สายตาที่ซ้ายมอมมาก็ดูเย้า ยวนด้วยการเลกคิ้ว (อย่างมีจริต)

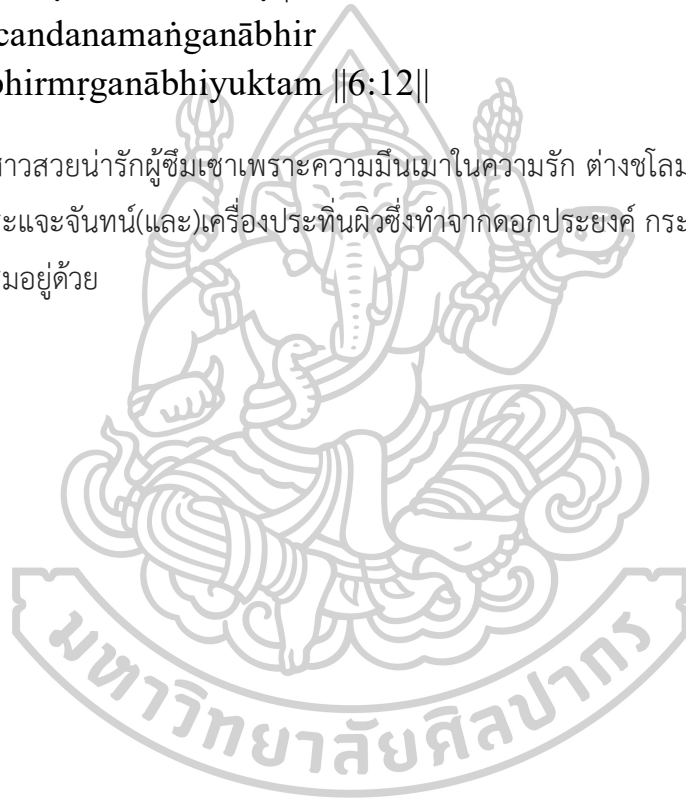
6:11 kāmahaḥ = กามเทพ; pramadā+janānām = ของผู้หญิง, ชาวบ้าน; aṅgāni = แขนขา; nidrā +lasa+vibhramāṇi = ความหลับ, เฉื่อยชา, เวียนศีรษะ; vākya = คำพูด การเจรจา; kiṃcin+ madirā+lasāni = การเจรจา, ซ้าลงเล็กน้อย (ฤทธิ์เหล่า), สายไปสายไปสายมา; bhrū+kṣepa = คิ้ว, การข้ว้าง การโยน (=การเลกคิ้วซ้ายตามองอย่างมีจริต); jihmāni ca = ซ้่า, และ; vīkṣitāni = เหลือบมอม; cakāra = (กามเทพ) ทำ

สรรคที่ 6 ฤดูใบไม้ผลิ (วสันต)

प्रियङ्गुकालीयककुङ्कुमाक्तं
स्तनेषु गौरेषु विलासिनीभिः ।
आलिप्यन्ते चन्दनमङ्गनाभिर्
मदालसाभिर्मृगनाभियुक्तम् ॥६:१२॥

priyaṅgukālīyakakuṅkumāktaṃ
staneṣu gāureṣu vilāsinībhiḥ |
ālipyante candanamaṅganābhir
madālasābhir mṛganābhiyuktam ||6:12||

6:12 บรรดาสาวสวยน่ารักผู้ซึ่มเขาเพราะความมีนเมาในความรัก ต่างชโลมทาทรวงอกอันขาวผ่อง
ของตนด้วยกระแจะจันทน์(และ)เครื่องประพินผิวซึ่งทำจากดอกประยงค์ กระลำพักและหญ้าฝรั่นโดย
มีชะมดเข็ดผสมอยู่ด้วย

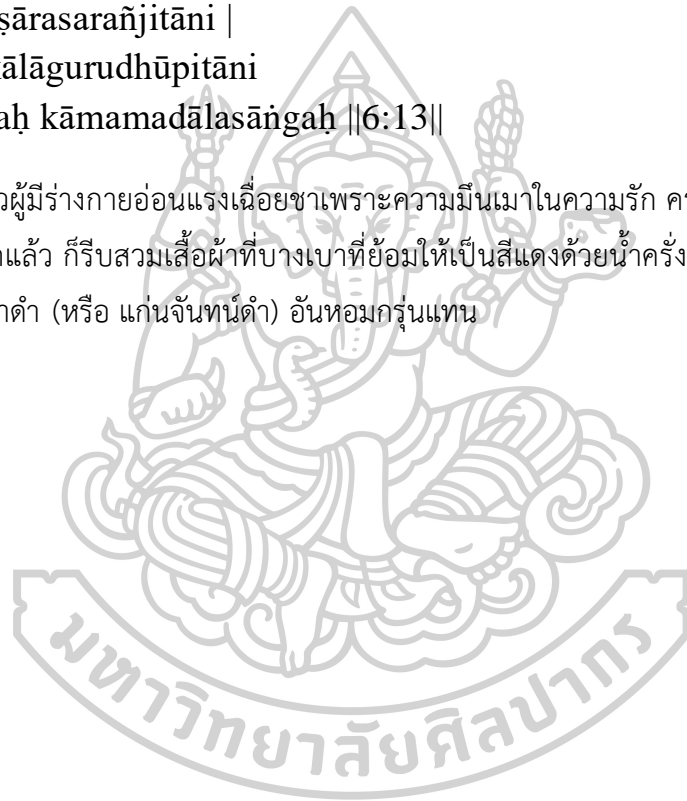
6:12 vilāsinī = หญิงงาม หญิงสาวผู้มีจริตกิริยาเย้ายวน; mada = เพราะความมีนเมาในความรัก;
alasābhir = ผู้เหน็ดเหนื่อย; aṅganā = หญิงสาวสวย; gaureṣu staneṣu = สีขาว ไสสะอาด สวย
งาม, บนหน้าอก; priyaṅgu = ดอกประยงค์; kālīyaka = ขมิ้นเหลือง; kuṅkuma = หญ้าฝรั่น;
aktaṃ = น้ำมัน; mṛganābhi (mṛga+nābhi) = ชะมดเข็ด ที่สกัดจากกวาง; yuktam = เข้าร่วม
กับ; candanam = ด้วยกระแจะจันทน์; ā+lipyante (√lip) = ลูบไล้ทั่ว ชโลมทา

सररुकी 6 ฤดูใใใใใ (วสนด)

गुरूणि वासांसि विहाय तूर्णं
तनूनि लाक्षारसरञ्जितानि ।
सुगन्धिकालागुरुधूपितानि
धत्ते जनः काममदालसाङ्गः ॥६:१३॥

gurūṇi vāsāṃsi vihāya tūrṇam
tanūni lākṣārasarañjitāni |
sugandhikālāgurudhūpitāni
dhatte janaḥ kāmamadālasāṅgaḥ ||6:13||

6:13 หญิงสาวผู้มีร่างกายอ่อนแรงเฉื่อยชาเพราะความมึนเมาในความรัก ครั้นเมื่อนางถอดเสื้อผ้าที่
หนาหนักออกแล้ว ก็รีบสวมเสื้อผ้าที่บางเบาที่ย้อมให้เป็นสีแดงด้วยน้ำครั่ง (และ) มีการอบรำด้วย
ควันไม้กฤษณาดำ (หรือ แก่นจันทน์ดำ) อันหอมกรุ่นแทน

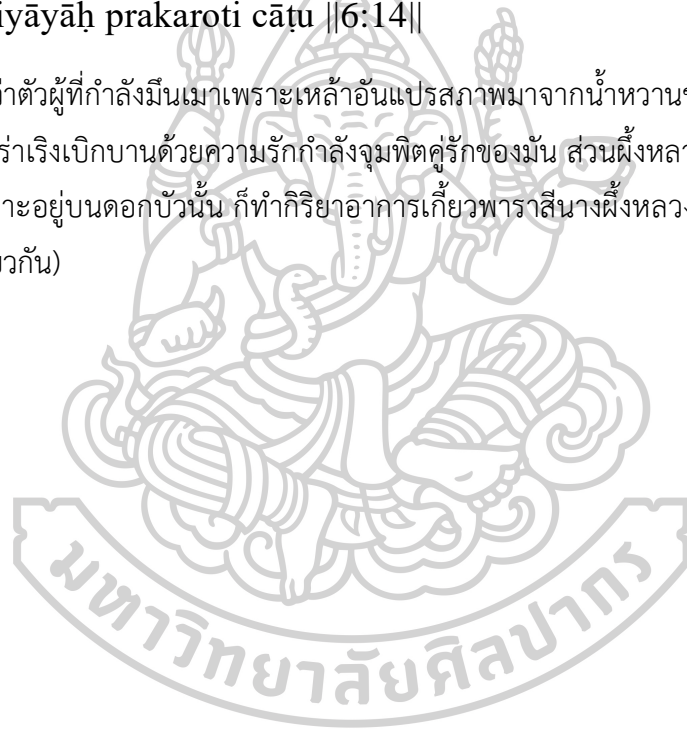
6:13 kāma+madā = ความรักหรือราคะ, ความมึนเมา; lasa+aṅgaḥ = ด้วยความเหนื่อยล้าแขน
ขา; janaḥ = คน; gurūṇi vāsāṃsi = เสื้อผ้าหยาบ; tūrṇam+vihāya = อย่างรวดเร็ว, กำลังละ
ทิ้ง; tanūni = บางเบา; lākṣā+rasa+rañjitāni = ครั่ง, สี, ย้อมใน; lākṣā+rasa = น้ำครั่ง;
sugandhi+kāla+aguru = มีกลิ่นหอม, ดำ, ไม้กฤษณาดำ; dhūpitāni = อบรำด้วย; dhatte
(√dhā) = วาง สวมใส่ (เสื้อผ้า)

สรรคที่ 6 ฤดูใบไม้ผลิ (วสันต)

पुंस्कोकिलश्रुतरसासवेन
 मत्तः प्रियाम् चुम्बति रागहृष्टः ।
 कूजद्विविरेफोऽप्ययमम्बुजस्थः
 प्रियम् प्रियायाः प्रकरोति चाटु ॥६:१४॥

pumskokilaścūtarasāsavena
 mattaḥ priyām cumbati rāgahrṣṭaḥ |
 kūjadvirepho'pyayamambujasthaḥ
 priyam priyāyāḥ prakaroti cātu ||6:14||

6:14 นกคู้เหว่าตัวผู้ที่กำลังมีนเมาเพราะเหล้าอันแปรสภาพมาจากน้ำหวานของ (เกสร) ดอกมะม่วง (และ) มีจิตใจร่าเริงเบิกบานด้วยความรักกำลังจุมพิตคู่รักของมัน ส่วนผึ้งหลวงที่กำลังส่งเสียงดังหึ่งๆ (ในขณะที่) เกาะอยู่บนดอกบัวนั้น ก็ทำกิริยาอาการเกี่ยวพาราสีนางผึ้งหลวงคู่รักของมันอย่างน่ารัก น่าชม(เช่นเดียวกัน)

6:14 cūta+rasa+āsavena = มะม่วง, น้ำหวาน, อันแปรสภาพมาจาก; mattaḥ = มีนเมา; rāga +hrṣṭaḥ = หลงใหล, ยินดี; pums+kokilaḥ = บุรุษ ผู้ชาย, นกคู้เหว่า(=นกคู้เหว่าตัวผู้); priyam +cumbati (√cumb) = ความรัก การจุมพิต; ambuja+sthah = บนดอกบัว; ayam = นี้; kūjati (√kūj) = ทำเสียงดังหึ่งๆ; dvirephaḥ = ผึ้งหลวง; priyāyāḥ = สำหรับความรักของเขา; cātu = คำพูดที่อ่อนหวานน่าฟัง การเกี่ยวพาราสี; prakaroti = ทำได้ดีมาก

สรรคที่ 6 ฤดูใบไม้ผลิ (วสันต)

ताम्रप्रवालस्तवकावनम्राश्
 चूतद्रुमाः पुष्पितचारुशाखाः ।
 कुर्वन्ति कामम् पवनावधूताः
 पर्युत्सुकम् मानसमङ्गनानाम् ॥६:१५॥

tāmrapravālastavakāvanamrās
 cūta drumāḥ puṣpita cāruśākhāḥ |
 kurvanti kāmam pavanāvdhūtāḥ
 paryutsukam mānasamaṅganānām ||6:15||

6:15 ต้นมะม่วงที่โน้ม(ยอด) ลงมาเนื่องจาก(ความหนักของ)ช่อยอดอ่อนสีแดงเข้ม มีกิ่งก้านงดงาม
 เต็มไปด้วยดอก (และ)ไหวเอนไปตามสายลม ต้นมะม่วง (เหล่านี้) ย่อมทำให้จิตใจของบรรดาหญิง
 สาวเกิดปั่นป่วนกระวนกระวายได้อย่างรุนแรง

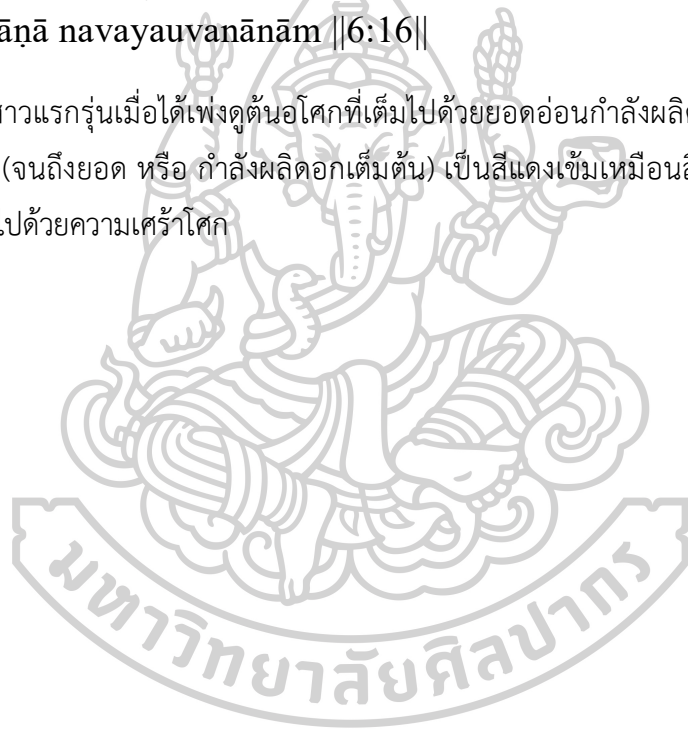
6:15 tāmra+pravāla+stavaka = สีแดงเข้ม, ใบอ่อน, ช่อดอก; ava+namrāḥ= มีการโค้งหรือ
 โน้มลง; cūta+drumāḥ = มะม่วง, ต้นไม้; puṣpita+cāru+śākhāḥ = มีดอกไม้, มีความสุข, มีกิ่ง;
 pavana = โดยสายลม; ava+dhūtāḥ (√dhū) = เขย่า ทำให้สั่นไหว; aṅganānām = บรรดาหญิง
 สาว; mānasam = ของจิตใจ; kāmam = อย่างมากมาย, อย่างรุนแรง(อารมณ์หรือความรู้สึก);
 pari+utsukam = อย่างรุนแรง, จิตใจปั่นป่วนกระวนกระวาย; kurvanti = ย่อมทำให้

सररुคที่ 6 ฤตุไ้ไ้ผลิ (วสนต)

आ मूलतो विद्रुमरागताम्रं
सपल्लवाः पुष्पचयम् दधानाः।
कुर्वन्त्यशोका हृदयम् सशोकं
निरीक्ष्यमाणा नवयौवनानाम् ॥६:१६॥

ā mūlato vidrumarāgatāmraṃ
sapallavāḥ puṣpacayaṃ dadhānāḥ |
kurvantyaśokā hr̥dayaṃ saśokaṃ
nirīkṣyamāṇā navayauvanānām ||6:16||

6:16 บรรดาสาวแรกรุ่นเมื่อได้เฟงดูต้นอโศกที่เต็มไปด้วยยอดอ่อนกำลังผลิดอก(บาน)สะพรั่งตั้งแต่โคนต้นขึ้นไป (จนถึงยอด หรือ กำลังผลิดอกเต็มต้น) เป็นสีแดงเข้มเหมือนสีของปะการังแล้วจิตใจของนางก็เต็มไปด้วยความเศร้าโศก

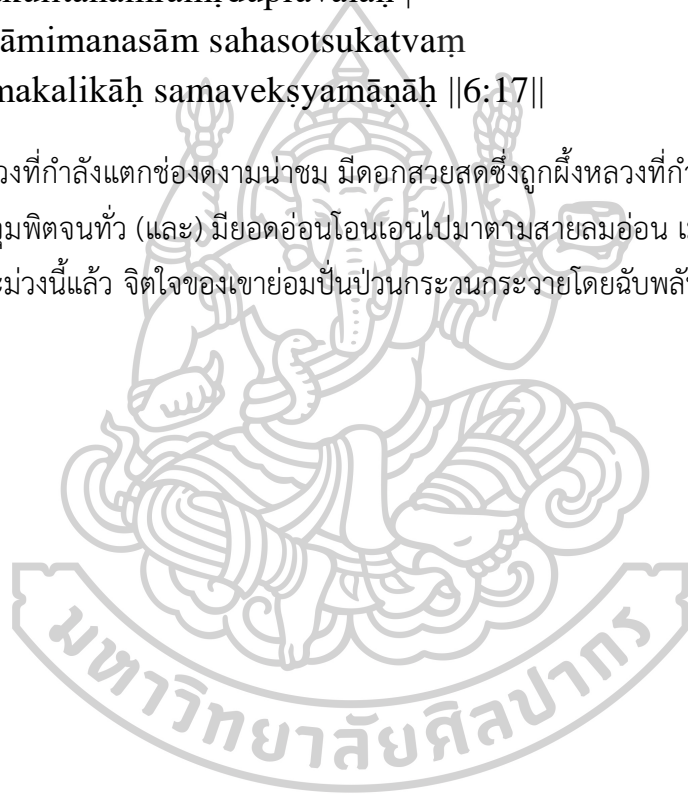
6:16 ā = ใช้เป็นบุรพบทวางไว้ข้างหน้านามนามที่เป็นปัญจมีวิภक्ति (แปลว่า จาก...มาจนถึงที่นี่ หรือแปลเอาความว่า “ตั้งแต่ที่นี่จนกระทั่งถึง...” ก็ได้ และบางทีก็แปลว่า ตั้งแต่...”); mūla = ราก ฐาน โคน ต้นไม้; vidruma = ปะการัง(สาเหตุที่เรียกปะการังว่า vi+druma ก็เนื่องจากปะการังมีลักษณะคล้ายต้นไม้=druma); rāga+tāmraṃ ในสี, แดง; sa+pallavāḥ = มียอดอ่อน มีกิ่งก้าน; puṣpa+cayaṃ = ดอกไม้, พวงของ; dadhānāḥ = สวม (ประดับด้วย); nirīkṣyamāṇā = ขณะที่ถูกมองเห็น; aśokāḥ = ต้นอโศก; nava+yauvanānām = บรรดาสาวแรกรุ่น; hr̥dayaṃ = หัวใจ จิตใจ; sa+aśokaṃ = ด้วยความเศร้าโศก; kurvanty = ทำให้

สรรคที่ 6 ฤดูใบไม้ผลิ (วสันต)

มตฺตฺตฺวิเรฟพริชฺชิตชารุพุष्पा
 มन्दานิลากุลิตนมฺรฺมृदुप्रवालः।
 कुर्वन्ति कामिमनसां सहसोत्सुकत्वं
 चूताभिरामकलिकाः समवेक्ष्यमाणाः ॥६;१७ ॥

mattadvirephaparicumbitacārupuṣpā
 mandānilākulitanamramṛdupravālāḥ |
 kurvanti kāmimanasām sahasotsukatvaṃ
 cūtābhirāmakalikāḥ samavekṣyamāṇāḥ ||6:17||

6:17 ต้นมะม่วงที่กำลังแตกช่อดงามน่าชม มีดอกสวยสดซึ่งถูกผึ้งหลวงที่กำลังมีนเมา (ในน้ำหวานของดอกไม้) จุมพิตจนทั่ว (และ) มียอดอ่อนโอนเอนไปตามสายลมอ่อน เมื่อชายหนุ่มผู้มีความรักมองเห็นต้นมะม่วงนี้แล้ว จิตใจของเขายอมป็นป่วนกระวนกระวายโดยฉับพลันทันที

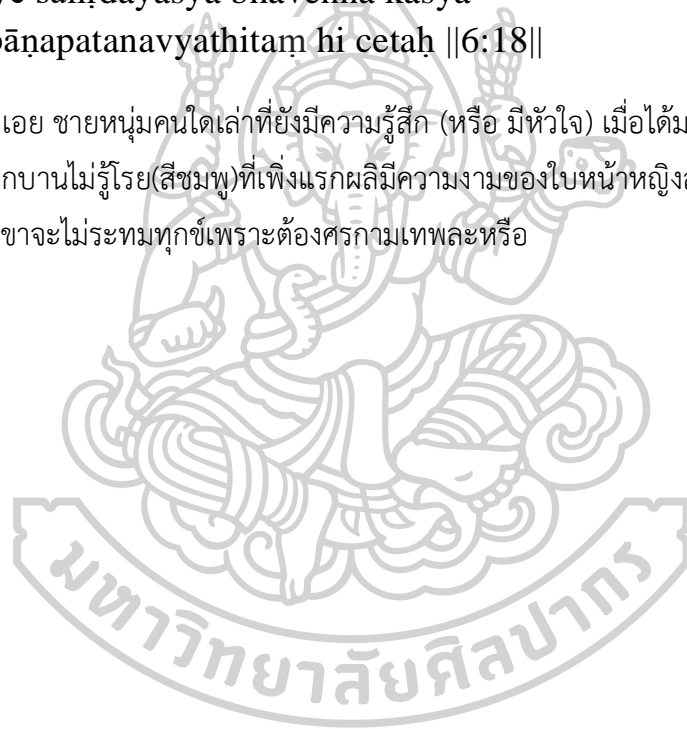
6:17 matta+dvirepha = มีนเมา, โดยผึ้งหลวง; pari+cumbita = สูดเหวี่ยง, จุมพิต; cāru+puṣpā = สวยงาม, ดอกไม้; manda = เชื่องช้า เฉื่อยชา; anila+ākulita+namra = ลม, หวานไหว (อารมณ์หรือความรู้สึก) โอนเอนไปมา, โค้ง เอียง; mṛdu+pravālāḥ = ละเอียดย่อน ยอดอ่อน; cūtā+bhirām = มะม่วง, ตุ่มที่สวยงาม; kalikā = ช่อ (ดอกไม้); samavekṣyamāṇāḥ= ผู้มองเห็น, สังเกต; kamin = ชายคนรัก ชายผู้มีความรัก; anasām = จิตใจ หัวใจ; sahasā = เร็ว; utsuka = (จิตใจ) ป่วนป่วนกระวนกระวาย; kurvanti = ทำให้

सररकती 6 ँदुडडडडडड (वरनत)

कान्तामुखद्युतिजुषामचिरोद्गतानां
शोभां परां कुरबकद्रुममञ्जरीणां ।
दृष्ट्वा प्रिये सहृदयस्य भवेन्न कस्य
कन्दर्पबाणपतनव्यथितं हि चेतः ॥६:१८॥

kāntāmukhadyutijuṣāmacirodgaṭānām
śobhām parām kurabakadrumamañjarīṇām |
dṛṣṭvā priye sahr̥dayasya bhavenna kasya
kandarpabāṇapatnavyathitaṃ hi cetah ||6:18||

6:18 นางที่รักเอ๋ย ชายหนุ่มคนใดเล่าที่ยังมีความรู้สึก (หรือ มีหัวใจ) เมื่อได้มาแลเห็นความงามอันล้ำ
เลิศของช่อดอกบานไม่รู้โรย(สีชมพู)ที่เพิ่งแรกผลิมีความงามของใบหน้าหญิงสาวผู้เป็นภรรยาของเขา
อยู่ จิตใจของเขาจะไม่ระทมทุกข์เพราะต้องศรกามเทพละหรือ

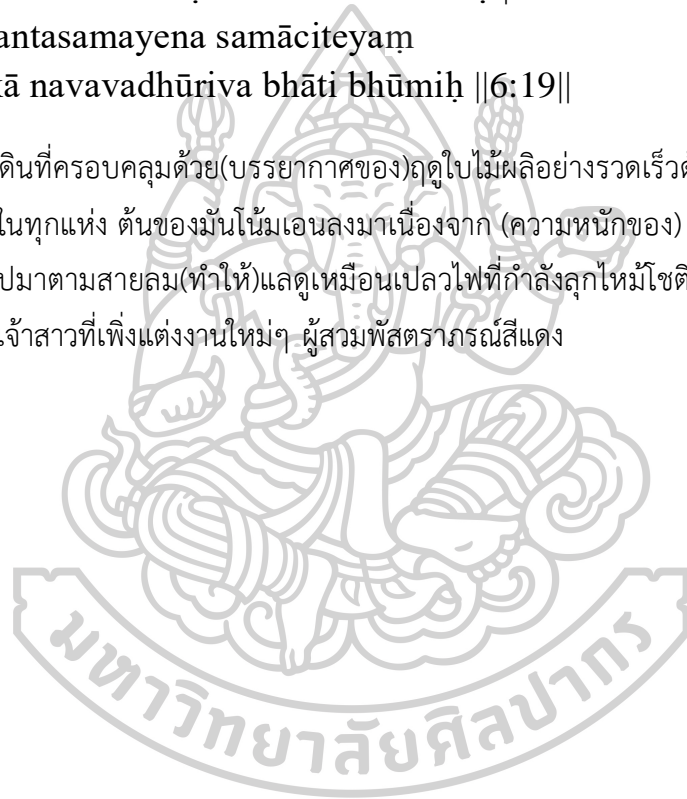
6:18 priye = นางที่รักเอ๋ย, โอ้ที่รัก; kāntā = หญิงสาวสวยน่ารัก, ภรรยา; mukha+dyuti+juṣām
= ใบหน้า, ความรุ่งเรือง ความงาม, การได้รับ (juṣ ใช้ประกอบท้ายบทสมาส= มี); acira = ระยะเวลา
ไม่นาน สั้น ๆ; udgaṭānām = ลูกขึ้น; kurabaka = ดอกบานไม่รู้โรย (สีชมพู); druma= ต้นไม้ พืช;
mañjarī = ช่อ (ดอกไม้); parām śobhām = สูงสุด, ความงาม; dṛṣṭvā = เมื่อเห็น; hr̥daya =
หัวใจ, จิตใจ; sa+hr̥daya = มีหัวใจ (กล่าวคือ มีความรู้สึก หรือรู้สึกเป็น); kasya = ของใคร; cetah
= จิตใจ; kandarpa= กามเทพ; bāṇa = ลูกศร ลูกธนู; patina+vyathitaṃ = ระทมทุกข์ เจ็บปวด;
na+bhavet(√bhū) = ไม่, เป็น อยู่ มี

สรรคที่ 6 ฤดูใบไม้ผลิ (วสันต)

आदीप्तवह्नि सदृशैर्मरुतावधूतैः
सर्वत्र किंशुकवनैः कुसुमावनम्रैः ।
सद्यो वसन्तसमयेन समाचितेयम्
रक्तांशुका नववधूरिव भाति भूमिः ॥६:१९॥

ādīptavahnīsadr̥śāirmarutā'vadhūtāiḥ
sarvatra kimśukavanāiḥ kusumāvanamrāiḥ |
sadyo vasantasamayena samācīteyaṃ
raktāṃśukā navavadhūriva bhāti bhūmiḥ ||6:19||

6:19 พื้นแผ่นดินที่ครอบคลุมด้วย(บรรยากาศของ)ฤดูใบไม้ผลิอย่างรวดเร็วด้วยป่าของต้นทองกวาว
ที่ขึ้นอยู่ไปทั่วในทุกแห่ง ต้นของมันโน้มเอนลงมาเนื่องจาก (ความหนักของ) ดอก (และกิ่งก้าน) ของ
มันแกว่งไกวไปมาตามสายลม(ทำให้)แลดูเหมือนเปลวไฟที่กำลังลุกไหม้โชติช่วง พื้นแผ่นดินนี้ช่างดู
งดงามราวกับเจ้าสาวที่เพิ่งแต่งงานใหม่ๆ ผู้สวมพัสดราภรณ์สีแดง

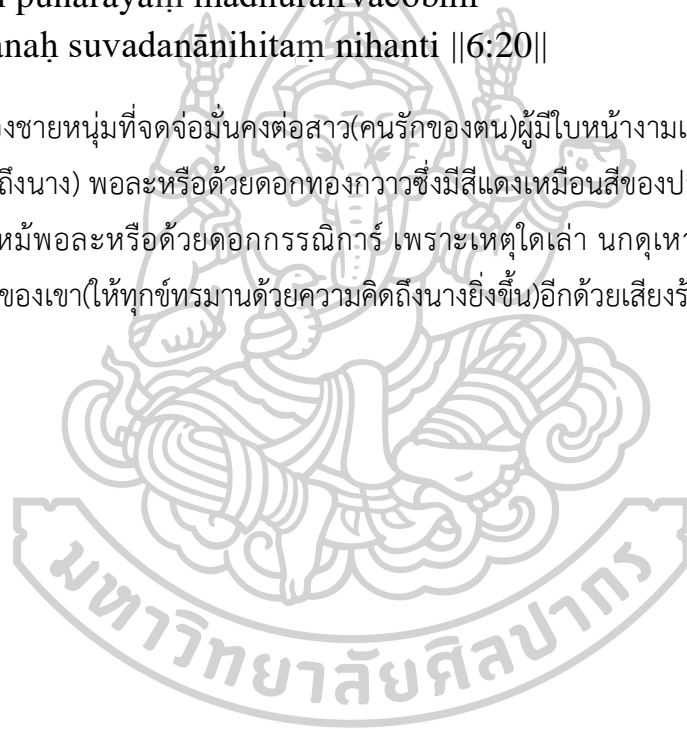
6:19 vasanta+samaye = ในฤดูใบไม้ผลิ, ฤดูกาล; sadyas = โดยฉับพลันทันที, อย่างรวดเร็ว;
ā+dīpta (√dīp) = จุดไฟ ลุกโพล่ง; vahni+sadr̥śa = ไฟ, เหมือน คล้ายกับ; marutā'vadhūtāiḥ
= โดยลม, พัด ไหว; kusumā = ดอกไม้; avanamra = มีการโค้งลง มีการโน้มลงมา; kimśuka+
vanāiḥ = ป่าของต้นทองกวาว; sarvatra samācita = ทุกที่ ในทุกแห่ง, กระจายไปทั่ว; iyaṃ = สิ่ง
นี้; bhūmiḥ = พื้น แผ่นดิน; rakta+amśukā = สีแดง, เสื้อผ้า; nava+vadhūḥ+iva = ใหม่,
เจ้าสาว, ราวกับ; bhāti (√bhā) = ส่องแสง งามเด่น

सररुकी 6 ฤดูใใใใใ (วสนต)

किम् किंशुकैः शुकमुखच्छविभिर्न भिन्नं
किम् कर्णिकारकुसुमैर्न कृतम् नु दग्धम्।
यत्कोकिलः पुनरयम् मधुरैर्वचोभिर्
यूनाम् मनः सुवदनानिहितम् निहन्ति ॥६:२०॥

kiṃ kiṃśukāiḥ śukamukhacchavikbhirna bhinnam
kiṃ karṇikāarakusumāirna kṛtam nu dagdham |
yatkokilah punarayam madhurāirvacobhir
yūnām manah suvadanānihitam nihanti ||6:20||

6:20 จิตใจของชายหนุ่มที่จดจ่อมั่นคงต่อสาว(คนรักของตน)ผู้มีใบหน้างามแล้มจะยังไม่แตกสลาย (ด้วยความคิดถึงนาง) พอละหรือด้วยดอกทองกวาวซึ่งมีสีแดงเหมือนสีของปากนกแก้ว จิตใจของเขา ยังไม่ถูกเผาไหม้พอละหรือด้วยดอกกรรณิการ์ เพราะเหตุใดเล่า นกดูเหว่าตัวนี้ยังจะมาประหัด ประหารจิตใจของเขา(ให้ทุกข์ทรมานด้วยความคิดถึงนางยิ่งขึ้น)อีกด้วยเสียงร้องที่ไพเราะอ่อนหวาน

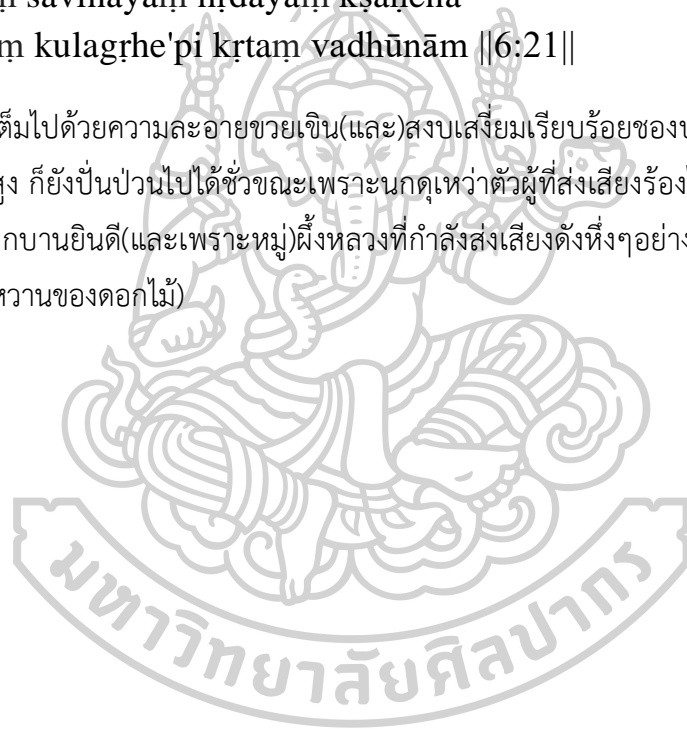
6:20 su+vadanā = สาวงาม หญิงสาวผู้มีใบหน้างดงาม; nihita (√dhā)=วางลง; yūnām = คนรักที่อ่อนเยาว์; manas = จิตใจ; śuka+mukha = นกแก้ว, ปาก; chavi+kbhiḥ = ผิว สีผิว ความงาม, เปล่งประกายด้วย; kiṃśukāiḥ = ด้วยดอกทองกวาว; na bhinnam kiṃ = ไม่, แยก, ไม่เป็นเช่นนั้น; karṇikāra = ด้วยดอกกรรณิการ์; kusumāiḥ+dagdha (√dah) = ดอกไม้, เผาไหม้; nu = แนนอน; na = ไม่; kṛtam = ทำ; kiṃ = ไม่เป็นเช่นนั้น; yat = เพราะเหตุใดเล่า; ayam+kokilah = ตัวนี้, นกดูเหว่า; madhurāiḥ+vacobhir = ด้วยความไพเราะ, ร้อง; punar+nihanti = อีก, ฆ่าประหัด ประหาร

सररकती 6 ँदुडडडडडड (वसुनत)

पुंस्कोकिलैः कलवचोभिरुपात्तहर्षैः
 कूजद्भिरुन्मदकलानि वचांसि भृङ्गैः।
 लज्जान्वितम् सविनयम् हृदयम् क्षणेन
 पर्याकुलम् कुलगृहेऽपि कृतम् वधूनाम् ॥६:२१॥

pumskokilāiḥ kalavacobhirupāttaharṣāiḥ
 kūjadbhirunmadakalāni vacāṃsi bhṛṅgāiḥ |
 lajjānviṭam savinayaṃ hṛdayaṃ kṣaṇena
 paryākulaṃ kulagr̥he'pi kṛtaṃ vadhūnām ||6:21||

6:21 หัวใจที่เต็มไปด้วยความละอายขวยเขิน(และ)สงบเสงี่ยมเรียบร้อยของบรรดาหญิงสาวซึ่งแม้จะอยู่ในตระกูลสูง ก็ยังบั่นป่วนไปได้ชั่วขณะเพราะนกคู้เหว่าตัวผู้ที่ส่งเสียงร้องโพลโพลเพราะอ่อนหวานทำให้มีความรู้สึกเบิกบานยินดี(และเพราะหมู่)ฝูงหลวงที่กำลังส่งเสียงดังหึ่งๆอย่างโพลโพลเพราะนำฟังด้วยความมีนเมา(ในน้ำหวานของดอกไม้)

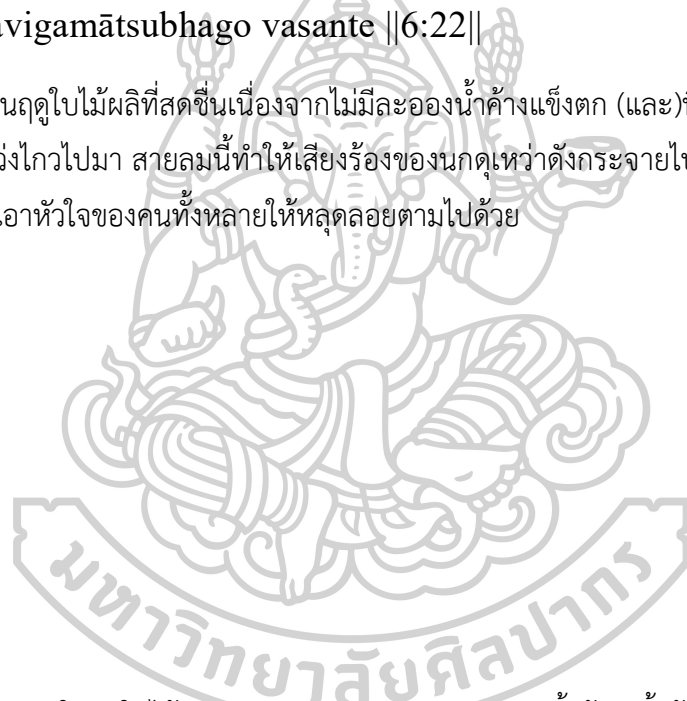
6:21 kala+vacobhiḥ = อธิบายด้วยคำพูด (ร้องเพลง); upa+ātta(√dā) = ได้รับ รับรู้ รู้สึก;
 harṣāiḥ = ความรื่นเริง; pum+kokilāiḥ = ตัวผู้, นกคู้เหว่า; unmada = บั่นป่วน; kalāni+
 vacāṃsi = ส่งเสียง, ดังหึ่งๆ; kūjadbhiḥ = ร้องโดย; bhṛṅga = ฝูงหลวง; lajja+anvitaṃ =
 ความอาย ความขวยเขิน, มี; sa+vinaya = มีความสงบเสงี่ยมเรียบร้อย มีวินัย; vadhūnām = ของ
 บรรดาหญิงสาว; hṛdayaṃ = หัวใจ; kulagr̥ha (kula+gr̥ha) = บ้านของชนชั้นสูง บ้านของผู้มี
 สกุล; api = แม้; kṣaṇa = ชั่วขณะ; pari+ākula = เต็มไปด้วย; kṛtaṃ = ทำเพื่อ

สรรคที่ 6 ฤดูใบไม้ผลิ (วสันต)

आकम्पयन्कुसुमिताः सहकारशाखा
विस्तारयन्परभृतस्य वचांसि दिक्षु।
वायुर्विवाति हृदयानि हरन्नराणां
नीहारपातविगमात्सुभगो वसन्ते ॥६:२२॥

ākampayan kusumitāḥ sahakāraśākhā
vistārayan parabhṛtasya vacānsi dikṣu |
vāyurvivāti hrdayāni harannarāṇām
nīhārapātavigamātsubhago vasante ||6:22||

6:22 สายลมในฤดูใบไม้ผลิที่สดชื่นเนื่องจากไม่มีละอองน้ำค้างแข็งตก (และ)ที่เขย่ากิ่งมะม่วงซึ่งกำลัง
ผลิดอกให้แกว่งไกวไปมา สายลมนี้ทำให้เสียงร้องของนกดูเหว่าดังกระจายไปในทิศทางต่างๆ มันพัด
แรงยิ่งนัก พาเอาหัวใจของคนทั้งหลายให้หลุดลอยตามไปด้วย

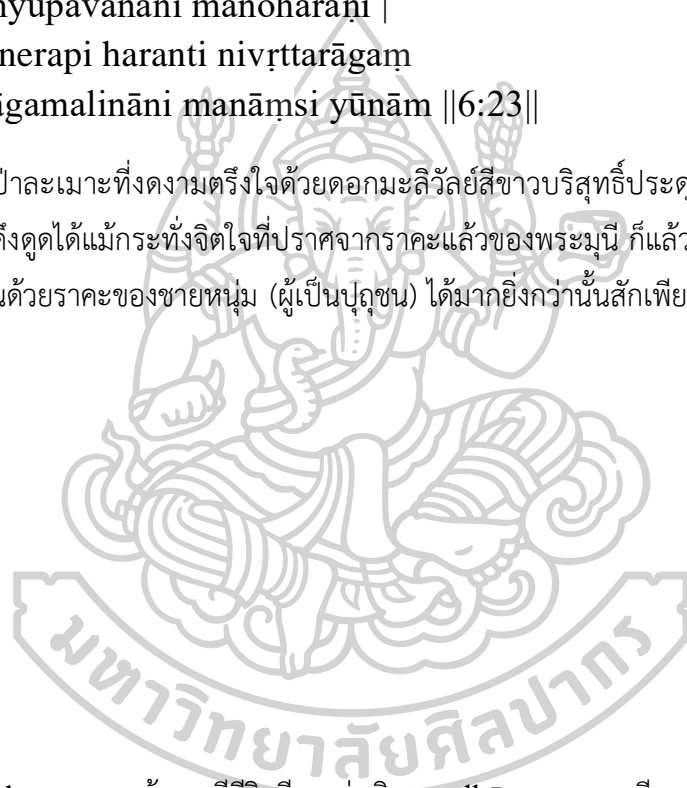
6:22 vasante = ในฤดูใบไม้ผลิ; nīhāra+pāta+vigama = น้ำค้าง น้ำค้างแข็ง, การบิน การตก,
การจากไป การหายไป การสิ้นสุด ปราศจาก; subhagaḥ vāyuh = เป็นมงคล, ง่าย; kusumitāḥ =
ดอกไม้ม; sahakāra+śākhā = ต้นมะม่วง, กิ่งก้าน; ākampayan = การสั่นของต้นไม้ในป่าตามลม;
para+bhṛta = นกดูเหว่า (สาเหตุที่เรียกนกดูเหว่าว่า parabhṛta ก็เพราะว่านกดูเหว่าถูกเลี้ยงดูโดย
ผู้อื่นคือ นกกา) (kokila ที่ไข่วิวในรังกาและกาฟักพวกมัน) ส่วนนกกา นั้นเขาจะเรียกว่า parabhṛt;
vacānsi+dikṣu = เสียงร้องของนกดูเหว่า, ทุกทิศทาง; vi+ stārayant (√str) = โปรย หวาน
กระจัดกระจาย; nara = คน; hrdayāni = หัวใจ; harant (√hr) = พาไป แยกเอาไป; vi+vāti
(√vā) = พัดแรงยิ่ง

सररुคที่ 6 ฤคुไปไม้ผลิ (วสนต)

कुन्दैः सविभ्रमवधूहसितावदातैर्
उद्द्योतितान्युपवनानि मनोहराणि ।
चित्तम् मुनेरपि हरन्ति निवृत्तरागं
प्राग् एव रागमलिनानि मनांसि यूनाम् ॥६:२३॥

kundāiḥ savibhramavadhūhasitāvadātāir
uddyotitānyupavanāni manoharāṇi |
cittam munerapi haranti nivṛttarāgaṃ
prāgeva rāgamalināni manāṃsi yūnām ||6:23||

6:23 บริเวณป่าละเมาะที่งดงามตรึงใจด้วยดอกมะลิวัลย์สีขาวยบริสุทธิ์ประดุจรอยยิ้มของสตรีสาวผู้
งามน่ารัก ยังดึงดูดได้แม้กระทั่งจิตใจที่ปราศจากราคะแล้วของพระมุนี ก็แล้วป่าละเมาะนี้จะดึงดูดใจ
ที่ยังแปดเปื้อนด้วยโรคของชายหนุ่ม (ผู้เป็นปุถุชน) ได้มากยิ่งกว่านั้นสักเพียงไหนหนอ

6:23 sa+vibhrama = ด้วย, มีชีวิตชีวา ร่าเริง, vadhū = ของสตรีสาว ของเจ้าสาว hasita+
รอยยิ้ม การหัวเราะ การพูด หรือคำพูดตลก; avadātāir = สีขาว สะอาด บริสุทธิ์; kundāiḥ= กับ
ดอกมะลิวัลย์; uddyotita (ud+dyotita) (√dyut) = ฉายแสง ส่องสว่าง; manoharāṇi = สวยมาก
งดงาม; upa+vanāni = ใกล้เคียง, ป่า; nivṛttarāgaṃ= ที่ปราศจากราคะ; muneḥ+cittam+api
+haranti = ของพระมุนี ของนักบุญ, หัวใจ, แม่, จิตใจ; rāga+malin = ราคะ, มีมลทิน สกปรก
แปดเปื้อน; yūnām= ของชายหนุ่ม; manāṃsi = หัวใจ; prāgeva (prāk+eva) = เมื่อสักครู่นี้เอง
มากขึ้นอีก

सररुकी 6 ฤकुใใใใใ (วสนต)

आलम्बिहेमरसनाः स्तनसक्तहाराः
कन्दर्पदर्पशिथिलीकृतगात्रयष्टयः ।
मासे मधौ मधुरकोकिलभृङ्गनादैर्
नार्यो हरन्ति हृदयं प्रसभं नराणां ॥ ६:२४ ॥

ālambihemaranāḥ stanasaktahārāḥ
kandarpadarpaśithilīkṛtagātrayaṣṭayaḥ |
māse madhāu madhurakokilabhṛṅganādāir
nāryo haranti hṛdayam prasabham naraṇām ||6:24||

6:24 ในเดือนมธุ บรรดาหญิงสาวผู้มีสายรัดเอวทำด้วยทองที่เลื่อนต่ำลงจากระดับเอวเล็กน้อย (และ) สวมสร้อยไข่มุกทับบริเวณทรวงอกของตน พวกนางมีเรือนร่างอันบอบบางที่ซุบผอมลง เนื่องจากความชุกชุนของกามเทพ พวกนาง (นี้แลเป็นผู้ที่) ลักพาเอาหัวใจของชายหนุ่มทั้งหลายให้ หลุดลอยไปโดยฉับพลันทันทีตามเสียงร้องอันไพเราะน่าฟังของนกคเหว่าและเหล่าผึ้งหลวง

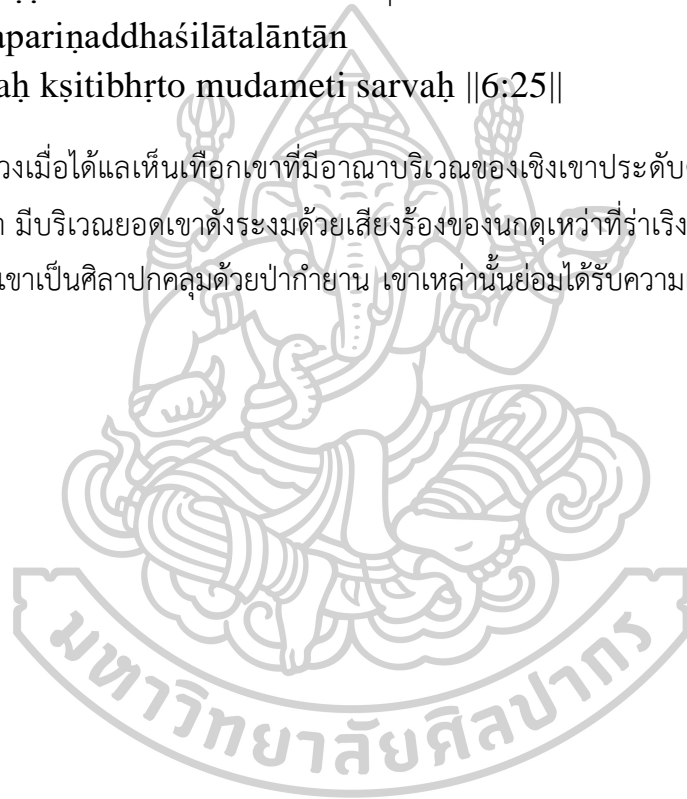
6:24 madhāu = ในฤดูใบไม้ผลิ (ชื่อเรียกเก่าแก่ของเดือนจิตรมาส “จิตรมาส” หรือเดือน 5 ทาง จันทรคติ); māsa = เดือน; ālambin = มีการห้อยลงมา (เลื่อนลงมาเพราะความหลวม); hema+ rasanāḥ = สีทอง, สายคาดเอว; stana+sakta+hārāḥ = บนอก, เกาะติด, สร้อยไข่มุก; kandarpa +darpa = ของกามเทพ, ด้วยความภาคภูมิใจ; śithilī+kṛta (√kr) = ทำให้ซุบผอม ทำให้หมดแรง; gātra+yaṣṭayaḥ = ร่างกาย, บอบบาง ผอมลง; nāryo = หญิงสาว ผู้หญิง; madhura = ไพเราะ; kokila = ของนกคเหว่า; bhṛṅga+nādāir = จากเหล่าผึ้งหลวง, ด้วยเสียงฮัม; nara = คน; hṛdayam หัวใจ; prasabham haranti = โดยฉับพลันทันที, ลักพาเอาไป

सररुकी 6 ฤดูใใไม้ผลิ (วสนต)

नानामनोज्ञकुसुमद्रुमभूषितान्तान्
हृष्टान्यपुष्टनिनदाकुलसानुदेशान्।
शैलेयजालपरिणद्धशिलातलान्ता
दृष्ट्वा जनः क्षितिभृतो मुदमेति सर्वः ॥६-२५॥

nānāmanojñakusumadrumabhūṣitāntān
hrṣṭānyapuṣṭaninadākulasānudeśān |
śaileyajālapariṇaddhaśilātalāntān
dṛṣṭvā janah kṣitibhrto mudameti sarvaḥ ||6:25||

6:25 คนทั้งปวงเมื่อได้แลเห็นเทือกเขาที่มีอาณาบริเวณของเชิงเขาประดับด้วยไม้ดอกนานาชนิดดู
สวยงามจับตา มีบริเวณยอดเขาดังระงมด้วยเสียงร้องของนกคูเหว่าที่ร่าเริงแจ่มใส (และ) มีบริเวณ
พื้นผิวของเชิงเขาเป็นศิลาปกคลุมด้วยป่ากำยาน เขาเหล่านั้นย่อมได้รับความเบิกบานใจ

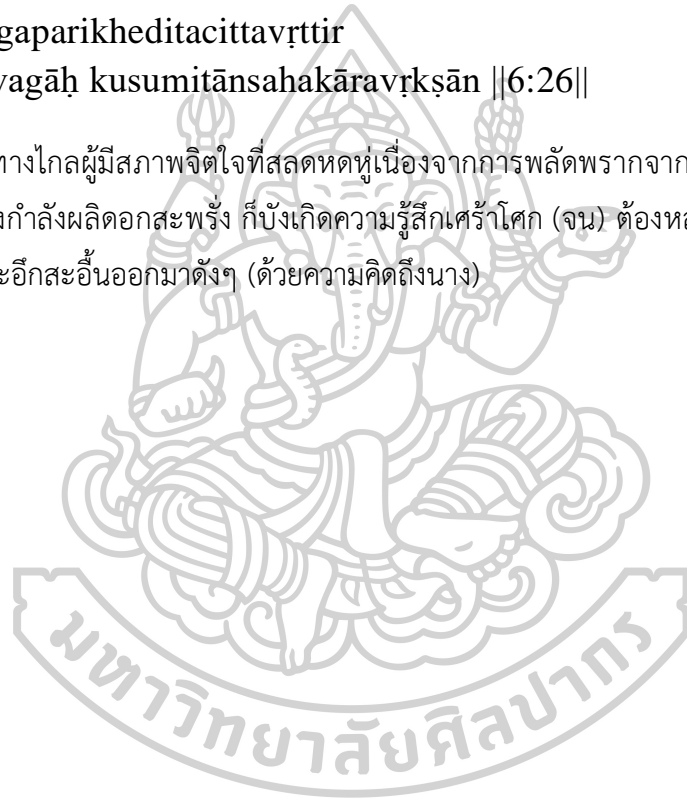
6:25 nānā+manojña = มีความหลากหลาย, มีความสุข; kusuma+druma+bhūṣita+antān =
ดอกไม้, ต้นไม้, ตกแต่งด้วย, เกี่ยวกับต้นไม้; hrṣṭa = ปลื้ม; anyapuṣṭa = นกคูเหว่า; ninada =
เสียง; akula = ดังระงม; sānu+deśān = ยอดเขา, บริเวณ; śaileya+jāla = ต้นกำยาน, น้ำ;
pari+ṇaddha(√nah) = ล้อมรอบ ห่อหุ้มโดยรอบ ปกคลุมโดยรอบ; śilā+tala+oghān = หิน, พื้น
พื้นผิว, กอง; kṣitibhr̥t = ภูเขา (พหูพจน์=เทือกเขา); dṛṣṭvā = เมื่อเห็น; sarvaḥ = ทั้งหมด;
janaḥ = คน; mudam eti = ดีใจ ที่ได้รับ

सररुคที่ 6 ฤคुไปไม้ผลิ (วสนต)

नेत्रे निमीलयति रोदिति याति शोकं
घ्राणं करेण विरुणद्धि विरौति चोच्चैः।
कान्तावियोगपरिखेदितचित्तवृत्तिर्
दृष्ट्वाऽध्वगाः कुसुमितान्सहकारवृक्षान् ॥६:२६॥

netre nimīlayati roditi yāti śokam
ghrāṇaṃ kareṇa viruṇaddhi virāuti coccaīaḥ |
kāntāviyogaparikheditacittavṛttir
dṛṣṭvā' dhvagāḥ kusumitānsahakāravṛkṣān ||6:26||

6:26 คนเดินทางไกลผู้มีสภาพจิตใจที่สลดหดหู่เนื่องจากการพลัดพรากจากสาวคนรัก เมื่อได้มาแลเห็นต้นมะม่วงกำลังผลิดอกสะพรั่ง ก็บังเกิดความรู้สึกเศร้าโศก (จน) ต้องหลับตาลงร้องไห้ เอาแขนปิดจมูกและสะอึกสะอื้นออกมาต่างๆ (ด้วยความคิดถึงนาง)

6:26 dhva+gāḥ = ผู้เดินทาง; kusumitān sahakāra+vṛkṣān = ดอกไม้, มะม่วง, ต้นไม้; dṛṣṭva = เมื่อเห็น; adhvaga = คนเดินทาง; kāntā+viyoga = สาวคนรัก, พลัดพรากจาก; pari+khedita (√khid) = รู้สึกเศร้าใจ สลดใจ เป็นทุกข์ทรมาน; citta+vṛttir = จิตใจ, อารมณ์ (ของจิตใจ); netre+nimīlayati (√mil)= ตา, กระทบตา หลับตา; śokam = ความเศร้าโศก, ความทุกข์; kareṇa = ด้วยมือ; ghrāṇa = จมูก; vi+ruṇaddhi (√rudh) = ปิด กั้น สิ่งกีดขวาง; roditi (√rud) = ร้องไห้สะอึกสะอื้น; uccaīaḥ = เสียงดัง ดังๆ; vi+rāuti (√ru) = ร้องไห้สะอึกสะอื้น; ca = และ

सररकती 6 ฤตุไ้ไ้ผลิ (วสนต)

समदमधुकराणां कोकिलानां च नादैः
कुसुमितसहकरैः कर्णिकारैश्च रम्याः।
इषुभिर्इव सुतीक्ष्णैर्मानसं मानिनीनां
तुदति कुसुममासो मन्मथोद्दीपनाय ॥६-२७॥

samadamadhukarāṇāṃ kokilānām ca nādaiaḥ
kusumitasahakāraiaḥ karṇikāraiś ca ramyāḥ |
iṣubhiriva sutīkṣṇair mānasam māninīnām
tudati kusumamāso manmathoddipanāya ||6:27||

6:27 เดือนที่มีดอกไม้บานสะพรั่ง(คือเดือนในฤตุไ้ไ้ผลิ) กำลังทำร้ายจิตใจของบรรดาหญิงสาวผู้ถือตัวให้เจ็บปวดด้วยเสียงหึ่งๆ ของหมู่ผึ้งหลวงที่กำลังมีนเมา(ในน้ำหวานของดอกไม้)และเสียงร้องขับขานของเหล่านกดูเหว่า ต้นมะม่วงที่กำลังผลิดอกและมวลดอกกรรณิการ์ที่สวยงามน่าชม (สิ่งเหล่านี้)เพียงดั่ง(กำลังทำร้ายจิตใจนาง)ด้วยลูกธนูอันแหลมคมยิ่งเพื่อที่จะจุดไฟรักให้ลุกโพลน (ในหัวใจของนาง)

6:27 ramyāḥ = มีความสุข; kusuma+māsah = ดอกไม้, เดือน; sa+mada = ด้วย, กำลังวังชา; madhukara (madhu+kara) = น้ำผึ้ง, ผึ้งหลวง; kokilānām ca = ก้านกดูเหว่า, และ; nādaiaḥ = เสียงร้องขับขาน; kusumita+sahakāraiaḥ = ผลิดอก, ดอกมะม่วง; karṇikāraiś ca = ดอกกรรณิการ์, และ; su+tīkṣṇair = มาก, ฉับพลัน; iṣubhir+iva=พร้อมลูกศร รวากับ; māninī= หญิงผู้มีความถือตัว หญิงผู้หยิ่งในศักดิ์ศรีของตนเอง; mānasam = หัวใจ; manmatha= กามเทพ; uddipana = การจุดไฟ การเร้าใจให้ตื่นเต้น; tudati (√tud) = ตี ทำร้าย ทำให้เจ็บปวด

yat= ถึงผู้ซึ่ง; vandinaḥ = ยกย่องสรรเสริญ; parabhr̥ta = นกคูเหว่า; saḥ = เช่นเขา; ayam = นี้; loka+jit = ผู้พิชิตโลก; vi+tanu = (ผู้ไม่มีร่าง) สมณานามของกามเทพ; vasanta+ anvitaḥ= ฤดูใบไม้ผลิ ผู้มาพร้อมกับ (=ผู้มาพร้อมกับฤดูใบไม้ผลิ); vaḥ bhadraṃ = งดงาม; vi+tarī+tarītu (√tr)= เอาชนะ ให้ตามที่ขอ ให้ด้วยความเต็มใจ ให้อย่างเต็มที่ (ขอให้กามเทพพระ องค์นี้ จงอำนวย แต่ความสุขความเจริญอย่างเต็มที่แก่ท่านทั้งหลาย)

สรรคที่ 6 ว่าด้วยการพรรณาถึงฤดูใบไม้ผลิได้จบลงแล้ว

จบบริบูรณ์

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล นางสาว ศรีสมร ศิลวัฒน์นางศ์
วัน เดือน ปี เกิด ๒๘ ธันวาคม ๒๕๕๒
สถานที่เกิด กรุงเทพฯ
ที่อยู่ปัจจุบัน ๒๕๖/๖๕ หมู่บ้านชวนชื่นพาร์ควิลล์ ซอย ๖/๕
ถนนตลิ่งชัน-บางบัวทอง ศาลาธรรมสพน์
ทวีวัฒนา กรุงเทพฯ ๑๐๑๓๐

